VERSLAGEN

VAN DE

INSPECTEURS VAN DEN ARBEID

IN HET

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

OVER 1893.

(VIERDE JAARGANG.)

(Uitgegeven door het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid)

'S-GRAVENHAGE,
DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

VERSLAGEN

VAN DE

INSPECTEURS VAN DEN ARBEID

IN HET

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

OVER 1893.

(VIERDE JAARGANG.)

(Uitgegeven door het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.)

'S-GRAVENHAGE,
DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

INHOUD.

EERSTE ARBEIDSINSPECTIE.

TWEEDE ARBEIDSINSPECTIE.

DERDE ARBEIDSINSPECTIE.

EERSTE ARBEIDSINSPECTIE

(de provincie Noord-Brabant,
het gedeelte der provincie Gelderland,
dat gelegen is ten zuiden van den linker Rijn- en Lekoever
het gedeelte der provincie Zuid-Holland,
dat gelegen is ten zuiden van den linker Lek-, Nieuwe
Maas-, Scheur- en Nieuwen Waterwegoever,
de provinciën Zeeland en Limburg).

I. ALGEMEEN OVERZICHT.

In dit jaar bezocht ik 503 fabrieken en grootere werkplaatsen; kleinere bedrijven zijn buiten rekening gelaten. Bezoeken in fabrieken en werkplaatsen.

OVERZICHT *der bezochte fabrieken en werkplaatsen gedurende* 1893, *gerangschikt naar groepen der Nijverheidsstatistiek, zooals die vermeld zijn op blz.* 111 *in bijlage A van 't jaarverslag over* 1890.

Aard der inrichting.	Getal.	Aard der inrichting.	Getal.
Groep 1.		Groep 4.	
Aardewerkfabrieken. . .	2	Kunstmestfabrieken. . .	1
Glasfabrieken	6	Lucifersfabrieken. . . .	2
Kunstcementfabrieken . .	1	Meestoven	1
Pottenbakkerijen. . . .	5	Wasscherijen (Chemische)	2
Steenovens en fabrieken.	27	Groep 5.	
Spiegelfabrieken	1	Bezemmakerijen	1
Tegelfabrieken	1	Borstelhoutmakerijen . .	1
Groep 2.		Borstelmakerijen . . .	1
Boek- en courantdrukkerijen	38	Hoepelmakerijen. . . .	3
Steendrukkerijen. . . .	1	Houtbereiding (Inrichtingen voor).	2
Groep 3.		Houtzagerijen	7
Aannemers bij openbare werken	7	Klompenmakerijen . . .	9
Gas- en waterleiding (Aanleg van)	1	Kuiperijen	4
		Mandenmakerijen . . .	3
Timmerlieden (Werkplaatsen van)	9	Meubelfabrieken	5
		Parapluifabrieken. . . .	4

Aard der inrichting.	Getal.
Rietmattenfabrieken . .	1
Sigarenkistenfabrieken. .	1
Stoelenfabrieken	1
Stroohulzenfabrieken . .	4
Teenschillerijen	1
Groep 6	
Beddenfabrieken	1
Kleedermakerijen . . .	8
Modemaaksters (Werkplaatsen van)	17
Naaisters (Werkplaatsen van)	3
Schoenmakerijen	38
Waschinrichtingen . . .	16
Groep 8.	
Leerlooierijen	8
Groep 9	
Briquettenfabrieken . .	1
Steenkolenmijnen . . .	1
Turfstrooiselfabrieken . .	1
Groep 10.	
Draadnagelfabrieken . .	1
Goud- en zilversmeden .	1
IJzergieterijen.	1
Koperslagerijen	2
Metaalwarenfabrieken . .	2
Smederijen	25
Groep 11.	
Papierfabrieken	4

Aard der inrichting.	Getal.
Groep 12.	
Scheepstimmerwerven . .	10
Wagenmakerijen	1
Groep 13.	
Basculenfab ieken . . .	1
Instrumentmakerijen . .	1
Pianofabrieken	1
Stoom- en andere werktuigen (Fabrieken van).	9
Weverskaardenmakerijen .	1
Groep 14.	
Katoenfabrieken . . .	3
Kunstwolfabrieken . . .	1
Linnenfabrieken	5
Stoffenververijen	1
Touwslagerijen	3
Vlasserijen	4
Weverijen	2
Wollengoederenfabrieken.	24
Groep 15	
Gasfabrieken	2
Gloeilampenfabrieken . .	4
Zeepfabrieken	1
Groep 16.	
Bakkerijen (Brood-, beschuit-, koek-). . . .	4
Bierbrouwerijen	7
Boterfabrieken	2
Broodfabrieken	2

Aard der inrichting.	Getal.	Aard der inrichting.	Getal.
Cichoreifabrieken . . .	1	Suikerbakkerijen	1
Cichoreibranderijen . . .	2	Suikerfabrieken	16
Kandijfabrieken	3	Stijfselfabrieken	1
Koffiebranderijen	1	Spuitwaterfabrieken . .	9
Koffieverlezerijen . . .	1	Pepermuntfabrieken . .	1
Korenmolens	4	Vermicellifabrieken . .	1
Margarineboterfabrieken .	2	Vischwinkels	1
Oestercultuur (Inrichtingen voor)	1	Verduurzaamde levensmiddelen (Fabrieken van)	3
Sigarenmakerijen . . .	82		

In aansluiting met dit overzicht geeft de volgende staat omtrent die fabrieken en werkplaatsen eenige bijzonderheden.

Staat A

Nummer der groep.	OMSCHRIJVING DER GROEPEN.	Aantal arbeid verrichtende								
		Mannelijke.					Vrouwelijke.			
		12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	boven 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Aardewerk, enz. . .	61	107	159	165	2 925	8	44	85	96
2	Drukkerijen, enz. . .	12	29	33	37	467	„	„	„	„
3	Bouwbedrijven . . .	6	10	16	14	1 185	„	„	„	„
4	Chemische nijverheid, enz.	3	16	25	31	361	6	4	15	30
5	Hout- en stroobewerking, enz	25	40	46	57	863	7	20	22	38
6	Kleeding en reiniging	7	16	40	19	438	9	26	40	69
7	Kunstnijverheid, enz.	„	„	„	„	„	„	„	„	„
8	Leder, enz	„	„	3	2	115	„	„	„	„
9	Metalen (winnen van), enz.	„	„	1	5	372	„	„	„	„
10	Metalen (eerste bewerking van)	6	10	17	22	260	„	„	„	„
11	Papier, enz.	1	1	1	„	312	8	15	25	22
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	35	57	65	110	2 195	„	„	„	„
13	Stoom- en andere werktuigen, enz. . . .	5	7	11	22	785	„	„	„	„
14	Textiele nijverheid. .	20	35	50	64	1 278	3	9	23	24
15	Verlichting, vet, enz.	2	5	6	14	282	„	11	11	14
16	Voedings- en genotsmiddelen	77	125	137	126	4 857	18	40	38	41
	Totaal . .	260	458	610	688	16 695	59	169	259	334

(1) Hiervan werden in 7 bedrijven paarden en in 2 ossen als drijfkracht gebezigd.
(2) Hiervan werden in 1 bedrijf paarden als drijfkracht gebezigd.

personen.			Aantal der bezochte fabrieken en werkplaatsen.	Aantal der in deze bedrijven voorkomende krachtwerktuigen.				Aantal bedrijven zonder krachtwerktuigen.
Boven 16 jaar		Totaal.		Stoom.	Water.	Gas of heete lucht.	Wind.	
ongehuwd.	gehuwd.							
12	13	14	15	16	17	18	19	20
764	285	4 699	43	34	”	1	”	33 (1)
”	”	578	39	4	1	7	”	27
”	”	1 231	17	11	1	”	”	14
129	7	627	6	10	”	”	”	”
89	4	1 211	48	8	”	2	”	38
326	12	1 002	83	18	”	1	”	73
”	”	”	”	”	”	”	”	”
”	”	120	8	2	”	”	”	6
1	”	379	3	7	”	”	”	”
16	1	332	32	7	1	1	”	23
128	62	575	4	5	”	”	”	”
”	”	2 462	11	15	”	”	”	6
10	”	840	13	10	”	2	”	3
341	35	1 882	43	43	3	”	”	16 (2)
27	2	374	7	5	1	”	”	2
641	225	6 295	145	127	2	”	2	100
2442	633	22 607	502	306	9	16	2	341

Het is overbodig hier nogmaals te wijzen op de noodzakelijkheid van meerdere — vooral technische — hulp, zal de Arbeidswet met hare zoo wijdstrekkende bepalingen behoorlijk uitvoering kunnen erlangen. De taak der Inspecteurs zal daardoor niet zoozeer verlicht worden, doch hare uitvoering zal er mogelijk door worden gemaakt.

De ruime verspreiding van het jaarverslag over 1892, zoowel dat over de drie arbeidsinspectiën samen, als dat over iedere inspectie afzonderlijk, is van groot nut geweest, vooral voor hen, die met het toezicht op de naleving der arbeidswet belast zijn. Het bleek mij herhaaldelijk, dat daardoor reeds velen hunner een beter inzicht in de opvatting en de tenuitvoerlegging der wetsbepalingen verkregen hebben.

Werkstakingen. Op het gebied van werkstakingen valt dit jaar gelukkig weinig te vermelden.

Al zeer onbillijk was de eisch van de peeënlossers eener beetwortelsuikerfabriek, die per tarief betaald werden en voor het dragen der beetwortels uit de schepen in de loodsen f 0,35 en van uit de loodsen in de fabriek f 0,30 per 1000 KG verdienden. Wanneer behoorlijk werd doorgewerkt, maakten de mannen ruim f 0,30 per uur en de vrouwen en jongens ruim f 0,15, zoodat bij een werktijd van ongeveer 50 uren per week de mannen f 15 à f 16 verdienden en de vrouwen en jongens de helft. Aanleiding tot de werkstaking gaf het volgende. In zekere week werd eerst den Dinsdag voormiddag ten 9 uur met den arbeid een aanvang gemaakt, omdat de werklieden des Zaterdags te voren, met toestemming van den fabrikant huiswaarts waren gegaan. Over die week werd toen, aangezien het werkvolk niet geregeld en slechts hoogstens 34 uren had doorgewerkt, aan de mannen f 7,80 en aan de vrouwen en jongens de helft van dat bedrag uitbetaald. Het volk, bestaande uit ongeveer 40 mannen en 60 vrouwen en jongens, verdeeld in 6 ploegen, waarvan 5 uit Noord-Brabant en een uit Gelderland, werd ontevreden en eischte meer geld. Toen dit niet werd verstrekt, verklaarden de ploegbazen, met uitzondering van die uit Gelderland namens hun volk, dat de arbeid werd gestaakt. In den namiddag gaf een groot gedeelte van 2 ploegen het verlangen te kennen om 's Maandags het werk te hervatten, waarna de fabrikant het besluit nam de 3 overige ploegen, die daartoe niet genegen waren, niet meer in het werk te nemen, te meer daar deze gedreigd hadden het werken te zullen beletten. Dienzelfden Zaterdagavond toonde een troep werkvolk zich blijkbaar ontevreden op een paar politieagenten in de nabijheid der fabriek, nam een dreigende houding aan en haalde de schoppen en stokken te voorschijn, zoodat de agenten, tegen die overmacht niet bestand, besloten zich tijdelijk terug te trekken. Den Zondag daarop bleef alles rustig en des Maandag-morgens zeide de fabrikant den onruststokers aan, dat zij voor goed waren ontslagen. Dezen, hierover ontevreden, begaven zich naar de overige werklieden, die reeds aan het lossen waren en zouden hen wellicht belet hebben met werken voort te gaan, ware niet de Commissaris van politie, van

alles tijdig onderricht, onmiddellijk met voldoende politiemacht ter plaatse verschenen. Door diens beleidvol en krachtig optreden werd het gezag gehandhaafd en keerden de ontevredenen naar de plaatsen hunner inwoning terug, door den fabrikant van reisgeld voorzien.

Slechts 3 dagen duurde eene werkstaking in een sigarenfabriek. De patroon had aan een werkman opgedragen 5000 sigaren te maken tegen 19 cent per 100, terwijl de man gewoon was te werken voor 22 cents. Deze hierover ontevreden, staakte het werk en met hem deden dit al de overige sigarenmakers. Spoedig evenwel hervatten allen den arbeid en onder hen ook de bedoelde werkman. Behalve den stilstand in het bedrijf had deze zaak nog dit nadeelig gevolg, dat de gelden van het ziekenfonds der fabriek, waartoe iedere sigarenmaker 10 cents per week contribueerde, en waaruit hij bij ziekte f 6.— per week ontving, tijdens die enkele dagen, dat er niet gewerkt werd, onder de deelnemers verdeeld zijn geworden.

Nog is melding te maken van twee werkstakingen van weinig beteekenis van veenarbeiders en van grondwerkers. Die van de veenarbeiders eindigde zonder dat de tusschenkomst van derden noodig was; de grondwerkers konden door tusschenkomst van den burgemeester ook weer spoedig te werk komen, maar het loon werd in plaats van hooger, zelfs nog lager.

Naleving der Arbeidswet.

Even als ten vorigen jare wordt ook hier vermeld, en wel in volgorde der voornaamste artikelen der Arbeidswet, wat mijn bezoek in fabrieken en werkplaatsen mij omtrent de naleving dier wet heeft geleerd en wat door gemeente- en rijkspolitie mij daaromtrent is medegedeeld.

Artikel 3.

Slechts eenmaal zag ik een kind van 10 jaren arbeid verrichten; het was in een brikkenbakkerij en het scheen spelenderwijs te geschieden.

Artikel 4.

In verband met dit artikel kome hier in aanmerking het Koninklijk besluit van den 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), zoals dit is gewijzigd en aangevuld bij dat van den 11 Augustus 1892 (*Staatsblad* n°. 199.)

Nergens zag ik dat art. I A*a*, 1°, 2° of 3° overtreden werd en, voor zoover ik kon nagaan, wordt tegen den hierin bedoelden voor jeugdige personen en vrouwen zeer gevaarlijken arbeid door de hoofden der bedrijven zelven met zorg gewaakt. Één geval bewees echter dat ook de bazen niet te voorzichtig kunnen wezen; de bijzonderheden zijn hierna vermeld onder de beschrijving der ongevallen.

Meermalen moest ik waarschuwen tegen hellende, laag aangebrachte, onvoldoende beschutte, drijfriemen, niet zelden bij een doorgang geplaatst. Ik liet daaromheen dan een houten of blikken beschutting, meestal in den vorm van een goot aanbrengen. Naar boven, door de verschillende verdiepingen gaande drijfriemen zag ik dikwijls reeds voldoende omrasterd of geheel door een houten kast omgeven.

Omtrent het doen arbeiden aan in gang zijnde werktuigen zag ik, of vernam ik door de kennisgevingen van ongevallen, dat meermalen, o a. spoelmachines door vrouwen, boormachines door jongens gesmeerd en gereinigd werden. Men beweerde dan dikwijls dat deze laatste niet in gang waren, doch dat de jongen het werktuig met de hand in beweging bracht om zoodoende gemakkelijker de ronddraaiende deelen te smeren en te reinigen. Vele ongevallen, zij het dan ook van minder ernstigen aard, zijn er het gevolg van.

Ten aanzien van den arbeid bij werktuigen, waarvan sommige deelen gevaar kunnen veroorzaken, kom ik in de eerste plaats terug op *tandraderen* bij boormachines. Voorzoover deze door stoom bewogen worden, waren ze dikwijls reeds met ijzerblik omgeven, doch het zeer groote aantal handboormachines, vooral in smederijen, is betrekkelijk nog maar spaarzaam daarvan voorzien. De vele ongevallen, daardoor veroorzaakt, doen mij steeds op de noodige voorzorgen aandringen. Zelfs waar nog geen ongeval plaats had, begrijpt men spoedig het belang van voorzorgsmaatregelen en daar bovendien in iedere smederij allicht één persoon òf vroeger zelf gewond werd òf van verwondingen van anderen heeft gehoord, is meestal een enkel woord voldoende om de overkapping te doen aanbrengen, die in dit bedrijf door den patroon zelven zonder kosten kan worden gemaakt.

Spieën en stelschroeven, vooral de laatste, zelfs bij boormachines (om de boor onder in het gat vast te zetten) kunnen eveneens zeer gevaarlijk zijn. Bij de ongevallen zijn daarvan bewijzen te vinden.

Bij *krukken*, niet bij *uitstekende zuigerstangen*, zag ik soms nog jeugdige personen arbeiden, evenals in de nabijheid van *vliegwielen*, *laagliggende riemschijven* en *drijfriemen* en *touwen*. Ik bewerkte dat deze van doelmatige beschutting werden voorzien. *Spoelvangers*, vooral in linnen- en katoenweverijen, worden meer en meer aangebracht, meestal echter in den vorm van staande of afhangende schermen van ijzergaas, geknoopt touw of grof linnen. Wel ontving ik ook wederom in dit jaar geen enkele kennisgeving van een ongeval, door het uitvliegen van spoelen veroorzaakt, maar de gaten in de muren in de nabijheid der getouwen bewijzen. dat voorzichtigheid ook hier noodzakelijk is, evenals bij lint- maar vooral bij cirkelzagen.

Bij de *duivels* (*wolven*) der spinnerijen moest ik een paar malen de kamraderen doen beschutten en bij *kalanders* en *walsen* doelmatige inrichtingen doen aanbrengen, opdat de daarbij werkzame vrouwen niet meer met de vingers of handen daartusschen zouden komen.

Voorzooverre ik kon nagaan, werd telkens vóór het ingang zetten van het krachtwerktuig, door hard roepen, bellen of een stoot met de stoomfluit, in het werklokaal een duidelijk waarneembaar sein gegeven.

Omtrent het arbeid verrichten in een werklokaal, waar een onder druk werkend kook- of ander toestel of droogcilinder aanwezig is, zij verwezen naar hetgeen daarover in Hoofdstuk III uitvoerig o. a. ook over spuitwaterfabrieken is medegedeeld. In enkele fabrieken van ver-

duurzaamde levensmiddelen had reeds de onderzoeking door de ambtenaren, belast met het toezicht op en de beproeving van stoomketels plaats. Van 16 door mij bezochte suikerfabrieken waren in de meeste de monte-jus verdwenen en hadden deze voor sapperspompen plaats gemaakt. Waar ze nog aanwezig waren, werden ze vóór de campagne nauwkeurig beproefd, vooral die in de turbinekamers, omdat vooral de hier opgevoerde stroop het ijzer beduidend aantast.

In suikerfabrieken echter werken doorgaans geen jeugdige personen of vrouwen. Die trof ik ook niet aan bij de onder 6 atmosfeeren werkende kookketels eener papierfabriek. Deze ketels worden van tijd tot tijd onderzocht en op 10 atmosfeeren geperst, een maatregel te meer van belang, omdat in het lokaal daarboven een groot aantal vrouwen arbeidt. In een hoepelmakerij werd stoom van 2 atmosfeeren geleid in een langwerpige, met teenen gevulde houten kist, waarvan de planken met draadnagels aan elkander waren geslagen en met menie zooveel mogelijk gedicht; er werkten alleen mannen, maar ik heb toch op het meer doelmatige van een ijzeren kist gewezen of op de noodzakelijkheid althans om die van hout met ijzeren banden stevig te voorzien.

Een paar malen moest ik wijzen op het ongeoorloofde van het verrichten van arbeid bij onbedekte grondkuipen.

In overdekte ovens of andere besloten ruimten, waar jeugdige personen werkten, werd de temperatuur van 32° C. niet overschreden; wel was deze temperatuur, soms zelfs nog een veel hoogere, aanwezig in de stroopkamers en bij enkele kook- en verdamppannen der beetwortelsuikerfabrieken, waar echter alleen mannen werken, even als bij de ovens der zinkwitfabrieken en in de spiegelfabrieken waar het glas verzilverd wordt.

In enkele kleine sigarenmakerijen en weverijen was de verlichting des daags onvoldoende, doch ook daar werkten geen beschermde personen.

Een persoon beneden 16 jaren trof ik nergens als zelfstandig machinist of stoker aan den arbeid. Zelfs trof ik bij machine of ketel slechts zelden een anderen werkman aan dan den volwassen machinist of stoker.

Binnen mijne inspectie worden alleen in lucifersfabrieken ontplofbare stoffen vervaardigd of verwerkt. De bereiding der pâte met chloorzure potasch geschiedt daar echter steeds door een volwassen arbeider en in de open lucht.

In de 2 steenkolenmijnen binnen mijne inspectie zijn maar enkele personen beneden 16 jaren, geen vrouwen, werkzaam; zij dalen niet in de mijn af en zijn hoofdzakelijk belast met het kalken der steenkolen in de waggons boven den grond.

De fabrieken of werkplaatsen, waar kwikverfoeliesel verwerkt wordt, en die meer en meer plaats maken voor inrichtingen tot het verzilveren van spiegelglas, zijn binnen mijne inspectie weinig in getal; ik zag er geen beschermde personen werken, evenmin als in de eenige loodwitfabriek, die nu is opgeheven. Witte phosphorus wordt zeer weinig meer in de lucifersfabrieken verwerkt.

Voor de sigarenmakerijen en letterzetterijen werden door Z. E. den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid tijdelijke vrijstellingen verleend van de bestaande bepalingen voor hoogte en ruimte der werklokalen, in Hoofdstuk II nader aangegeven.

Artikel 5. Het komt mij voor, dat de bepalingen van dit artikel in groote werkplaatsen weinig overschreden worden. Waar vermoed wordt dat zulks wel het geval is, zelfs in de huisindustrie, tracht ik door verscherpt politietoezicht die overtredingen aan het licht te brengen. Een enkele maal zag ik in kleinere bedrijven dat, door onbekendheid met de wet, de werkuren op de lijst meer dan 11 bedroegen, of dat de werktijd later dan 7 uur des namiddags eindigde.

Vergunningen tot overwerk, ingevolge het 3de lid van dit artikel werden door Commissarissen der Koningin, die vooraf mijn advies daaromtrent hebben ingewonnen, verleend aan: 1 firma 17 maal, 1 firma 10 maal, 2 firma's 7 maal, 1 firma 6 maal, 2 firma's 5 maal, 2 firma's 4 maal, 4 firma's 3 maal, 9 firma's 2 maal en 15 firma's 1 maal.

Hiervan werd voor de te verleenen vergunningen voor 5 firma's de machtiging van Z. E. den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid gevraagd. In 4 gevallen werd de door den Burgemeester verleende vergunning van 2 dagen tot 6, in één geval tot 4 dagen verlengd. Vier vergunningen voor 14 achtereenvolgende werkdagen, doch om den anderen dag, werden verleend. De vele vergunningen voor ééne en dezelfde firma hadden haar grond daarin, dat in het begin des jaars door brand een groote fabriek van wollen stoffen grootendeels vernield was en de spinnerij geheel, zoodat men daar met groote moeielijkheden tijdens de verbouwing te kampen had om het bedrijf nog zooveel mogelijk gaande te houden.

Door Burgemeesters werd 57 maal vergunning voor twee dagen verleend.

Artikel 6. De in dit artikel bepaalde rusttijd werd op een enkele uitzondering na overal in acht genomen: meestal werd die tot $1^1/_2$ uur uitgebreid en werden ook nog morgen- en namiddagschafttijden gehouden. Wijziging of vermindering van dien rusttijd werd niet aangevraagd.

Artikel 8. Voorzoover ik kon nagaan werd de bepaling goed nageleefd; bezwaren kwamen mij maar eenmaal ter oore, van den kant van een zeer humaan patroon, die aan het hoofd staat van een groote papierfabriek, met daaraan verbonden zeer goed ingerichte lompensorteerderij. Deze meende dat 4 weken in de meeste gevallen te lang was, omdat de verdiensten der vrouwen dan geheel stil stonden; hij wenschte dat op grond van een attest van een geneesheer die tijd kon worden verkort.

Artikel 10 en 11. Deze bepalingen worden, zij het dan ook meerendeels door onbekendheid of door onachtzaamheid, het meest overschreden. In plaats van arbeidskaarten vond ik een paar malen slechts geboorte-extracten; soms

was op de kaarten alleen het geboortejaar ingevuld. Niet zelden was voor een enkelen jongen de kaart afwezig, terwijl die voor alle andere jeugdige personen wel kon worden vertoond. Die jongen heette dan nog maar één dag en nog wel op proef in 't werk te zijn genomen; bij onderzoek bleek echter dat die proef soms 2 of meer weken geduurd had. Maar ook de werklijsten lieten in vele gevallen te wenschen over; hier en daar ontbraken zij geheel; soms vond ik lijsten van een geheel bijzondere inrichting, zoodat er geen rekening was gehouden met hetgeen de wet voorschrift, soms ook van het oude model, zooals die bij de invoering der wet vrij algemeen in gebruik waren genomen, en die niet na iedere wisseling vooral van het jeugdig personeel, door of namens den Burgemeester opnieuw gewaarmerkt waren. In blanco door of namens den Burgemeester gewaarmerkte lijsten kwamen ook wel eens voor; het hoofd van het bedrijf had dan met potlood en vrij onduidelijk de werkuren ingevuld, later weer veranderd, enz. Hier en daar trof ik op de lijst nog den naam enz. van een reeds vertrokken jongen aan, terwijl de in diens plaats getredene niet was vermeld. Des zomers bij meerdere werkuren vond ik op den lijst meermalen nog den korten werktijd van den winter aangegeven. In appeldrogerijen kwam het voor, dat kaarten en lijsten voor de vrouwen en meisjes die daar werkten (schilden), niet noodig waren geoordeeld. Op gezag van gemeente secretaris en veldwachter meenden sommige klompenmakers voor hun jongens met kaarten te kunnen volstaan.

Zeer dikwijls waren op die lijsten niet vermeld de naam en de woonplaats van den ter plaatse bevoegden inspecteur; soms schijnt men dat overbodig te vinden of niet te kunnen of te willen begrijpen, dat daardoor de arbeiders kunnen te weten komen tot wien zij zich over zaken hen en den arbeid rakende, kunnen wenden.

Hoewel de nieuw model lijsten meer en meer worden ingevoerd, kwam het toch voor, dat de Burgemeester het gemakkelijker vond het oude model te blijven handhaven, ook al was aan het gebruik daarvan het bezwaar van het telkens opnieuw waarmerken verbonden.

Meermalen vond ik de lijst op het kantoor en niet op een plaats, waar arbeid verricht wordt, opgehangen; het kwam ook voor, dat de lijst was opgeborgen en niet of niet dan met veel moeite, kon worden gevonden.

Het is mij nog niet voorgekomen, dat hoofden en bestuurders van bedrijven en ondernemingen en de daarin werkzame personen weigerden mij de verlangde inlichtingen te geven omtrent zaken en feiten, de naleving der arbeidswet betreffende. Men begrijpt algemeen dat de fabricksinspectie in de eerste plaats een zaak van vertrouwen is en dat de leeftijd en het ambt der Inspecteurs dat vertrouwen wettigen. Artikel 13.

Het gebeurde mij meermalen dat de kennisgeving van ongevallen, ook van zeer ernstigen aard, mij niet gewerd en dat, even als in vorige Artikel 15.

jaren, de mededeelingen in de nieuwsbladen mij op het spoor er van brachten. Ook hier was onbekendheid met de wet nog veelal de oorzaak. Het door den Burgemeester in te stellen onderzoek bleef nog maar al dikwijls uit of gaf weinig of geen opheldering, zoodat ik zeer veel tijd moest besteden om door eigen onderzoek ter plaatse de juiste toedracht, althans der meer ernstige ongevallen te weten te komen. Met erkentelijkheid moet ik hier wederom getuigen dat ik, na mijne desbetreffende vragen, door bemiddeling van de Burgemeesters van nagenoeg alle ongevallen op de hoogte werd gebracht, vooral ook van den duur van de verhindering om te werken, de gevolgen van het ongeval, de genoten ondersteuning, enz.

In 1893 werden door mij 134 ongevallen persoonlijk onderzocht. De verhindering om te werken was:

van	6	maanden	1	maal,	van	5	maanden	3	maal,	van	4½	maand	1	maal,
„	4	„	4	„	„	3	„	3	„	„	2½	„	2	„
„	2	„	4	„	„	10	weken	3	„	„	9	weken	3	„
„	8	weken	6	„	„	7	„	11	„	„	6	„	12	„
„	5	„	17	„	„	4	„	10	„	„	3	„	34	„
„	2	„	39	„	„	66	dagen	1	„	„	64	dagen	1	„
„	60	dagen	1	„	„	50	„	1	„	„	45	„	1	„
„	36	„	2	„	„	33	„	1	„	„	30	„	8	„
„	27	„	2	„	„	24	„	5	„	„	23	„	2	„
»	20	„	6	„	„	19	„	4	„	„	18	„	6	„
„	17	„	7	„	„	16	„	6	„	„	15	„	5	„
„	13	„	9	„	„	12	„	9	„	„	11	„	4	„
„	10	„	19	„	„	9	„	10	„	„	8	„	20	„
„	7	„	11	„	„	6	„	14	„	„	5	„	17	„
„	4	„	16	„	„	3	„	17	„	„	2½	„	4	„ en
„	2	„	9	„ .										

Van eenige ongevallen kon de duur van de verhindering om te werken en ook de genoten ondersteuning niet worden opgegeven omdat de persoon wien het ongeval overkwam òf naar een andere gemeente was vertrokken, òf bij het einde van het jaar nog niet hersteld was.

Al betrof het hiervolgend ongeval niet een beschermd persoon, zoo acht ik het toch zóó belangrijk, dat ik er hier met een enkel woord op wensch te wijzen, in verband met hetgeen ik op pag. 25 van het jaarverslag mededeelde. Op een boerderij was een 22-jarig werkman bezig geweest met graanschoven op een dorschmachine uit te spreiden en deze met de hand naar den wals op te duwen die ruim een meter van hem

verwijderd was. Dat werk was afgeloopen; alleen zou hij eenige op den grond gevallen korte halmen er onder brengen. In plaats van daartoe vóór de dorschmachine te gaan staan, duwde hij de halmen er op zijde in. Zijn boezeroen werd gepakt door de met zware ijzeren pinnen voorzienen wals en hij geraakte met de linkerhand daartusschen, met het treurig gevolg, dat de hand geheel verbrijzeld werd en de vingers werden afgerukt. Eene amputatie van den arm onder den elleboog was noodzakelijk.

Een tweede ongeval in een landbouwbedrijf, thans met doodelijken afloop, overkwam een daglooner bij eene dorschmachine, die door waterkracht bewogen werd. De man zou tegen schafttijd den riem van het waterrad nemen, klom daartoe op eene losse ladder, verloor zijn evenwicht en uit vrees van in het water te vallen, klampte hij zich aan een paar spaken van het rad vast, waarmede hij omwentelde. Zijn lichaam werd tegen den zolder geslagen zoodat zijn dood spoedig volgde.

Na deze beide ongevallen, die mij toevallig ter oore kwamen, was ik door de welwillendheid der eigenaars van het bedrijf in de gelegenheid een nader onderzoek in te stellen. Ongevallen in landbouwbedrijven behooren volstrekt niet tot de zeldzaamheden, doch omdat zij buiten de bepalingen der arbeidswet vallen, ontsnappen zij veelal aan de aandacht.

In dit jaar werden gewezen 155 vonnissen, betrekking hebbende op 255 overtredingen van ééne of meerdere bepalingen der wet. In 4 gevallen volgde vrijspraak; van één dezer werd hooger beroep aangeteekend, met het gevolg dat het vonnis van den Kantonrechter werd vernietigd en de beklaagde werd veroordeeld. Artikel 17.

Één beklaagde werd ontslagen van rechtsvervolging; in hooger beroep werd deze uitspraak door de Rechtbank bevestigd.

De 255 overtredingen betroffen:

Art. 3.	Arbeid van kinderen beneden 12 jaren	7
„ 5.	Arbeid na des avonds 7 uur.	32
„ 6.	Het geven van één rustuur tusschen 11 uur voormiddags en 3 uur namiddags	1
„ 7.	Zondagsarbeid	3
„ 10.	Ontbreken der arbeidskaarten	92
„ 11.	Geene of geen juist ingevulde werklijst.	118
„ 15.	Geen aangifte doen van een ongeval.	2

Het volgende aantal overtredingen werd geconstateerd: in spiegelfabrieken 1, steenbakkerijen 20, boekdrukkerijen 2, bij openbare werken 1, in timmerwinkels 4, bij huisschilders 2, houtdraaiers 1, jalouziemakers 1, in hoepelmakerijen 1, mandenmakerijen 2, borstelmakerijen 3, kuiperijen 2, meubelmakerijen 2, kleermakerijen 14, bij modemaak-

sters 2, naaisters 13, in passementwerkerijen 1, kleerbleekerijen 10, stoomwasscherijen 2, schoenmakerijen 23, bij strijksters 1, glasschilders 1, beeldhouwers 2, kooplieden 1, in zadelmakerijen 1, smederijen 13, koperslagerijen 3, loodpletterijen 2, rijtuigmakerijen 1, scheepstimmerwerven 1, instrumentmakerijen 2, machinefabrieken 1, wollenstoffenfabrieken, broodbakkerijen 4, oesterkweekerijen 1, stroopstokerijen 1, sigarenfabrieken 2, sigarenmakerijen 4, bij vleeschhouwers 3 en in zuivelfabrieken 1.

Ik ontving de vonnissen van de ambtenaren van het Openbaar Ministerie bij de Kantongerechten te Bergen op Zoom 1, Boxmeer 1, Breda 9, Brielle 3, Brouwershaven 1, Dordrecht 13, Eindhoven 2, Goes 1, Gulpen 9, Heerlen 6, 's Hertogenbosch 56, Maastricht 1, Middelburg 2, Ter Neuzen 1, Nijmegen 7, Roermond 4, Ridderkerk 2, Sittard 3, Sliedrecht 4, Sommelsdijk 1, Tilburg 1, Venlo 13, Veghel 1, Waalwijk 11, Weert 1 en Zierikzee 1.

De boeten bedroegen van f 0,50 tot f 15.

Ook nu zijn de woonplaatsen der overtreders in kolom 22 van staat D vermeld.

Daar in twee vonnissen werd vermeld dat een naaister, onder meer, was veroordeeld wegens het des avonds te 7½ uur doen verrichten van arbeid door meisjes, meende ik met het oog op het Koninklijk besluit van 9 December 1889 (*Staatsblad* n⁰. 176), art. 1 sub VI, dat een nader onderzoek niet onnoodig was. Het bleek mij dat op de werklijst 8 uur als aanvang van den arbeid was vermeld en de betrokken meisjes ouder dan 14 jaar waren. De Ambtenaar van het Openbaar Ministerie hiermede in kennis gesteld beaamde mijne zienswijze dat hier geen overtreding had plaats gehad en deelde mij mede dat hij den Kantonrechter met de zaak in kennis had gesteld.

De hier volgende staat B geeft een overzicht van dezelfde fabrieken en werkplaatsen die in 1893 door mij, en vroeger door de Ingenieurs Struve en Bekaar, werden bezocht. Het verminderd aantal der jeugdige personen is het gevolg van het feit dat de suikerfabrieken en stroohulzenfabrieken minder jeugdige personen in dienst nemen. Ook het aantal der in het laatste bedrijf werkzame vrouwen is aanmerkelijk kleiner.

Staat B.

Nummer der groep.	OMSCHRIJVING DER GROEPEN.	Aantal der bezochte fabrieken en werkplaatsen.
1	2	3
1	Aardewerk, diamant, glas, enz.	9
2	Boek- en steendrukkerij, enz.	10
3	Bouwbedrijven	"
4	Chemische nijverheid, enz.	2
5	Hout- en stroobewerking, enz	8
6	Kleeding en reiniging	7
7	Kunstnijverheid.	"
8	Leder, wasdoek, enz.	1
9	Metalen (winnen van), enz	1
10	Metalen (eerste bewerking van).	3
11	Papier, enz.	"
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	1
13	Stoom- en andere werktuigen, enz.	1
14	Textiele nijverheid	9
15	Verlichting, olie, vernis, enz.	1
16	Voedings- en genotsmiddelen	42
	Totaal.	95

Toestand.					
vóór 1890.			in 1893.		
Aantal jeugdige personen van 12—16 jaar.	Aantal personen boven 16 jaar.		Aantal jeugdige personen van 12—16 jaar.	Aantal personen boven 16 jaar.	
	Vrouwelijke.	Mannelijke.		Vrouwelijke.	Mannelijke.
4	5	6	7	8	9
96	24	402	95	33	465
42	„	189	50	„	222
„	„	„	„	„	„
80	123	249	131	134	248
42	26	229	10	7	163
16	81	91	43	129	194
„	„	„	„	„	„
„	„	4	„	„	4
2	„	10	3	„	18
6	1	105	8	1	101
„	„	„	„	„	„
5	„	75	11	„	89
8	„	244	10	„	270
103	185	430	114	200	397
6	11	18	14	14	24
384	365	2 554	259	458	2 875
790	816	4 600	748	976	5 070
6 206			6 794		

Staat C geeft het aantal der bedrijven aan, waarvan er 10 of meer voorkomen binnen mijne inspectie. Onder „overige bedrijven” zijn diegene vermeld waarvan er minder dan 10 aanwezig zijn. In vergelijking met den staat C, voorkomende op bladz. 18—21 van het verslag over 1891, is in de totalen een aanmerkelijke vooruitgang te bespeuren. In de kolommen 3 en 4 van den hier volgenden staat D is het aantal der werkgevers in iedere gemeente vermeld, die in de jaren 1891 en 1893 in het bezit waren van een door of namens den burgemeester gewaarmerkte lijst.

Van sommige gemeenten kwamen de ter invulling gezonden staten terug met het bericht, dat in den loop van het jaar geen kaarten waren uitgegeven en ook geen lijsten waren gewaarmerkt. Uit de driemaandelijksche politierapporten bleek echter dat juist in die gemeenten wel jeugdige personen of vrouwen werkzaam waren en de bij de wet vereischte stukken (kaarten en lijsten) dan ook door de beambten werden aangetroffen. Met het oog hierop en ook wegens het aanmerkelijk verschil in de opgaven van sommige gemeenten over 1892 en 1893 is het vergelijkend overzicht hierboven bedoeld genomen over 1891 en 1893: in die beide jaren toch werd aan de burgemeesters een opgave gevraagd ook van de namen der werkgevers, die toen een gewaarmerkte lijst hadden ontvangen.

Staat C.

STAAT *der bedrijven wier aantal in de* 1e *Arbeids-inspectie meer dan* 10 *bedraagt en waar volgens opgave der burgemeesters jeugdige personen en vrouwen werkzaam zijn, gerangschikt in nijverheidsgroepen.*

Soort der bedrijven.	Aantal der bedrijven in					
	Noord-Brabant.	Gelderland.	Zuid-Holland.	Zeeland.	Limburg.	Totaal.
Groep 1.						
Aardewerk, Diamant, glas, enz.						
Pannenbakkerijen . . .	„	„	„	„	38	38
Steenhouwerijen en -zagerijen	13	„	„	„	„	13
Steenovens en fabrieken .	50	94	15	„	111	270
Overige bedrijven . . .	10	8	23	16	6	63

Soort der bedrijven.	Aantal der bedrijven in					
	Noord-Brabant.	Gelderland.	Zuid-Holland.	Zeeland.	Limburg.	Totaal.
Groep 2.						
Boek- en steendrukkerij, enz.						
Boekdrukkerijen	37	11	19	13	16	96
Overige bedrijven . . .	10	6	10	18	6	50
Groep 3.						
Bouwbedrijven.						
Huisschilders (Werkplaatsen van)	24	10	52	33	„	119
Kamerbehangers	13	„	„	„	„	13
Metselaarsbazen	22	„	25	22	„	69
Timmerlieden (Werkplaatsen van)	106	14	122	115	15	372
Overige bedrijven . . .	16	7	26	12	11	72
Groep 4.						
Chemische nijverheid enz.						
Overige bedrijven . . .	5	2	4	6	2	19
Groep 5.						
Hout-, kurk- en stroobewerking.						
Borstel-, schuier- en boendermakerijen	14	„	„	„	„	14
Hoepelmakerijen	20	„	86	„	„	106
Klompenmakerijen . . .	42	17	15	23	„	97
Kuiperijen	30	„	10	„	„	40
Mandenmakerijen . . .	„	23	25	„	„	48
Meubelfabrieken	27	„	„	12	19	58

Soort der bedrijven.	Aantal der bedrijven in Noord-Brabant.	Gelderland.	Zuid-Holland.	Zeeland.	Limburg.	Totaal.
Schrijnwerkers (Werkplaatsen van)	„	„	„	„	17	17
Teenschillerijen	„	16	33	„	„	49
Overige bedrijven . . .	20	12	55	20	11	118
Groep 6. *Kleeding en reiniging.*						
Kleedermakerijen. . . .	126	23	62	45	71	327
Modemaaksters (Werkplaatsen van)	36	14	61	12	27	150
Naaisters (Werkplaatsen van)	169	14	„	36	94	313
Schoenfabrieken	55	„	„	„	„	55
Schoenmakerijen . . .	570	28	95	73	90	856
Stoomwasscherijen . . .	19	„	12	„	„	31
Waschinrichtingen. . .	„	32	„	„	„	32
Overige bedrijven . . .	35	12	28	9	6	90
Groep 7. *Kunstnijverheid.*						
Overige bedrijven . . .	13	2	2	3	13	33
Groep 8. *Leder, wasdoek enz.*						
Leerlooierijen	38	„	„	„	„	38
Zadelmakerijen	17	„	„	„	„	17
Overige bedrijven . . .	„	2	8	4	4	18
Groep 9. *Metalen (Winnen van enz).*						
Overige bedrijven . . .	1	„	2	1	4	8

Soort der bedrijven.	Aantal der bedrijven in					
	Noord-Brabant.	Gelderland.	Zuid-Holland	Zeeland.	Limburg.	Totaal.
Groep 10.						
Metalen (Bewerking van).						
Blikslagerijen	"	"	13	"	"	13
Goud- en zilversmeden .	29	"	"	"	"	29
Koperslagerijen	39	"	10	"	"	49
Smederijen	131	33	84	67	35	350
Overige bedrijven . . .	32	13	31	21	14	111
Groep 11.						
Papier, enz.						
Overige bedrijven . . .	4	2	2	2	6	16
Groep 12.						
Scheepsbouw, rijtuigen.						
Scheepstimmerwerven . .	"	"	32	"	"	32
Wagenmakerijen	"	"	18	27	"	45
Overige bedrijven . . .	19	10	"	8	"	37
Groep 13.						
Stoom- en andere werktuigen, enz.						
Stoom- en andere werktuigen (Fabrieken van) .	"	"	10	"	"	10
Overige bedrijven . . .	24	6	11	4	6	51
Groep 14.						
Textiele nijverheid.						
Fabrieken van gedrukte katoenen stoffen . . .	12	"	"	"	"	12

Soort der bedrijven.	Aantal der bedrijven in					
	Noord-Brabant.	Gelderland.	Zuid-Holland.	Zeeland.	Limburg.	Totaal.
Linnenfabrieken	25	„	„	„	„	25
Touwslagerijen	„	„	15	12	„	27
Vlasserijen	22	„	62	44	„	128
Wollengoederenfabrieken.	104	„	„	„	„	104
Overige bedrijven . . .	20	6	22	8	12	68
Groep 15.						
Verlichting, olie, vernis. enz.						
Overige bedrijven . . .	8	3	„	3	3	17
Groep 16.						
Genots- en voedingsmiddelen.						
Bakkerijen (brood-, beschuit- koek- en banket)	80	18	90	73	10	271
Meelmolens.	„	„	„	14	„	14
Oestercultuur (Inrichtingen voor).	„	„	„	136	„	136
Sigarenfabrieken	98	32	20	„	26	176
Sigarenmakerijen	26	„	16	„	„	42
Suikerfabrieken	16	„	„	„	„	16
Vleeschhouwerijen . . .	„	„	20	15	„	35
Overige bedrijven . . .	116	35	63	28	24	266
Totaal . .	2343	505	1309	935	697	5789

Staat D.

OVERZICHT

omtrent de naleving der wet van 5 Mei 1889 (Staatsblad n°. 48) gedurende 1893.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1891.	Toestand 1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Noordbrabant.												
1	Aalst	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	Aarle-Rixtel	2	2	10	18	1	1	4	1	—	1	4	6
3	Alem	1	1	7	7	—	2	3	1	1	—	—	—
4	Almkerk	—	6	4	5	1	2	—	2	—	—	—	—
5	Alphen en Riel	6	5	4	6	1	1	1	3	—	—	—	—
6	Andel Op en Neer	1	2	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
7	Asten	6	6	3	19	—	1	4	7	—	3	2	2
8	Baardwijk	57	65	29	56	4	8	12	19	—	6	6	1
9	Baarle-Nassau	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	Bakel	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11	Beek en Donk	1	2	36	46	6	6	6	13	3	6	4	2
12	Beers	—	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
13	Bergen op Zoom	100	141	236	212	30	35	49	38	15	19	21	5
14	Bergeijk	5	8	13	18	2	6	7	3	—	—	—	—
15	Berghem	2	3	2	3	2	1	—	—	—	—	—	—
16	Berkel	—	2	3	3	2	—	1	—	—	—	—	—
17	Berlicum	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	Besoijen	26	27	49	47	6	7	7	3	2	8	3	11
19	Best	4	20	8	36	2	10	11	7	1	5	—	—
20	Beugen	4	2	1	2	—	1	—	1	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen : 4 tot en met 17. volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 .... volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 .... volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene, e) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17. 18 en 19.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
18	—	e)	e)	—	—	—	—	
20	—	Geene.	e)	—	—	—	—	
—	—	Geene.	—	4 e)	—	—	—	
—	—	a)	e)	e)	—	—	—	
—	—	a)	e)	—	—	—	—	
—	—	e)	—	—	—	—	—	
1	1	6	e)	e)	—	—	—	
71	—	e)	e)	—	—	—	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
11	—	a)	e)	—	—	—	—	
—	—	—	e)	—	—	—	—	
47	7	Voortd. toez.	—	—	—	1	1	
4	—	e)	e)	e)	—	—	—	
—	—	e)	—	—	—	—	—	
—	1	—	e)	e)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
26	4	Geene.	e)	—	—	—	1	
—	—	2	e)	e)	—	—	—	
—	—	Geene.	—	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1892.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1891.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
21	Bladel	7	4	6	16	2	4	6	4	—	—	—	—
22	Boekel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23	Bokhoven	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
24	Borkel en Schaft	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	Boxmeer	22	24	25	35	9	12	4	10	—	—	—	—
26	Boxtel	22	35	46	74	8	17	13	15	2	3	6	10
27	Breda	176	233	384	469	37	78	100	106	18	28	48	54
28	Budel	7	5	34	8	1	1	2	4	—	—	—	—
29	Capelle	4	3	—	3	—	—	1	2	—	—	—	—
30	Chaam	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	Cromvoirt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
32	Cuijk	12	9	15	20	2	7	3	8	—	—	—	—
33	Deurne	7	8	28	22	4	4	3	7	2	1	1	—
34	Deursen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
35	Dieden	1	1	2	2	—	1	1	—	—	—	—	—
36	Diessen	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
37	Dinteloord	9	11	5	11	1	2	3	5	—	—	—	—
38	Dinther	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
39	Dommelen	—	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
40	Dongen	—	50	32	63	9	9	22	19	—	—	2	2
41	Drongelen	—	1	29	29	9	9	5	6	—	—	—	—
42	Drunen	48	47	7	31	3	9	11	5	—	—	2	1

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17. 20 en 21 . . . . 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. HH. Commissarissen der Koningin. HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene e) enkele Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	25	21	22	23
—	—	e)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	e)	—	—	—	—	
73	2	a)	e)	—	3	7	—	
146	5	e)	e)	—	5	—	9	
—	—	e)	e)	e)	—	—	—	
—	1	e)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	Onbekend.	e)	—	—	—	—	
10	1	e)	—	e)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	e)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	4 a)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
2	—	e)	e)	—	—	—	—	
—	4	a)	—	—	—	—	—	
21	—	e)	—	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1891.	1893	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
43	Deuzel en Steensel . . .	6	2	2	2	—	1	1	—	—	—	—	—
44	Dungen den. .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
45	Dussen	9	7	7	11	2	1	8	—	—	—	—	—
46	Eersel	1	2	1	3	—	1	—	2	—	—	—	—
47	Eindhoven . . .	58	62	158	249	24	31	38	51	30	28	30	17
48	Empel en Meerwijk.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
49	Engelen.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
50	Erp	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
51	Esch.	4	3	—	2	—	—	1	1	—	—	—	—
52	Escharen	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
53	Etten en Leur .	17	26	21	37	4	8	15	10	—	—	—	—
54	Fijnaart	1	5	5	5	—	1	3	1	—	—	—	—
55	Gassel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
56	Geertruidenberg	19	19	18	29	5	8	7	9	—	—	—	—
57	Geffen.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
58	Geldrop.	7	12	37	70	8	6	12	10	3	10	11	10
59	Gemert	11	10	10	13	—	3	2	4	1	—	1	2
60	Gestel en Blaarthem	12	14	20	30	9	8	3	9	—	1	—	—
61	Giessen	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
62	Gilze-Rijen. . .	25	25	57	59	4	15	9	20	—	7	3	1

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt 18 en 19 der wet.) Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 } volgens mededeeling van { HH. Commissarissen der Koningin. 22 } volgens mededeeling van { HH. Ambtenaren van het O. M.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		a) algemeene, c) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. } zie kol. 17, 18 en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	c)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	c)	c)	3 c)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
560	*2	—	c)	Voortd. toez.	24	10	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	a)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
7	—	c)	c)	—	—	—	—	
—	—	c)	—	—	—	—	—	
—	—	—	c)	—	—	—	—	
2	—	c)	c)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
113	2	Geene.	c)	c)	7	—	—	
27	—	—	Voortd. toez.	c)	—	—	—	
24	—	7	c)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
3	—	—	c)	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1891.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
63	Ginneken	15	15	17	26	1	4	3	6	1	1	7	3
64	Goirle	9	8	14	8	1	—	1	1	—	1	2	2
65	Grave	23	22	12	25	9	8	4	4	—	—	—	—
66	's Gravemoer . .	7	10	3	8	—	3	3	2	—	—	—	—
67	Haaren	4	6	3	5	—	1	2	2	—	—	—	—
68	Halsteren	10	11	10	12	2	1	2	1	—	1	2	3
69	Haps	2	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—
70	Hedikhuizen . .	—	2	3	3	2	—	—	1	—	—	—	—
71	Heesbeen	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
72	Heesch	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
73	Heeswijk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
74	Heeze	2	5	10	21	2	10	1	8	—	—	—	—
75	Helmond	67	46	229	505	81	68	49	103	60	46	29	69
76	Helvoirt.	3	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
77	Herpen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
78	Herpt	3	2	1	2	—	—	—	2	—	—	—	—
79	'sHertogenbosch	218	355		827	77	152	200	194	17	48	67	72
80	Heusden	37	35	49	40	4	8	12	16	—	—	—	—
81	Hilvarenbeek. .	20	22	24	33	3	10	5	8	3	—	2	2
82	Hoeven	5	4	3	4	—	—	1	3	—	—	—	—
83	Hoogeloon c. a.	9	12	23	20	5	4	2	9	—	—	—	—
84	Hooge en Lage Mierde	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
9	—	—	—	—	—	—	—	
75	—	*e*)	—	—	—	—	—	
1	—	73	*e*)	—	—	—	—	
—	—	*a*)	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
(1)	—	2 *a*)	*e*)	—	2	—	—	(1) 9 vrouwen in een fabriek van verduurzaamde levensmiddelen.
—	—	Geene.	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	7	—	*e*)	—	6	22	—	
—	—	3	—	2 *e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	5	485	—	—	16	3	55	
—	—	*a*)	*e*)	—	—	—	—	
16	—	3	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	*e*)	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1891.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1892. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
85	Huisseling c. a.	1	2	4	3	—	—	1	2	—	—	—	—
86	Huijbergen . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
87	Klundert	14	12	17	14	4	5	2	3	—	—	—	—
88	Leende	4	5	7	9	2	3	—	4	—	—	—	—
89	Liempde.	5	2	1	2	—	1	1	—	—	—	—	—
90	Lierop.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
91	Lieshout.	3	1	5	5	—	2	1	2	—	—	—	—
92	Linde	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
93	Lith	—	1	3	3	1	—	—	2	—	—	—	—
94	Lithoijen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
95	Loon op zand .	81	48	32	60	4	13	15	8	1	8	7	4
96	Luijks Gestel. .	—	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
97	Maarheeze . . .	—	1	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—
98	Maashees	2	2	6	6	5	—	—	—	1	—	—	—
99	Made en Drimmelen	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
100	Meeuwen	1	2	2	2	2	—	—	—	—	—	—	—
101	Megen.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
102	St.Michielsgestel	2	4	3	5	1	2	1	1	—	—	—	—
103	Mierlo.	2	5	3	7	1	1	1	2	—	—	1	1
104	Mill en St.Hubert	8	5	4	5	2	1	—	2	—	—	—	—
105	Moergestel . . .	9	10	4	10	2	2	3	1	1	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet.) Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4 tot en met 17 … HH. Burgemeesters 20 en 21 … HH. Commissarissen der Koningin. 22 … HH. Ambtenaren van het O. M. (volgens mededeeling van) *a*) algemeene *e*) enkele Voortd. toez.) voortdurend toezicht (zie kol. 17, 18 en 19.)
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	1	*a*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	—	—	—	—	
—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	12 *a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
17	—	—	*e*)	—	—	—	2	
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	Onbekend.	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*a*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	Voortd toez.	—	—	—	—	—	
1	—	2	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
6	—	2	*e*)	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
		1891.	1893.										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
106	Nieuwkuijk. . .	1	2	6	2	—	—	1	1	—	—	—	—
107	Nieuw Vossemeer	1	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
108	Nistelrode . . .	1	2	—	2	—	—	—	1	—	—	—	1
109	Nuland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
110	Nuenen.	3	5	4	5	—	1	2	1	1	—	—	—
111	St. Oedenrode .	21	21	9	19	2	3	6	3	—	—	5	—
112	Oeffelt.	3	4	4	2	1	—	—	1	—	—	—	—
113	Oerle.	2	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
114	Oijen.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
115	Oirschot.	17	19	15	14	1	2	4	7	—	—	—	—
116	Oisterwijk . . .	—	22	24	25	—	5	2	14	—	—	—	4
117	Oostelbeers. . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
118	Oosterhout . . .	82	90	123	166	16	32	26	34	13	20	11	14
119	Oploo	6	4	—	4	—	—	1	3	—	—	—	—
120	Oss.	29	32	51	201	12	55	71	63	—	—	—	—
121	Ossendrecht . .	4	7	5	4	—	1	2	—	—	1	—	—
122	Oud- en Nieuw Gastel.	5	7	22	9	—	3	2	3	—	—	—	1
123	Oudenbosch. .	23	25	29	22	1	3	3	12	—	—	1	2
124	Oudheusden . .	5	10	6	10	—	1	3	5	—	—	—	1
125	Prinsenhage . .	9	13	45	62	6	13	21	20	—	1	—	I
126	Putte	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën, Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée	Verrichte inspectiën, Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17, 20 en 21, 22 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters., HH. Commissarissen der Koningin., HH. Ambtenaren van het O. M. — a) algemeene, e) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	e)	e)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
2	—	1	e)	—	—	—	—	
15	—	19	—	e)	—	—	—	
—	—	e)	e)	—	—	—	—	
(1) 3	—	Geene.	e)	—	—	—	—	(1) Bij een steenbakker.
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	4	e)	—	—	—	—	
27	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
(2) 49	1	1a) en 1e)	e)	e)	—	—	—	(2) Hiervan 14 in de steenbakkerijen.
—	—	2	—	—	—	—	—	
—	—	e)	e)	—	—	—	—	
20	1	4	e)	—	3	—	—	
23	3	—	e)	—	—	—	—	
—	5	3	e)	e)	—	—	—	
2	—	a)	—	—	—	—	—	
—	5	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1891.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar	15 — 16 jaar
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
127	Raamsdonk. . .	12	24	42	36	5	12	11	8	—	—	—	—
128	Ravesteijn . .	7	11	13	14	5	3	3	1	1	—	1	—
129	Reek.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
130	Reussel	3	3	12	23	4	7	5	7	—	—	—	—
131	Riethoven . . .	1	1	2	2	1	1	—	—	—	—	—	—
132	Rijsbergen . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
133	Rijswijk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
134	Rozendaal. . . .	54	43	59	152	6	11	28	51	2	15	14	25
135	Rosmalen	1	1	2	4	1	2	—	41	—	—	—	—
136	Rucphen	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
137	Sambeek	3	6	7	10	4	3	—	3	—	—	—	—
138	Schaijk	1	1	6 [1])	—	—	—	—	—	—	—	—	—
139	Schijndel	33	22	4	14	—	4	7	3	—	—	—	—
140	Soerendonk. . .	3	5	7	13	2	3	5	3	—	—	—	—
141	Someren.	2	2	2	3	—	2	—	1	—	—	—	—
142	Son en Breugel	7	5	1	5	—	—	2	1	—	—	2	—
143	Sprang . . . : .	13	7	9	9	2	4	1	2	—	—	—	—
144	Standdaarbuiten	13	8	1	8	—	—	—	7	—	1	—	—
145	Steenbergen . .	18	20	16	22	2	3	8	6	—	1	2	—
146	Stiphout.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
147	Stratum.	12	10	129	101	8	16	22	19	8	9	7	12
148	Strijp	3	3	18	32	3	7	6	6	1	3	—	6

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17. volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21. HH. Commissarissen der Koningin. 22 HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene *e*) enkele Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
4	—	*a*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	2	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
96	5	—	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	*e*)	—	—	—	—	
—	—	1 *a*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	(1) Voor een steenbakkerij.
14	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	—	5	*e*)	—	—	—	—	
—	—	1 *a*)	*e*)	—	—	—	1	
3	—	Geene.	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
86	1	4	*e*)	—	—	—	—	
61	—	2	*e*)	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1891.	1893.			12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
149	Terheijden . . .	6	7	3	30	—	1	3	2	5	7	8	4
150	Teteringen . . .	10	7	94	117	10	19	20	14	9	6	16	23
151	Tilburg	201	—	412	733	67	130	180	245	—	15	35	61
152	Tongelre . . .	—	2	(1) 5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
153	Uden	10	19	19	20	3	3	7	7	—	—	—	—
154	Udenhout . . .	9	4	15	15	3	4	5	2	—	1	—	—
155	Valkenswaard	14	16	75	98	16	16	12	15	4	9	14	12
156	Veen.	7	6	23	21	2	3	1	—	2	6	2	5
157	Veghel	1	1	3	4	—	1	3	—	—	—	—	—
158	Veldhoven . . .	9	7	3	9	—	2	4	2	—	—	1	—
159	Velp	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
160	Vessem	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
161	Vierlingsbeek	3	2	6	2	—	—	2	—	—	—	—	—
162	Vlierden. . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
163	Vlijmen	12	20	67	28	5	3	8	10	1	—	—	1
164	Vrijhoeve Capelle	2	4	3	5	—	3	—	2	—	—	—	—
165	Vught.	26	24	77	76	17	15	21	14	2	1	3	3
166	Waalre	6	6	7	18	1	7	5	5	—	—	—	—
167	Waalwijk	136	84	123	68	7	8	9	18	2	4	4	16
168	Wanroij	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
169	Waspik	11	19	30	30	5	4	5	9	—	2	3	2

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-lukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17. volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . volgens mede-deeling van HH. Commissarissen der Koningin 22 . . . . volgens mede-deeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene zie kol. 17, 18 en 19. *e*) enkele zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
21	—	*e*)	—	—	—	—	—	
115	3	*e*)	*e*)	—	2	2	—	
—[1]	37	4 *a*)	*e*)	*e*)	18	1	1	
2	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	(1) In de steenbakkerijen.
—	—	—	*e*)	—	—	—	1	
—	—	3	—	*e*)	—	—	—	
86	—	5	—	*e*)	—	—	1	
29	—	*e*)	*e*)	4 *e*)	—	—	—	
8	—	—	—	*e*)	—	—	—	
7	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
1	—	*e*)	*e*)	4 *e*)	1	4	1	
2	—	3	*e*)	*e*)	—	—	—	
139	1	—	*e*)	—	—	—	5	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	1	*e*)	*e*)	—	—	—	1	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1891.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
170	Werken (de) en Sleeuwijk. . .	6	4	1	6	—	—	2	4	—	—	—	—
171	Werkendam . .	10	12	15	14	1	5	5	3	—	—	—	—
172	Westerhoven .	2	1	3	1	—	1	—	—	—	—	—	—
173	Wijk en Aalburg	1	2	3	3	3	—	—	—	—	—	—	—
174	Willemstad . .	8	10	6	10	—	5	2	3	—	—	—	—
175	Woensdrecht. .	2	5	13	13	2	5	6	—	—	—	—	—
176	Woensel. . . .	8	9	107	91	7	9	17	5	9	15	14	15
177	Woudrichem .	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
178	Wouw.	13	9	6	10	—	1	2	3	—	1	1	2
179	Zeeland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
180	Zeelst	1	6	7	9	—	3	2	2	—	2	—	—
181	Zes Gehuchten.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
182	Zevenbergen . .	46	34	66	62	3	9	22	26	—	—	1	1
183	Zundert	5	4	9	[1]) 6	—	1	4	—	—	1	—	—
184	Zwaluwe (Hooge en Lage) . .	8	9	11	11	1	2	6	2	—	—	—	—
	Totaal Noord-Brabant. . .	2272	2343	3738	5955	645	1075	1286	1475	222	353	406	493
	Gelderland.												
1	Ammerzoden. .	12	15	([2])77	13	1	5	4	2	—	—	1	—
2	Appeltern. . . .	—	2	8	8	4	1	1	2	—	—	—	—

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 . } volgens mededeeling van HH. Burgemeesters 20 en 21 . . . . } volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . } volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. *e*) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht. } zie kol. 17, 18 en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	Voortd. toez.	4 *e*)	—	—	—	
—	—	—	*e*)	8 *e*)	—	—	—	
2	—	2	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	2 *e*)	—	—	—	
—	1	2 *a*)	—	—	—	—	—	
4	—	1 *a*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
111	—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
4	—	—	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	4	12	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	4 *e*)	—	—	—	(1) Benevens 7 in de steenbakkerijen.
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
2247	112				87	50	81	
—	—	4	—	*e*)	—	—	—	(2) 59 in teenschillerijen.
—	—	4	—	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1891.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
3	Arnhem	2	1	2	5	—	—	3	2	—	—	—	—
4	Balgoij	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	Batenburg . . .	—	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
6	Beesd	4	3	—	6	—	1	3	2	—	—	—	—
7	Bemmel	—	10	([1])66	4	—	—	2	2	—	—	—	—
8	Bergharen . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9	Beuningen . . .	3	3	([1])43	2	—	1	—	1	—	—	—	—
10	Beusekom . . .	2	2	2	6	—	1	1	2	—	1	—	1
11	Bakel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	Buren	1	1	12	12	3	2	2	1	—	1	2	1
13	Buurmalsen. . .	3	2	11	14	2	—	5	6	—	—	1	—
14	Culemborg . .	39	36	90	68	11	18	18	12	1	1	4	3
15	Deil	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Dodewaard . . .	4	4	26	29	4	3	6	11	—	—	3	2
17	Doorwerth . . .	—	1	4	4	—	1	1	1	—	1	—	—
18	Dreumel.	1	1	10	1	—	—	1	—	—	—	—	—
19	Driel.	12	13	140	140	8	31	24	24	—	10	10	33
20	Druten	11	22	107	107	6	5	18	57	7	5	—	9
21	Echteld	2	2	([1])21	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	Elst	5	2	9	9	1	1	3	1	—	3	—	—
23	Est en Opijnen	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
24	Ewijk	2	4	2	4	—	—	1	3	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17. volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	1	Voortd. toez.	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	3	—	—	—	—	—	
1	—	2 *a*)	—	—	—	—	—	
—	2	*e*)	—	*e*)	—	—	—	(1) In de steenfabrieken.
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	2 *a*)	*e*)	3 *e*)	—	—	—	
10	—	10	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
7	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
4	4	4	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
4	1	*e*)	—	—	—	—	—	
2	—	5	—	—	—	—	—	
11	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
54	—	6	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	—	—	—	—	
—	—	4	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1891.	1893.	uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
25	Gameren	5	4	25	25	—	3	4	12	—	—	2	4
26	Geldermalsen . .	5	8	30	22	5	8	7	2	—	—	—	—
27	Gent.	5	6	62	62	21	3	8	5	12	8	—	5
28	Groesbeek . . .	4	1	4	4	—	—	—	4	—	—	—	—
29	Haaften	3	4	(1)50	—	—	—	—	—	—	—	—	—
30	Hedel	—	2	1	2	—	—	—	2	—	—	—	—
31	Heerewaarden .	4	3	(2)27	1	—	1	—	—	—	—	—	—
32	Hemmen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
33	Herwijnen . . .	1	4	14	1	—	—	—	1	—	—	—	—
34	Heteren	8	9	42	75	3	19	16	16	3	7	7	4
35	Heumen	2	2	2	2	—	1	1	—	—	—	—	—
36	Horssen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
37	Huissen	3	8	36	38	7	10	4	7	2	3	3	2
38	Hurwenen. . . .	1	1	3	3	—	1	2	—	—	—	—	—
39	Kerkwijk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
40	Kesteren	4	3	7	7	—	1	2	4	—	—	—	—
41	Lienden	13	3	7	33	3	7	10	7	2	—	3	1
42	Maurik	5	5	15	47	3	11	9	10	—	2	7	5
43	Millingen	2	2	16	16	6	2	3	2	—	1	2	—
44	Nederhemert . .	1	1	11	(3) 2	—	—	1	—	—	—	1	—

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt 18 en 19 der wet.) Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	plaatse-lijke politie.	Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	den Commis-saris der Koningin.	den Burge-meester.		4 tot en met 17 } volgens mede-deeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . } volgens mede-deeling van { HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . } volgens mede-deeling van { HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. *e*) enkele } 17, 18 Voortd. toez.) voortdurend toezicht } en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
10	—	Voortd. toez.	—	*e*)	—	—	—	
2	—	3	—	*e*)	—	—	—	
44	2	4	—	*e*)	—	—	—	
—	—	33	—	*e*)	—	—	—	
—	—	16	—	*e*)	—	—	—	(1) 38 in de steenbakkerijen en 12 in de teenschillerijen.
—	—	2	—	—	—	—	—	
—	—	Voortd. toez.	—	*e*)	—	—	—	(2) In de steenfabrieken.
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	Voortd. toez.	—	*e*)	—	—	—	
30	1	7 *a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	3	—	*e*)	—	—	—	
—	—	4	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
6	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	2 *a*)	—	—	—	—	—	
34	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	—	5	—	*e*)	—	—	—	
(3)	1	3	—	*e*)	—	—	—	(3) In den zomer 12 jeugdige personen en 9 vrouwen.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1891.	Toestand 1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
45	Nijmegen	91	120	270	270	24	58	67	67	4	15	13	22
46	Ophemert	1	1	2	6	—	—	—	—	1	—	4	1
47	Overasselt. . .	—	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
48	Poederoijen . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
49	Rossum	4	5	58	58	20	16	14	2	2	—	4	—
50	Tiel	97	80	175	198	11	28	53	41	9	19	20	17
51	Ubbergen. . . .	43	43	114	11	2	2	2	5	—	—	—	—
52	Valburg	5	3	7	9	3	2	1	1	—	—	—	2
53	Varik	1	1	14	14	4	—	—	4	2	—	1	3
54	Vuren	1	2	6	5	2	1	—	2	—	—	—	—
55	Waardenburg .	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
56	Wadenoijen. . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
57	Wamel	13	9	10	37	3	9	12	7	1	—	2	3
58	Wijchen.	5	4	4	4	—	—	2	1	—	1	—	—
59	IJzendoorn . . .	2	2	24	24	4	5	5	5	2	1	2	—
60	Zalt-Bommel. .	29	37	44	48	6	8	16	12	1	2	2	1
61	Zoelen.	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
62	Zuilichem. . . .	3	4	([3])34	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Totaal Gelderland	470	505	1747	1458	167	268	332	348	49	81	94	119
	Zuid-Holland.												
1	Abbenbroek . .	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Aantal: vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal: kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der: plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën: Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën: Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door: den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door: den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17. volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
117	15	*e*)	*e*)	*e*)	3	—	1	
(1)	—	—	—	*e*)	—	—	—	(1) In een steenfabriek 10 vrouwen.
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	1	*e*)	—	*e*)	1	—	—	
167	—	128	—	*e*)	5	—	6	
2	—	4	—	*e*)	—	—	—	
8	—	4	—	*e*)	—	—	—	
—	1	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	2	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
15	—	4	—	*e*)	—	—	—	
1	—	12	—	*e*)	—	—	—	
(2) 14	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	(2) En 8 vrouwen in de steenfabrieken.
11	5	12	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	—	—	—	—	(3) 28 in de teenschillerijen en 6 in een steenfabriek.
554	36				9	—	7	
—	—	—	—	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
		1891.	1893.										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
2	Alblas	4	3	1	3	1	2	—	—	—	—	—	—
3	Alblasserdam . .	38	29	107	91	11	15	32	27	1	1	4	—
4	Ameide	11	26	93	21	8	3	4	6	—	—	—	—
5	Arkel	3	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
6	Asperen	1	1	4	12	—	—	3	4	1	1	1	2
7	Barendrecht . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	Beijerland (Nieuw-) . . .	6	3	4	4	—	—	2	2	—	—	—	—
9	Beijerland(Oud)	39	27	22	44	2	12	17	13	—	—	—	—
10	Beijerland (Zuid)	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11	Bleskensgraaf. .	2	2	2	2	—	—	2	—	—	—	—	—
12	Bommel (den) .	8	2	—	2	—	—	1	1	—	—	—	—
13	Brandwijk . . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Brielle	19	23	30	44	4	9	5	11	—	2	6	7
15	Charlois	14	11	23	26	2	11	6	7	—	—	—	—
16	Dirksland. . . .	6	14	6	8	1	2	4	1	—	—	—	—
17	Dordrecht. . . .	266	330	720	586	39	121	146	109	23	47	61	40
18	Dubbeldam . . .	8	7	8	15	3	3	5	4	—	—	—	—
19	Everdingen . . .	—	1	3	3	—	1	2	—	—	—	—	—
20	Geervliet	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21	Giessendam. . .	10	25	30	59	14	10	18	17	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën (artt 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	2	—	—	—	—	—	
([1]) 9	5	2 *a*)	—	*e*)	—	—	—	([1]) 4 vrouwen in een steenfabriek.
—	—	Voortd. toez.	—	*e*)	—	—	—	
—	—	4	—	—	—	—	—	
7	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	3	
12	3	2	—	*e*)	—	—	—	
—	—	12	—	*e*)	—	—	1	
244	17	Voortd. toez.	—	—	12	—	12	
1	2	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	1	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1891.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
22	Giessen-Nieuwkerk......	9	3	6	6	—	2	—	4	—	—	—	—
23	Goedereede...	2	2	1	2	—	—	—	2	—	—	—	—
24	Gorinchem...	79	77	89	120	17	34	22	35	3	—	4	5
25	Goudriaan....	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	Goudswaard..	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27	's Gravendeel..	23	12	15	14	2	3	2	5	—	—	1	1
28	's Gravesande.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29	Groot-Ammers.	3	4	1	4	—	—	3	1	—	—	—	—
30	Hagestein....	3	3	14	16	6	1	2	3	2	—	1	1
31	Hardinxveld..	31	26	44	70	12	15	20	19	—	—	—	4
32	Heenvliet....	7	5	2	5	1	—	2	2	—	—	—	—
33	Heerjansdam..	1	4	1	5	—	2	1	2	—	—	—	—
34	Hei- en Boeicop	1	2	3	1	1	—	—	—	—	—	—	—
35	Heinenoord...	2	5	9	10	1	3	6	—	—	—	—	—
36	Hekelingen...	3	5	7	6	—	—	1	5	—	—	—	—
37	Hellevoetsluis.	16	17	26	29	—	8	11	10	—	—	—	—
38	Helvoet(Nieuw-)	6	10	74	77	21	14	9	6	11	8	6	2
39	Hendrik-Ido-Ambacht...	18	13	25	21	—	4	7	7	—	1	—	2
40	Herkingen...	—	2	1	2	—	1	1	—	—	—	—	—
41	Heukelum....	4	4	17	34	3	6	3	10	3	3	5	1

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt 18 en 19 der wet.) Opgaven der plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . } HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . } HH. Ambtenaren van het O. M. — *a)* algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. *e)* enkele } Voortd. toez.) voortdurend toezicht. }
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	*e)*	—	—	—	—	—	
—	—	Voortd. toez.	—	*e)*	—	—	—	
33	3	id.	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	Voortd. toez.	—	*e)*	—	—	—	
26	1	id.	—	*e)*	—	—	—	
—	—	id.	—	—	—	—	—	
—	—	*a)*	—	*e)*	—	—	—	
31	—	*a)*	—	—	—	—	—	
—	—	2	—	*e)*	—	—	—	
—	—	Meermalen	—	—	—	—	—	
—	—	*e)*	—	*e)*	—	—	—	
—	—	Geene.	—	—	—	—	—	
—	—	id.	—	—	—	—	—	
—	—	3	—	—	—	—	—	
—	40	4	—	—	—	—	—	
1	—	*a)*	—	*e)*	—	—	—	
30	—	6	—	*e)*	—	—	—	
—	—	6	—	*e)*	—	—	—	
24	—	*e)*	—	*e)*	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1891.	1893.			12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
42	Hoogblokland .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
43	Hoogvliet. . . .	6	10	4	7	—	2	4	1	—	—	—	—
44	Hoornaar	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
45	IJsselmonde . .	7	10	20	26	3	5	5	7	1	1	2	2
46	Kedichem. . . .	1	1	2	2	1	—	1	—	—	—	—	—
47	Klaaswaal. . . .	—	7	—	11	—	2	3	6	—	—	—	—
48	Langerak	4	2	16	18	3	4	4	7	—	—	—	—
49	Leerbroek. . . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
50	Leerdam.	19	19	86	157	31	22	40	46	3	4	4	7
51	Lekkerland (Nieuw-) . .	26	20	30	66	5	16	19	26	—	—	—	—
52	Lexmond	6	5	([1])48	1	—	1	—	—	—	—	—	—
53	Maasdam	6	11	9	13	3	1	3	6	—	—	—	—
54	Meerkerk	8	13	13	15	1	6	4	4	—	—	—	—
55	Melissant	1	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—
56	Middelharnis . .	34	30	36	41	5	9	11	13	—	—	3	—
57	Mijnsheerenland	15	5	1	5	—	—	1	4	—	—	—	—
58	Molenaarsgraaf.	1	2	—	2	—	1	1	—	—	—	—	—
59	Nieuwenhoorn .	10	11	11	11	—	2	4	5	—	—	—	—
60	Nieuwland . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
61	Nieuwpoort. . .	1	4	2	3	—	1	1	1	—	—	—	—
62	Noordeloos . . .	1	5	5	4	—	—	2	2	—	—	—	—
63	Numansdorp . .	—	18	3	20	—	1	5	14	—	—	—	—

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters; 20 en 21 volgens mede-deeling van HH. Commissarissen der Koningin; 22 volgens mede-deeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht: zie kol. 17, 18 en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	4	—	*e*)	—	—	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	
37	—	4 *a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	2	—	—	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
7	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
19	6	12	—	*e*)	—	—	—	
—	4	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	Geene.	—	*e*)	—	—	—	(1) In de teenschillerijen.
2	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	—	2	—	—	—	—	—	
1	—	*e*)	—	*e*)	—	1	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	Geene.	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*a*)	—	—	—	—	—	
—	—	2	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1891.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
64	Ooltgensplaat .	11	8	1	9	1	4	3	1	—	—	—	—
65	Oostvoorne . . .	1	6	1	6	—	—	—	6	—	—	—	—
66	Ottoland	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
67	Ouddorp	2	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
68	Oudenhoorn . .	2	4	3	4	—	1	—	1	—	2	—	—
69	Papendrecht . .	17	19	22	34	4	8	11	11	—	—	—	—
70	Pernis.	13	10	4	9	—	6	1	2	—	—	—	—
71	Peursum	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
72	Piershil	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
73	Poortugaal . .	5	3	3	2	—	1	—	1	—	—	—	—
74	Puttershoek. . .	25	20	10	29	2	1	8	15	—	—	—	3
75	Rhoon	5	3	4	4	—	1	2	1	—	—	—	—
76	Ridderkerk . . .	34	40	73	158	16	45	49	47	—	—	—	1
77	Rockanje	6	7	10	7	—	2	3	2	—	—	—	—
78	Rotterdam . . .	33	77	197	222	24	57	55	79	—	3	2	2
79	Rozenburg . . .	3	4	2	3	—	—	2	1	—	—	—	—
80	Schelluinen. . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
81	Schoonrewoerd	3	3	20	21	1	7	8	4	—	—	1	—
82	Sliedrecht. . . .	53	57	104	72	7	21	22	22	—	—	—	—
83	Sommelsdijk . .	31	27	11	24	4	2	3	9	—	—	2	4
84	Spijkenisse . . .	18	18	37	30	4	4	8	14	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens over-treding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen : 4 tot en met 17. } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . } volgens mededeeling van { HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . } volgens mededeeling van { HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. *e*) enkele } 17, 18 Voortd. toez.) voortdurend toezicht. } en 19.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	Geene.	—	—	—	—	—	
—	—	*a*)	—	—	—	—	—	
—	2	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	4	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	Voortd. toez.	—	*e*)	—	—	—	
—	—	4	—	*e*)	—	—	1	
25	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	2	—	*e*)	—	—	—	
21	7	4	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
81	53	423	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	1	*a*)	—	*e*)	—	—	3	
2	—	3	—	*e*)	—	1	—	
—	—	5	—	*e*)	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1891.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
85	Stad aan 't Haringvliet . . .	4	4	2	4	—	1	2	1	—	—	—	—
86	Stellendam . . .	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
87	Streefkerk . . .	5	7	15	(1) 18	1	4	5	6	2	—	—	—
88	Strijen	14	6	10	6	1	1	1	3	—	—	—	—
89	Tienhoven . . .	2	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
90	Tonge(Nieuwe-)	5	5	2	5	—	—	2	3	—	—	—	—
91	Tonge (Oude-) .	19	12	1	12	1	—	3	8	—	—	—	—
92	Vianen	34	25	92	93	10	11	21	25	2	6	6	12
93	Vierpolders . . .	7	5	4	7	—	1	—	6	—	—	—	—
94	Westmaas	9	9	4	11	—	2	2	7	—	—	—	—
95	Wijngaarden . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
96	Zuidland	16	8	2	8	—	1	2	5	—	—	—	—
97	Zwartewaal . . .	7	7	4	9	3	2	—	6	—	—	—	—
98	Zwijndrecht . . .	31	39	26	28	3	10	6	9	—	—	—	—
	Totaal Zuid-Holland . .	1235	1309	2341	2583	284	546	665	752	52	79	109	96
	Zeeland.												
1	Aagtekerke . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	Aardenburg . .	3	4	2	5	—	—	1	2	—	—	1	1
3	Annaland (Sint)	3	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4 tot en met 17. } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . } volgens mededeeling van { HH. Commissarissen der Koningin 22 . . . . } volgens mededeeling van { HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. *e*) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht. } zie kol. 17, 18 en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	(1) 11 in de teenschillerijen.
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	Voortd. toez.	—	—	—	—	—	
—	—	1 *e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*) en *a*)	—	*e*)	—	—	—	
1	1	4	—	*e*)	—	—	—	
—	—	50	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*a*)	—	—	—	—	—	
—	—	4	—	*e*)	—	—	—	
—	2	2	—	*e*)	—	—	1	
614	147				12	2	23	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*a*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1891.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar	15—16 jaar
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
4	Arnemuiden . .	3	9	11	10	1	3	2	4	—	—	—	—
5	Axel	5	8	4	8	—	2	1	5	—	—	—	—
6	Baarland	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—
7	Biervliet.	2	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—
8	Biggekerke . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9	Borssele.	3	2	—	2	—	—	—	1	—	—	—	1
10	Boschkapelle . .	1	1	[1] 2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11	Breskens	4	4	4	3	—	—	2	1	—	—	—	—
12	Brouwershaven.	5	4	4	2	—	—	1	1	—	—	—	—
13	Bruinisse	2	2	2	2	—	—	1	1	—	—	—	—
14	Burgh.	1	2	2	1	—	—	—	1	—	—	—	—
15	Cadzand.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Clinge.	5	17	4	19	2	4	1	7	2	3	—	—
17	Colijnsplaat. . .	7	6	4	6	—	—	4	2	—	—	—	—
18	Domburg	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
19	Dreischor. . . .	—	19	19	19	2	7	4	—	—	3	1	2
20	Driewegen . . .	—	2	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—
21	Duivendijke. . .	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	Eede	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23	Elkerzee.	7	8	[2] 7	1	—	—	—	1	—	—	—	—
24	Ellemeet.	3	7	6	2	—	—	1	—	—	1	—	—
25	Ellewoutsdijk. .	—	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt 18 en 19 der wet.) Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4 tot en met 17 } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . } volgens mededeeling van { HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . } volgens mededeeling van { HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. *e*) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht. } zie kol. 17, 18 en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	*e*)	—	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	Geene.	—	—	—	—	—	
—	—	Geene.	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	(1) In een steenfabriek.
—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	*e*)	—	—	—	—	
2	—	4	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	12	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
8	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	*e*)	—	—	—	—	
1	—	Voortd. toez.	—	4	—	—	—	(2) 6 bij het vlasrepelen.
2	—	4 *e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1891.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
26	Goes	69	75	67	118	6	16	27	32	1	11	10	15
27	Graauw	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
28	's Gravenpolder.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29	Grijpskerke . .	2	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
30	Groede.	13	10	14	14	6	3	1	4	—	—	—	—
31	Haamstede . . .	6	3	4	3	—	1	1	1	—	—	—	—
32	's Heer Abtskerke	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
33	's Heer-Arendskerke	7	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
34	's Heerenhoek .	1	4	—	4	—	2	1	1	—	—	—	—
35	Heinkenszand .	7	3	3	4	1	1	2	—	—	—	—	—
36	Hengstdijk . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
37	Hoedekenskerke	5	5	1	5	1	2	1	1	—	—	—	—
38	Hoek.	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—
39	Hontenisse . . .	2	2	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—
40	Hoofdplaat . . .	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
41	Hulst.	22	10	6	9	3	2	2	1	—	—	—	1
42	IJzendijke. . . .	3	8	8	7	—	—	1	6	—	—	—	—
43	Jansteen (Sint).	5	10	7	9	1	—	4	3	—	1	—	—
44	Kapelle	4	8	5	6	—	2	2	2	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet)	kennisgevingen van ongevallen (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4 tot en met 17 . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. *e*) enkele } 17, 18 Voortd. toez.) voortdurend toezicht.} en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
28	—	3	—	*e*)	—	1	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	3	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	Voortd. toez.	—	—	—	—	—	
—	1	3	—	*e*)	—	—	—	
—	—	Geene.	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	1	12	—	—	—	—	—	
—	—	Voortd. toez.	—	*e*)	—	—	—	
1	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	2	1	*e*)	—	—	—	—	
1	—	—	—	—	—	—	—	
4	—	Voortd. toez.	—	—	—	—	—	
—	—	11	—	*e*)	—	—	—	

Volgnummer	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1891.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
45	Kats	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
46	Kattendijke . . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
47	Kerkwerve . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
48	Kloetinge. . . .	—	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
49	Koewacht. . . .	3	4	—	3	—	2	—	1	—	—	—	—
50	Kortgene . . .	5	2	1	2	—	—	2	—	—	—	—	—
51	Koukekerke. . .	2	4	2	4	—	—	4	—	—	—	—	—
52	Krabbendijke .	21	25	90	84	6	18	24	19	1	3	9	4
53	Kruiningen . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
54	Kruis (Sint). . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
55	Laurens (Sint).	1	2	1	2	—	1	1	—	—	—	—	—
56	Maartensdijk (Sint)	16	10	7	11	—	—	3	8	—	—	—	—
57	Meliskerke . . .	—	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
58	Middelburg. . .	154	180	159	291	22	54	63	61	7	19	30	35
59	Neuzen	41	27	21	38	2	3	11	15	—	2	1	4
60	Nieuw- en Sint Joostland . .	2	4	4	4	—	1	—	3	—	—	—	—
61	Nieuwerkerk. .	9	8	11	4	—	2	1	1	—	—	—	—
62	Nieuwvliet . .	1	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
63	Nisse.	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
64	Noordgouwe . .	8	5	5	5	—	2	2	1	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens over-treding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen : 4 tot en met 17. } volgens mede-deeling van { HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . } volgens mede-deeling van { HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . } volgens mede-deeling van { HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. e) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht. } zie kol. 17, 18 en 19.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennis-gevingen van onge-vallen. (Art 15 der wet.)	plaatse-lijke politie.	Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	den Commis-saris der Koningin.	den Burge-meester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	e)	—	—	—	
—	—	—	—	e)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	1 e)	—	—	—	—	—	
3	—	e)	—	e)	—	—	—	
—	—	—	—	e)	—	—	—	
—	—	—	—	e)	—	—	—	
—	—	Voortd. toez.	—	e)	—	—	—	
—	—	—	—	e)	—	—	—	
—	—	—	e)	—	—	—	—	
—	—	4	—	—	—	—	—	
—	—	e)	—	—	—	—	—	
—	—	3	—	—	—	—	—	
99	20	± 600	—	e)	—	—	2	
—	—	Voortd toez.	e)	—	—	—	1	
—	—	e)	—	e)	—	—	—	
—	—	a)	—	—	—	—	—	
—	—	e)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	e)	—	—	—	
—	—	e)	—	e)	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1891.	1893			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
65	Noordwelle. . .	1	5	12	5	—	—	—	4	—	—	—	1
66	Oostburg	6	5	([1])13	3	—	—	1	2	—	—	—	—
67	Oost- en West-Souburg . . .	8	7	2	2	—	2	—	—	—	—	—	—
68	Oosterland . . .	7	3	1	4	—	2	1	1	—	—	—	—
69	Oostkapelle. . .	3	5	3	3	1	1	—	1	—	—	—	—
70	Ossenisse	—	1	3	3	—	3	—	—	—	—	—	—
71	Oudelande. . . .	—	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
72	Oud-Vosmeer. .	1	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
73	Ouwerkerk . . .	1	4	4	5	—	2	1	2	—	—	—	—
74	Overslag.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
75	Ovezande	2	5	3	4	1	1	—	2	—	—	—	—
76	Philippine. . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
77	Philipsland (Sint)	3	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
78	Poortvliet . . .	7	7	9	10	1	4	2	2	—	1	—	—
79	Renesse	2	3	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—
80	Retranchement.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
81	Rilland-Bath	7	5	4	7	2	4	1	—	—	—	—	—
82	Rithem	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
83	Sas van Gent .	4	7	8	7	—	1	1	2	—	—	1	2
84	Scherpenisse . .	6	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
85	Schoondijke. . .	8	11	32	22	—	2	—	6	2	1	3	8

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene, e) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
1	—	e)	e)	e)	—	—	—	
—	—	e)	e)	e)	—	—	—	(¹) 10 in een steenbakkerij.
—	—	4 a)	—	e)	—	—	—	
—	—	—	—	e)	—	—	—	
—	—	4 a)	—	e)	—	—	—	
—	—	e)	e)	—	—	—	—	
—	—	—	—	e)	—	—	—	
—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	e)	—	e)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	8 e)	—	e)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	2	—	—	—	—	—	
—	—	a)	—	e)	—	—	—	
2	—	e)	—	e)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	2 a)	—	e)	—	—	—	
—	—	—	—	e)	—	—	—	
3	—	—	e)	—	—	—	—	
—	—	a)	—	—	—	—	—	
14	—	3 e)	e)	—	—	—	1	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar
		1891.	1893.										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
86	Schore	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
87	Serooskerke. (Schouwen)	6	3	5	2	—	—	—	1	—	—	—	1
88	Serooskerke (Walcheren)	3	2	1	2	1	—	1	—	—	—	—	—
89	Sluis	10	6	6	6	1	1	2	2	—	—	—	—
90	Stavenisse	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
91	Stoppeldijk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
92	Tholen	21	26	29	43	7	12	11	11	—	1	1	—
93	Veere	7	4	2	5	—	1	1	3	—	—	—	—
94	Vlissingen	78	76	154	150	7	45	44	46	—	—	6	2
95	Vrouwepolder	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
96	Waarde	1	1	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—
97	Waterland-kerkje	3	3	—	3	—	1	1	1	—	—	—	—
98	Wemeldinge	4	7	(1)103	1	—	—	1	—	—	—	—	—
99	Westdorpe	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
100	Westkapelle	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
101	Wissekerke	11	10	7	10	—	3	4	3	—	—	—	—
102	Wolphaartsdijk	2	4	3	2	—	1	—	1	—	—	—	—
103	Yerseke	84	112	(1)638	70	6	19	15	10	3	10	6	1
104	Zaamslag	10	12	5	6	2	2	1	1	—	—	—	—
105	Zierikzee	82	67	126	126	27	35	26	17	5	6	4	6

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt 18 en 19 der wet.) Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
5	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	
49	19	*a*)	—	*e*)	3	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	1	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	—	([1]) Voor de oestercultuur.
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	Voortd. toez.	—	*e*)	—	—	—	
—	—	2	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	—	*e*)	—	—	1	
2	—	—	—	*e*)	—	—	—	
47	2	4	—	—	—	1	1	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal			Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893.								
		fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand		uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1891.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
106	Zonnemaire. . .	5	4	3	3	—	1	2	—	—	—	—	—
107	Zoutelande . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
108	Zuiddorpe. . . .	6	3	2	4	—	1	—	1	1	1	—	—
109	Zuidzande. . .	2	4	4	4	—	—	—	4	—	—	—	—
	Totaal Zeeland.	888	935	1678	1239	109	276	293	319	22	63	73	84
	Limburg.												
1	Ambij	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	Amstenrade. . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	Arcen en Velden	—	4	5	6	1	2	3	—	—	—	—	—
4	Baexem	1	3	4	2	1	—	—	1	—	—	—	—
5	Beegden.	—	2	2	2	—	1	—	1	—	—	—	—
6	Beek.	6	7	42	76	19	20	20	13	—	2	1	1
7	Beesel.	7	12	24	23	4	5	4	4	1	2	1	2
8	Belfeld.	5	12	27	20	4	11	3	—	—	2	—	—
9	Bemelen. . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	Bergen	4	4	9	8	1	2	3	2	—	—	—	—
11	Berg en Terblijt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	Bingelrade . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	Bocholtz.	—	1	2	2	—	2	—	—	—	—	—	—
14	Borgharen . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	Born.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4 tot en met 17. volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } *e*) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht. }
15	16	17	18	19	20	21	22	23
2	—	4	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
2	—	4	—	—	—	—	—	
—	—	1	—	*e*)	—	—	—	
276	45				3	2	7	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	3	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*a*)	*e*)	—	—	—	1	
1	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
4	—	*a*)	*e*)	*e*)	—	—	2	
—	—	—	—	—	—	—	—	
(1)	—	4 *e*)	*e*)	*e*)	—	—	—	(1) 1 in een steenfabriek.
—	—	—	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	*e*)	—	—	—	—	
—	—	*a*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1891.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
16	Broekhuizen . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	Broeksittard . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	Brunssum. . . .	1	3	6	5	—	1	1	2	—	1	—	—
19	Buggenum . . .	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	Bunde.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21	Cadier en Keer.	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	Echt.	2	17	52	52	—	10	18	2	1	13	8	—
23	Eijgelshoven . .	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
24	Eijsden	2	3	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	Elsloo	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	Geertruid (Sint-)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27	Geleen.	3	1	1	2	—	—	2	—	—	—	—	—
28	Gennep	2	10	17	19	—	2	6	3	—	3	4	1
29	Geulle	2	2	2	2	—	—	1	—	1	—	—	—
30	Grathem	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	Grevenbicht . .	—	2	6	6	—	—	4	2	—	—	—	—
32	Gronsveld. . . .	—	1	3	3	2	—	1	—	—	—	—	—
33	Grubbenvorst. .	1	1	(2) 3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
34	Gulpen	—	15	20	21	1	3	1	5	—	3	2	6
35	Haelen.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
36	Heel en Panheel	—	2	3	2	—	1	—	—	—	1	—	—
37	Heer.	1	5	19	13	—	2	3	—	—	2	5	1

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17. volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
1	—	*e*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	—	*e*)	—	—	—	—	
1	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
(1) —	—	2	*e*)	*e*)	—	—	—	(1) 1 in een steenbakkerij.
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	2	*e*)	*e*)	—	—	—	1	
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	(2) In een steenbakkerij.
—	—	*a*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
1	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
5	—	—	*e*)	—	—	—	1	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal			Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893.								
		fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1891.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
38	Heerlen	10	21	46	33	—	5	9	11	2	2	2	2
39	Heijthuizen . . .	—	3	—	3	—	—	—	3	—	—	—	—
40	Helden	2	8	7	7	—	1	5	—	—	—	1	—
41	Herten.	7	5	13	13	4	—	—	—	3	2	4	—
42	Hoensbroek . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
43	Horn	1	2	2	2	—	—	1	—	1	—	—	—
44	Horst	2	11	14	18	1	3	4	8	—	1	—	1
45	Houthem	1	3	24	24	—	1	3	7	1	2	2	8
46	Hulsberg	—	1	2	2	1	1	—	—	—	—	—	—
47	Hunsel.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
48	Itteren.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
49	Ittervoort . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
50	Jabeek.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
51	Kerkrade . . .	2	12	28	34	1	7	4	8	6	4	2	2
52	Kessel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
53	Klimmen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
54	Limbricht	—	1	3	3	2	—	—	—	1	—	—	—
55	Linne	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
56	Maasbracht . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
57	Maasbree	2	13	19	14	—	6	4	4	—	—	—	—
58	Maasniel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
59	Maastricht . . .	39	36	599	876	82	149	158	178	6	54	113	136

Aantal: vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet)	Aantal: kennisgevingen van ongevallen (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der: plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie: Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie: Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17. 20 en 21. 22. volgens mededeeling van HH. Burgemeesters; HH. Commissarissen der Koningin; HH. Ambtenaren van het O. M. — a) algemeene, e) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
13	1	Verschill.	e)	e)	—	—	1	
—	—	e)	e)	—	—	—	—	
—	—	e)	e)	e)	—	—	2	
—	—	2	e)	—	—	—	1	
—	—	—	e)	—	—	—	2	
—	—	a)	—	e)	—	—	—	
—	12	—	e)	e)	—	—	1	
5	—	9	e)	e)	—	—	—	
—	—	e)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	e)	—	—	—	—	
—	1	e)	e)	—	—	—	2	
—	—	—	e)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	e)	—	e)	—	—	—	
—	—	e)	—	—	—	—	—	
—	—	—	e)	e)	—	—	—	
1	2	e)	e)	—	—	—	3	
—	—	—	e)	—	—	—	—	
(1) —	13	e)	e)	e)	6	2	—	(1) Kon niet worden opgegeven.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1891.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
60	Margraten. . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
61	Meerlo.	6	6	19	19	6	8	1	2	—	2	—	—
62	Meerssen	5	14	160	172	1	6	43	46	1	3	27	45
63	Meijel.	—	2	2	2	1	—	1	—	—	—	—	—
64	Melick en Herkenbosch. . .	—	5	8	8	—	2	4	2	—	—	—	—
65	Merkelbeek. . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
66	Mesch.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
67	Mheer	1	2	8	8	—	4	1	1	—	1	—	1
68	Montfort	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
69	Mook	2	2	4	2	1	—	—	1	—	—	—	—
70	Munstergeleen .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
71	Nederweert. . .	2	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
72	Neer.	—	5	8	6	—	4	—	1	—	—	1	—
73	Neeritter	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
74	Nieuwenhagen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
75	Nieuwstad . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
76	Noorbeek. . . .	—	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
77	Nunhem.	—	1	(1) 3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
78	Nuth.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
79	Obbicht en Papenhoven . .	1	1	2	2	—	—	1	1	—	—	—	—
80	Odiliënberg (Sint)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën — Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën — Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht: zie kol. 17, 18 en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
198	3	*e*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	1 *a*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	1 *a*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	2 *a*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	*e*)	—	—	—	
1	—	*e*)	*e*)	—	—	—	1	
—	—	—	*e*)	—	—	—	1	
—	—	—	—	—	—	—	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	*e*)	—	*e*)	—	—	—	([1]) In een steenfabriek.
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1891.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	Voor meisjes van 12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
81	Ohè en Laak . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
82	Oirsbeek.	2	2	3	3	1	—	1	—	1	—	—	—
83	Ottersum	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
84	Oud-Valkenburg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
85	Oud-Vroenhoven	—	7	19	19	—	5	4	4	—	3	1	2
86	Pieter (Sint . .	1	1	4	4	1	2	—	1	—	—	—	—
87	Posterholt. . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
88	Rijckholt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
89	Roermond. . . .	193	155	170	262	16	46	47	58	11	24	29	31
90	Roggel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
91	Roosteren. . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
92	Schaesberg . . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
93	Schimmert . . .	2	3	8	6	—	2	—	—	—	3	—	1
94	Schinnen	1	2	4	3	1	—	1	—	—	—	—	1
95	Schin-op-Geulle.	—	1	2	2	—	1	1	—	—	—	—	—
96	Schinveld. . . .	—	1	5	1	—	1	—	—	—	—	—	—
97	Sevenum	7	4	3	5	—	2	2	1	—	—	—	—
98	Simpelveld . . .	1	4	8	8	—	1	2	2	—	1	2	—
99	Sittard.	9	44	61	81	4	6	21	26	2	1	12	9
100	Slenaken	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
101	Spaubeek. . . .	—	2	9	9	2	3	—	1	1	2	—	—
102	Stein.	—	6	11	3	—	—	—	—	—	1	—	2
103	Stevensweert .	—	1	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën (artt 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerk werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17 . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. e) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht. } zie kol. 17, 18 en 19.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	Geene.	e)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	a)	e)	—	—	—	—	
—	—	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	e)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
106	—	—	e)	—	—	—	—	
—	—	—	e)	—	—	—	—	
—	—	—	e)	e)	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	1	
2	—	e)	e)	e)	—	—	—	
1	—	e)	e)	e)	—	—	—	
—	—	1 of 2	e)	—	—	—	—	
—	—	—	e)	—	—	—	1	
—	—	e)	e)	—	—	—	—	
2	—	7	e)	—	—	—	1	
23	1	24 e)	e)	—	—	—	2	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	5 e)	e)	e)	—	—	1	
—	—	a)	e)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1891.	1893.	uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
104	Stramproy. . . .	1	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
105	Susteren	2	1	4	2	2	—	—	—	—	—	—	—
106	Swalmen . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
107	Tegelen	44	35	108	92	9	23	14	18	3	16	6	3
108	Thorn.	4	10	([1])26	4	—	—	1	—	1	—	2	—
109	Ubach-over-Worms . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
110	Ulestraten. . . .	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
111	Urmond.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
112	Vaals	8	16	19	30	2	4	9	4	—	1	3	7
113	Valkenburg. . .	—	2	8	8	—	1	2	2	—	1	1	1
114	Venlo	34	23	115	85	1	—	10	21	—	5	27	21
115	Venray	21	33	39	50	8	9	13	13	—	3	4	—
116	Vlodrop.	—	2	4	1	—	—	—	1	—	—	—	—
117	Voerendaal . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
118	Wanssum . . .	—	4	4	4	—	1	1	2	—	—	—	—
119	Weert	30	46	6	56	12	5	15	24	—	—	—	—
120	Wessem . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
121	Wijlre.	—	15	8	8	—	2	3	1	—	1	1	—
122	Wijnandsrade .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
123	Wittem	3	6	9	4	—	—	1	1	1	1	—	—
	Totaal Limburg	489	697	1888	2265	192	373	458	490	44	163	261	284

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4 tot en met 17. } volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . } volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin 22 . . . . . . } volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. *e*) enkele } 17, 18 Voortd. toez.) voortdurend toezicht. } en 19.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	*e*)	—	—	—	—	
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	*e*)	—	—	—	2	
15	2	4	*e*)	*e*)	—	—	3	
(1)	—	2 *a*)	—	*e*)	—	—	—	(1) 4 vrouwen en 22 jeugdige personen in de steenbakerijen.
—	—	—	—	*e*)	—	—	—	
—	—	*e*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
26	—	1*a*) en 2*e*)	*e*)	*e*)	—	—	1	
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	2	Geene.	—	—	1	1	—	
4	—	*e*)	*e*)	*e*)	—	—	2	
—	—	*e*)	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	*e*)	—	—	—	1	
15	—	1	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
7	—	—	*e*)	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	1	
1	—	*e*)	*e*)	*e*)	—	—	1	
433	39				7	3	37	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1891.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten ultimo 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Recapitulatie.												
	Noord-Brabant.	2272	2343	3738	5955	645	1075	1286	1475	222	353	406	493
	Gelderland . . .	470	505	1747	1458	167	268	332	348	49	81	94	119
	Zuid-Holland.	1235	1309	2341	2583	284	546	665	752	52	79	109	96
	Zeeland	888	935	1678	1239	109	276	293	319	22	63	73	84
	Limburg	489	697	1888	2265	192	373	458	490	44	163	261	284
	Totaal geheele 1e inspectie	5354	5789	11392	13 500	1397	2538	3034	3384	389	739	943	1076

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten (Art. 11 der wet)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin	den Burgemeester.		4 tot en met 17. volgens mededeeling van HH. Burgemeesters 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. e) enkele Voortd. toez.) voortdurend toezicht.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
2247	112	—	—	—	87	50	81	
554	36	—	—	—	9	—	7	
614	147	—	—	—	12	2	23	
276	45	—	—	—	3	2	7	
433	39	—	—	—	7	3	37	
4124	379				118	57	155	

II. INRICHTING VAN FABRIEKEN EN WERKPLAATSEN.

Even als ten vorigen jare kan ik ook nu melden dat het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), gewijzigd en aangevuld bij dat van 11 Augustus 1892 (*Staatsblad* n°. 199), wat betreft de inrichting van sigarenmakerijen en letterzetterijen, voortgaat een gunstigen invloed uit te oefenen; eenige sprekende voorbeelden mogen dit getuigen.

Voor een sigarenfabriek, die wat hoogte en inhoud betreft, geenszins aan de eischen voldeed en ook in andere opzichten veel te wenschen overliet, verkreeg de firma tijdelijke ontheffing der bestaande bepalingen. Aanvankelijk gaven de patroons niet toe dat zulk eene localiteit niet aan de billijke eischen voldeed; jaren lang had men er immers lustig in voortgewerkt en de gezondheid der arbeiders had nooit iets te wenschen overgelaten. Thans nu de firma ontbonden is, heeft de eene firmant elders een nieuwe, geheel naar de eischen ingerichte, ik zou bijna zeggen model-fabriek opgericht, terwijl de ander alle gelegenheid heeft, door het kleiner getal werklieden, de werkplaatsen in de oude fabriek te verhoogen en te verruimen.

Een sigarenfabriek met een zeer groot aantal werklieden was gaandeweg veel te klein geworden en was daarbij zeer laag van verdieping. De eigenaars beaamden terstond, dat er verbetering moest komen en door tijdelijke ontheffing werd hun de tijd daartoe gelaten. Thans verrijst buiten de dicht bebouwde kom der gemeente een fabriek die, wat licht, lucht, hoogte en ruimte betreft, niets te wenschen overlaat.

Een buitenlandsche firma heeft hier te lande een fabriek doen bouwen, waarbij met de eischen der Nederlandsche arbeidswet rekening is gehouden.

„Uit vrees voor de wet" zoo zeide mij een sigarenfabrikant, nog vóór ik zijn werkplaats binnentrad, wilde hij zijn oude werkplaats verlaten en was hij dan ook werkelijk reeds aan het bouwen van eene flinke fabriek.

Een andere nieuw opgerichte firma bracht de sigarenmakerij, die aan hoogte te wenschen overliet, in overleg met mij naar een ander voldoend lokaal over. En daar de voorschriften der wet gebiedend zijn en de tijdelijke ontheffingen niet lang meer worden verleend, zie ik allerwege, althans voor de grootere bedrijven, de plannen tot verbetering reeds tot een begin van uitvoering komen. De kleinere bedrijven, vooral

ten platte lande, ondervinden uit den aard der zaak meer moeielijkheid. Deze bevinden zich dikwijls in kleine huurhuizen, terwijl er niet spoedig iets anders is te krijgen. Met overleg kan er dan wel het noodige worden gedaan; zoo b. v. wordt een enkele jongen voorloopig in een ander lokaal aan 't strippen gezet, of worden tijdelijk geen jongens beneden 16 jaar te werk genomen. Soms is er in 't zelfde huis nog wel een kamer, die aan de eischen voldoet of, wanneer alleen de ruimte te wenschen overlaat, worden de werklieden over twee kamers verdeeld. Kortom, de heilzame invloed van dit gedeelte van het boven aangehaald Koninklijk besluit is duidelijk merkbaar en daar dit zoowel geldt voor sigarenmakerijen als voor letterzetterijen, laat het zich aanzien, dat spoedig vele dier vroegere in der daad ellendige werkplaatsen zullen verdwenen zijn. Het spreekt wel van zelf, dat in deze zaak niet haastig kan worden te werk gegaan, omdat bij de plannen tot verbetering de belangen van het bedrijf ernstig moet overwogen worden.

In het afgeloopen jaar werden voor sigarenmakerijen 51 en voor letterzetterijen 9 tijdelijke ontheffingen verleend. Bovendien werden nog door enkele werkgevers verzoeken om ontheffing ingediend voor lokalen, waarin het bedrijf eerst na 1 November 1891 in werking kwam, voor welke lokalen dus geen vrijstelling kon worden verleend.

De hier volgende staat geeft eenige bijzonderheden aan van de lokalen, waarvoor de vrijstelling tijdelijk werd verleend.

N°.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	*Aanmerkingen.*
		a. Sigarenmakerijen.		
1	2.84 M.	57.50 M³.	12	
2	2,88 „	46.— „	5	
3	2.97 „	88.20 „	10	
4	2.43 „	93.60 „	11	
5	2.50 „	43.80 „	4	
6	2.74 „	25.40 „	3	
7	1.30, 3.73 en 4.40 M.	69.70 „	9	De vorm van de werkplaats is onregelmatig.
8	3.10 „	598.— „	92	
9	2.68 „	111.32 „	23	

N°.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	*Aanmerkingen.*
10	2.80 M.	310.00 M³.	50	
11	2.84 „	104.20 „	14	
12	2.75 „	124.10 „	17	
13	2.90 „	37.50 „	5	
14	2.50 „	32 10 „	4	
15	2.97 „	77.20 „	6	
16	2.50 „	88.40 „	12	
17	2.90 „	102.30 „	14	
18	2.30 „	30.50 „	4	
19	2.90 „	209.00 „	19	
20	3.05 „	86.40 „	14	
21	2.50 „	72.50 „	13	
22	3.10 en 2.50 M.	139.50 en 39.84 M³.	31 en 6	vóór- en achterlokaal.
23	2.00 M.	108 70 „	9	
24	2 60 „	176.80 „	34	
25	2.78 „	118.68 „	16	
26	2.73 „	61.20 „	5	
27	2.97 „	104.66 „	16	
28	1.85 „	38.41 „	6	
29	2.95 „	259.60 „	4	
30	2.83 „	448.27 „	80	
31	2.85 „	47.26 „	6	
32	4.00 „	480.00 „	81	
33	2.14 „	40.83 „	7	
34	2.40 „	90.90 „	6	
35	2.90 „	81.81 „	9	
36	3.60 „	140.55 „	22	

N°.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal per-sonen	*Aanmerkingen.*
37	2.10 M.	26.14 M³.	4	
38	2.10 „	25.64 „	4	
39	2.30 „	24.68 „	5	
40	2.75 „	132,75 „	18	
41	2 70 „	78,40 „	5	
42	2.28 „	63,— „	20	gaat verbouwen.
43	2.60 „	158.40 „	18	
44	2.52 „	36.50 „	2	
45	2.25 „	155.84 „	32	
46	1.79 „	60.40 „	8	
47	2.60 „	32.10 „	3	
48	2.60 „	74.30 „	8	
49	2.77 „	67.60 „	8	
50	2.56 „	88.20 „	10	
51	2.00 „	32.00 „	3	

b. *Letterzetterijen.*

1	2.50 M.	50.40 M³.	3 à 4	
2	1/4 2.25, 3/4 2.95 M.	139.— „	17	
3	2.64 „	18.60 „	2	
4	2.60 „	46.32 „	7	
5	2.58 „	32.64 „	3	
6	2.30 „	36.22 „	2	
7	2.60 „	127.40 „	6	
8	2 90 „	88.74 „	2	
9	2.77 „	46.63 „	4	

De vrijstellingen werden verleend: voor de sigarenmakerijen in de gemeenten: Alblasserdam 2, Almkerk 1, Beek (L) 1, Breda 1, Culemborg 1, Cuijk 1, Dordrecht 1, Eindhoven 4, Gestel en Blaarthem 1, Heeze 1, 's Hertogenbosch 2, Heusden 1, Hoogeloon 4, Horst 1, Hooge en Lage Mierde 2, IJsselmonde 1, Maastricht 4, Nederweert 1, Nijmegen 3, Oosterhout 1, Roermond 2, Roozendaal 1, Sittard 1, Strijp 1, Susteren 1, Tegelen 1, Tilburg 3, Valkenswaard 1, Venlo 1, Veldhoven 1, Vianen 1, Vlijmen 1, Waalre 1 en Werkendam 1.

Voor de letterzetterijen in de gemeenten: Axel 1, Breda 1, Cuijk 1, Eindhoven 1, 's Hertogenbosch 2, Oosterhout 1, Terneuzen 1 en Thorn 1.

Aan onderscheidene burgemeesters zond ik bericht omtrent de werkplaatsen, die niet aan de eischen voldeden en verscheidene aanvragen om tijdelijke vrijstelling waren daarvan het gevolg.

Ook ontving ik omtrent eenige werkplaatsen bericht dat, òf het lokaal nu aan de eischen voldeed, òf er tijdelijk met geen jeugdige personen of vrouwen meer werd gewerkt.

Heel wat tekortkomingen moest ik overigens bij mijn fabrieksbezoek in het afgeloopen jaar weder opmerken. Van onbeschutte vlieg- en drijfwielen, kamraderen, lint- en cirkelzagen, waarbij de arbeiders zich nu en dan over de zaagbank moesten begeven om den afzetter van den riem te bereiken, zal ik thans maar niet spreken.

Hier ontbrak een staketsel bij een liftgat, daar was (en nogwel in een doorloop) van eene groote bierbrouwerij de zwingel niet weggenomen van een door stoom draaiende spoelmachine voor flesschen, die ook door de hand kon worden bewogen, zoodat de zwingel snel meedraaide.

Ook zag ik dat in diezelfde fabriek de afzetter voor den riem van een der pompen slechts langs allerlei gevaarlijk drijfwerk te bereiken was, en dat laag afhangende riemen (waar men bukkende onder door moest gaan) niet door blikken of houten omheiningen waren ondervangen. In een zeer bekrompen fabriek trof ik aan: een open kuip met condensatiewater in den grond en in een doorgang een niet omheind vliegwiel, het beneden gedeelte eener cirkelzaag in het geheel niet en een lintzaag slechts zeer onvolkomen beschut, een ellendige trap naar een bovenverdieping en daar ter plaatse bij den doorgang een open luik, beneden nog een schaafmachine, waar men bijna rakelings langs moest en vlak voor een raamzaag een luik om met een ladder naar beneden bij de transmissies te komen.

Van twee stoombierbrouwerijen vond ik in de eene een trap zonder leuning, vlak naast de roerkuip; een werkman stapte mis, gelukkig op een der benedenste treden, maar kwam toch met den voet in het heete vocht terecht. In de andere was een open lekbak in den vloer, vrij dicht bij den doorgang, om het nog warme bier op te nemen; een werkman wilde de aftapkraan, die wat moeilijk ging, met kracht openen en moest zich wegens den afstand daartoe wat voorover bukken, terwijl hij tot steun zijn voet op den rand van den bak zette; hij gleed uit en kwam met zijn voet in het bijna kokende vocht terecht. De trap krijgt nu een

leuning en op den bak zal een omheining worden aangebracht. Nog zag ik een steile trap zonder leuning in een turfstrooiselfabriek juist boven een cirkelzaag.

Een uitstekende schroefbout op den stilband bij den koppelstoel op een drijfas was oorzaak van een treurig ongeval.

Waar gasmotoren aanwezig zijn, trof ik meermalen de reuk van onverbrand gas (acetyleen) in de geheele werkplaats aan Doelmatig is het zulk een motor niet in de werkplaats, maar afzonderlijk te plaatsen. In sommige pannenfabrieken trof ik een locomobiel midden in de werkplaats, waardoor de warmte des zomers zeer hoog werd. In vele beetwortelsuikerfabrieken was het gedurende de warme dagen van October, te warm en werd het gemis gevoeld van dakventilatie, zooals die in enkele van die fabrieken reeds is aangebracht. Vooral trof ik een ondragelijke hitte aan in zulk een gedeeltelijk verbouwde fabriek, vlak onder het dak waar de kookpannen waren geplaatst. Ook daaronder bij de nieuwe verdamppannen, die nog niet alle van een bekleeding waren voorzien, was de hitte onuitstaanbaar, even als in een andere fabriek, waar vlak onder het dak, zonder genoegzame ventilatie, het suikersap met stoom en zwavelig-zuur werd behandeld.

In vorige verslagen wees ik reeds op de zeer groote hitte der kamers voor de naproducten der beetwortelsuikerfabrieken. In sommige er van trof ik schuiven aan de ondervoorzijde der bakken aan, waardoor de arbeid minder zwaar wordt, omdat de suikerbrij niet hoog tot boven de randen der bakken behoeft gebracht te worden; ook is een bak veel spoediger geledigd.

Wolververijen vond ik dikwijls vol waterdamp en des avonds ook onvoldoende verlicht.

Een enkele maal bevonden zich de privaten in de werkplaats; wel waren ze door deuren afgesloten, maar zonder ventilatie naar buiten, zoodat reeds de reuk mij op hun nabijheid opmerkzaam maakte.

Vele klompenmakerijen zijn niet meer dan kille tochtige schuren, waarin des winters van geen verwarming sprake is. Het werk is er zwaar en de verdienste vrij gering. Dit laatste geldt ook in het algemeen voor de brikkenbakkerijen, doch de campagne duurt daar in 't algemeen maar kort.

Op uitgesleten en daardoor inderdaad gevaarlijke trappen moest ik nog dikwijls wijzen en eene enkele maal zag ik in sous-terrains van woonhuizen lage werkplaatsen met steenen vloeren, weinig ventilatie en onvoldoend daglicht. Een bezwaar is het, dat jongens in glashutten werkzaam, des nachts, meestal sterk bezweet, naar huis moeten gaan.

Maar ik vond ook veel goeds; zoo o. a. trof ik hier en daar in letterzetterijen, ter verwarming van de specie voor de cliché's, zeer doelmatig overdekte ovens aan, met afvoerbuis in de hoog boven het dak uitkomende schoorsteenpijp. In sommige stoomschoenmakerijen, stoomzagerijen en in een enkele stoomvlasserij zag ik het stof door ventilators en stofzuigers grootendeels weggenomen. Voortreffelijk in dat opzicht werkte een waterstraal-ventilator in de malerij eener porceleinfabriek.

In het algemeen zag ik meer zorg besteed aan het omrasteren van vliegen drijfwielen en het vermeerderd gebruik van beschutters voor peilglazen aan stoomketels. Op een groote letterzetterij was het dak met tectorium bekleed en, wanneer het des zomers zeer heet was, werd het dak besproeid evenals de urinoirs, terwijl in dezelfde inrichting een doelmatig ingericht gesloten kastje voor het vergulden, zonder schadelijke stof te veroorzaken, zeer goed in de praktijk blijft bevallen. 1) Nog bevond zich in dezelfde werkplaats voor de arbeiders een waschinrichting, bestaande uit drie houten troggen, van binnen met zink bekleed, waarvan 2 met zeepwater en 1 met water om af te spoelen, alles aangesloten aan de waterleiding en met een voldoend aantal handdoeken er bij.

En zoo zou ik de lijst der verbeteringen, maar ook tevens die der tekortkomingen aanzienlijk kunnen uitbreiden, vreesde ik niet, dat daardoor het verslag al te uitvoerig zoude worden. Het spreekt van zelf, dat bij het fabrieksbezoek voortdurend op het verkeerde, zelfs op het minder goede moet worden gewezen De hoofden der bedrijven laten dan niet na de noodige verbeteringen tot stand te brengen.

Thans volgt hier een staat, die omtrent de werktijden in de bezochte fabrieken en werkplaatsen een algemeen overzicht geeft.

---

1) Dit laatste werd door de firma H. C. A. THIEME te Nijmegen op de tentoonstelling tot bevordering van veiligheid en gezondheid in fabrieken en werkplaatsen, te Amsterdam in 1890 ingezonden.

Staat E.

STAAT E.

OVERZICHT

der werktijden in de bezochte fabrieken en werkplaatsen.

Nummer der groep.	OMSCHRIJVING DER GROEPEN.	Aantal bedrijven beschermde personen gedurende:				
		9 uur of minder.	9½ uur.	10 uur.	10½ uur.	11 uur.
1	2	3	4	5	6	7
1	Aardewerk, enz.	3	2	5	4	25
2	Drukkerijen, enz.	4	3	5	11	12
3	Bouwbedrijven	—	1	—	—	6
4	Chemische nijverheid, enz. . .	—	2	1	—	—
5	Hout- en stroobewerking, enz. .	1	3	3	8	17
6	Kleeding en reiniging	9	5	14	21	34
7	Kunstnijverheid, enz.	—	—	—	—	—
8	Leder, enz.	—	—	—	2	3
9	Metalen (winnen van), enz. . .	—	—	—	—	—
10	Metalen (eerste bewerking van) .	—	1	3	8	14
11	Papier, enz.	—	1	—	—	3
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.. .	—	—	—	1	7
13	Stoom- en andere werktuigen, enz. .	—	—	1	3	2
14	Textiele nijverheid.	—	1	3	23	16
15	Verlichting, vet, enz.	1	1	3	1	—
16	Voedings- en genotsmiddelen. .	3	4	19	46	52
	Totaal . . .	21	24	57	128	191
		421 bedrijven (²)				

(¹) Of nog langer.
(²) In de overige bedrijven waren de werkuren onbepaald of werkten geen

waar 's zomers werkzaam waren :

overige personen gedurende :										
9 uur of minder.	9½ uur.	10 uur.	10½ uur.	11 uur.	11½ uur.	12 uur.	12½ uur.	13 uur.	13½ uur.	14 uur.
8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
2	1	2	3	19	6	4	3	2	1	—
—	1	6	10	14	5	3	—	—	—	—
—	—	—	1	8	1	1	1	4	—	—
1	1	1	—	1	—	1	1	—	—	—
1	—	1	4	15	7	10	6	3	—	—
1	—	4	5	35	17	4	1	2	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	2	3	2	—	1	—	—
—	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—
—	—	1	2	12	6	9	1	1	—	—
—	1	—	—	3	—	—	—	—	—	—
—	—	—	1	4	2	4	—	—	—	—
—	—	—	2	4	3	4	—	—	—	—
—	—	2	9	7	10	6	4	3	2	—
—	1	2	—	2	—	2	—	—	—	—
2	2	30	34	46	16	9	3	—	1	2 (1)
7	7	50	71	173	76	59	21	16	4	2

486 bedrijven (2)

beschermde personen.

III. Beveiliging tegen ongevallen in fabrieken en werkplaatsen.

Een ongeval bij het pikken van groote bierfusten, het eerste van dien aard, dat tot mijn kennis kwam, vestigde mijn aandacht op de gevaren aan dat werk verbonden.

Toch komt het mij voor, dat deze grootendeels overwonnen kunnen worden door op de volgende wijze te werk te gaan:

A. *Vaten van ruim* 100 *H.L.* Terwijl die onbewegelijk liggen wordt onder door het mangat een langwerpig vierkant ijzeren wagentje met dubbelen bodem naar binnen geduwd, geheel met gloeiende cokes gevuld, waarvan de bovenste bodem van gaatjes is voorzien en waar door met behulp van een krachtigen stoomventilator een groote overmaat van lucht wordt gevoerd. Daardoor wordt een sterk vuur onderhouden, dat dienen moet om de oude pik van binnen te smelten en langs de wanden te doen afdruipen; maar vooral daarom wordt zulk een overmaat van lucht in het vat gebracht, opdat de brandbare gassen verbranden, terwijl de producten daarvan boven uit het open spongat worden gedreven, zonder dat ooit een verhouding ontstaat tusschen die brandbare gassen en de lucht, die aanleiding geeft tot ontploffing. Wel volgen gedeeltelijke ontploffingen, die wegens de opening van het mangat onschadelijk zijn, elkander bij tusschenpozen op. Deze worden waarschijnlijk veroorzaakt door in het vuur vallende pikdroppels. Daarop wordt de cokeswagen weggehaald en de vereischte hoeveelheid gesmolten pik langs een hellend vlak in het vat gegoten. Dan wordt met een gloeienden ijzeren bout aan een langen steel het oude met het nieuwe pik op den bodem gelijkmatig vermengd, terwijl de luchtaanvoer heeft opgehouden.

De gloeiende bout steekt telkens ontplofbare gasmengsels aan, terwijl vlak bij het mangat een werkman op een schop een goed vlammend houtvuur gereed houdt en, zoo noodig, onmiddellijk een vlam in het gat brengt wanneer de gloeiende bout te koud of door pik overdekt mocht zijn geworden. Dan sluit men man- en spongat; het logge gevaarte wordt gewenteld en gedraaid over allerlei steunsels en in allerlei richtingen; ook moet het eenige oogenblikken afwisselend op iederen bodem rusten, totdat het van binnen geheel met pik beloopen is en kan worden weggezet. De overmaat van het pik moet door een opening

geheel kunnen wegvloeien Hierbij zij nog opgemerkt, dat indien het fust ook maar één minuut zonder vlam is geweest, het gevaarlijk wordt er een vlam in te brengen; zelfs moet alle vuur dan uit de nabijheid verwijderd worden. Gebeurt het door onhandigheid of door eenig onverwacht toeval dat de vlam verdwenen is, zonder dat de gassen spoedig wederom aangestoken zijn, dan moet het fust buiten bereik van eenig vuur geheel afgekoeld en met open man- en spongat aan de lucht blootgesteld worden, alvorens op nieuw met het pikken kan worden aangevangen.

B. *Vaten van* 25—40 *H.L.* Deze worden dikwijls nog gepikt met behulp van een gloeiende bout, als hierboven is omschreven, doch zonder voorafgaande bewerking met het cokeswagentje. Deze bewerking komt mij gevaarlijk voor en het zou overweging verdienen om ook hier zulk een wagentje te gebruiken.

C. *Vaten van* 17—150 *L.* Hier is het gevaar minder, omdat het oude pik door een stroom van in een cokeskachel verhitte lucht, zonder toetreding dus van vuur, gesmolten wordt; men zorge slechts voor groote overmaat van lucht opdat, indien er soms vonken uit het cokesvuur door de lucht worden medegevoerd, deze met geen ontplofbaar mengsel in aanraking komen; maar vooral lette men er op, dat de zeer heete lucht niet al te lang in het vat stroome alvorens het worde omgewenteld, opdat daardoor geen begin van brand in het houtwerk ontsta.

Bijzondere voorzorgen moeten nog bovendien genomen worden. De baas die het pikken leidt, moet een zeer geoefend vastberaden man zijn, die over een voldoend korps van kloeke krachtige mannen te beschikken heeft. Het is van belang, dat juist hij gedurende de geheele bewerking vlak voor het vat blijft staan en dus zelf het meest aan het gevaar is blootgesteld. Vochtig mogen de vaten niet zijn (vooral niet van binnen); de bewerking dient daarom onder een afdak te geschieden.

Het ongeval, hierboven bedoeld, had plaats door het in brand geraken van gesmolten pik dat in het vat moest gegoten worden. Sedert wordt in de hierbedoelde brouwerij het pik niet meer aangedragen in ijzeren vaten met handvatsels; het vat wordt thans stevig bevestigd in het midden van een lang ijzer, aan beide einden door een man gedragen. Het eene uiteinde is vorkvormig, zoodat de werkman beletten kan dat het geheel zich min of meer wentelt, bijna op de wijze dus als in de ijzergieterijen de potten met gesmolten ijzer worden gedragen. De bak met pik kan bovendien thans nog door een deksel worden gesloten. Het is hoogst wenschelijk dat de beide werklieden leêren handschoenen dragen die tot bijna aan de ellebogen reiken. Met deze voorzorgen zullen ongevallen niet licht voorkomen.

Een ongeval, hierna in hoofdstuk III omschreven, geeft mij aanleiding **Amarilsteenen.**
tot de mededeeling der volgende, wellicht grootendeels reeds bekende,

voorzorgsmaatregelen. Men lette hier vooral niet op goedkoopte bij het aanschaffen, maar neme de als best erkende steenen, reeds daarom, omdat zij gevormd worden door het kunstmatig persen van een mengsel van amarilpoeder en een bindmiddel. Op de goede keuze van dit bindmiddel, meestal een fabrieksgeheim, maar waarvan toch wel het een en ander bekend is, komt veel aan. Ook de fabricage vordert bijzondere kennis. Waar ik steenen aantrof, die reeds langen tijd dienst hadden gedaan, trof mij de lichtgrijze tint die min of meer aan wit of half grijs gietijzer deed denken; toch werden ook enkele van donkerder kleur geprezen.

Geen ongeoefende wage het een amarilsteen ten gebruike te plaatsen; zoo mogelijk ontbiede men daarvoor een specialiteit, althans bij de inrichting van nieuwe slijpmachines. De assen toch waarop de steenen geplaatst worden, moeten uiterst nauwkeurig en zonder speling worden gemonteerd; de steenen moeten zuiver vertikaal op de assen staan teneinde alle slingerende beweging te voorkomen. Wordt de steen gemonteerd, met een gat in het midden, dan behoort eenige speling te worden gelaten, ten einde den steen te kunnen centeren tusschen zijdelingsche platen, welke zuiver en vast op de as moeten passen en vlak tegen den steen drukken, met een eenigszins veerkrachtige tusschenlaag van caoutchouc of bordpapier. Sommige ervaren mannen achten zelfs gewoon papier voldoende. De as in den steen moet dezen alzoo niet meenemen, die dient alleen als geleider, maar wel deze zijdelingsche platen. Hier voeg ik nog bij, wat ik reeds op pag. 105 van mijn vorig verslag schreef, dat het doelmatig is die ronde platen zoo groot te nemen, dat het slijpend oppervlak van den steen er voldoende boven uitkome en dat naarmate de steen afslijt de platen gaandeweg door kleinere worden vervangen. Ringvormige steenen worden het best met zijdelingsche platen zwaluwstaartvormig gemonteerd. De bewerking der steenen zooals afdraaien moet nauwkeurig geschieden gelijk elke fabriek dat voorschrijft of daaromtrent op aanvrage de noodige inlichtingen verstrekt. Daar echter aan het gebruik van amarilsteenen steeds gevaren verbonden blijven, niettegenstaande ze in goede fabrieken, alvorens afgeleverd te worden, vooraf nog zorgvuldig beproefd worden, moeten zij voorzien zijn van ijzeren schermplaten, beter nog verstelbare schermkappen van 10 à 14 mM., waartoe oude ketelplaten zeer goed kunnen gebezigd worden. Het slijpen op de steenen geschiede zoo min mogelijk boven tegen de zijvlakken en in geen geval door te sterk of onregelmatig of te plotseling aandrukken, doch waar het kan, bij voorkeur tegen het ronde bovengedeelte. Maar vooral zorge men, dat het te slijpen voorwerp niet kan bekneld raken tusschen den steen en het support, daar de steen dan niet meer kan draaien en noodwendig uit elkaar springen moet. Ten slotte voeg ik nog hierbij dat met het oog op de meestal verbazende omwentelingssnelheid der steenen steeds alle denkbare voorzorgen moeten worden aangewend en dat voor eene veilige plaatsing zooveel mogelijk zorg moet worden gedragen.

In aansluiting hiermede zij nog vermeld dat in een instrumentmakerij een zandslijpsteen uit elkaar sprong die 300 omwentelingen per minuut maakte, een diameter van 60 cM. en een dikte van 6 cM. had. Een stuk vloog tegen den zolder, na eerst een plank, die diende om het spatten van water tegen te gaan, te hebben weggeslagen, keerde met kracht terug en verwondde, hoewel niet zeer ernstig, den patroon Een doelmatige overkapping ook van dit soort steenen, blijkt derhalve lang niet overbodig te zijn.

Spuitwater-fabrieken.

De omstandigheid dat ten vorigen jare in een spuitwaterfabriek een belangrijke explosie plaats had (evenwel zonder persoonlijke ongelukken te veroorzaken) vestigde mijne opmerkzaamheid op mogelijke gevaren in soortgelijke fabrieken. Ik moet er echter dadelijk bijvoegen, dat in deze fabrieken zelden jeugdige personen of vrouwen en meestal slechts één of twee mannen werken. Er bestaat in de bereiding van het koolzuur en in de toestellen zelve een zeer groote verscheidenheid. Terwijl toch in de meeste dezer bedrijven het gas verkregen wordt door verdamping van vloeibaar koolzuur wordt het in sommige nog uit krijt of ook wel uit soda en verdund zwavelzuur bereid. In één bedrijf ging het op deze laatste wijze ontwikkelde gas vooraf in een grooten gashouder, waaruit het door een perspomp in water werd gebracht. Hier vindt men nieuwere, elders geheel oude en verouderde toestellen; de bodems der gasketels zijn soms geklonken of met schroefbouten aan het geheel bevestigd; ik trof ze ook aan met vast gesoldeerde bodems. Een manometer was niet altijd aanwezig, terwijl veiligheidskleppen slechts bij uitzondering voorkwamen. De hoofden dezer bedrijven zijn ook niet zelden ongeoefende mannen, die de spuitwater-fabricage meer als bijzaak beschouwen.

Het bovenbedoeld feit had zich als volgt toegedragen. Een kruidenier bereidde het spuitwater in een klein afzonderlijk vertrek, uit vloeibaar koolzuur; het gas werd eerst geleid in een gasketel met gesoldeerden bodem, waarop een manometer. Eensklaps vloog de bodem van den ketel met zulk een kracht, dat een houten beschot gedeeltelijk werd vernield.

Ik ga hier voorbij een zeer heftige explosie van een koolzuurgasketel die als sieraad op het buffet eener restauratie prijkte, gevoed werd uit een flesch vloeibaar koolzuur en dienen moest om het bier uit den kelder naar het buffet te drukken. Doch ook hierdoor werd mijne aandacht nog meer op de spuitwaterfabrieken gevestigd, en trof ik bij onderzoek de volgende toestanden aan.

In een vischwinkel werd met een oud toestel van tijd tot tijd spuitwater bereid uit vloeibaar koolzuur. Een volwassen knecht was met den winkelier daarbij werkzaam. Een apotheker maakte spuitwater in een afzonderlijk vertrek en eenige jaren geleden had de man met de explosieve kracht van het koolzuur kennis gemaakt, doordat van zijn ketel de bodem was weggeslagen.

Ik wees er reeds op dat in spuitwaterfabrieken slechts zelden jeugdige personen of vrouwen worden aangetroffen. Door de jongens ander werk te geven of de vrouwen in een ander vertrek te laten werken, welk laatste des te gemakkelijker is omdat haar arbeid alleen bestaat in het voorzien der gevulde flesschen van ijzerdraad over de kurk, wordt veelal de beproeving der toestellen van rijkswege ontgaan

Daartegenover staat, dat sommigen dezer fabrikanten, hoewel zonder jongens of vrouwen werkende, hun verlangen te kennen gaven, dat die beproeving zou kunnen plaats hebben.

Ik laat niet na te wijzen op de hooge noodzakelijkheid van manometers en veiligheidskleppen, op het behoorlijk nazien en onderhouden daarvan, alsook op het groote gevaar van gasketels met gesoldeerde bodems.

Voor alle gasketels raad ik aan ze door ijzeren spijlen te omgeven, vastgeschroefd aan stevig ijzeren platen, die den bodem aan beide kanten bedekken. De stalen flesschen met vloeibaar koolzuur kunnen nog bijzonder gevaar doen ontstaan; vooreerst moet de sluiting al zeer doelmatig zijn ingericht; ik meen te mogen aannemen dat daarvoor voldoende in de fabrieken gezorgd wordt, evenals voor het beproeven der flesschen op veel hooger druk dan 70 atmosfeeren, waaronder men kan aannemen, dat de vloeistof onder gewone omstandigheden verkeert. Maar bijzonder groot acht ik het gevaar, wanneer in het koolzuurgas bij de verdichting eene beduidende hoeveelheid waterdamp is achtergebleven; bij het uitstroomen toch van het gas vormt zich door de verbruikte warmte ijs in of nabij den afsluiter, of daarachter in de geleidingsbuis naar den gasketel, zoodat deze door een ijsprop wordt afgesloten. Na de fabrikatie van het spuitwater ziet men den manometer niet meer stijgen en denkt men dat de afsluiter geheel dicht is gedraaid. Wordt dat weinigje ijs nu allengs vloeibaar, dan kan in den gasketel dezelfde druk ontstaan als in de flesch, een druk waaraan geen ketel weerstand kan bieden.

Door twee middelen kan afdoende aan het beschreven gevaar worden tegemoet gekomen: 1^0. men voorzie zich van vloeibaar koolzuur, dat zoo min mogelijk vochtig is. Het natuurlijk voorkomend, meer nog dan het door gloeiing van koolzure zouten verkregen koolzuurgas, dient met groote zorg vóór de verdichting van vocht bevrijd te worden; 2^0. de gasketel zij zoo stevig mogelijk. Het best is dat ook daarvoor een tweede stalen flesch, die voor het bewaren van vloeibaar koolzuur gediend heeft, gebezigd wordt. De omstandigheid dat sommige fabrikanten op een zeker getal flesschen met die vloeistof gevuld, er één om niet geven, welke flesch ook niet behoeft teruggezonden te worden, maakt dat al vrij spoedig een dergelijke flesch als gasketel achter de flesch met vloeibaar koolzuur kan worden geplaatst. Doch ook buitendien kan het verkrijgen van zulk een ledige flesch voor spuitwaterfabrikanten, die toch vloeibaar koolzuur aankoopen, niet moeilijk zijn.

In aansluiting met het bovenstaande moge hier nog het volgende een plaats vinden. In een beetwortelsuikerfabriek bekwamen 2 arbeiders letsel door zwaveldamp. Bij onderzoek bleek mij, dat van een staande

ijzeren flesch met vloeibaar zwavelig zuur de bodem was weggeslagen, waarbij de flesch omver was gevallen en het vocht spoedig tot gas was overgegaan. Gelukkig was dat vertrek, boven in de fabriek gelegen, niet met deuren gesloten, en hadden dus de beide daar werkzame personen gelegenheid om zich snel te verwijderen. Beide waren aanvankelijk ongesteld; de een herstelde spoedig, maar de ander, een ruim 70-jarig man, was na eenige dagen nog niet in staat aan het werk te gaan, zoodat ik de kennisgeving eischte, bedoeld bij art. 15 der wet. Thans wordt in deze fabriek uitsluitend gasvormig zwaveligzuur, door verbranden van zwavel bereid, gebruikt, zoowel voor de stropen van het tweede product als voor de sappen van de tweede carbonatatie.

Een ander bericht hield in dat in een beetwortelsuikerfabriek een sapperspomp uit elkaar zou zijn gesprongen, gelukkig en door toevallige omstandigheden zonder persoonlijke ongelukken te veroorzaken, maar waardoor de fabriek haar werkzaamheden midden in de campagne zou moeten gestaakt hebben. Het volgende bleek: een nieuwe sapperspomp van denzelfden vorm en bouwaard en door denzelfden fabriekant geleverd als de vorige, die zes jaren onberispelijk gewerkt had, doch die door de vermeerderde werkzaamheden te klein was geworden, werd bewogen door een balansmachine, waarvan de balans op een gegoten ijzeren kolom rustte die hol was en, in tweeën verdeeld, als windketel voor de pompen diende. Bij het gieten dezer kolom was de kern gezakt, waardoor zij aan de eene zijde een groote dikte en aan de andere slechts een dikte van 2 mM had verkregen. Hoewel de gewone druk in de kolom als windketel slechts 3 atmosfeeren bedroeg, kon de zwakste plaats hieraan geen weerstand bieden, zoodat er een stuk uitsprong. De machine zelf had niets geleden en de kolom bleef de balans nog dragen. Na 3 dagen kon de fabriek weer voortwerken, terwijl inmiddels een paar sterke windketels waren aangebracht. Ware het werktuig vóór de aflevering behoorlijk geperst, dan zou dit geval niet hebben plaats gehad. De nieuwe kolom, die aangebracht is, mag niet meer als windketel dienen; er zijn afzonderlijke ketels van geslagen ijzer gemaakt, die een druk van 20 atmosfeeren kunnen weerstaan.

Brandgevaar.

Voor zoover ik kon nagaan is er binnen mijne inspectie, in de eerste drie jaren sinds de invoering der arbeidswet, slechts éénmaal brand van beteekenis in een fabriek of werkplaats geweest. Het personeel had de fabriek verlaten, zoodat geene persoonlijke ongevallen volgden, en bovendien waren er in deze fabriek meerdere uitgangen in de werkplaatsen aanwezig. Maar in het vierde, nu afgeloopen jaar, deed zich voor zoover ik kon nagaan, driemalen brand voor. Eén was ontstaan in een briquettenfabriek, waarvan het achterste gedeelte der bovenverdieping, dat van steen gebouwd en met pannen gedekt was en een zoldering had, die uitsluitend uit ijzer en steen bestond, afbrandde. Voor de werklieden heeft volstrekt geen gevaar bestaan, daar zij zich gemakkelijk en tijdig uit de fabriek konden verwijderen. Een tweede brand

ontstond op den bovensten zolder (de hel of droogzolder) eener groote fabriek van wollen en halfwollen stoffen. Een spinner bemerkte dat er vuur door de zoldering viel en toen men ijlings naar boven liep, stond de geheele zolder reeds in vlam. In een korten tijd kon het zeer groot aantal werklieden langs vijf trappen van de verschillende afdeelingen der bovenverdiepingen naar beneden komen, waar ze door meerdere uitgangen spoedig buiten waren. Het derde geval had inderdaad noodlottige gevolgen voor het werkvolk kunnen hebben, vooral omdat de brand beneden begon door het omvallen van eene brandende lamp in een hoop fijn verdeelde katoenen grondstof voor halfwollen goederen, die in een hoek lag opgestapeld; bijna op hetzelfde oogenblik stegen de vlammen reeds op en verspreidde zich een dikke rook langs de trap naar boven. Het werkvolk zou langs die trap, vooral door den verstikkenden rook, niet meer hebben kunnen afstijgen maar er bevond zich aan den anderen kant ook nog een trap, waarbij een deur, waardoor zij veilig naar beneden en naar buiten kwamen. Bovendien had deze fabriek eene goed ingerichte brandladder, die niet al te steil, goed hellend was geplaatst, vrij in een open veld uitkwam en behoorlijk van leuningen en van twee omrasterde bordessen was voorzien

De groote fabrieken der firma Petrus Regout en Co. te Maastricht met haar 2990 arbeiders zijn, wat betreft de voorzorgen tegen brandgevaar, zeer doelmatig ingericht. Het brandbluschmateriaal bestaat uit twee vaststaande stoombrandspuiten in den kelder naast de stoommachine, wier stoomleiding met de stoomketels van andere machines verbonden is. Hunne waterafvoerbuis is met de waterleiding der geheele fabriek verbonden waarmede tevens vereenigd zijn 44 prises d'eau (waterbrandkranen onder den grond in de straten), 28 bornfonteinen (watertapkranen in de straten) en 1 groot water-reservoir van 100 M^3 boven in de fabriek ter hoogte van 15,6 M boven de bestrating. Aan enkele hooge gebouwen, die niet zooals de overige van steen en ijzer, maar van steen en hout zijn opgetrokken, zijn aan de buitenzijde ijzeren brandtrappen aangebracht.

Liften. Een zeer ernstig ongeval in het afgeloopen jaar door een lift ontstaan, onder n°. 20 nader beschreven, deed, evenals het in het vorig verslag op blz. 118 aangehaalde, wederom zien hoe nauwkeurig niet alleen voor de kabels moet worden gezorgd, maar eveneens voor het in behoorlijken staat houden en vooral voor het smeren van vang of rem. Het bleek toch dat de kabel nog gebruikt werd terwijl reeds eenige draden aan de oppervlakte gebroken waren, en dat de vang weigerde doordat de stang door vocht in de scharnieren vastgezet was.

Een enkele maal zag ik bij liften, die alleen voor het vervoer van zware goederen en niet voor personen bestemd waren, stevige uit hennip gevlochte kabels in gebruik, die zeer werden geroemd en in een na brand grootendeels herbouwde fabriek zijn bij de twee nieuwe liften geen stalen kabels aangebracht en ook geen vang. Zij voldoen aanvankelijk zeer goed.

Zij zijn geconstrueerd naar de aanwijzingen van den heer D. WIJDOM, ingenieur-werktuigkundige te Tilburg, die mij toestemming heeft gegeven hier ter plaatse er het een en ander over mede te deelen:

Het hefvermogen wordt verkregen door wrijving van katoenen koorden in de groeven van een schijf; de wrijving door het gewicht van den bak met den last aan het eene en door een tegenwicht aan het andere uiteinde der koorden. De koorden (drie in getal) werken te zamen en doen gelijken arbeid. Op de as der schijf bevindt zich een getand rad; daarop werkt een schroef zonder eind, die, door riemen en riemschrijven bewogen, aan de schijf de ronddraaiende beweging geeft en zoodoende den last doet stijgen of dalen, al naar gelang de rechte- of de gekruiste riem op de vaste riemschijf loopt.

Door een échappement stopt de lift in den hoogsten en in den laagsten stand automatisch, terwijl door het omdraaien eener kruk ook op de eerste verdieping kan gestopt worden.

Elk der koorden heeft op zich zelf bijna voldoenden weerstand voor de maximum-belasting, doch drie koorden zijn noodig om bij den aangenomen diameter der schijf de vereischte wrijving te verkrijgen. De snelheid, diameter en breedte der riemschijven is zoodanig berekend, dat bij 15 à 20°/, overbelasting de riemen bij normale spanning slippen.

Overigens zijn alle deelen met de noodige zekerheid volgens vaste regelen berekend; de ophanging der liften geschiedt met de meeste zorg en op zeer vertrouwbare wijze.

Geen rem of vang is aangebracht ten eerste omdat groote zekerheid bestaat in het aanwezig zijn van drie goed uitgerekte, katoenen koorden in plaats van een, vervolgens omdat bij het bestaan van een vang of rem, hierop ook bij meer gevorderde slijtage der kabels, maar al te veel gerekend en vertrouwd wordt; ten derde omdat koorden die slijtage duidelijker aantoonen dan stalen kabels zonder onmiddellijk gevaar voor breken op te leveren en ten slotte omdat het meermalen voorkomt, dat de kettingen of stalen kabels gebroken zijn van liften die wel voorzien waren van een vang, doch die weigerde, waaruit blijkt, dat de rem of vang zeker niet minder toezicht eischt dan de lift zelve. Uit een en ander volgt verder dat liften zoo sterk, maar ook zoo eenvoudig mogelijk moeten worden vervaardigd en dat het gebruik van stalen kabels of kettingen dient vermeden te worden.

Dat het gebruik voor verwarming van zoogenaamd watergas, een reukeloos mengsel van kooloxyd en waterstof, gevaar kan opleveren bewijst het volgende. In een gloeilampenfabriek was een kraan der leiding niet voldoende dichtgemaakt; het duurde niet lang of van de daar werkzame vrouwen vielen de meesten flauw. Gelukkig was de meesterknecht in de onmiddellijke nabijheid die, de juiste oorzaak vermoedende, de kraan onmiddellijk afsloot, en de personen in de open lucht deed brengen. Na een paar uren konden de vrouwen haar werk hervatten.

Gaat men de oorzaken na van al de ongevallen in dit jaar binnen mijne inspectie voorgevallen, dan komt men tot het besluit, dat het toezicht

in fabrieken en werkplaatsen door patroon of meesterknecht nog veel te wenschen overlaat; daardoor gaan dikwijls jeugdige personen buiten hun eigenlijk weinig gevaarlijk werk en komen zij in de buurt van gevaarlijke machines. Zoo zag ik o. a in een fabriek van stoom- en andere werktuigen een 14-jarigen jongen een stuk ijzer zonder eenig toezicht of hulp met den stoomschaar afknippen. Speelschheid en dartelheid der jongens speelt mede een voorname rol Maar ook voor valwassenen blijkt het in verschillende gevallen ongeraden, op een gegeven oogenblik, en dus in 't geheel niet of maar weinig voorbereid, eigen werk te verlaten voor datgene waaraan ze niet gewoon zijn en waarvoor zij dus de handigheid geheel missen.

De eenige loodwitfabriek binnen mijne inspectie heeft opgehouden te bestaan; daar werkten in de laatste jaren slechts 8 volwassen personen en toch bedroeg het aantal der van 1876—1893 in 't ziekenhuis opgenomen lijders aan looddyscrasie 81, waarvan echter geen enkele aan die ziekte overleden is. In 1882 meldden zich 9 en in 1883 zelfs 10 patienten aan, waaronder 1 recidivist.

Maar ook op heel veel lichtpunten mag ik hier ten slotte wijzen. In aansluiting met hetgeen ik daaromtrent reeds in hoofdstuk II mededeelde zij hier nog vermeld, dat, dank zij de goede voorzorgen en de onbekrompen verstrekte hulpmiddelen, in vele groote bouwbedrijven (als van gasthuizen, kerken, gevangenissen, gerechtsgebouwen, stations, enz.), geen noemenswaardige ongevallen plaats vonden. Bij een in aanbouw zijnd huis, waaraan ook vele jongens werkten, werden, zoodra de balken in een benedenverdieping gelegd waren, deze reeds met de latten betingeld die later voor het stukadoorwerk moesten dienen; een mogelijke val van een hoogere verdiepig wordt daardoor minder ernstig.

Op een groote scheepstimmerwerf, waar reeds meermalen nageljongens waren gevallen, zijn thans de stellingen, ter plaatse waar de jongens zich bevinden moeten, behoorlijk aan den buitenkant omheind.

In een fabriek van stoom- en andere werktuigen worden met schafttijd alle werktuigen op de losse riemschijven gezet, zoodat ieder naar verkiezing zijn eigen werktuig op de vaste schijf kan brengen.

Waar o. a wegens de weinige ruimte openslaande hekjes rondom riemschijven hinderlijk zouden zijn, zag ik ze zoodanig aangebracht, dat ze bij smeren als anderszins gemakkelijk door opheffingen uit de klampen konden genomen worden.

In een enkele beetwortelsuikerfabriek zag ik gloeilampjes boven de diffuseurs, hetgeen aan te bevelen is wegens de niet ongevaarlijke ontploffingen, die, vooral bij het gebruik van minder goede peeën, kunnen ontstaan, wanneer bij 't openen een vlam kan toetreden. Elders eene doelmatige beschutting boven de cirkelzagen, tegen het terugslaan van het hout, in den vorm van een ijzeren plaat die, uit een houten koker in den zolder bevestigd, naar beneden en naar boven kan worden bewogen.

Brillen met dubbele glazen, waaraan tevens een spons als respirator

verbonden was, zag ik hier en daar aangewend in ijzergieterijen bij het slijpen en polijsten van gietwerk op amarilsteenen. In een tabakskerverij zag ik een Engelsche kerfmachine die de tabak telkens naar voren dringt en verhindert dat de werkman met zijn vingers onder het mes komt, dat rakelings langs de tabak gaat. In een kleine smederij was een boormachine zeer eenvoudig en doelmatig beschut met een horizontaal schuivende plaatijzeren kast, los rustende aan den eenen kant op den draaier en van voren in de gleuf van een stelschroef. In een zeepziederij zag ik de mannen die op een bordes in den lager gelegen zeepketel met stokken roerden, om het lijf voorzien van singels, die met een stevig koord achter aan een leuning waren bevestigd. Wellicht kon zoodanige voorzorgsmaatregel ook worden genomen bij gevaarlijken arbeid bij pakdeuren. In een zeer uitgebreide glasfabriek was in ieder lokaal met drijfwerk een knop van een electrische schel, die met de machinekamer in verband stond. In een stoomsteenfabriek waren de groote kamraderen der persen opzettelijk alle inloopend aangebracht om zooveel mogelijk gevaar te voorkomen.

In een beetwortelsuikerfabriek, waar ten vorigen jare een ernstig ongeluk plaats had bij de kamraderen der snijmachine en waar ik, daar er geen jongens werkten, alleen den ernstigen raad kon geven die te overkappen, was zulks bij mijn bezoek geruimen tijd daarna nog niet geschied; een welwillende medefirmant nam nu de zorg daarvoor op zich. In een aanzienlijke stoomkuiperij vond ik brandladders en stoombrandspuiten, een lintzaag voldoende beschut en alle cirkelzagen, ook van onderen, in een houten kast besloten, die in verband stond met een kanaal, waaruit een ventilator het fijne houtstof wegnam; alle riemen waren beveiligd en er werd streng toegezien, dat de zagers, waar noodig, een duwhout gebruikten; het vliegwiel der stoommachine was geheel in een houten kast verscholen en de mannen die deksels en bodems afzaagden waren van maskers voorzien om niet door afspringende stukken hout getroffen te worden.

In verband met het ongeval op blz. 107 in 't verslag over 1891 beschreven zag ik thans de groote gemetselde waterbakken door stevige ijzeren banden omgeven.

De beschrijving der voornaamste ongevallen hierachter biedt de gelegenheid aan om aan te vullen wat in dit en ook in het voorgaande hoofdstuk is voorbijgegaan of slechts ter loops is aangeroerd.

1. De baas, die de bijbouw van een locomotiefloods had aangenomen meende dat dit werk niet in een werkplaats werd uitgeoefend en had alzoo van het volgende ongeval geene kennisgeving ingezonden

Ongevallen in fabrieken en werkplaatsen. Toeval.

De verongelukte was den laatsten dag van dit werk bij het neerlaten van baddings van een balklaag gevallen, waardoor ruggegraat en polsen gebroken werden De ouders verloren daardoor hun kostwinner Ondersteuning aan de nagelaten betrekkingen werd en kon ook hier moeilijk worden verstrekt.

2. In de couranten vond ik vermeld dat op een stoomboot van een baggeraak op de Waal een werkman zwaar gewond was, zooals mij later bleek, doordat hij met den voet verward raakte in de sleeptros. Deze was aan de boot vastgemaakt, en nog gedeeltelijk op het dek, maar was ook reeds met een zandaak verbonden, die plotseling met den stroom afdreef. De man zou ter verpleging naar het gasthuis eener naburige gemeente zijn overgebracht. Op mijn schrijven berichtte mij de burgemeester dier gemeente, dat het bericht waarheid bevatte, maar dat het ongeval binnen een andere gemeente had plaats gehad.

Zoo moest ik achtereenvolgens nog aan vier andere burgemeesters en in 't geheel zeven brieven schrijven, alvorens mij met juistheid de gemeente bekend werd waar het ongeval plaats had, en voor ik de bij de wet bedoelde kennisgeving ontving. De aannemer van het werk had gemeend dat op dit ongeval de arbeidswet niet van toepassing was, omdat de verwonde knecht was op de stoomboot, daarop van tijd tot tijd als stuurman dienst deed, maar hoofdzakelijk voor het schoonhouden der stoomboot moest zorgen. Later vond ik den man in 't bovenbedoelde gasthuis; zijn voet was geamputeerd en hij vertrouwde wel weer op de een of andere wijze in dienst van den aannemer te zullen komen. Bij een gesprek met dien aannemer bleek mij daarop wel uitzicht bestond en tevens dat deze zijn werkvolk, ingevolge de voorwaarden in het bestek, tegen invaliditeit en ongelukken verzekerd had, zoodat de werkman f 600 ontving, waarvan echter de verplegingskosten ad f 140 zouden afgaan. Vóór het ongeval had hij f 12 vast weekgeld.

3. Een lossen werkman bij een gemeentereiniging vond men dood in een gemetselden overdekten faecaliënbak; hij moest de dikke specie dooreen roeren, daar deze anders voor aftappen ongeschikt was. De bak was 2½ M. hoog en de man had op den vloer gestaan, die ongeveer 3 dM. hoog met de specie bedekt was. Wel sloot de kap niet op den bak, zoodat aan de zijden ventilatie was, die ook nog door het openzetten van twee tegenover gestelde luiken kon vermeerderd worden, maar het vermoeden lag voor de hand, dat bedwelmende opstijgende gassen hier 's mans dood veroorzaakt hadden. Het bleek echter overtuigend dat hij aan vallende ziekte leed, hetgeen hij verzwegen had toen de directeur. alvorens hem aan het werk te zetten, naar den staat van zijn gezondheid had gevraagd. Toch blijft het zaak, dat er nauwkeurig worde toegezien, dat de arbeiders niet lang achtereen in zulk een bak verwijlen en dat alle ventilatiemiddelen behoorlijk worden aangewend.

4. De nieuwsbladen brachten mij mededeeling van een ongeval met doodelijken afloop, nu in een kolenmijn. Na eenige correspondentie ontving ik de kennisgeving en bij nader onderzoek bleek mij dat de verongelukte, tegen het voorschrift van art. 6 van het Koninklijk besluit van 28 Juni 1877 (*Staatsblad* n°. 155), van een der hellende zijvlakken als voetweg gebruik maakte tijdens die voor het vervoer van kolen in

beslag was genomen. Daarbij kwam, dat de kolenwagen, eveneens tegen het voorschrift in, boven op het hellend vlak niet door een ketting tijdelijk vastgezet was. De afloopende wagen reed tegen den man in en verwonde hem doodelijk aan het hoofd. Thans is op boete van f 1 per wagen verplichtend gesteld om de wagens niet meer boven op het hellend vlak te laten staan, maar ze in de gallerij te zetten. Sedert 1850 is dit het tweede ongeval met doodelijken afloop dat in deze kolenmijn plaats heeft; er werken daarin 160 man. De moeder van den verongelukte, wier kostwinner hij was, ontvangt namens het bestuur der mijn f 14,40 per maand, waaronder is begrepen hetgeen zij ook als weduwe van een mijnwerker geniet.

5. Twee ongevallen hadden kort na elkander plaats, het één met doodelijken afloop, waarbij een wegwerker der Staatsspoorwegen door een trein overreden werd, het ander van vrij ernstigen aard in de locomotief-remise op hetzelfde stationsemplacement. Doordat de uitslag van het door den burgemeester ingesteld onderzoek naar de oorzaak en gevolgen van het eerste ongeval mij niet was medegedeeld en het bericht betreffende het tweede ook slechts zeer beknopt was, heb ik zelf ook hier een nader onderzoek ingesteld. Voor zoover kon worden nagegaan, want niemand had het ongeval zien gebeuren, schijnt de man den trein niet bemerkt te hebben en er zoo ondergeraakt te zijn; hij overleed spoedig. De hitte was juist dien dag niet zoo groot dat daardoor eenige bedwelming kon zijn ontstaan; misbruik van sterken drank kon hier geen oorzaak zijn geweest, evenmin als afmatting door langdurigen dienst, want de man was op den dag van het ongeval nog maar 4 uren aan het werk geweest en den vorigen dag $12^1/_2$ uren. Er moet dus aan onachtzaamheid of aan eenig noodlottig toeval worden gedacht. Het bleek mij verder dat de weduwe uit het zieken- en ondersteuningsfonds der maatschappij f 25 voor begrafeniskosten had genoten, dat zij f 312 ontving, zijnde de bezoldiging gedurende één jaar en bovendien f 100 als buitengewone uitkeering uit hetzelfde fonds en, geëvenredigd aan de 12 dienstjaren van haar man, krijgt zij per jaar f 46 pensioen. Nog genoot zij ruim f 200 van een particuliere loterij en van de maatschappij „Voorzorg" f 208. Ook bij die gelegenheid vernam ik van een uit het personeel in zeer kalme en gepaste bewoordingen de klacht, dat men nooit iets te zien kreeg van de rekening en verantwoording van het ondersteuningsfonds der maatschappij, waaraan allen toch contribueerden. Ik kon den man er spoedig op wijzen, dat de rekening en verantwoording gedrukt en ten kantore van den stationschef voor iederen belanghebbende ter inzage lag. Eenige meerdere en meer doelmatige verspreiding zal in overweging worden genomen.

6. Het tweede ongeval betrof een leerling-machinist, die in de locomotiefloods bij het waternemen met de borst beklemd raakte tusschen de uitlaatpijp der waterkraan en de kap eener locomotief met vasten

tender (koekoekmachine), die wat te ver naar achteren ging; hij behoefde niet juist daar plaats te nemen en ook op zij kan het water worden ingenomen. Toch heeft de opzichter-machinist zijn personeel aangeschreven, om in 't vervolg op zulk een machine geen water in te nemen, als zij in de loods met den schoorsteen naar de draaischijf staat; de machine moet dan zoo gedraaid worden, dat zij met den kop de loods binnenkomt en de waterkraan vrij over den tender kan worden geworpen, zoodat beklemd raken onmogelijk is. Betrekkelijk liep het ongeval nog gunstig af; na ruim twee maanden verlet kon de man zijn werk hervatten. Behalve geneeskundige hulp voor rekening der maatschappij genoot hij ook nog zijn volle loon zijnde ongeveer f 11 per week.

7. In een zeer primitief ingerichte gasfabriek eener kleine gemeente had een gasontploffing plaats op de volgende wijze. In een afzonderlijk klein lokaal was een nieuwe scrubber geplaatst, waarvan de hevel voor het afloopen van het teerwater geledigd was, waarschijnlijk doordat de gashouder scheef en beklemd was geraakt tusschen de kolommen, waardoor daar een te sterke druk van het gas uit de retorten was ontstaan; ook de hevel van de main boven de retorten was geledigd. Een stoker hoorde het gesuis van het uitstroomende gas, opende toen de deur van het lokaal, maar tegelijkertijd kwam het ontplofbaar gasmengsel in aanraking met een der open vlammen van het lokaal daarnaast, zoodat de ontploffing volgde; een der muren van het eerste lokaal werd uit elkaar geslagen en de stoker bekwam ernstige brandwonden. Hij werd in het ziekenhuis voor gemeente-rekening verpleegd, met behoud van zijn weekloon à f 7.50. Gelukkig was 's nachts tijdens het ongeval toevallig nog een tweede persoon in de fabriek, terwijl doorgaans daar maar één stoker aanwezig is. Voortaan zal steeds minstens een tweede man in de fabriek werkzaam zijn. Ik heb aangeraden voortaan de open vlammen, die vóór glas in een holte der muren branden, ook van voren van glas behoorlijk te voorzien of die aan de voorzijde met fijn kopergaas, mits overal zonder openingen aan de muren aansluitende, te bedekken: het systeem dus van Davy's veiligheidslamp.

8. Een daglooner eener beetwortelsuikerfabriek ging in den namiddag schafttijd zijn boterham eten in de gasfabriek, en zette zich neer op een hoop cokes; de man had overal elders in de fabriek kunnen vertoeven en daar hij aan duizelingen leed, waarvoor hij ten vorigen jare reeds van de fabriek naar huis was gebracht, had de stoker hem nog herhaaldelijk gewaarschuwd, vooral toen deze een der beide retorten ging uithalen en de gloeiende cokes in zijn nabijheid zoude blusschen. Hij verkoos echter te blijven; óf door een hernieuwden aanval zijner kwaal, óf door den overvloed van waterdamp bij het blusschen, óf door het zich uit de gloeiende cokes daarbij ontwikkelende kooloxyd, óf door samenwerking dier omstandigheden, werd hij plotseling benauwd, ging

nog een paar schreden verder en viel toen bewusteloos neder. Wel trachtte de inmiddels toegesnelde directeur kunstmatig in de open lucht de ademhaling te onderhouden, doch de man overleed spoedig. Hij had f 6 's weeks en in zijn plaats is zijn 17-jarige zoon op hetzelfde loon aangesteld; bovendien heeft de firma al de kosten der begrafenis gedragen en de weduwe nog een beduidende geldelijke gift in eens verstrekt.

Het zich bevinden op een verboden plaats.

9. Zooals ik in mijn verslag over 1892, blz. 125, beloofde, zou ik thans nader terugkomen op een in een papierfabriek op 31 December 1892 voorgevallen ongeluk, waarvan mij de kennisgeving niet was geworden en hetwelk ik eerst in Januari 1893 toevallig op het spoor kwam doordat ik aan bedoelde fabriek een bezoek bracht. Ik vermeld het hier meer uitvoerig, niet zoozeer om het ernstige karakter van het ongeval, dan wel om te doen uitkomen hoe onvolledig soms nog de inlichtingen worden verstrekt. Een 17-jarige jongen, werkzaam in de nachtploeg, begaf zich in de lijmkamer en bekwam brandwonden, doordat hij met het heete vocht in aanraking kwam. Daar het hoofd van het bedrijf mij verzekerd had, dat de kennisgeving wel door hem op tijd aan den burgemeester was gezonden, verzocht ik dezen laatste mij te willen melden, waarom mij die kennisgeving niet was geworden. Als antwoord ontving ik „dat op 3 Januari kennisgeving was gedaan van het ongeval, maar dat, zooals uit bijgaande kennisgeving bleek, het ongeval van lichten aard was en de personen binnen eenige dagen het werk konden hervatten en hij gemeend had dat geen kennisgeving noodig was".

Dat antwoord was vergezeld van eenen brief van het hoofd van het bedrijf aan den burgemeester, die mij het gewenschte licht niet verschafte. Eindelijk bekwam ik na hernieuwd schrijven de bij de wet voorgeschreven kennisgeving, gedateerd 3 Januari 1893, waarop o. a. als „aard van het ongeluk" „brandwonden" en als „waardoor overkomen" „door onvoorzichtigheid" was ingevuld. Van een nader onderzoek naar de oorzaken en gevolgen van het ongeluk was ook hier geen sprake geweest; wel bleek het mij dat het verlet om te werken ruim 6 weken had geduurd en dat het ongeval dus niet van lichten aard was geweest. Intusschen was het herstel volkomen en had de persoon tijdens zijn verlet half daggeld genoten en vrije geneeskundige behandeling.

Roekeloosheid.

10. In een steenbakkerij zouden drie werklieden een bouwvalligen oven afbreken; reeds was de ronde kruin weggenomen toen eindelijk de binnenkruin de werklui niet meer kon dragen, naar beneden viel en ook de werklui door de ontstane opening op den vloer van den oven terecht kwamen. Twee hunner kregen weinig letsel, hoewel ook de zijmuren spoedig omvielen en hen voorover tegen den grond wierpen, maar de derde kreeg de steenen tegen de borst, viel achterover en brak een zijner halswervels tegen een nog staand stuk van de muur, zoodat hij na veel moeite van onder het puin als lijk werd te voorschijn gebracht. Het bleek mij bij plaatselijk onderzoek, dat niet alleen de roekeloosheid der werk-

lieden, maar ook het onvoldoend toezicht der werkgevers, dit ongeval hadden veroorzaakt.

Waarom in den oven den boog van de kruin niet behoorlijk gesteund? Er lagen genoeg mallen en palen voor dat werk in voorraad. Maar de werklieden meenden als altijd dat ook zonder die voorzorgen het werk wel goed zou gaan.

Nieuwsgierigheid.

11. Een 14-jarige jongen in een papierfabriek was hoofdzakelijk belast met het schoonhouden van het fabriekspiein en de gangen en straten door de fabriek. Was dat gedaan, dan moest hij papierafval van de sorteerkamer naar den zolder brengen. De man, die in het lokaal van de transmissies werkzaam was, waar zich ook een waschmachine voor de vilten bevond, vroeg den jongen, die buiten in de nabijheid was, om hem te helpen bij het oplichten van de bovenste losse rol dier machine die niet gangs was, opdat hij dan zelf de vilten tusschen de rollen zou kunnen steken. Toen dit geschiedt was, verliet de man het lokaal om klei te halen. De jongen bleef uit eigen beweging; hij schijnt toen een ladder uit een hoek gehaald te hebben om uit nieuwsgierigheid eens bij de drijfas boven de waschmachine te gaan kijken. Hij werd gegrepen, vermoedelijk door een kleine poelie op die as en door het buitengewoon geluid opmerkzaam gemaakt, vond de werkman hem vermorzeld, nog slingerende met de drijfas.

De begrafeniskosten ad f 50 werden door den patroon betaald en den vader f 50 ter hand gesteld. De jongen genoot 60 cent daags.

Onvoorzichtigheid.

12. In dezelfde stoompannenfabriek waarvan ik op blz. 121 van 't vorig jaarverslag een ernstig ongeval heb vermeld, had nu het volgende plaats. Een jonge arbeider was nog maar kort bij de pannenpers werkzaam en wilde, hoewel zonder eenige noodzakelijkheid, nog wat klei van de kleiplaat wegnemen, toen de stempel of bovenste vorm neêr kwam en hij er met een gedeelte van de rechterhand onder geraakte. De geheele hand moest worden geamputeerd en na ruim vier weken verpleging in 't gasthuis, kon hij weer zijne vroegere werkzaamheid als pannensorteerder tegen hetzelfde loon (f 1,20 per dag) hervatten. De patroon betaalde de geneeskundige hulp en verpleging en zal hem ook van een kunsthand doen voorzien, terwijl hij hem ook steunt in zijn plannen om zich voor het onderwijs te gaan bekwamen, waarvoor genoegzame aanleg bij hem bestaat. Tijdens mijn onderzoek zag ik, dat werkelijk naar aanleiding van het ongeval ten vorigen jare, thans kamraderen en vliegwielen behoorlijk bedekt zijn.

Nu werd ook de stempel, waarbij dit ongeval plaats greep, van voren voorzien met een stevig stuk afhangend leder, zoodat het ook nog den ondersten vorm bedekt, daar de kleiplaat op zij en op genoegzamen afstand van den stempel wordt ingebracht en de machine maar langzaam werkt, is thans, bij eenige oplettendheid, alle gevaar geweken.

13. Overhaast werken is wel eens onvermijdelijk, maar 't gevaar voor ongelukken wordt er door vermeerderd. Een wachtmeester der Marechaussée meldde mij, onder overlegging van het door hem opgemaakt procesverbaal, dat door het breken van een dwarsligger eener stelling aan een eerepoort, welke stelling moest worden afgebroken, twee personen waren gevallen, waarvan de een maar weinig letsel kreeg, doch de ander zeer ernstig aan beide enkels gekwetst werd. Men was bezig met de planken van het bovengedeelte der stelling te verzamelen op een benedengedeelte, waar beide mannen zich bevonden, toen door den overlast de dwarsligger bezweek en het ongeval plaats had. De werkgever had bij het maken der stelling nog herhaaldelijk aangedrongen op het nemen van stevige materialen en op eene goede constructie, hetgeen door de werklieden en ook door de gekwetsten werd bevestigd. Ik begon met den burgemeester te vragen waarom mij de kennisgeving van het ongeval niet was toegezonden. In een brief, drie dagen later dan de dagteekening aangaf, door mij ontvangen, werd mij gemeld, dat bij hem, burgemeester, van het ongeluk aangifte was gedaan. Wederom werd door mij gevraagd om de officieele kennisgeving, waarop mij bericht werd, dat die kennisgeving abusievelijk aan den inspecteur van den arbeid te 's Gravenhage was gezonden. Eindelijk gewerd mij, een maand na het ongeval, de kennisgeving, doch niet in den voorgeschreven vorm en zonder dat zij alle vereischte gegevens bevatte

De gekwetste werd voor eigen rekening verpleegd. Zeven maanden na het ongeval was hij nog niet in staat zijn werk te hervatten en van niemand heeft hij, of zijn gezin, eenige ondersteuning genoten. Ook uit eergevoel weigerde hij de baten te ontvangen van een liefdadigheidsconcert, hetwelk te zijnen voordeele zou gegeven worden, maar met de zeer zonderlinge bepaling, dat van de opbrengst eerst nog een vrij aanzienlijk tekort der feestcommissie zoude gedekt worden!

14. Een tweede soortgelijk ongeval trof een werkman, die bij gelegenheid eener landbouwtentoonstelling een zeil zou spannen over den houten bijbouw eener tent. Niettegenstaande voorafgegane waarschuwing liep hij daarbij over een dunne dwarsplank, die spoedig bezweek. Hij viel naar beneden, kwam op een hoop steenen terecht en brak beide polsen. Toen ik bij mijn onderzoek naar het ongeval de belangen van den man en zijn gezin aan den voorzitter der regelingscommissie aanbeval, verkreeg ik onmiddellijk de toezegging, dat er behoorlijk voor gezorgd zou worden en door zijne bemiddeling kreeg de man gedurende zijn verlet f 10 's weeks van den aannemer.

15. Het neerlaten met een katrol van voorwerpen uit pakdeuren of door zoldergaten is gevaarlijk, vooral wanneer ongeoefenden belast worden met het wegduwen dier voorwerpen op het oogenblik dat ze zullen worden neergelaten. Ik wees er vroeger reeds op, ook nog in mijn vorig jaarverslag, blz. 101.

Een opperman zou van een tweede verdieping een zak zaagsel neerlaten door een zoldergat en in plaats van den zak onder aan te duwen met een stok, deed hij dit met de hand van boven, verloor zijn evenwicht en viel van een aanzienlijke hoogte naar beneden op een steenen muur. Gelukkig was de kwetsuur niet ernstig, zoodat de man binnen 14 dagen zijn werk kon hervatten. Doordat het personeel verzekerd was ontving hij f 1 daags, terwijl hij voor rekening van een ziekenfonds in het gasthuis werd verpleegd.

16. Twee zeer ernstige ongevallen in dezelfde stad vond ik in de nieuwsbladen vermeld en deden mij onmiddellijk een nader onderzoek instellen, alvorens de kennisgevingen en den uitslag van het, steeds met de grootste nauwkeurigheid door den burgemeester ingesteld onderzoek af te wachten. Uit het volgende kan blijken van hoeveel belang dit laatste wezen kan.

In een stoom-schoenfabriek vroeg een werkman, nog wel een gewezen mechanicus thans met het toezicht op en het herstellen van de machinerieën belast, aan een 12-jarig kind om een ledig smeerpotje van een drijfas te nemen. Omdat hij er zelf niet bij kon, zou hij het kind oplichten. Het kind neemt het smeerpotje en overhandigt het den man. Deze vult het, licht het kind weer op om het gevulde potje op de as te brengen, maar de mouw van de boezeroen raakt om de as, het kind wordt medegesleurd, de man loopt onmiddellijk naar de machine om deze stil te zetten, maar inmiddels is het ééne been op twee plaatsen gebroken en het andere bij den enkel gekneusd. Had de werkman het bankje gebruikt, dat in de nabijheid stond, dan zou het kind zijn gespaard. In het gasthuis opgenomen, moest onmiddellijk één been worden geamputeerd. Noch aan de as, noch aan een stelband bij den koppelstoel, waar het smeerpotje stond, zag of voelde ik een uitstekende schroef of andere oneffenheid terwijl mij evenmin de patroons of de man, die het kind had opgelicht, eenige nadere aanduiding gaven. Maar het inmiddels ontvangen verslag van het onderzoek van den burgemeester getuigde van een schroefje aan de as; het kind sprak er ook van en bij het door mij herhaald onderzoek ter plaatse deelde mij een der patroons mede, dat de uitstekende schroef dadelijk na het ongeval uit den stelband verwijderd was. Ook bleek mij bij mijn eerste bezoek, dat de arbeidskaart van het kind nog geheel nieuw en versch beschreven was en evenzoo de werklijst; maar die droegen dan ook juist den datum, waarop des morgens het ongeval had plaats gehad. $3^1/_2$ maand na het ongeval was de jongen nog niet hersteld.

17. Het andere ongeval had plaats in een fabriek van wollen stoffen, waar een jongen van 15 jaar belast was met het schoonmaken der kaarden. Soms droeg de meesterknecht hem ook op om stukken in de zwenkmachine te leggen, wanneer die stilstond. Door eigen onvoorzichtigheid zoo het heette, raakte zijn rechterhand tusschen de schijf beklemd. In

de mij spoedig toegezonden kennisgeving stond onder „arbeid ter zake waarvan overkomen” niets vermeld, maar het onderzoek van den burgemeester duidde aan, dat de jongen bezig was geweest met het poetsen van de schijf. Dit werd mij daarna in het gasthuis door den jongen bevestigd, die mij zeide dat hij dit wel meer deed, maar anders altijd als de zwenkmachine stil stond. Ik heb onmiddellijk daarna den patroon er op gewezen, dat voor dergelijke werkzaamheden volstrekt geen jongen beneden 16 jaren mocht gebezigd worden en ook niet voor het inleggen der stukken in de zwenkmachine, al stond die stil. De geheele hand van den jongen was door de loopende schijf meegetrokken, maar hij had haar, hoewel geheel ontvleeschd, gelukkig toch nog kunnen terugtrekken; anders zou ook de geheele arm van het lijf zijn gescheurd. Ook hij was $3^1/_2$ maand na het ongeval nog niet hersteld.

18. Alweer een ongeval bij een pakdeur. Een buitenwever zou op een tweede verdieping een mand met garen naar beneden laten; de opening der pakdeur was ruim genoeg, maar de mand, met houten kruis aan den bodem, stuitte tegen een dorpel, waarop de man de mand wat wilde aanduwen. Op eens schiet de mand naar buiten, deze schijnt toen nog een wenteling gemaakt te hebben, want de beide haken van de ketting van het windas lieten los; de man viel mede naar omlaag, maar kwam gelukkig tijdens zijn val op de vooruit vallende mand terecht. Hij bekwam een breuk van het dijbeen waarmede hij tegen de mand was gevallen. Hier zij als bijzondere omstandigheid vermeld, dat hij gedurende een paar nachten te voren bij een ziek familielid had gewaakt, zoodat hij zich op den dag van het ongeluk wel wat slaperig zal gevoeld hebben. Waarom, vraagt men zich af, met het windas de mand liever eerst niet wat omhoog gehaald? Of waarom niet met een lang hout met kromme ijzeren haak de mand naar zich toegetrokken? Ook ontbrak hier een dwarsboom, op 1 M. hoogte van de pakdeur, die tot steun kan dienen en die bij het inhalen nog veel noodiger is en nu ook zal worden aangebracht. De man die niet behoeftig was, werd voor rekening van den patroon in het gasthuis verpleegd.

19. In een stoombierbrouwerij haalde men een 19jarig werkman met gebroken arm, been en borstkas, meer dood dan levend, van de drijfas, waardoor hij gegrepen, rondgedraaid en tegen een muur geslingerd was. Doordat hij alleen in het waschhuis werkzaam was, wist niemand met zekerheid hoe het geval zich had toegedragen, maar zoover de stervende vóór zijn dood, die na eenige uren volgde, nog mededeelde, zou hij den riem van een waschmachine hebben afgeworpen, die toen nog op poelie van een drijfas bleef wentelen; om dit te voorkomen zou hij den riem ook daarvan af op de as hebben willen gooien, waarbij hij er in verward raakte en medegesleurd werd.

Daar het personeel tegen invaliditeit en ongelukken verzekerd was, ontving de vader f 1000 en bovendien nog f 500 uit een ander fonds.

20. In een margarinefabriek was een der zes strengen van den staaldraad aan de lift gedeeltelijk gebroken. Dit was door een werkman wel bespeurd en aan den baas medegedeeld, maar alvorens een nieuwe draad was aangebracht waagde de werkman toch nog om met de lift naar boven te gaan. Eensklaps brak de geheele draad, waarna ook de vang haar dienst weigerde zoodat de man met de lift van de vierde verdieping naar beneden viel en zijn beide beenen brak. Gedurende zijn verlet genoot hij zijn volle loon, ad f 10,50, gedeeltelijk uit het ziekenfonds der fabriek en door den patroon tot dit bedrag aangevuld, terwijl deze laatste ook de verpleging in het ziekenhuis bekostigde.

21. Een belangrijk voorval, dat een zeer treurig ongeval had kunnen zijn, maar nog gelukkig afliep, had in een groote margarinefabriek plaats. Van twee stoomketels, beide van spuikranen voorzien, maar dezelfde afvoerbuis voor het spuiwater hebbende, werd de een van binnen afgebikt met geopende spuikraan. Daar het Zaterdagnamiddag was, zou ook de andere ketel worden afgeblazen, waartoe ook de spuikraan van dezen geopend werd. Op hetzelfde oogenblik drong de stoom door den geopenden spuikraan van den eersten om uit het mangat boven te ontsnappen. 6 werklieden bevondien zich in dien ketel en riepen luide om hulp. Gelukkig werd dit op hetzelfde oogenblik door den nabijzijnden stoker gehoord, die onmiddellijk het gevaar begreep en even spoedig den sleutel bij de hand had om de kraan van den tweeden ketel dicht te draaien. Nu kreeg één man onbeduidende brandwonden en een ander een kwetsuur aan het hoofd, doordat hij gelijk met een ander boven door het mangat trachtte te kruipen en beider hoofden daarbij tegen elkander stieten. Bij het afblazen moet steeds de machinist present zijn maar deze had het in dit geval met eenige aanduiding aan den stoker overgelaten.

22. In een beetwortelsuikerfabriek zou een werkman door middel van een lang puntijzer een ijzeren balk verschuiven; het ijzer gleed af en kwam den man tegen het hoofd, doordien hij in zittende houding het werk verrichtte. De daardoor ontstane verwonding zou van minder beteekenis zijn geweest, maar boven op het ijzer was een scherpe braam, die in het oog drong, zoodat hij het gebruik daarvan thans moet missen.

Hij werd voor rekening van het ziekenfonds der fabriek verpleegd in het gesticht voor ooglijders te Rotterdam, terwijl bovendien het volle loon werd uitbetaald. Na zijn herstel zal hij zeer waarschijnlijk als surveillant in de fabriek in dienst komen.

23. In een windkorenmolen werd een knecht-leerling verpletterd tusschen de kamraderen van twee rondsels, waarschijnlijk doordat hij, terwijl de molen aan den gang was, den tap van het staakijzer wilde smeren, niettegenstaande hem zulks reeds meermalen door den patroon was verboden. Het kon dan ook niet roekeloozer, als men nagaat, dat de man daartoe op het kuipscheel moest gaan staan en over de kaar, achter het

éène rondsel heen, naar het staakijzer moest reiken, zoodat de kammen hem zeer gemakkelijk bij zijn boezeroen konden meesleuren. Kort na het ongeval vond de patroon het lijk op den grond. De man was de ongehuwde zoon van welgestelde ouders, zoodat er van ondersteuning van nagelaten betrekkingen geen sprake behoefde te zijn.

24. Een 13-jarige jongen was belast met het drogen van zand voor de zandloopers der locomotieven op een groot werk. Voor een ouderen jongen zou hij een kraan van het water-reservoir dicht draaien en was daartoe op een ladder geklommen. Toen hij weer naar beneden zou gaan, stapte hij mis, viel over een kolenbordes en kwam met het hoofd tegen den stilstaanden locomotief, zoodat de dood onmiddellijk volgde. Alle arbeiders moeten, althans zooveel mogelijk, bij hun eigen werk blijven; kinderen behooren echter nooit zonder speciaal toezicht aan ander werk te worden gezet. De jongen verdiende 70 cent daags; de vader ontving f 420 uit het verzekeringsfonds. Onhandigheid.

25. In een stoomwasscherij kwam een 19 jarig meisje op de volgende wijze met de linkerhand tot aan den elleboog tusschen de rollen der mangel-machine. De persoon, die belast was, niet met het doorsteken, maar met het aannemen van het goed, was ziek en bovenbedoeld meisje, een strijkster, zou haar vervangen in dat gevaarloos werk. Zij vroeg aan haar helpster, die aan den anderen kant het goed doorstak, om dat werk, hetgeen meer gevaarlijk is, ook eens te mogen verrichten en, ternauwernood daarmede begonnen, wilde ze aan de ijzeren rol, waardoor stoom loopt, voelen of die wel warm genoeg was, toen ze met de vingers daaronder en op de bovenste rol geraakte en verder werd medegetrokken. Gelukkig nog dat de machine door een ander spoedig werd stilgezet en vooral ook dubbel gelukkig, dat de rol zelve nog vrij koud was. In deze inrichting bevindt zich vóór de rollen, over de geheele breedte, een opstaande lat, waardoor het uitschuiven der handen bij het doorsteken belet wordt. Hier kwam de ongeoefende hand dan ook niet bij het doorsteken, maar wel door het voelen op de rol, terwijl de machine reeds in gang was, tusschen de beide rollen.

Het meisje had twee weken verlet; zij ontving haar loon, een doctor was niet noodig.

26. In een fabriek van wollen stoffen was een vrouw werkzaam aan een borstelmolen, waarmede de stukken krachtig moesten geborsteld worden, zoodat de gegroefde houten rollen door een wringkoord ook sterk waren aangedrukt. Bij het inbrengen van een stuk tusschen die rollen kwam de vrouw met een vinger er onder en hand en arm zouden zeker zijn meegetrokken, indien niet de meesterknecht in de nabijheid ware geweest. Deze sneed onmiddellijk het wringkoord door en wierp den riem af. Nu kwam zij er met een wond aan den vinger en met twee weken verlet om te werken af. Uit het fonds der fabriek genoot

zij $^2/_3$ van haar loon en de patroon betaalde de geneeskundige behandeling. Behalve dat thans de riem van een afzetter werd voorzien, is tusschen den borstel en de rollen een horizontale vaste plank aangebracht, waarop het begin van het stuk eerst met de hand kan worden gladgestreken, om dan op eenigen afstand van de rollen te kunnen worden aangeduwd. Bovendien heb ik nog aanbevolen dit laatste niet met de hand te doen, maar met een paar dunne plankjes, met ruwe, min of meer puntige, uiteinden.

27. In dezelfde turfstrooiselfabriek hadden in dit jaar niet minder dan 12 ongevallen plaats: en wel 3 bij het inleggen van latten in de pers.

Bij het onderzoek bleek mij, dat de jongen beneden 16 jaar, wien in het eerste geval het ongeluk overkwam, in de nachtploeg werkzaam was geweest, voor welke overtreding de werkgever dan ook werd veroordeeld Daar de jongen na het inleggen der latten moest wachten totdat de pers door een kniehefboom naar boven gebracht en de tweede pers inmiddels weer naar beneden was gekomen, ging hij op eenige afstand zitten bij de rail waarover het rad van dien hefboom loopt en juist daardoor was hij aan de hand gekwest. Hoewel hetzelfde werk later door een jongen boven 16 jaren werd verricht, heb ik toch aangeraden het rusten op dienzelfde plaats streng te verbieden. Toen echter een oudere jongen hetzelfde ongeval overkwam, ried ik aan de rail, waarover het wiel van de kniehefboom loopt, te overkappen, zoodat de hand er niet op kon rusten al zette men er zich soms nog bij neer. Een derde ongeval, geruimen tijd later aan een arbeider op dezelfde plaats overkomen, bracht aan het licht, dat die overkapping nog niet was aangebracht.

Zeven der ongevallen hadden plaats bij het laden van en door wild rijden met wagentjes op rails en bij het ophijschen der pakken turfstrooisel. Bij dit alles bleek het mij, dat door de zeer groote drukte in dit bedrijf een gejaagdheid bij het werk was ontstaan, waaraan grootendeels de oorzaak dezer ongevallen moest worden toegeschreven, even als die van een ongeval aan een sjouwerman overkomen, die het werk van een zager verrichtte en spoedig gewond werd.

Deze gejaagdheid had ook een werkman, die belast was met het slijpen der cirkelzagen, hetwelk steeds met vijlen was geschied, er toe gebracht den bestuurder voor te stellen om daartoe een amarilsteen te doen plaatsen. Zulks geschiedde, maar hetzij de steen te sterk tegen de zijwanden van de as, of deze laatste te sterk tegen den steen drukte, of dat er tusschen de zijstukken en den steen geen bladen van leer of caoutchouc waren aangebracht, òf dat de steen niet van goede kwaliteit is geweest, na eenige dagen in gebruik te zijn geweest, sprong de steen uit elkaar en trof den werkman, die daarbij een schedelbreuk bekwam. Na vier maanden verhindering tot arbeiden kon hij echter zijn werk weer hervatten. Voor rekeningder werkgevers werd hij in een gasthuis verpleegd, terwijl al dien tijd aan het gezin een weekgeld van f 12 werd uitgekeerd. Op deze fabriek is men nu voorzichtigheidshalve tot het slijpen der zagen met vijlen, ook al kost zulks meer tijd, teruggekeerd

Staat F.

OVERZICHT

der ongevallen gedurende 1893 gerangschikt naar de oorzaken.

Volgnummer.	Het ongeluk had plaats bij of door:	Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Krachtwerktuigen.....	1	—	2	—	1	—	—
2	Drijfwerk	—	1	—	—	1	—	—
3	Werktuigen voor het bewerken van metalen.	—	—	—	—	—	—	—
4	Werktuigen voor het bewerken van hout...	—	—	—	1	7	—	—
5	Werktuigen voor het bewerken van andere grondstoffen	1	1	—	—	—	4	—
6	Andere werktuigen zooals: slijpsteenen, persen, stempels, centrifuges, enz.	—	—	—	—	—	—	—
7	Liften, lieren, kranen.	—	—	—	—	—	—	—
8	Wagens en transport van voorwerpen. ...	3	—	1	—	—	1	—
9	Het vallen van zolders of bordessen, loopplanken, ladders, trappen; uitglijden, enz..	5	1	29	—	2	—	—
10	Vallende voorwerpen .	2	—	4	—	2	—	—
11	Het ontploffen van licht brandbare stoffen, afvliegen van splinters of schilfers	1	—	1	—	—	—	—
12	Het ontsnappen van vergiftige gassen, van gevaarlijke vloeistoffen, het branden door kokende vloeistoffen, gloeiende of gesmolten metalen.........	1	—	2	2	—	—	—
13	Stoomketels en kooktoestellen	—	—	—	—	—	—	—
14	Andere oorzaken	4	—	13	2	2	2	—
	Totaal . .	18	3	52	5	15	7	—

Groep 8 — Leder, was-doek, enz.	Groep 9 — Metalen (winnen van) zout, turf, enz.	Groep 10 — Metalen (Eerste bewerking van), enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textiele nijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotsmiddelen.	Totaal.
—	—	—	2	2	2	4	—	1	15
—	—	—	—	1	1	2	—	5	11
—	—	5	—	6	5	—	1	1	18
—	—	—	—	2	—	—	—	—	10
—	6	1	1	—	—	8	—	2	24
—	1	—	—	1	—	—	—	2	4
—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
—	3	2	—	5	5	—	1	2	23
—	3	3	1	24	7	1	1	8	85
—	—	3	—	20	8	1	1	5	46
—	—	2	—	19	2	—	—	1	26
—	—	6	2	6	—	1	1	8	29
—	—	—	—	—	—	—	—		—
—	3	1	—	31	12	2	1	13	86
—	16	23	6	117	42	19	6	50	379

STAAT G. OVERZICHT *der ongevallen gedurende*

Volgnummer.	Aard van het ongeluk.		Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerij, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid.	Groep 5 — Hout- en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Beleedigde deelen.	Hoofd	3	—	7	—	—	—	—
2		Oogen	2	—	1	—	—	1	—
3		Aangezicht	—	—	—	—	—	—	—
4		Armen en handen	3	2	7	1	3	3	—
5		Vingers	1	—	5	1	6	2	—
6		Bovenlichaam	—	—	5	—	2	—	—
7		Onderlichaam	3	1	7	—	—	1	—
8		Voeten	1	—	7	—	3	—	—
9	Brandwonden		—	—	2	2	—	—	—
10	Inwendige kneuzingen		2	—	6	—	1	—	—
11	Gedood		2	—	5	1	—	—	—
	Totaal		18	3	52	5	15	7	—

1893 *gerangschikt naar hun aard.*

Groep 8 — Leder, wasdoek, enz.	Groep 9 — Metalen, (Winnen van) zout, enz.	Groep 10 — Metalen, (Eerste bewerking van) enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textiele nijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, vet, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotsmiddelen.	Totaal.
—	1	2	—	12	3	1	—	6	35
—	—	2	—	16	3	—	—	1	26
—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
—	3	3	—	18	7	3	—	8	61
—	6	6	1	25	7	9	1	9	79
—	—	—	—	7	7	2	—	6	29
—	4	2	1	15	6	2	1	6	49
—	1	—	—	16	6	1	2	1	38
—	—	7	3	4	—	1	2	7	28
—	—	—	—	1	2	—	—	2	14
—	1	1	1	3	1	—	—	3	19
—	16	23	6	117	42	19	6	50	379

STAAT H. OVERZICHT *van den leeftijd der personen*

Volgnummer.		Leeftijd der personen.	Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout- en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Mannelijke.	Van 12—13 jaar	1	—	—	—	—	1	—
2		„ 13—14 „	—	—	1	—	—	—	—
3		„ 14—15 „	—	1	—	1	1	2	—
4		„ 15—16 „	1	—	—	—	1	—	—
5		„ 16—20 „	3	—	6	—	3	1	—
6		„ 20—40 „	7	2	26	2	7	1	—
7		„ 40—60 „	5	—	17	1	3	—	—
8		daarboven	—	—	2	—	—	—	—
		Totaal. . .	17	3	52	4	15	5	—
1	Vrouwelijke.	Van 12—13 jaar	—	—	—	—	—	—	—
2		„ 13—14 „	—	—	—	—	—	—	—
3		„ 14—15 „	—	—	—	—	—	—	—
4		„ 15—16 „	—	—	—	—	—	—	—
5		„ 16—20 „	—	—	—	1	—	1	—
6		„ 20—40 „	1	—	—	—	—	1	—
7		„ 40—60 „	—	—	—	—	—	—	—
8		daarboven	—	—	—	—	—	—	—
		Totaal. . .	1	—	—	1	—	2	—
		Algemeen totaal. . .	18	3	52	5	15	7	—

aan wie in 1893 een ongeluk is overkomen.

Groep 8 — Leder, wasdoek, enz.	Groep 9 — Metalen (Winnen van) zout, enz.	Groep 10 — Metalen (Eerste bewerking van) enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textiele nijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotsmiddelen.	Totaal.
—	—	—	—	2	—	—	—	—	4
—	—	2	—	2	1	2	1	—	9
—	—	2	1	2	—	2	—	—	12
—	1	2	—	2	—	1	—	—	8
—	2	4	1	13	—	2	—	2	37
—	11	11	2	55	6	6	4	38	178
—	2	2	2	36	23	2	1	9	103
—	—	—	—	5	12	1	—	1	21
—	16	23	6	117	42	16	6	50	372
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	2	—	—	4
—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	3	—	—	7
—	16	23	6	117	42	19	6	50	379

Staat I. OVERZICHT *der dagen waarop in*

Volgnummer.	Dagen der week.	Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Zondag	—	—	—	—	—	—	—
2	Maandag	3	1	11	2	3	2	—
3	Dinsdag	3	—	10	1	5	—	—
4	Woensdag.	2	1	10	1	2	1	—
5	Donderdag	5	1	8	1	2	—	—
6	Vrijdag.	3	—	6	—	2	2	—
7	Zaterdag	2	—	7	—	1	2	—
	Totaal. . .	18	3	52	5	15	7	—

1893 *de ongelukken plaats vonden.*

Groep 8 — Leder, was-doek, enz.	Groep 9 — Metalen (winnen van) zout, enz.	Groep 10 — Metalen (Eerste bewerking van), enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textiele nijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings en genotsmiddelen.	Totaal.
—	1	—	—	1	2	—	—	1	5
—	4	2	—	18	5	6	1	12	70
—	4	4	2	24	8	4	—	12	77
—	2	7	1	20	5	2	—	5	59
—	2	4	1	25	7	2	2	5	65
—	2	1	—	19	6	3	2	8	54
—	1	5	2	10	9	2	1	7	49
—	16	23	6	117	42	19	6	50	379

De 379 ongevallen hadden plaats, van 's morgens 5—12 uur: 189; van 's middags 12—7 uur: 175; van 's namiddags 7—12 uur: 14, en van 's nachts 12 tot 's morgens 5 uur: 1.

Wat betreft de gevolgen der ongevallen zij hier nog het volgende vermeld.

Ongelukken met doodelijken afloop:

1	Steenfabriek:	Instorting van een steenoven, halsbeen gebroken.
2.	idem	Bij vervoer van grond onder den wagen geraakt.
3	idem	idem.
4.	Bouwbedrijf:	Slag tegen het hoofd van een spoorstaaf die opwipte.
5.	idem	Bij het klimmen op een waterbak, daaraf gevallen
6.	idem	Door duizeling van een steiger gevallen.
7.	idem	Van een balklaag gevallen.
8.	idem	Onder een instortende schuur geraakt.
9.	Stadsmestbergplaats:	In de faecale stoffen gevallen en daarin gestikt.
10.	Kolenmijn:	Door een kolenwagen aan het hoofd getroffen.
11.	IJzergieterij:	Bij het dragen van een spindel gestruikeld, waarbij de spindel op hem viel; halswervel gebroken.
12.	Papierfabriek:	Door een poelie van een drijfas gegrepen
13.	Scheepsbouw:	Hak in het scheenbeen met een dissel, waarbij later windroos kwam.
14.	idem	In het ruim van het schip op de kattesporen gevallen.
15.	idem	Bij het schrapen der huid van een schip door een vallenden ijskegel aan het hoofd getroffen.
16.	Werkplaats spoorwegen:	Bij het omvallen van een lichtbok inwendig gekneusd.
17.	Bierbrouwerij:	In een drijfriem verward geraakt.
18.	Pakhuis:	Bij het ophalen van balen koffie gevallen.
19.	Koren-windmolen:	Gevat door het groot kamwiel en tusschen dat en het klein kamwiel verpletterd.

Dagen der week waarop de ongevallen met doodelijken afloop plaats hadden:

BEDRIJF.	Zondag.	Maandag.	Dinsdag.	Woensdag.	Donderdag.	Vrijdag.	Zaterdag.
Steenfabriek	—	—	1	—	—	—	—
idem	—	—	1	—	—	—	—
idem	—	—	—	—	—	1	—
Bouwbedrijven	—	—	—	1	—	—	—
idem	—	—	—	1	—	—	—
idem	—	—	—	—	—	—	1
idem	—	—	1	—	—	—	—
idem	—	—	—	—	1	—	—
Stadsmestbergplaats	—	—	—	1	—	—	—
Kolenmijn	—	—	1	—	—	—	—
IJzergieterij	—	—	—	1	—	—	—
Papierfabriek	—	—	—	—	1	—	—
Scheepsbouw	—	1	—	—	—	—	—
idem	—	—	—	—	—	—	1
idem	—	1	—	—	—	—	—
Werkplaats spoorwegen . .	—	—	—	—	1	—	—
Bierbrouwerij	—	—	—	1	—	—	—
Koffielezerij	—	—	—	—	—	—	1
Koren-windmolen	—	—	—	—	—	1	—
	—	2	4	5	3	2	3

Ongevallen aan jeugdige personen overkomen door krachtwerktuigen:
een jongen van 15 jaar, met de vingers tusschen een draaibank.
" " " 15 " met de vingers tusschen een spinmolen.

een jongen van 14 jaar, met de hand tusschen de kamraderen.

„	„	„ 14	„	vingers gekwetst aan de boormachine.
„	„	„ 13	„	vingers gekwetst tusschen de selfactings.
„	„	„ 15	„	hand gekwetst bij het inleggen der latten in de persen.
„	„	„ 14	„	vingers onder de pons.
„	„	„ 13	„	kwetsuur aan het hoofd: opgenomen door den slinger van een hand-knipmachine.
„	„	„ 13	„	met het hoofd geklemd tusschen een spinmachine.
„	„	„ 14	»	de slinger der pons tegen het been geslagen.
„	„	„ 12	„	bij het wegnemen van een oliepotje van de hoofdas, medegesleurd.
„	„	„ 15	„	rechterhand beklemd tusschen de machine.
„	„	„ 15	„	stoot van het handvat van de snelpers.
„	„	„ 15	„	gekwetst door de schaafmachine.
„	„	„ 14	„	met de hand tusschen de pluismachine.
„	„	„ 14	„	door een drijfriem vermorzeld.
„	„	„ 13	„	door de kamraderen der boormachine gekwetst.
„	„	„ 14	„	bij het oppoetsen eener boormachine gekwetst.

Ongevallen overkomen aan personen op plaatsen of aan werktuigen waar zij geen arbeid moesten verrichten:

Papierfabriek,	jongen	van	17	jaar,	brandwonden, in gekookte china klei.
Idem,	man	„	25	„	brandwonden, door caustieke kalk en soda.
Idem,	jongen	„	14	„	vermorzeld door een drijfriem.
Idem,	man	„	40	„	brandwonden door voedingswater.
Smederij,	jongen	„	15	„	vinger gekwetst aan een draaibank.
IJzerfabriek,	jongen	„	13	„	hoofd gekwetst door den slinger van een hand-knipmachine.
Houtzagerij,	jongen	„	14	„	vingertop verloren door den cirkelzaag.
Beddenmakerij,	jongen	„	14	„	hand gekwetst door de pluismachine.
Olieslagerij,	man	„	30	„	voet bezeerd aan een kamrad.

Schoenfabriek,	jongen	van 19	jaar,	middelvinger gekwetst aan de zoolleersnijmachine.
Wolspinnerij,	jongen	„ 16	„	armbreuk door vallen van een ladder, waarop onnoodig geklommen.
Linnenweverij,	meisje	„ 13	„	verwonding van een arm aan de machine.
Margarinefabriek,	meisje	„ 17	„	kneuzing knieschijf door vallen in een put.

Ongevallen overkomen door onhandigheid of ongeschiktheid voor het te verrichten werk:

Machinefabriek,	man	van 38	jaar,	hoofd verwond door een tang die door den stoomhamer werd getroffen.
Steenbakkerij,	man	„ 57	„	overleden; onder een instorten den steenoven geraakt.
Pannenbakkerij,	man	„ 20	„	hand gekwetst aan de pannenpers.
Bierbrouwerij,	man	„ 23	„	voet gebrand in den lekbak.
Bouwbedrijf,	man	„ 23	„	voet bezeerd door op een in beweging zijnden trein te springen.
Idem	man	„ 37	„	voet gekwetst, gevallen van een schuur.
Scheepstimmerwerf,	jongen	„ 14	„	beenbreuk door de slingerponsmachine.

Ongevallen overkomen door klimmen boven werktuigen:

Kistenmakerij,	man	van 28	jaar,	vingers gewond, klimmen boven een loopende cirkelzaag.
Houtzagerij,	man	„ 21	„	snede onder den voet, klimmen boven een loopende cirkelzaag.

Voorgekomen.

BEDRIJF.	Beroep van den verminkte.	Ouderdom.	Gevolgen.
Smederij	Smidsknecht	36 jaar.	Geheel blind
Machinenfabriek	Ketelmaker	43 „	Bijna blind
Smederij	Bankwerker	33 „	Verlies linkeroog
Scheepstimmerwerf	Ketelmaker	45 „	Idem
Schoenmakerij	Leerling	14 „	Belemmering gezichtsvermogen
Pannenfabriek	Klei-arbeider	20 „	Verlies rechterhand
Scheepstimmerwerf	Nagelheeter	15 „	„ rechtervoet
Baggerwerk	Dekknecht	23 „	„ linkervoet
Machinenfabriek	Sjouwer	44 „	„ idem
Verlegging Maasmond	Spoorlegger	30 „	„ idem
Schoenfabriek	Schoenmaker	13 „	„ linkerbeen
Windgraanmolen	Leiendekker	23 „	„ idem
Scheepstimmerwerf	Sjouwer	66 „	Niet meer in staat om te werken
Machinenfabriek	Draaier	57 „	Verlies van de toppen van drie vingers der rechterhand
Bierbrouwerij	Kuiper	25 „	Verlies 1 vinger der linkerhand
Wollenstoffenfabriek	Draadmaker	15 „	„ 1ste lid van twee vingers der rechterhand
Houtzagerij	Hulp	14 „	Gedeeltelijk verlies van een vinger der rechterhand

OORZAKEN.	*Aanmerkingen.*
Inspringen van een stukje staal.	Had maar één oog.
Idem.	Idem.
Idem.	
Idem.	Heeft nu een kunstoog.
Uitschieten van de els.	
Onder den vorm geraakt.	Is nu sorteerder.
Zware paal op gevallen.	
Verward geraakt in den sleeptros.	
Zware plaat op gevallen.	Is nu opzichter.
Onder een trein geraakt.	
Vastgeraakt aan de hoofdas.	
Vallen van den top van den molen.	
Van een ladder gevallen.	Fractuur van twee ribben, een hoofdwond en kneuzing der linkerpols.
Poetsen van de draaibank.	
Slag met een hamer.	
Tusschen de tanden van den spinmolen.	
Tusschen de kamraderen geraakt.	

BEDRIJF.	Beroep van den verminkte.	Ouderdom.	Gevolgen.
Schoenfabriek	Schoenmaker	19 „	Verlies gedeelte van een vinger der rechterhand
Wollenstoffenfabriek	Getouwsteller	23 „	Verlies gedeelte van een vinger der rechterhand
Idem	Voldersknecht	31 „	Verlies gedeelte van een vinger der linkerhand
Papierfabriek	Machinesmeerder	20 „	Verlies gedeelte van een vinger der rechterhand
Rijstpelmolen	Los arbeider	44 „	Verlies duim der rechterhand
Glasfabriek	Graveerder	26 „	Stijve vinger der rechterhand
Smederij	Smid	13 „	„ „ „ linkerhand
Houtzagerij	Zager	35 „	Stijf rechterbeen
Scheepstimmerwerf	Sjouwer	42 „	Idem
Houtzagerij	Arbeider	41 „	Pijnlijk been
Smederij	Smid	15 „	Stijve vinger der linkerhand
Scheepstimmerwerf	Scheepmaker	66 „	Een weinig mank
Aannemer	Metselaar	63 „	Duizeligheid

O O R Z A K E N.	*Aanmerkingen.*
Met de zoolleersnijmachine in aanraking gekomen.	
Met de wals van een weefstoel in aanraking gekomen.	
Tusschen twee machinedeelen beklemd.	
Idem.	
Tusschen pons en riem beklemd.	
Het breken van het te bewerken glas.	
Tusschen de kamraderen der boormachine geraakt.	
Door de koppelbus der as gegrepen.	
Van een stelling gevallen	
Tusschen twee balken beklemd.	
Tusschen de draaibank beklemd.	
Bij het kantelen van planken zijn been gebroken.	
Met de ladders van het dak gevallen.	

De beleediging aan de oogen had plaats in 26 gevallen: 1 door het inspringen van glas, 20 door het inspringen van ijzer of staal, 1 door het uitglijden van een vijl, 1 door een puntig stuk ijzer, 1 door het uitschieten van een els en 1 door het daarin stooten met een hand.

Door poetsen of smeren van in beweging zijnde machines hadden 3 ongevallen plaats.

Bij het neerlaten van voorwerpen uit pakdeuren òf door het vallen daaruit hadden 3 ongevallen plaats.

Dagen der week waarop de ongevallen (uitglijden, struikelen, vallen enz.) plaats hadden.

BEDRIJF.	Zondag.	Maandag.	Dinsdag.	Woensdag.	Donderdag.	Vrijdag.	Zaterdag.
Aardewerkfabriek	—	1	—	—	—	1	—
Steenfabriek	—	—	1	—	1	—	1
Bouwbedrijven	—	6	6	4	6	5	2
Houtzagerij	—	—	1	—	1	—	—
Turfstrooiselfabriek	1	1	—	—	1	—	—
Scheepsbouw	—	3	5	4	5	5	1
Machinefabriek	—	2	—	—	—	1	—
Werkplaats spoorwegen	—	—	2	2	—	—	—
Wollenstoffenfabriek	—	1	—	—	—	—	—
Blikslagerij	—	1	—	—	—	—	—
Smederij	—	—	—	—	1	—	—
IJzergieterij	—	—	—	—	—	—	1
Papierfabriek	—	—	1	—	—	—	—
Margarinefabriek	—	1	—	—	—	—	—
Suikerfabriek	—	1	1	—	1	—	—
Meelfabriek	—	—	1	—	—	—	—
Koffieverlezerij	—	—	—	—	—	—	1
Bierbrouwerij	—	2	—	—	—	—	—
	1	19	18	10	16	12	6

In het vorig verslag kon ik van drie ernstige ongevallen de gevolgen niet mededeelen, omdat einde 1892 de personen aan wie ze overkwamen, nog verre van hersteld waren; thans kan ik er het volgende van vermelden. De man in dat verslag op blz. 108 bedoeld, is thans stoker op een andere steenbakkerij; hij zelf deelde mede, dat hij, gedurende de 13 weken van zijn verlet, van zijn vroegeren patroon in het geheel ruim f 16 had genoten. De 16-jarige werkman op blz 119 bedoeld, is na 9 maanden verlet wederom op dezelfde fabriek en op hetzelfde loon te werk genomen, maar na 2 maanden werd de fabriek gesloten en werd ook hij ontslagen; daarna was hij nog 3 maanden als peeënschrijver in een andere fabriek werkzaam, maar thans is hij zonder werk. Waarschijnlijk zal hij zoo goed en zoo kwaad als hij kan, zijn vader bij den veldarbeid gaan helpen. De oude werkman op dezelfde bladzijde bedoeld, kon den arbeid niet meer hervatten; hij genoot geen ondersteuning.

IV. Instellingen in het belang der werklieden.

Door veel eigen onderzoek, aangevuld met de mij zonder uitzondering welwillend verstrekte mededeelingen van burgemeesters, ben ik in staat bij verreweg de meeste der 379 ongevallen, welke dit jaar te mijner kennis kwamen, de door den betrokken persoon of diens nagelaten betrekkingen genoten ondersteuning op te geven.

Vol loon en geneeskundige hulp.

Het volle loon en geneeskundige hulp werd betaald door 73 werkgevers (hieronder zijn begrepen 37 gevallen op 's Rijkswerf te Hellevoetsluis) en door 19 zieken- en ondersteuningsfondsen.

Vol loon.

Het volle loon werd uitgekeerd door 41 werkgevers en door 6 zieken- en ondersteuningsfondsen.

Door werkgever en ziekenfonds gezamenlijk in 16 gevallen.

Gedeelte loon en geneeskundige hulp.

Een gedeelte van het loon en geneeskundige hulp door 22 werkgevers en 7 zieken- of ondersteuningsfondsen.

Gedeelte loon.

Een gedeelte van het loon door werkgevers in 27 en door zieken- of ondersteuningsfondsen in 54 gevallen.

Verpleging in gast- of ziekenhuizen.

Verpleging in gast- of ziekenhuizen werd betaald door werkgevers in 14 gevallen (was de betrokken persoon gehuwd, dan werd bovendien het volle of een gedeelte van het loon aan het gezin uitgekeerd); door de ouders in 1, door burgerlijke armbesturen in 2 en voor eigen rekening in 1 geval.

Verzekering tegen invaliditeit en ongevallen

In 44 gevallen was het personeel verzekerd tegen invaliditeit en ongevallen.

De uitkeeringen bedroegen: in 17 gevallen het geheele loon, in 19 gevallen een gedeelte van het loon en in 8 gevallen een bepaalde som.

De inrichtingen of werken waarbij het personeel verzekerd was, waren: 1 glasfabriek, 1 schoenfabriek, 10 bierbrouwerijen, 15 bouwbedrijven, 8 suikerfabrieken, 1 baggerwerk, 2 aanleg van waterleidingen, 1 gemeente-waterleiding, 1 machinefabriek, 2 meelfabrieken, 1 lakenfabriek en 1 stoomtram-maatschappij.

In 5 gevallen was, bij de aanbesteding van een werk, in het bestek

de bepaling opgenomen, dat de werkgever verplicht was het personeel tegen invaliditeit en ongevallen te verzekeren.

Door 4 werkgevers werd het door de verzekeringsmaatschappij uitgekeerde gedeelte van het loon tot het geheele bedrag aangevuld.

Bij een verlet van 12 dagen werd aan een klinker op een scheepstimmerwerf, door den werkgever f 12.90, benevens geneeskundige hulp en door het ziekenfonds f 9.— uitgekeerd.

Buitengewone ondersteuning

Aan de weduwe van een verongelukte werd f 200 betaald en een zoon van 17 jaren in het werk genomen, die als volwassen betaald werd.

Een werkman die een voet verloor ontving f 600,— van eene verzekeringsmaatschappij en verpleging gedurende ongeveer 5 maanden in een gasthuis voor rekening van den werkgever; de man blijft bij dezen in het werk.

Aan den vader van een 16jarigen jongen die op een steenfabriek verongelukte, werd gedurende de geheele campagne het volle daggeld uitbetaald.

Bij het verlies van één voet ontving een arbeider f 200 uit een plaatselijk verzekeringsfonds en gedurende 9 weken verlet f 4.80 per week van den werkgever; de man blijft nu als opzichter in dienst.

f 25 uit het zieken- en ondersteuningsfonds voor begrafeniskosten, de bezoldiging van den man gedurende een geheel jaar, zijnde f 312, f 100 buitengewone uitkeering en f 46 pensioen per jaar van de maatschappij, f 200 van een particuliere loterij en f 208 uit een plaatselijk fonds, ontvangt eene weduwe van een wegwerker bij de spoorwegen.

Gedurende onbepaalden tijd (nu reeds 6 maanden) f 5 per week wordt aan de weduwe van een los werkman, door de firma betaald.

f 1000 aan den vader van een 19-jarigen verongelukten jongen, werd door de werkgevers, die het personeel verzekerd hadden zonder dat zulks aan de arbeiders bekend was, betaald. Bovendien ontving de vader nog f 500 uit een ander fonds.

Vol loon en 43 dagen verpleging in een ooglijdersgesticht, betaalt eene firma aan een man die, na één oog verloren te hebben, nu aan het tweede gewond werd. Hij wordt thans, bijna blind, in het mandenmaken geoefend door de zorg der firma, ontvangt gedurende 3 maanden het volle loon en daarna nog een tijdlang het halve loon uit het ziekenfonds der fabriek.

Van een verzekeringsmaatschappij ontving een arbeider f 460.— en geneeskundige hulp uit een ziekenfonds, bij het verlies van het linkerbeen.

Een arbeider verloor een vingertop; hij ontving f 80 in eens, f 4.80 per week uit een plaatselijk verzekeringsfonds en f 4,— per week uit het ziekenfonds der fabriek.

f 630 en vrije geneeskundige hulp bij het verlies van één oog. Het personeel was verzekerd.

Bij het overlijden van een 14 jarigen jongen werd door de firma aan den vader f 50 ter hand gesteld en werden hem ook de begrafeniskosten ad f 50 vergoed.

Aan een weduwe wordt voor onbepaalden tijd door den werkgever een weekgeld van f 8 uitbetaald.

Aan den vader van een 13-jarigen verongelukten knaap werd een som van f 420 uitbetaald. Het personeel was verzekerd.

Aan een weduwe werd f 1600 uitgekeerd. Personeel verzekerd.

Geringe ondersteuning.

Bij een verlet van 3 maanden werd aan een man van 66 jaren wekelijks f 2 à f 3 uitgekeerd door zijn kameraden, zijnde dit bedrag in een op de werf geplaatste bus gestort.

Een 51-jarigen arbeider op een steenfabriek werd den 18 April 1893 bij het vervoer van grond op paardensporen overreden. Dientengevolge overleed hij den 2 Januari 1894. Van tijd tot tijd (niet eens iedere week) werd door den werkgever f 1.— uitgekeerd. Van een ander ontving hij 25 centen per week, terwijl door een liefdadigheidsvereeniging ter plaatse f 1.— per week, de laatste week f 2.25, werd uitgereikt.

Aan de nagelaten betrekkingen van een timmermansknecht, die bij het instorten van een schuur om het leven kwam, werd door den werkgever éénmaal het weekloon uitgekeerd; de begrafeniskosten werden ook door hem betaald.

Aan een 23-jarigen leidekker, die van een graanmolen viel en een been brak, zoodat het moest worden geamputeerd, werd door den werkgever geen tegemoetkoming verstrekt; de vader moest met een lijst gaan om de liefdadigheid op te wekken.

De eigenaar van een scheepstimmerwerf gaf aan de weduwe van een in zijn dienst omgekomen werkman f 6 en f 3, zijnde $1^1/_2$ weekloon, terwijl hij ook de kosten van de begrafenis droeg. Een broeder der weduwe kwam bij hem te werk om de weduwe in den nood bij te staan.

In 33 gevallen werd door de werkgevers geen ondersteuning verstrekt. Hoewel in vele gevallen de jeugdige leeftijd der betrokken personen en ook de korte duur van het verlet een ondersteuning minder noodig maakten, was in sommige gevallen het zich geheel onthouden van hulp door de werkgevers toch niet gerechtvaardigd. Zoo o a in de gevallen van een 63-jarig gehuwd werkman bij een verlet van 14 dagen, van een 36-jarig gehuwd man die in het bezit van maar één oog bij een smid werkzaam was en in diens dienst ook zijn tweede oog verloor, van een 56-jarig gehuwd man, die in het einde van dit jaar, na een verlet van reeds 7 maanden, nog niet genezen was, van een 59 jarig gehuwd man in een ijzergieterij na een verlet van 8 dagen, van een 50-jarig gehuwd man, heibaas op een scheepswerf na een verlet van 24 dagen, van een 71-jarig gehuwd man in een stoomvlasserij na een verlet van 5 weken. Evenmin werd door de werkgevers ondersteuning verleend aan twee weduwen van in hun dienst omgekomen werklui; in een ander geval werd door particulieren eenig geld bijeengezameld. Door een grossier in koloniale waren die van een ongeval, aan een werkman in zijn dienst overkomen, verzuimd had kennis te geven, omdat hij meende dat zulks onnoodig was, werd aan dien man, na 4 maanden verlet, niet de minste tegemoetkoming betaald.

Geen ondersteuning

In gevallen welke hiervoren bij de ondersteuning niet werden genoemd, werd geneeskundige hulp verstrekt: voor rekening van den werkgever in 13, van ziekenfondsen in 14, van de gemeente in 18, van de ouders in 1 en van den aanbesteder in 1 geval, terwijl in 3 gevallen de geneeskundige hulp door den betrokken persoon moest worden bekostigd.

Geneeskundige hulp.

Om misbruik te voorkomen wordt door sommige ziekenfondesn bij minder dan één week verlet geen tegemoetkoming uitbetaald.

Door enkele firma's wordt bij oogverwonding den werkman vrije reiskosten naar en behandeling in een ooglijdersgesticht verstrekt. Zoo ook betaalt een aanzienlijke scheepsbouwfirma jaarlijks f 100 aan een dergelijk gasthuis voor ooglijders.

Bijzonderheden.

Wat ondersteuningsfondsen bij ziekte en ongevallen betreft, zoo komt het mij voor, dat de verzekeringen in grootere bouwbedrijven toenemen Behalve toch de verplichte verzekering bij de Rijkswerken, uitgaande van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid, zag ik, dat die verzekering uit eigen beweging van den patroon of van de gemeentebesturen plaats had bij sommige baggerwerken, bij een heiwerk, bij het bouwen van kerken, scholen en groote huizen, bij het aanleggen van een waterleiding en in eenige uitgebreide stoombierbrouwerijen.

In een dezer laatste trof een ongeval met doodelijken afloop een ongehuwden zoon, aan wiens vader, hoewel deze van de verzekering niets vermoed had, f 1000,— werd ter hand gesteld. En toch moet men zich van die verzekeringssommen, hoe uitstekend die altijd te stade

komen, nog geen al te overdreven voorstelling maken. Wat had zelfs deze groote som nog te beteekenen gehad indien eene weduwe met kinderen ware achtergebleven? De volgende gevallen aan de werkelijkheid ontleend kunnen als voorbeeld worden aangehaald. Een gehuwd werkman verdiende in een bouwbedrijf 9 à 10 gulden 's weeks, bekwam een ongeval en trok f 460 uit een verzekeringsfonds; hij was echter voortaan ongeschikt voor zwaar werk en kwam slechts bij gunst in een leerlooierij terecht, waar hij te nauwernood f 4 's weeks kan verdienen. In een schoenenfabriek verloor een 19-jarige jongen door een ongeval het voorste lid van een vinger en moest nu bij de loting voor de militie worden afgekeurd; de kleine uitkeering uit een verzekeringsfonds woog niet op tegen zijn vroeger geliefkoosd plan, nu onuitvoerbaar geworden, om in dienst te gaan, zelfs als nummerverwisselaar indien hij een vrij nummer mocht hebben getrokken.

Groote sommen in eens hebben soms ook nog dit bezwaar, dat de begiftigde de werkelijke waarde er van overschat; meermalen bemerkte ik dan ook dat welgezinde patroons uit belangstelling de uitgaven voor de nagelaten betrekkingen met zorg bestierden.

In kleinere bouwbedrijven trof ik maar zelden verzekering tegen ongevallen aan ofschoon uit het voorgaande hoofdstuk kan blijken hoe noodig vooral daar die verzekering zoude wezen; de eigenlijke bazen hebben meestal van de noodzakelijkheid daarvan zeer weinig begrip.

Ik trof ook het geval aan dat de patroon niet *alle* werklieden tegen ongevallen had verzekerd, maar alleen hen, die meer gevaarlijken arbeid verrichten, zooals in eene groote smederij hen, die met amarilsteenen slepen en in een stoomsteenfabriek hen die aan de stoompersen werkten.

De maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen besteedt veel zorg aan haar personeel bij ziekte en ongevallen: voor een bijdrage van 1 % van het loon geniet men het volle loon en vrij genees- en heelkundige hulp. Bovendien zijn vele werklieden nog lid van een of ander plaatselijk fonds.

Van de groote scheepstimmerwerven, vooral die door stoom gedreven worden, bezitten de meeste goed ingerichte ondersteuningsfondsen, doch op vele soortgelijke groote bedrijven waar zonder stoom gewerkt wordt ontbreken die. Niet zelden is het daar dan gewoonte dat bij ziekte of ongeval des Zaterdagsavonds bij het heengaan onder het werkvolk een collecte wordt gehouden, waarna dan ook de patroon „zijn duit in 't zakje legt"; zelfs bij langdurige ziekte of ernstige ongevallen is dit de eenige ondersteuning, die weldra vermindert naar gelang van den duur der ziekte. Nog erger was het toen een ongeval met doodelijken afloop een werkman, tevens vader van een gezin, trof: de patroon meende toen al heel wat gedaan te hebben door, behalve het geven van een weinig beduidende geldelijke ondersteuning aan de weduwe, haar ongehuwden broeder in 't werk te nemen, deze was echter nog ongeoefend en kon dus nog geen flink loon bedingen, waarvan bovendien eerst de kosten van zijn eigen levensonderhoud afgingen.

In een sigarenfabriek bestond een goed ingericht ziekenfonds met jaarlijkschen inleg, maar bij vertrek kreeg een werkman slechts den inleg van één jaar terug en verloor verder alle deelgerechtigheid.

Van een stedelijk ziekenfonds zijn vele werkgevers donateurs. Die dat niet zijn, onttrekken zich daardoor geheel aan de ondersteuning van hunne werklieden die in dat fonds contribueeren.

Op sommige groote fabrieken zijn vele werklieden, behalve van het fabrieksfonds nog lid van andere ziekenfondsen, waardoor zij, bij ziekte of ongevallen soms beduidend meer ondersteuning genieten dan hun weekloon bedraagt. Daardoor zijn reeds meermalen misbruiken voorgekomen, door langer dan noodig was van 't werk te blijven, tot schade natuurlijk van die fondsen en van de medearbeiders. Een eigen fonds, onder medebeheer der werklieden, heeft ook dit voor, dat ze elkander beter kunnen en ook willen controleeren.

In een volgend verslag zal ik eenige wellicht niet onbelangrijke mededeelingen kunnen doen naar aanleiding van een proef, door het hoofd van een flink bedrijf genomen of in korting van het getal werkuren zonder nadeel voor arbeiders of patroon kan geschieden. In enkele sigarenfabrieken waar beschermde personen werken tegen betaling per 1000 stuks, werd mij medegedeeld, dat, nu te 7 uur de werktijd eindigt, er reeds vroeg op den dag goed wordt voortgemaakt, terwijl men het vroeger meer op den laten avond liet aankomen.

Over het nadeel van zeer lange werktijden sprak zich een eenvoudige schoenmaker niet onjuist uit „dat hij en zijn knechts 's avonds na 7 uur niet voor den dokter wilden gaan werken".

Zondags-arbeid heeft nu ook in de kandijfabrieken binnen mijne inspectie bijna geheel opgehouden; in eene bepaalt deze zich tot het strikt noodige.

Door verbeterde machinerieën heeft het nachtwerk in een groote stoomhoutzagerij geheel opgehouden. Ook werd er nu bij aanneming gewerkt, waarbij de patroons tevreden waren en de werklieden nog meer verdienden. In een fabriek van blik- en ijzerwerk en kinderwagens, waar vroeger meermalen overwerk moest plaats hebben, kon door uitbreiding van werkplaatsen en magazijnen regelmatiger doorgewerkt en des avonds bij tijds geëindigd worden.

In een enkele steenfabriek schreef men de groote kwaal der overproductie mede aan de al te lange werktijden toe.

De directeur eener gasfabriek en waterleiding had zooveel mogelijk maatregelen genomen tegen al te veel nachtarbeid, tegen te langen arbeidsduur en tegen gemis van genoegzamen vrijheid op Zon- en feestdagen.

Op een paar groote scheepstimmerwerven werd voor de jongens het 2 maal 's weeks verplicht herhalingsonderwijs bevorderd door wel hen zelven het schoolgeld te laten betalen, maar daarvoor hun werktijd te 4 ure te doen eindigen en hun loon even als op andere dagen tot 7 uur 's avonds te berekenen. In een fabriek van geschilderd en gebrand glas

19

gingen de jongens geregeld des avonds naar de teekenschool, zeker een uitmuntende voorbereiding voor hun aanstaand beroep.

Daartegenover staat, dat in vele kleinere bedrijven, zooals bij schoenmakers en kleermakers, soms halve nachten wordt doorgewerkt in den meest drukken tijd tegen Paschen, en dat de broodbakkers in groote steden veelal gebukt gaan onder langdurigen en vooral ook onder nachtarbeid

In hoepelmakerijen is de arbeid niet alleen langdurig en vrij zwaar, maar zijn de loonen bovendien gering. In de brikkenbakkerijen wordt ook door vrouwen en jeugdige personen hard gewerkt. Gelukkig daarom dat die bedrijven meestal slechts een klein gedeelte des jaars in gang zijn.

De schafttijd van 12—1 uur 's namiddags wordt nog veel aangetroffen en toch moet die tijd te kort heeten als men in aanmerking neemt, dat daarvan dan dikwijls nog een beduidend gedeelte heengaat met naar en van huis loopen. Stoorend is het ook voor een werkmansgezin wanneer vader en zoons op verschillende fabrieken werken en de een reeds te 12¾ uur, de ander eerst te 1¼ uur het huis moet verlaten. En toch zag ik meermalen reeds geruimen tijd, alvorens de fabriek 's middags weer begon, troepjes, vooral van jeugdig werkvolk, voor de poorten. Ik schrijf dit eensdeels toe aan een zekere zucht naar gezelligheid, anderdeels aan huiselijke omstandigheden en de weinige aantrekkelijkheid wellicht van woning en omgeving.

Op het gebied van arbeiderswoningen zie ik in mijne inspectie weinig beweging. Toch kan ik mededeelen, dat bij een turfstrooiselfabriek met een groot getal arbeiders waar nu 15 woningen staan er nog 50—100 zullen worden bijgebouwd; de bewoners kunnen die op billijke voorwaarden in eigendom verkrijgen. Bij verschillende fabrieken trof ik arbeiderswoningen aan die doelmatig waren ingericht en door de arbeiders der fabriek voor een billijken prijs konden worden in huur verkregen.

Ook bestaan er binnen mijne inspectie vereenigingen die zich ten doel stellen, den arbeiders tegen een kleine wekelijksche contributie goedkoope en geschikte huisvesting te verschaffen.

In het verslag over 1892 zweeg ik over winkelnering na hetgeen ik er reeds in het verslag over 1891 van had medegedeeld. Voorzoover ik kon nagaan bestond er nog maar op één steenbakkerij winkelnering. Bij een baas van een steenoven bestond die vroeger, maar hield zij op, even als op een anderen oven die sinds is afgebroken. Ik bemerkte dat de broeder van een sigarenfabrikant winkel hield; dat de meesterknecht van een andere sigarenfabriek, die aanvankelijk alleen sigaren verkocht, zijn nering al spoedig ook tot koffie, thee enz. had uitgebreid; de man is nu evenwel vertrokken.

In twee zeer groote fabrieken werd door den meesterknecht winkel gehouden. In de eene werd door de firma een bekendmaking aangeplakt, „dat de werklieden volkomen vrij waren in hunne inkoopen en het haar volkomen onverschillig was, waar die inkoopen werden gedaan; dat zij niet alleen daarop geen pressie wilde uitoefenen maar ook niet zoude

toelaten dat dit door anderen werd gedaan." In de andere namen de patroons zooveel mogelijk maatregelen ter voorkoming van misbruiken. Dat ik niet zonder reden ook nu wederom de winkelnering ter sprake breng, moge o. a. hieruit blijken, dat een werkman, wien een ernstig ongeval overkwam, mij verklaarde het er voor te houden dat, zoo hij bij den baas „gewinkeld" had, de maatregelen ter voorkoming van dit ongeval, beter zouden zijn in acht genomen. Van zoo iets dient zelfs elke schijn te worden vermeden.

In enkele groote fabrieken, waar de patroon gedurende den arbeid moeielijk met al zijn werkvolk in aanraking kan komen, werd door hem zelven des Zaterdags het loon uitbetaald, zoodat hij ze ten slotte toch allen persoonlijk kende.

In een andere fabriek werd den arbeider die een geheel jaar door geen boete beliep een belooning van f 5.— uitgekeerd.

Van pensioenfondsen heb ik weinig bespeurd; wel mag ik aangeven, dat in meerdere fabrieken ook voor ouden van dagen op voorkomende wijze gezorgd wordt, hetzij door hun lichter werk te geven, dikwijls met behoud van hun vroeger loon, hetzij doordat de patroon uit eigen middelen hier nog een zeker weekgeld verschafte, ook al hadden ze alle werk moeten opgeven.

Breda, April 1894.

De Inspecteur van den Arbeid in de 1ste Inspectie,

H. F. Kuyper.

TWEEDE ARBEIDSINSPECTIE

(het gedeelte van de provincie Gelderland,

dat gelegen is ten noorden van den linker Rijnoever, de

provinciën Friesland, Overijsel, Groningen en Drente).

HOOFDSTUK I.

ALGEMEEN OVERZICHT.

Gedurende 1893 verzamelde ik in 490 fabrieken en werkplaatsen de voor de samenstelling van dit verslag gebruikte gegevens.

Bovendien bezocht ik de werkplaatsen van 64 thuis werkende sigarenmakers, naar aanleiding der van de hoofden dier bedrijven ingekomen verzoekschriften om vrijstelling van een of meer der voorwaarden, gesteld in het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), gewijzigd en aangevuld bij dat van 11 Augustns 1892 (*Staatsblad* n°. 199).

Een twaalftal fabrieken werd door mij tweemaal bezocht.

Het aantal in de hierboven bedoelde 490 fabrieken en werkplaatsen aangetroffen werklieden en krachtwerktuigen, blijkt uit den aan dit verslag toegevoegden staat A.

In 136 dezer inrichtingen waren tijdens mijn bezoek geene beschermde personen, in 28 uitsluitend vrouwen en meisjes werkzaam.

Staat A.

OVERZICHT *van het aantal arbeid verrichtende personen en der*

Groep.	OMSCHRIJVING volgens de Nijverheids-statistiek.	Aantal arbeid verrichtende								
		Jongens en mannen.					Meisjes en			
		12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	boven 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Aardewerk, diamant, glas, enz.	36	54	54	75	1 261	4	11	8	8
2	Boek- en steendrukkerijen, enz.	20	36	31	42	344	—	—	1	—
3	Bouwbedrijven . . .	—	4	2	3	386	—	—	—	—
4	Chemische nijverheid, enz. . , ...	3	1	3	2	9	—	—	—	—
5	Hout-, kurk-, stroobewerking, enz.. .	24	21	30	28	418	2	5	7	10
6	Kleeding en reiniging.	—	4	4	2	125	4	17	23	32
7	Kunstnijverheid . . .	—	—	—	—	3	—	—	—	—
8	Leder, wasdoek, caoutchouc, enz. . . .	1	—	1	3	23	—	—	—	—
9	Metalen (winnen van), turf, zout, enz. . .	—	3	3	1	50	—	—	—	—
10	Metalen (eerste bewerking van)	6	4	11	8	216	2	—	1	1
11	Papier, enz.	6	19	19	18	364	7	11	10	7
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	—	1	4	2	56	—	—	—	—
13	Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	3	13	20	18	689	1	1	2	—
14	Textiel-nijverheid . .	133	270	310	286	5 397	105	215	270	261
15	Verlichting, olie, vernis, enz.	3	2	3	2	330	—	—	—	—
16	Voedings- en genotsmiddelen	43	77	79	68	1 848	2	5	4	4
	Totaal . . .	278	509	574	558	11 519	127	265	326	323
		13 438					4 504			

(1) Waarvan in 30 bedrijven paarden gebezigd werden als drijfkracht.

krachtwerktuigen in de gedurende 1893 *bezochte fabrieken en werkplaatsen.*

personen.			Aantal bezochte fabrieken en werkplaatsen.	Aantal in deze bedrijven voorkomende krachtwerktuigen.				Aantal bedrijven zonder kracht-werk-tuigen.
vrouwen.		Totaal.		Stoom.	Water.	Gas of heete lucht.	Wind.	
Boven 16 jaar								
onge-huwd.	ge-huwd.							
12	13	14	15	16	17	18	19	20
77	63	1 651	56	19	—	—	—	37 (1)
2	1	477	46	1	—	9	—	36
3	1	399	12	—	—	1	—	11
—	—	18	1	—	—	—	—	1
40	2	587	39	16	—	1	6	20
217	103	531	62	4	5	—	—	53
—	—	3	1	—	—	—	—	1
—	—	28	3	1	—	—	—	2
—	—	57	3	2	1	—	—	—
2	2	253	23	9	2	1	—	13
25	11	497	11	13	10	—	—	1
—	—	63	5	—	—	—	—	5
15	2	764	16	13	—	3	—	3
2 347	472	10 066	58	71	—	—	—	8
1	—	341	25	24	1	—	3	2
44	33	2 207	129	91	4	6	7	42
2 773	690	17 942	490	264	23	21	16	235

Van de mij met groote welwillendheid door burgemeesters en andere ambtenaren verstrekte inlichtingen en gegevens, heb ik ook voor dit verslag een ruim gebruik gemaakt.

Meer dan in vorige jaren ontving ik mededeeling der opgemaakte processen-verbaal wegens overtredingen van de bepalingen der arbeids-wet, eveneens berichten omtrent den afloop der ongelukken, den tijd der daardoor veroorzaakte ongeschiktheid tot werken en den verleenden onderstand.

Enkele burgemeesters gaven mij bovendien geregeld kennis van de in hunne gemeente verleende vergunningen voor het oprichten van nieuwe fabrieken of werkplaatsen, hetgeen zeer bevorderlijk bleek voor het te houden toezicht, op de naleving der wettelijke bepalingen.

Ook gedurende 1893 vernam ik herhaaldelijk, dat werkgevers mijne komst eerder verwacht hadden, omdat zij mij gaarne wenschten te raadplegen over de wijze, waarop verbeteringen het doelmatigst konden worden aangebracht.

Uit den kring der werklieden ontving ik enkele mededeelingen over ongunstige toestanden van werkplaatsen (meestal van meubelmakers), met het verzoek te willen bevorderen, dat deze verbeterd werden.

Staat B.

Staat B.

VERGELIJKENDE STAAT

van het aantal personen vóór 1890 en in 1893,

werkzaam in eenige fabrieken

van Friesland, Groningen, Drente, Overijsel en

Gelderland (2de Inspectie).

Groep	OMSCHRIJVING VOLGENS DE NIJVERHEIDSSTATISTIEK.	Aantal vergeleken fabrieken.
1	Aardewerk, diamant, glas, enz.	19
2	Boek- en steendrukkerijen, enz.	13
3	Bouwbedrijven	2
4	Chemische nijverheid, enz.	—
5	Hout-, kurk- en stroobewerking, enz.	12
6	Kleeding en reiniging	6
7	Kunstnijverheid.	—
8	Leder, wasdoek, caoutchouc, enz.	1
9	Metalen (winnen van), turf, zout, enz.	1
10	Metalen (eerste bewerking van), enz.	8
11	Papier, enz.	6
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	2
13	Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz. . . .	10
14	Textiel-nijverheid	43
15	Verlichting, olie, vernis, enz.	12
16	Voedings- en genotsmiddelen	33
	Totaal. . .	168
	De eindcijfers dezer opgave, voorkomende in het verslag over 1892	190
	Het totaal vóór 1890 en in 1892 en 1893	358

Toestand vóór 1890. Mannen boven 16 jaar.	Jeugdige personen.	Vrouwen boven 16 jaar.	in 1893. Mannen boven 16 jaar.	Jeugdige personen.	Vrouwen boven 16 jaar.
454	99	47	478	100	49
175	62	—	161	66	3
29	1	—	35	2	—
—	—	—	—	—	—
137	74	29	187	28	26
30	12	68	44	6	90
—	—	—	—	—	—
18	2	—	15	5	—
9	5	6	5	3	—
158	19	4	163	22	4
184	42	36	298	74	32
24	6	—	27	2	—
553	55	13	637	55	16
4 376	1 476	2 056	5 167	1 711	2 617
196	5	—	207	2	—
872	297	38	855	178	36
7 215	2 155	2 297	8 279	2 254	2 873
	11 667			13 406	
7 507	2 065	1 908	8 731	2 332	2 490
	11 480			13 553	
14 722	4 220	4 205	17 010	4 586	5 363
	23 147			26 959	

Het verblijf in deze werkplaatsen bleek mij bij nader onderzoek inderdaad voor de gezondheid der werklieden zeer nadeelig te zijn. De patroons waren finantieel niet in staat betere te huren of de bestaande te verbeteren, terwijl ik krachtens de bepalingen, vervat in het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), niet bevoegd was de noodige verbeteringen voor te schrijven.

Ook door enkele, met het toezicht op de arbeidswet belaste ambtenaren der politie, werd mijne aandacht gevestigd op den onvoldoenden toestand der werkplaatsen van eenige costuumnaaisters.

Ten einde eenigermate te kunnen nagaan, in hoeverre de bepalingen dezer wet invloed uitoefenden op het aantal beschermde personen, werkzaam in fabrieken en werkplaatsen, heb ik voor een 168tal inrichtingen, met behulp der in de jaren 1888 en 1889 opgemaakte Nijverheidsstatistiek van Nederland, in staat B een overzicht samengesteld van het aantal daarin werkzame personen vóór de invoering der arbeidswet en gedurende 1893, terwijl hieraan de eindcijfers voorkomende in het verslag over 1892, werden toegevoegd.

De door optelling der resultaten van 1892 en 1893 verkregen cijfers doen zien, dat, in verhouding tot het aantal arbeid verrichtende personen, eene vermindering van 1,22 °/₀ bij de jeugdige personen en eene vermeerdering van 1,72 °/₀ bij de vrouwen plaats vond.

Met behulp der mij door de burgemeesters verstrekte statistische gegevens omtrent het aantal werkgevers, dat gedurende 1893 voorzien was van eene lijst, als bedoeld in art. 11 der wet, en omtrent het aantal der bij ieder dezer einde 1893 arbeid verrichtende jongens, meisjes, en vrouwen, werd de als bijlage I hieraan toegevoegde staat samengesteld.

Naleving van de administratieve voorschriften der arbeidswet.

Ik kon, in vergelijking met 1892, in dit opzicht weinig verbetering constateeren.

In 155 (tegen 199 in 1892) fabrieken en werkplaatsen werden, voor zoover ik kon nagaan, de weitelijke bepalingen stipt opgevolgd.

In 31 (tegen 27 in 1892) werkplaatsen waren noch arbeidslijsten, noch kaarten aanwezig. Dit was voornamelijk het geval in de bedrijven, behoorende tot de groepen 1, 3, 6 en 16 der Nijverheidsstatistiek.

In 5 werkplaatsen ontbraken de lijsten en in 3 de kaarten; gedurende 1892 wa sdit het geval voor 10 respectievelijk 21 inrichtingen.

Door den burgemeester gewaarmerkte lijsten met onjuist aangegeven werkuren, waardoor werktijden van meer dan 11 uren ontstonden, of het 1e lid van art. 5 overtreden werd, trof ik in 41 werkplaatsen aan (tegen 58 in 1892), voornamelijk op steenfabrieken, letterzetterijen, confectiewerkplaatsen en zuivelfabrieken.

In 110 (tegen 151 in 1892) werkplaatsen was de lijst niet behoorlijk ingevuld, onderteekend of gewaarmerkt, enz.

Art. 3.

Door mij werden in fabrieken en werkplaatsen geen te jeugdige kinderen werkzaam aangetroffen.

Uit de door de kantonrechters uitgesproken vonnissen blijkt, dat van de 30 overtredingen van dit artikel 19 bedreven werden in het schippersbedrijf (13 maal in Groningen, 4 maal in Drente en 2 maal in Overijsel), 5 in touwslagerijen, 2 in korenmolens en de 4 overige door 1 metselaar, 1 schilder, 1 mandenmaker en 1 costuumnaaister.

Gegronde bezwaren tegen de naleving dezer bepaling vernam ik gedurende 1893 niet; daarentegen vernam ik herhaaldelijk, dat hiervan geene nadeelige gevolgen voor de productie werden ondervonden. Art. 5. Duur van den werktijd.

Op verschillende steenfabrieken waren dientengevolge ook de werkuren van de mannen verminderd.

Klachten tegen een werktijd van elf uren vernam ik bij enkele costuumnaaisters en modistes. De cliëntèle scheen met de bepalingen der arbeidswet geen rekening te kunnen houden en het nemen van extra-personeel had voor de meesten eigenaardige bezwaren, ook omdat die werkplaatsen dikwerf zeer bekrompen zijn ingericht. Het komt mij evenwel voor, dat, nu de arbeidswet op al deze bedrijven eene gelijken invloed uitoefent, deze bezwaren wel langzamerhand overwonnen zullen worden. Daarvoor is echter eene hoofdvereischte, dat vooral in de grootere gemeenten op deze bedrijven een zeer streng toezicht wordt uitgeoefend.

In de waschinrichtingen verklaarden de belanghebbenden mij bij herhaling hunne ingenomenheid met de bepalingen der arbeidswet; in de meeste gevallen verhinderden die niet, om de wasschen op tijd gereed te hebben; er werd beter doorgewerkt en de vele tusschenschafttijden werden, zoo noodig, iets verkort; maar ook in die gevallen, waar de verdienste der vrouwen iets geringer dan vroeger was, woog die vermindering niet op tegen het indirecte voordeel, nl. dat thans die vrouwen beter in staat zijn de huishouding waar te nemen.

Zoover mij bekend, werd slechts in eene gemeente, in zeer enkele bedrijven, gebruik gemaakt van de bepalingen, vervat in het Koninklijk besluit van 19 Juni 1892 (*Staatsblad* n°. 136).

Gedurende 1893 werden 147 (tegen 108 in 1892) vergunning voor verlengden arbeidsduur, ingevolge het 3de lid van art. 5 der arbeidswet verleend; hiervan 23 aan costuumnaaisters en modistes (12 door commissarissen der Koningin, 11 door burgemeesters). Afwijzende beschikkingen werden op desbetreffende adressen, zoover mij bekend, niet genomen. Verleende vergunningen voor verlengden arbeidsduur.

Uit het volgende overzicht blijkt eenigszins in welke provinciën en in welke nijverheidsgroepen de meeste behoefte aan dergelijke vergunningen gevoeld werd.

Overzicht.

OVERZICHT *van het aantal verleende vergunningen voor verlengden arbeidsduur.*

Aanduiding van de Groep der Nijverheids-Statistiek waartoe de bedrijven behoorden.		Aantal malen door: den Commissaris der Koningin in de provincie:					Aantal malen door: Burgemeesters van gemeenten in de provincie:					Totaal der vergunningen.
Groep N°.	Omschrijving.	Friesland.	Groningen.	Drente.	Overijsel.	Gelderland. (2de insp.)	Friesland.	Groningen.	Drente.	Overijsel.	Gelderland. (2de insp.)	
2	Boek- en steendrukkerijen. .	1	3	—	—	—	—	1	—	3	1	9
6	Kleeding en reiniging......	2	3	—	5	13	4	4	—	17	10	58
11	Papier enz.	—	—	—	1	—	—	—	—	2	—	3
14	Textiele nijverheid.........	—	—	—	11	11	—	—	—	48	2	72
16	Voedings- en genotsmiddelen	—	—	1	—	1	1	—	-	1	1	5
		3	6	1	17	25	5	5	—	71	14	147
		52					95					

Uit de kolommen 20 en 21 van de achter dit verslag geplaatste Bijlage I blijkt, hoe vaak in de verschillende gemeenten deze vergunningen werden verleend.

Het groote aantal vergunningen voor de bedrijven, behoorende tot groep 14 der Nijverheidsstatistiek, werd in hoofdzaak veroorzaakt doordien de fabrikanten, als een gevolg der langdurige werkstakingen in Engeland, de bestelde garens enz. niet steeds tijdig ontvingen, waardoor zij herhaaldelijk verhinderd werden in alle afdeelingen gelijkmatig door te werken.

Tijdens mijne inspecties vernam ik, dat in enkele gevallen in deze vergunningen de uren, waarin overwerk verricht kon worden, minder juist waren opgegeven en dat dit aanleiding had gegeven, dat door beschermde personen op andere uren, dan in de arbeidswet bepaald, werd gewerkt.

Uit de, tijdens de samenstelling van dit verslag, ontvangen officieele mededeeling dezer vergunningen blijkt, dat in 1893 8 maal dergelijke min juiste vergunningen werden uitgereikt.

Aan een slager werd bijvoorbeeld vergund, om gedurende 2 dagen door een jongen beneden 16 jaar in zijne werkplaats ovenwerk te doen verrichten, op voorwaarde, dat overigens de in de wet gemaakte bepalingen omtrent den duur van den arbeid werden in acht genomen.

Deze zeer rekbaar gestelde voorwaarde had ten gevolge, dat door dien jongen den geheelen nacht gewerkt werd. Tweemaal werd aan den bestuurder van eene heeren- en damescostuummakerij vergund, om den arbeid van personen beneden zestien jaren en van vrouwen op den eenen dag een uur later en op den anderen dag een uur vroeger te doen aanvangen, dan bij het eerste lid van art. 4 der arbeidswet was bepaald; derhalve kon de arbeid den eersten dag te 8 uren eindigen, den volgenden morgen (geheel in strijd met het voorschrift van het 3e lid van voornoemd wetsartikel) te 4 uren weder aanvangen.

Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat in die gevallen gedurende meer dan dertien uren per etmaal door beschermde personen arbeid werd verricht.

De overige 5 vergunningen (2 voor eene costuumnaaister, 2 voor een pettenfabrikant en 1 voor een boekdrukker) waren bijna gelijkluidend.

Staat C.

OVERZICHT *van de voor den zomer geldende werktijden*

Groep.	OMSCHRIJVING volgens de Nijverheids-statistiek.	Aantal bedrijven beschermde personen gedurende: 9 uur of minder.	9½ uur.	10 uur.	10½ uur.	11 uur.
1	2	3	4	5	6	7
1	Aardewerk, diamant, glas, enz.	4	—	6	7	29
2	Boek- en steendrukkerijen, enz.	4	11	11	7	8
3	Bouwbedrijven	—	—	—	2	5
4	Chemische nijverheid, enz. . .	—	—	—	1	—
5	Hout-, kurk-, stroobewerking, enz	2	1	—	6	15
6	Kleeding en reiniging	11	—	12	10	26
7	Kunstnijverheid	—	—	—	—	—
8	Leder, wasdoek, caoutchouc, enz.	—	—	—	—	1
9	Metalen (winnen van), turf, zout, enz.	—	—	—	—	2
10	Metalen (eerste bewerking van), enz.	—	—	1	4	9
11	Papier, enz.	—	1	3	2	5
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.. .	—	1	1	1	1
13	Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	1	—	3	1	6
14	Textiele nijverheid.	1	1	4	16	32
15	Verlichting, olie, vernis, enz. .	—	—	—	2	2
16	Voedings- en genotsmiddelen. .	9	9	14	11	28
	Totaal . . .	32	24	55	70	169
		350				

in de gedurende 1893 *bezochte fabrieken en werkplaatsen.*

waar in den zomer werkzaam waren:

overige personen gedurende:										
9 uur of minder.	9½ uur.	10 uur.	10½ uur.	11 uur.	11½ uru.	12 uur.	12½ uur.	13 uur.	13½ uur.	14 uur. of meer.
8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
6	2	3	7	18	4	2	3	2	3	6
2	8	8	10	12	4	1	—	1	—	—
—	—	—	—	—	1	3	2	6	—	—
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
1	—	1	3	12	8	4	4	2	2	2
1	—	1	6	17	1	2	1	6	2	1
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
—	—	—	1	—	—	1	—	1	—	—
—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—
—	1	—	1	3	4	11	1	1	—	1
—	—	2	—	5	1	2	—	—	—	1
—	—	1	—	—	1	1	1	—	—	1
—	—	3	1	5	4	3	—	—	—	—
—	1	1	16	30	1	—	1	1	—	—
—	1	—	3	5	4	5	1	3	1	2
6	7	16	13	29	12	18	7	9	7	4
16	20	37	62	138	46	53	21	32	15	18

458

Werktijden. Even als in vorige jaren, heb ik in staat C een overzicht samengesteld van het aantal uren, gedurende welke in den zomer de beschermde personen en de overige werklieden in de door mij bezochte fabrieken en werkplaatsen werkten, opklimmende met $^1/_2$ uur en gerangschikt naar de bij mijn eerste verslag gevoegde lijst der Nijverheidsstatistiek.

Overmatig langen arbeid trof ik voornamenlijk aan op de steenfabrieken, in de bouwbedrijven, in de olieslagerijen, bakkerijen en in zuivelfabrieken, en verder in enkele zeer kleine smederijen, schoenmakerijen en kleermakerijen, waar door het hoofd van het bedrijf meestal gedurende meer dan 13 uren, ook wel gedurende 16 uren, per etmaal gewerkt werd.

In olieslagerijen, waar ik werktijden van 13, 15 en 16 uur aantrof, gaf dit veel reden tot klachten van de zijde der werklieden.

Het is mij onverklaardaar, dat de eigenaars dier bedrijven, in enkele gevallen zeer ontwikkelde mannen, niet kunnen besluiten te breken met de oude sleur en niet inzien, dat met dergelijke lange werkdagen geen voordeel te behalen is. De werklieden worden hierdoor onverschillig, de kans voor ongelukken wordt grooter en het werk wordt bovendien minder goed verricht.

De regeling der werkuren voor de broodbakkers moet mijns inziens eenen nadeeligen invloed op de gezondheid der werklieden uitoefenen. In dit bedrijf toch wordt voortdurend, hoofdzakelijk 's nachts, en meest in de onmiddellijke nabijheid van gloeiende ovens, gewerkt. Ik herinner mij niet, onder deze klasse van werklieden frissche, opgewekte gezichten te hebben aangetroffen; bijna allen kon men het aanzien, dat zij geen voldoende rust genoten. In de grootere broodfabrieken was een streven merkbaar, om de dagelijksche werktijden te beperken tot 11 uur; in de gewone broodbakkerijen zijn daarentegen werktijden van 14 à 16 uur regel.

Meestal komen deze bakkersgezellen iederen avond om 7 uur en werken zij tot den volgenden morgen 9 uur door. In vele bakkerijen wordt Zaterdags echter doorgewerkt tot 's avonds 8 uur; dan ontstaan werktijden van 25 uur. Bepaalde rusttijden worden meestal niet gegeven; de werklieden moeten maar zien hoe zij onder het werken door het een of ander kunnen gebruiken. In een dezer bakkerijen werkte ook een aan het oog der politie ontsnapte vijftienjarige jongen met de groote knechts gelijk op. (1)

Voor zoover mij bekend komen de langste werktijden voor in de zuivelfabrieken. Mijns inziens ten onrechte meenen de eigenaren dezer fabrieken, dat werktijden van ruim 17 uur gedurende den zomer niet te vermijden zijn; dat door het aanstellen van meer personeel, of door het aanschaffen van meer centrifugen, karnmachines en koelbakken, de finantiëele uitkomsten te nadeelig zouden worden.

---

(1) De burgemeester werd hiermede door mij in kennis gesteld en niet lang daarna werden in één nacht in die gemeente, behalve in de hierboven bedoelde, nog 2 andere bakkers wegens hetzelfde strafbare feit bekeurd.

In een dezer inrichtingen waren in den zomer de werktijden de volgende: de werklieden begonnen des morgens te 4 uren en eindigden des nachts te 12 uren; zij hadden 's middags van half twaalf tot 2 uur rust. In het begin van het drukke seizoen, wanneer de koeien pas in de weide kwamen, bleek deze werktijd nog te kort om de grootere hoeveelheid melk te kunnen verwerken; dan werd om beurten door de helft van het personeel den geheelen nacht doorgewerkt. Iedere ploeg had derhalve in 48 uur twee rusttijden van $2^1/_2$ uur en een rusttijd van 4 uren. Op Zondag werd hierin geene verandering gebracht.

De juistheid dezer gegevens werden mij later door een der eigenaren dier fabriek bevestigd; deze beloofde mij te zullen trachten hierin eene verbetering te brengen, maar hij was niet zeker dat dit gelukken zou, daar zijne drie medeëigenaren slechts noode zijn voorstel hadden goedgekeurd, om, in 1893 voor het eerst, door het nemen van hulppersoneel, den werklieden ten minste om de 13 dagen één rustdag te verleenen.

In geval van ziekte of bij een ongeval werd aan deze werklieden door de eigenaars in het geheel geen hulp verleend.

Gelukkig komen dergelijke lange werktijden niet in alle zuivelfabrieken voor en verdient de wijze waarop de Nederlandsche Maatschappij van kaas- en roomboterfabrieken op hare 5 groote fabrieken in dit opzicht de belangen van haar personeel behartigt, navolging.

Op hare fabriek te IJsbrechtum beginnen de werkzaamheden des morgens te 4 uren, om 's avonds te 8 uren, in het drukste gedeelte van het jaar te $8^1/_2$ uren, te eindigen, met 2 rusttijden: 1 van $^1/_2$ uur en 1 van $2^1/_2$ uur. De werktijd bedraagt derhalve in maximum $13^1/_2$ uur per etmaal. Zondags zijn de werkzaamheden geregeld 's morgens te 8 uren afgeloopen.

De hoeveelheid hier verwerkte melk komt tamelijk wel overeen met die der eerstbedoelde fabriek; het aantal werklieden is daarentegen $1^1/_2$ maal zoo groot. Aan het vaste personeel is bovendien om de $1^1/_2$ week een vrije dag verzekerd, terwijl in het voorjaar aan ieder werkman, met behoud van het dagloon, een verlof van 4 dagen verleend wordt voor familiebezoek enz.

Bij ziekte ontvangen die werklieden het volle loon en bij een overkomen ongeluk het volle loon en de verplegingskosten.

Ook gedurende 1893 werd in eenige bedrijven de dagelijksche werktijd verkort, zonder dat zulks nadeelige gevolgen had voor de productie. Enkele fabrikanten meenden zelfs, dat hierdoor de productie vermeerderd was.

In de sigarenfabriek van de heeren R. en J. W. Hulscher te Deventer werd o. a. het volgende waargenomen. In den zomer van 1893 werd gedurende $8^1/_2$ uur per dag gewerkt, terwijl in de jaren 1892 en 1891 de werktijd 1 uur langer was. Uit de boeken dezer firma werd mij aangetoond, dat door dezen verminderden werktijd enkele sigarenmakers per week 400 à 600 sigaren meer afmaakten dan vroeger; dat voor de maand

Juli dezer laatste 3 jaren, waarin gemiddeld dezelfde soorten sigaren gemaakt werden, de productie bedroeg, zooals uit het volgend staatje blijkt.

TIJDSTIP.	Aantal		
	Sigaren-makers.	Gemaakte sigaren.	
		Totaal.	Gemiddeld door iederen sigarenmaker.
Van 3 Juli—31 Juli 1891 .	217	516 287	2 379
„ 1 „ —29 „ 1892 .	219	511 548	2 336
„ 30 Juni—28 „ 1893 .	229	541 246	2 364

De verminderde werktijd bleek derhalve zoowel voor de fabrikanten als voor de werklieden voordeelig te zijn.

Art. 6. Gedurende 1893 werd door den kantonrechter ter zake van eene, door een bakker gepleegde overtreding van dit voorschrift, eene geldboete van f 2 — opgelegd

Op mijne inspectiën verkreeg ik den indruk, dat over het algemeen de werkgevers dit voorschrift behoorlijk naleven.

Art. 7. Ik vrees dat dit verbod op de steenfabrieken nog dikwijls overtreden wordt; althans in eene gemeente, waar het toezicht op de naleving der arbeidswet ook gedurende 1893 te wenschen overliet, verklaarden verschillende bestuurders mij, dat zij bij voorkomende omstandigheden de steenen door kinderen op Zondag lieten opsnijden. Thans is daar eene brigade der Koninklijke Marechaussee gevestigd en vertrouw ik, dat voor het vervolg aldaar op de naleving der wettelijke bepalingen beter zal worden toegezien.

In andere gemeenten vernam ik herhaaldelijk, dat vooral de vrouwen met het verbod van Zondagsarbeid zeer waren ingenomen.

Evenals in vorige jaren trof ik ook weder in 1893 verschillende steenfabrieken aan, waarop reeds sedert een betrekkelijk groot aantal jaren het opzetten en afdragen van steenen op Zondag met goed gevolg was afgeschaft. Men dacht er niet over, dit weder in te voeren.

Een steenfabrikant verklaarde enkele malen per jaar niet buiten

Zondagsarbeid te kunnen; dan werden voor het opzetten en hagen jongens boven 16 jaren en mannen gebruikt, die voor dit werk even geschikt waren als vrouwen. De vrouwen ondervonden hiervan geen nadeel, want voor de op Zondag gehouden gehaagde steenen werd een extra-loon betaald van f 8.— per 100 000 steenen. Meer dan 30 000 steenen waren meestal op Zondag niet haagbaar, zoodat de uitbetaling van extra-loon slechts eene meerdere uitgaaf van f 2.40 ten gevolge heeft. Dit geld werd aan de werklieden op Zondag uitbetaald.

Uit door den kantonrechter gewezen vonnissen blijkt, dat op eene zuivelfabriek Zondagsarbeid door vrouwen tweemaal werd geconstateerd. Voor ieder dezer overtredingen had de bestuurder dier fabriek geldboeten van f 40.— te betalen. Tevens werd hij wegens overtreding van art. 5 (nachtarbeid) tot eene derde boete van gelijk bedrag veroordeeld.

Overtredingen van dit verbod werden, voor zoover mij bekend, niet geconstateerd. Zulks te doen, vereischt evenwel eene groote mate van activiteit, zoowel van de zijde der politie, als van de ambtenaren, belast met het bijhouden der registers van den burgerlijken stand. Enkele burgemeesters verklaarden mij, dat op de naleving dezer bepaling streng werd toegezien. Art. 8.

Door mij werden in slechts enkele werkplaatsen geen kaarten aangetroffen. Art. 10

Het aantal door den kantonrechter uitgesproken vonnissen wegens overtreding van dit voorschrift, toont dat de naleving dier bepaling nog te wenschen overlaat. Dikwerf worden nog jeugdige personen, zonder kaart, op proef genomen. In verschillende gemeenten is dit wel eenigszins te verklaren, 't zij omdat aldaar deze kaarten slechts op enkele dagen der week worden uitgereikt, 't zij doordien het invullen en onderteekenen dier kaarten dikwerf niet voldoende vlug geschiedt, zoodat de belanghebbenden het voortdurend loopen naar den ambtenaar, met de uitreiking belast, moede worden.

Herhaaldelijk vernam ik klachten, dat het lange wachten op de aangevraagde kaarten, aanleiding tot bekeuringen had gegeven. Slechts uit een der mij toegezonden extract-vonnissen blijkt, dat zulks het geval was. Ik acht het niet van belang ontbloot, uit dat vonnis, waarvan ik een afschrift aan den Commissaris der Koningin in die provincie overhandigde, hier het volgende mede te deelen.

Bij vonnis van eene arrondissements-rechtbank werden twee eigenaren eener steenfabriek tot vier geldboeten, elk van vijftig cents, subsidiair één dag hechtenis voor iedere boete, veroordeeld. Zij werden den 19den April 1893 bekeurd, o. a. wegens het niet kunnen vertoonen van de arbeidskaarten voor de 4 bij de vormtafels werkzame jongens.

Uit de ter terechtzitting door den beambte der secretarie dier gemeente afgelegde verklaring bleek, dat hij de aangevraagde kaarten reeds den 8sten April 1893 in gereedheid had gebracht en ter teekening aan den

burgemeester had gegeven, dat een der beklaagde fabrikanten den 17den April en den 21sten April daaraanvolgende ter secretarie was geweest, om de kaarten in ontvangst te nemen, maar dat zij ook op laatstgenoemden datum nog niet door den burgemeester waren geteekend. Deze burgemeester was zelf steenfabrikant, zoodat het hem niet onbekend kon zijn, welke groote moeilijkheden door dit verzuim aan zijne medefabrikanten berokkend werden.

Het terugbezorgen der arbeidskaarten binnen tweemaal 24 uren na het eindigen der arbeidsbetrekking had in verschillende gemeenten niet geregeld plaats. In enkele gevallen bleek het mij, dat voor één jongen in dezelfde gemeente twee, ook wel drie kaarten in omloop waren. Dit zou voorkomen kunnen worden, indien telkens vóór het uitreiken eener kaart, door den daarmede belasten ambtenaar een klapper op de reeds afgegeven kaarten werd geraadpleegd.

Ook trof ik arbeidskaarten aan, die uitgereikt waren door den burgemeester der gemeente, waar de jeugdige personen vroeger werkzaam waren.

Art. 11. Herhaaldelijk trof ik door den burgemeester gewaarmerkte lijsten aan, waaruit bleek, dat de werktijden der beschermde personen $11^1/_2$, 12, 13, ja zelfs 14 uur per etmaal bedroegen. Gewaarmerkte, maar overigens geheel blanco-lijsten werden in verschillende gemeenten aangetroffen.

Ook kwam het dikwerf voor, dat volgens de gewaarmerkte lijsten het einde van den werktijd op een te laat uur plaats vond. Zoo trof ik in eene courant-drukkerij voor eenen vijftienjarigen jongen eene *gewaarmerkte* lijst aan, waarop voor één dag der week het einde van den werktijd te 1 uur *'s nachts* was gesteld.

Geheel in strijd met de bedoeling van den wetgever, werden in enkele gemeenten door de ambtenaren der secretarie geparafeerde, ook wel onderteekende, bladen van het een of ander op die secretarie aan te houden register, als arbeidslijsten, aan de werkgevers ter verdere invulling uitgereikt. Dit laatste bleef geregeld achterwege, omdat de voordruk dier staten de hiervoor noodige aanwijzing niet bevatte. Den controleerenden ambtenaren der Rijks- en gemeentepolitie waren dergelijke onregelmatigheden niet opgevallen.

Art. 15. Het aantal in 1893 ontvangen kennisgevingen van ongelukken, waarop dit artikel van toepassing was, bedroeg 416, tegen 324 in 1892. Eene niet onbelangrijke vermeerdering.

Niettemin heb ik gegronde reden om te veronderstellen, dat mij van een aanzienlijk aantal ongelukken geene kennisgeving werd toegezonden. Tijdens mijne inspectiën vernam ik toch, dat aan de burgemeesters geene kennisgeving gezonden werd van 37 in 1893 voorgekomen ongelukken.

In het geheel werden mij, naar aanleiding mijner brieven, door de burgemeesters toegezonden de kennisgevingen van 43, of van ruim 10 pct. der bovenbedoelde 416 ongelukken.

De mededeeling der voorgekomen ongelukken in den daarvoor vastgestelden vorm, schijnt nog altijd in vele gemeenten moeilijkheden op te leveren. Dit veroorzaakte eene zeer uitgebreide correspondentie met de burgemeesters. In één geval ontving ik de bruikbare kennisgeving van een ongeluk eerst na hierover zeven brieven te hebben geschreven. Later trachtte ik de correspondentie te vereenvoudigen, door toezending van een model, als bedoeld in het besluit van den Minister van Justitie van den 18den December 1889, 2de Afd. A, n°. 97, en voorkomende in de *Staatscourant* van Zaterdag 21 December 1889 (n°. 301), toen het mij namelijk bleek, dat enkele burgemeesters met den inhoud van dit besluit geheel onbekend waren.

Uit de ontvangen rapporten omtrent de oorzaken en gevolgen der ongelukken bleek ook gedurende 1893, dat de opstellers zich niet altijd het door den wetgever beoogde doel in voldoende mate bewust waren.

Het was mij door gebrek aan tijd onmogelijk zelf in de meeste dezer gevallen een nader onderzoek in te stellen en toch ware dit wel wenschelijk geweest.

Herhaaldelijk werd als oorzaak van het ongeluk opgegeven onhandigheid, toeval of speelschheid, schuld van derden enz., zonder nadere aanduiding. In al die gevallen moest ik den burgemeester om nadere inlichtingen verzoeken, dikwerf herhaaldelijk.

Door de burgemeesters van enkele gemeenten werd de goede naleving der wettelijke bepalingen persoonlijk nagegaan; in die gemeenten werd de arbeidswet, voor zoover ik kon nagaan, behoorlijk nageleefd. Het ware wenschelijk, dat zulks meer algemeen plaats vond, omdat dit de meeste waarborgen biedt dat deze wet zonder aanzien des persoons wordt toegepast, Toezicht.

Indien dit ook de gewoonte ware geweest van den burgemeester in een der kleinere steden, dan zou waarschijnlijk spoediger een einde gemaakt zijn aan eene wetsontduiking, die ik in de couranten-drukkerij van den oudsten wethouder dier gemeente constateerde, waar blijkens de gewaarmerkte lijst, de werktijd van eenen vijftienjarigen jongen op Vrijdag eerst te één uur des nachts eindigde. Aan het hoofd dezer drukkerij deelde ik mede, dat deze lijst ten spoedigste door eene andere vervangen diende te worden.

De burgemeester dier gemeente was uitstedig, zoodat ik den aldaar gestationneerden brigade-commandant der Rijksveldwacht opdroeg, den daaropvolgenden Vrijdag tusschen 11 en 12 uur des namiddags, de hiervoren bedoelde drukkerij te inspecteeren en tot bekeuring over te gaan, bijaldien hij alsdan daar een jongen beneden den 16-jarigen leeftijd werkzaam aantrof. Uit het eenige maanden later van dien ambtenaar ontvangen driemaandelijksch rapport (de bedoelde jongen had middelerwijl den 16-jarigen leeftijd bereikt) bleek, dat hij op den door mij bedoelden tijd dezen 15-jarigen jongen werkzaam aantrof, maar dat hij het bij een waarschuwing had gelaten. Na eenige maanden deelde de

burgemeester mij mondeling mede, dat de brigade-commandant hem wel dit strafbare feit had medegedeeld, maar het was Z. E. A onbekend, of de onjuist gewaarmerkte lijst reeds door een betere vervangen was. De zaak zou onderzocht en aan mij bericht worden.

Eerst na herhaalde aanvragen gewerd mij de bedoelde mededeeling.

Ik kan hieraan gelukkig toevoegen, dat mij, tijdens de opstelling van dit verslag gebleken is, dat in de hier bedoelde gemeente het toezicht op de arbeidswet verbeterd is.

In de grootere steden is het toezicht in den regel aan een of meerdere ambtenaren der politie opgedragen en laat het toezicht minder te wenschen over, al meende ik ook in enkele gevallen eene verslapping van de ontwikkelde activiteit te kunnen opmerken. Wenschelijk zou het zijn, dat deze ambtenaren minder dan thans belast werden met den gewonen surveillance-dienst, zoodat zij zich meer *uitsluitend* aan het toezicht op de arbeidswet konden wijden.

Tot mijn leedwezen moet ik verklaren, dat in de meeste gemeenten het toezicht te wenschen overlaat, hetgeen trouwens uit de op de vorige bladzijden medegedeelde feiten genoegzaam blijkt, alsmede uit de achter dit verslag geplaatste 1ste bijlage. Slechts gedeeltelijk kan dit worden toegeschreven aan het geringe aantal politieambtenaren, waarover de burgemeesters kunnen beschikken, omdat het mij voorkomt, dat zelfs in de plattelandsgemeenten de dienst der surveilleerende ambtenaren wel zoodanig is in te richten, dat ieder der werkplaatsen minstens tweemaal per jaar geinspecteerd wordt.

In verschillende gemeenten wordt het toezicht geheel overgelaten aan de ambtenaren der Rijkspolitie; mijns inziens ten onrechte, omdat de burgemeesters alsdan minder goed kunnen nagaan, of de bepalingen der arbeidswet goed worden nageleefd.

De groote uitgestrektheid mijner inspectie (bijkans de halve oppervlakte van Nederland) maakt het mij onmogelijk gedurende een jaar al die gemeenten, waar het toezicht op de arbeidswet onvoldoende geregeld is, herhaaldelijk te bezoeken, en toch zou dit wenschelijk zijn. Daarvoor heb ik echter hulp noodig en zal het gemis daarvan in 1894 zich nog sterker doen gevoelen dan zulks in het nu afgeloopen jaar reeds in sterke mate het geval was.

Het aantal fabrieken en werkplaatsen, waar einde 1893, of bij seizoenbedrijven in den daarvoor geschikten tijd, door beschermde personen arbeid verricht werd, is toch zeer aanzienlijk en oorzaak, dat het nog jaren zal duren, alvorens de voornaamste door mij worden bezocht.

Dit moge nader blijken uit den hieraan toegevoegden staat D, die, op grond der mij door de burgemeesters verstrekte statistische gegevens, zoodanig werd samengesteld, dat voor iedere provincie afzonderlijk zijn opgenomen het aantal bedrijven en het aantal der daarin werkzame beschermde personen, gerangschikt volgens de groepen der Nijverheidsstatistiek.

Staat D.

OVERZICHT

van het aantal bedrijven in de 2de Inspectie en van de daarin volgens de opgaven der burgemeesters, einde 1893 òf in het geschikte seizoen, werkzame jeugdige personen of vrouwen, gerangschikt in Nijverheidsgroepen en in bedrijven, wier aantal ten minste 10 bedraagt.

Groep.	OMSCHRIJVING volgens de Nijverheids-statistiek.	Aantal beschermde personen werkzaam einde							
		Friesland.		Groningen.		Drente.		Overijsel.	
		Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen	Jeugdige personen.	Vrouwen
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1	*Aardewerk, diamant, glas, enz.*								
	Dakpannenbakkerijen . .	52	—	11	—	—	—	—	—
	Steenhouwerijen en zagerijen	9	—	2	—	4	—	11	—
	Steenovens of -fabrieken .	177	84	18	—	—	—	133	89
	Verschillende bedrijven .	18	—	13	6	106	65	—	—
	Totaal . . .	256	84	44	6	110	65	144	89
	Toestand in 1891 . . .	278	82	47	7	110	61	134	64
2	*Boek- en steendrukkerijen enz.*								
	Boek- en courantdrukkerijen	86	1	140	—	37	—	86	—
	Boekbinderijen	14	—	24	—	8	—	31	1
	Photographische ateliers .	3	—	2	—	—	—	2	1
	Steendrukkerijen	9	—	14	—	—	—	2	—
	Verschillende bedrijven .	6	—	—	—	1	—	3	—
	Totaal . . .	118	1	180	—	46	—	124	2
	Toestand in 1891. . . .	128	1	166	—	33	—	125	22
3	*Bouwbedrijven.*								
	Huisschilders (werkplaatsen van)	57	—	39	—	10	—	80	—
	Kamerbehangers (werkplaatsen van)	1	—	11	—	—	—	13	—

1893 of in het geschikte seizoen.					Aantal bedrijven, waarin einde 1893 of in het geschikte seizoen, beschermde personen werkzaam waren.					
Gelderland 2e Inspectie.		Totaal aantal.			Totaal.					
Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen	Vrouwen	Kolom 3—12.	Kolom 17—21.	Friesland.	Groningen	Drente.	Overijsel.	Gelderland (2e Inspectie).
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
8	3	71	3	74	19	10	4	—	—	5
9	—	35	—	35	25	5	2	4	8	6
438	164	766	337	1 103	125	29	11	—	33	52
3	—	140	71	211	22	6	10	3	—	3
458	167	1 012	411	1 423	191	50	27	7	41	66
331	139	900	353	1 253	200	61	26	5	39	69
82	—	431	1	432	143	35	39	12	28	29
27	—	104	1	105	63	6	10	5	24	18
3	—	10	1	11	11	3	2	—	3	3
8	—	33	—	33	14	4	4	—	1	5
5	—	15	—	15	9	3	—	1	3	2
125	—	593	3	596	240	51	55	18	59	57
125	—	577	23	600	206	52	50	13	37	54
100	—	286	—	286	264	54	36	10	71	93
18	—	43	—	43	42	1	10	—	13	18

Groep.	OMSCHRIJVING volgens de Nijverheids-statistiek.	Aantal beschermde personen werkzaam einde							
		Friesland.		Groningen.		Drente.		Overijsel.	
		Jeugdige personen.	Vrouwen	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen	Jeugdige personen.	Vrouwen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
	Metselaarsbazen	—	—	—	—	—	—	4	—
	Stoffeerders (werkpl. van).	3	—	4	—	—	—	1	—
	Timmerlieden (werkplaatsen van)	93	—	55	—	20	—	127	—
	Verschillende bedrijven .	1	—	13	—	2	—	13	—
	Totaal . . .	155	—	122	—	32	—	238	—
	Toestand in 1891 . . .	140	—	87	—	17	—	203	—
	Chemische Nijverheid.								
4	Verschillende bedrijven .	4	—	8	—	4	—	10	—
	Toestand in 1891. . . .	5	—	6	—	2	—	6	2
5	*Hout-, kurk-, stroobewerking, enz.*								
	Borstelmakerijen	7	—	34	—	9	—	8	—
	Houtzagerijen	8	—	10	—	3	—	11	—
	Klompenmakerijen . . .	1	—	1	—	—	—	9	—
	Kuiperijen	3	—	8	—	5	—	34	—
	Mandenmakerijen. . . .	14	—	8	—	19	—	30	6
	Mattenfabrieken	53	2	—	—	30	7	29	—
	Meubelfabrieken	34	—	42	—	12	—	58	—
	Stoelenfabrieken	8	2	10	—	1	—	7	—
	Verschillende bedrijven .	51	7	40	30	5	—	55	8
	Totaal . . .	179	11	153	30	84	7	241	14
	Toestand in 1891. . . .	140	9	168	19	57	2	251	8

1893 of in het geschikte seizoen.					Aantal bedrijven, waarin einde 1893 of in het geschikte seizoen, beschermde personen werkzaam waren.					
Gelderland 2e Inspectie.		Totaal aantal.			Totaal.	Friesland.	Groningen.	D ente.	Overijsel.	Gelderland (2e Inspectie).
Jeugdige personen	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Kolom 3—12.	Kolom 17—21.					
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
17	—	21	—	21	18	—	—	—	2	16
6	1	14	1	15	10	3	1	—	1	5
119	—	414	—	414	355	83	48	16	104	104
4	—	33	—	33	24	1	11	2	6	4
264	1	811	1	812	713	142	106	28	197	240
233	—	680	—	680	613	130	79	15	181	208
11	—	37	—	37	15	3	3	3	2	4
4	—	23	2	25	21	4	6	2	6	3
71	4	129	4	133	38	4	17	5	6	6
13	—	45	—	45	28	7	5	2	8	6
10	—	21	—	21	19	1	1	—	8	9
3	—	53	—	53	44	3	8	3	27	3
73	—	144	6	150	47	8	8	4	13	14
29	—	141	9	150	16	3	—	3	7	3
34	—	180	—	180	114	23	29	8	27	27
4	—	30	2	32	23	8	6	1	5	3
76	30	227	75	302	56	5	11	4	17	19
313	34	970	96	1 066	385	62	85	30	118	90
213	51	829	89	918	395	70	85	28	118	94

Groep.	OMSCHRIJVING volgens de Nijverheids-statistiek.	Aantal beschermde personen werkzaam einde							
		Friesland.		Groningen.		Drente.		Overijsel.	
		Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen	Jeugdige personen.	Vrouwen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
6	*Kleeding en reiniging.*								
	Dameshoedenmakerijen .	3	32	314	295	—	2	—	47
	Dameskleedermakerijen .	249	165	74	45	21	20	152	255
	Kleedermakerijen. . . .	103	—	220	2	36	4	94	16
	Pettenmakerijen	15	15	3	3	—	4	4	—
	Schoenmakerijen	105	—	147	1	50	—	77	1
	Wasch-, bleek- en strijk-inrichtingen.	3	31	2	62	—	1	5	199
	Wollennaaisters (werk-plaatsen van)	111	4	101	37	17	1	164	67
	Verschillende bedrijven .	3	—	8	2	2	—	20	13
	Totaal. . .	592	247	869	447	126	32	516	598
	Toestand in 1891. . . .	513	243	768	501	95	31	457	500
7	*Kunstnijverheid.*								
	Verschillende bedrijven .	2	—	17	—	—	—	—	—
	Toestand in 1891. . . .	—	—	8	—	—	—	2	—
8	*Leder, wasdoek, enz.*								
	Leerlooierijen	—	—	10	—	—	—	2	—
	Zadelmakerijen	4	—	7	—	3	—	9	—
	Verschillende bedrijven .	—	—	—	—	—	—	8	—
	Totaal. . .	4	—	17	—	3	—	19	—
	Toestand in 1891. . . .	5	—	20	—	6	—	15	—

1893 of in het geschikte seizoen.					Aantal bedrijven, waarin einde 1893 of in het geschikte seizoen, beschermde personen werkzaam waren.					
Gelderland 2e Inspectie.		Totaal aantal.			Totaal.					
Jeugdige personen.	Vrouwen	Jeugdige personen	Vrouwen	Kolom 3—12.	Kolom 17—21.	Friesland.	Groningen.	Drente.	Overijsel.	Gelderland (2e Inspectie).
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
102	98	419	474	893	215	11	141	1	14	48
139	86	635	571	1206	261	74	28	12	97	50
203	2	656	24	680	553	93	177	24	80	179
2	—	24	22	46	16	7	2	1	4	2
162	—	541	2	543	481	98	132	36	71	144
82	615	92	908	1000	167	7	7	1	34	118
318	147	711	256	967	239	20	42	9	39	129
20	13	53	28	81	36	2	7	2	17	8
1028	961	3131	2285	5416	1968	312	536	86	356	678
890	778	2723	2053	4776	1746	277	479	71	295	624
4	—	23	—	23	12	2	8	—	—	2
3	—	13	—	13	9	—	5	—	1	3
4	—	16	—	16	10	—	5	—	2	3
17	7	40	7	47	34	3	5	2	8	16
1	—	9	—	9	3	—	—	—	2	1
22	7	65	7	72	47	3	10	2	12	20
17	—	63	—	63	47	5	13	5	8	16

Groep.	OMSCHRIJVING volgens de Nijverheids-statistiek.	Aantal beschermde personen werkzaam einde							
		Friesland.		Groningen.		Drente.		Overijsel.	
		Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen	Vrouwen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
9	*Metalen (winnen van) enz.*								
	Verschillende bedrijven .	1	—	5	—	3	25	7	—
	Toestand in 1891. . . .	10	—	2	—	8	12	3	—
10	*Metalen (eerste bewerking van).*								
	Goud- en zilversmeden (werkplaatsen van) . .	25	—	8	—	—	—	7	—
	Kachelsmederijen. . . .	10	—	6	—	5	—	—	—
	Koper- en blikslagerijen .	48	—	39	—	14	—	50	—
	Smederijen	101	—	97	—	21	—	146	—
	IJzergieterijen	—	—	6	—	2	—	25	—
	Zinkwerkers, enz. (werkplaatsen van)	7	—	1	—	—	—	14	—
	Verschillende bedrijven .	8	—	4	—	—	—	49	71
	Totaal . . .	199	—	161	—	42	—	291	71
	Toestand in 1891. . . .	204	—	152	—	37	—	244	58
11	*Papier, enz.*								
	Lompensorteerderijen . .	13	12	4	9	1	—	3	4
	Papier- en kartonfabrieken	4	3	49	21	—	—	1	—
	Verschillende bedrijven .	1	—	20	—	—	—	41	18
	Totaal . . .	18	15	73	30	1	—	45	22
	Toestand in 1891. . . .	11	17	63	33	3	—	21	8

(1) In 2 bedrijven in verbinding met emailleerfabrieken.

1893 of in het geschikte seizoen.					Aantal bedrijven, waarin einde 1893 of in het geschikte seizoen, beschermde personen werkzaam waren.					
Gelderland 2e Inspectie.		Totaal aantal.			Totaal.					
Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Kolom 3—12.	Kolom 17—21.	Friesland	Groningen	Drente	Overijsel.	Gelderland (2e Inspectie).
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
8	—	24	25	49	13	1	1	3	4	4
4	—	27	12	39	10	2	1	3	2	2
3	—	43	—	43	33	18	6	—	6	3
—	—	21	—	21	11	6	3	2	—	—
45	—	196	—	196	142	35	23	11	35	38
117	—	482	—	482	407	89	83	19	112	104
119	14	152	14	166	10	—	1	1	4	(1) 4
9	—	31	—	31	28	5	1	—	13	9
7	2	68	73	141	15	6	3	—	4	2
300	16	993	87	1080	646	159	120	33	174	160
219	13	856	71	927	572	152	124	27	138	131
2	19	23	44	67	21	7	5	1	4	4
184	173	238	197	435	38	1	7	—	1	29
15	—	77	18	95	16	1	8	—	3	4
201	192	338	259	597	75	9	20	1	8	37
170	166	268	224	492	68	7	14	2	4	41

Groep.	OMSCHRIJVING volgens de Nijverheids-statistiek.	Aantal beschermde personen werkzaam einde							
		Friesland.		Groningen.		Drente.		Overijsel.	
		Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
12	*Scheepsbouw, rijtuigen, enz.*								
	Blok- en mastenmakerijen.	7	—	8	—	—	—	3	—
	Scheepstimmerwerven . .	33	—	76	—	7	—	28	—
	Wagenmakerijen	24	—	17	—	6	—	15	—
	Verschillende bedrijven .	1	—	—	—	—	—	—	—
	Totaal . . .	65	—	101	—	13	—	46	—
	Toestand in 1891. . . .	59	—	90	—	19	—	48	—
13	*Stoom- en andere werktuigen.*								
	Horlogemakers (werkplaatsen van)	10	—	6	—	—	—	9	—
	Stoom- en andere werktuigen	25	—	21	1	—	—	59	—
	Verschillende bedrijven .	14	—	7	—	—	—	24	16
	Totaal . . .	49	—	34	1	—	—	92	16
	Toestand in 1891. . . .	39	—	54	—	2	—	121	19
14	*Textiel-Nijverheid.*								
	Breierijen (machinale) . .	9	18	80	50	2	7	29	46
	Spinnerijen en weverijen van katoen	—	—	—	—	—	—	2 352	3 255
	Touwslagerijen	32	—	32	—	12	—	57	—
	Zeilmakerijen	8	—	10	—	—	—	4	—

1893 of in het geschikte seizoen.					Aantal bedrijven, waarin einde 1893 of in het geschikte seizoen, beschermde personen werkzaam waren.					
Gelderland 2e Inspectie.		Totaal aantal.			Totaal.	Friesland.	Groningen.	Drente.	Overijsel.	Gelderland (2e Inspectie).
Jeugdige personen.	Vrouwen	Jeugdige personen.	Vrouwen	Kolom 3—12.	Kolom 17—21.					
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
—	—	18	—	18	15	7	6	—	2	—
15	—	159	—	159	82	24	30	6	17	5
17	—	79	—	79	62	18	14	5	12	13
—	—	1	—	1	1	1	—	—	—	—
32	—	257	—	257	160	50	50	11	31	18
41	—	257	—	257	146	47	42	15	30	12
6	—	31	—	31	30	10	6	—	8	6
3	—	108	1	109	22	2	9	—	8	3
6	—	51	16	67	24	5	5	—	8	6
15	—	190	17	207	76	17	20	—	24	15
15	—	231	19	250	75	18	24	2	17	14
10	7	130	128	258	45	4	26	4	7	4
215	162	2 567	3 417	5 984	65	—	—	—	53	12
16	—	149	—	149	68	15	17	5	22	9
2	—	24	—	24	18	8	6	—	3	1

Groep.	OMSCHRIJVING volgens de Nijverheids-statistiek.	Aantal beschermde personen werkzaam einde							
		Friesland.		Groningen.		Drente.		Overijsel.	
		Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen	Vrouwen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
	Verschillende bedrijven .	10	—	40	16	21	69	461	1431
	Totaal . . .	59	18	162	66	35	76	2903	4732
	Toestand in 1891. . . .	55	18	107	15	24	44	3022	4743
15	*Verlichting, olie, vernis, enz.*								
	Verschillende bedrijven .	14	—	11	1	1	—	1	—
	Totaal . . .	14	—	11	1	1	—	1	—
	Toestand in 1891. . . .	10	—	9	—	1	—	11	—
16.	*Voedings- en genotsmiddelen.*								
	Aardappelmeelfabrieken .	1	—	35	36	—	—	—	—
	Bakkerijen (brood, beschuit, koek, banket, enz.) . .	136	—	66	—	23	—	69	—
	Cichoreifabrieken. . . .	18	15	32	—	9	—	8	7
	Koffiebranderijen. . . .	22	—	26	—	3	—	17	—
	Meelmolens.	2	—	5	—	3	—	11	—
	Sigarenfabrieken	151	—	211	12	45	—	524	8
	Tabakskerverijen. . . .	12	—	36	—	4	—	8	—
	Vleeschhouwerijen . . .	18	—	4	—	4	—	40	—
	Zuivelbereiding (fabrieken voor)	24	31	6	17	2	2	2	7
	Verschillende bedrijven .	47	5	37	5	5	—	44	7
	Totaal . . .	431	51	458	70	98	2	723	29
	Toestand in 1891. . . .	367	35	463	80	139	18	649	97

1893 of in het geschikte seizoen.					Aantal bedrijven, waarin einde 1893 of in het geschikte seizoen, beschermde personen werkzaam waren.					
Gelderland 2e Inspectie.		Totaal aantal			Totaal.	Friesland	Groningen	Drente.	Overijsel.	Gelderland (2e Inspectie).
Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Kolom 3—12.	Kolom 17—21.					
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
147	143	679	1659	2338	78	7	14	6	41	10
390	312	3549	5204	8753	274	34	63	15	126	36
354	223	3562	5043	8605	205	26	38	13	92	36
10	—	37	1	38	21	6	7	1	1	6
10	—	37	1	38	21	6	7	1	1	6
7	—	38	—	38	28	10	7	1	5	5
—	—	36	36	72	18	1	17	—	—	—
97	—	391	—	391	358	123	63	18	63	91
10	—	77	22	99	38	14	11	2	6	5
12	—	80	—	80	60	14	16	2	16	12
17	—	38	—	38	32	2	3	3	9	15
171	—	1102	20	1122	290	28	39	6	181	36
2	—	62	—	62	31	10	10	2	7	2
39	1	105	1	106	101	17	4	4	37	39
1	3	35	60	95	55	31	14	4	4	2
34	16	167	33	200	70	18	22	5	12	13
383	20	2093	172	2265	1053	258	199	46	335	215
388	36	2006	266	2272	918	217	192	46	276	187

Groep.	OMSCHRIJVING volgens de Nijverheids-statistiek.	Aantal beschermde personen werkzaam einde							
		Friesland.		Groningen.		Drente.		Overijsel.	
		Jeugdige personen.	Vrouwen	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen	Jeugdige personen	Vrouwen
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8	9.	10.
	Recapitulatie.								
1	Aardewerk, diamant, glas, enz.	256	84	44	6	110	65	144	89
2	Boek- en steendrukkerijen, enz.	118	1	180	—	46	—	124	2
3	Bouwbedrijven	155	—	122	—	32	—	238	—
4	Chemische Nijverheid . .	4	—	8	—	4	—	10	—
5	Hout-, kurk-, stroobewerking, enz	179	11	153	30	84	7	241	14
6	Kleeding en reiniging. .	592	247	869	447	126	32	516	598
7	Kunstnijverheid	2	—	17	—	—	—	—	—
8	Leder, wasdoek, enz. . .	4	—	17	—	3	—	19	—
9	Metalen (Winnen van) enz.	1	—	5	—	3	25	7	—
10	Metalen (eerste bewerking van)	199	—	161	—	42	—	291	71
11	Papier, enz.	18	15	73	30	1	—	45	22
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	65	—	101	—	13	—	46	—
13	Stoom- en andere werktuigen	49	—	34	1	—	—	92	16
14	Textiele Nijverheid . . .	59	18	162	66	35	76	2903	4732
15	Verlichting, olie, vernis, enz.	14	—	11	1	1	—	1	—
16	Voedings- en genotsmiddelen	431	51	458	70	98	2	723	29
	Totaal-Generaal.	2146	427	2415	651	598	207	5400	5573
	Totaal-Generaal in 1891.	1964	405	2210	655	553	168	5312	5521
	Vermeerdering of vermindering.	+ 182	+ 22	+ 205	— 4	+ 45	+ 39	+ 88	+ 52

1893 of in het geschikte seizoen.					Aantal bedrijven, waarin einde 1893 of in het geschikte seizoen, beschermde personen werkzaam waren.					
Gelderland 2e Inspectie.		Totaal aantal.			Totaal.	Friesland.	Groningen	Drente.	Overijsel.	Gelderland (2e Inspectie).
Jeugdige personen	Vrouwen.	Jeugdige personen.	Vrouwen.	Kolom 3—12.	Kolom 17—21.					
11	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
458	167	1012	411	1423	191	50	27	7	41	66
125	—	593	3	596	240	51	55	18	59	57
264	1	811	1	812	713	142	106	28	197	240
11	—	37	—	37	15	3	3	3	2	4
313	34	970	96	1066	385	62	85	30	118	90
1028	961	3131	2285	5416	1968	312	536	86	356	678
4	—	23	—	23	12	2	8	—	—	2
22	7	65	7	72	47	3	10	2	12	20
8	—	24	25	49	13	1	1	3	4	4
300	16	993	87	1080	646	159	120	33	174	160
201	192	338	259	597	75	9	20	1	8	37
32	—	257	—	257	160	50	50	11	31	18
15	—	190	17	207	76	17	20	—	24	15
390	312	3549	5204	8753	274	34	63	15	126	36
10	—	37	1	38	21	6	7	1	1	6
383	20	2093	172	2265	1053	258	199	46	335	215
3564	1710	14123	8568	22691	5889	1159	1310	284	1488	1648
3014	1406	13053	8155	21208	5259	1078	1185	248	1249	1499
+ 550	+ 304	+ 1070	+ 413	+ 1483	+ 630	+ 81	+ 125	+ 36	+ 239	+ 149

Vonnissen Gedurende 1893 werden in de 2de arbeidsinspectie 150 vonnissen gewezen wegens 306 wetsovertredingen, waaronder 1 in hooger beroep.

In 4 gevallen volgde vrijspraak.

De opgelegde geldboeten varieerden van f 0,50 tot f 40,— voor iedere overtreding.

In het algemeen kwamen de overtreders met geringe geldstraffen vrij; slechts in 39 gevallen werden boeten van f 5,— of hooger opgelegd.

Door de hierboven bedoelde 150 vonnissen werden tot geldboeten (subsidiair hechtenisstraf) veroordeeld, hoofden of bestuurders:

van bakkerijen	7	maal.
„ boek-, courant- en steendrukkerijen	2	„
„ borstelmakerijen	1	„
„ goud- en zilversmederijen	1	„
„ houtdraaierijen	1	„
„ kleermakerijen	7	„
„ koffiebranderijen	1	„
„ koperslagerijen	1	„
„ korenmolens	4	„
„ kruidenierswinkels	1	„
„ kuiperijen	1	„
„ lampensorteerderijen	4	„
„ loodgieters (werkplaatsen van)	1	„
„ machinefabrieken	2	„
„ mandenmakerijen	1	„
„ wattenmakerijen	2	„
„ metselaars (werkplaatsen van)	2	„
„ meubelmakerijen	3	„
„ modemaaksters en naaisters (werkplaatsen van)	20	„
„ olieslagerijen	3	„
„ pettenmakerijen	2	„
„ pottenbakkerijen	1	„
„ scheepstimmerwerven	1	„
„ schilderswerkplaatsen	1	„
„ schippers ('t bedrijf van)	19	„
„ schoenmakerijen	5	„
„ sigarenmakerijen	4	„

van slagerijen	4	maal.
„ smederijen	8	„
„ steenfabrieken	7	„
„ steenhouwerijen	1	„
„ stoffeerderijen	1	„
„ stucadoors (werkplaatsen van)	1	„
„ timmermanswinkels	5	„
„ touwslagerijen	4	„
„ turfstrooiselfabrieken	1	„
„ wagenmakerijen	1	„
„ wasch- en bleekinrichtingen	12	„
„ weverijen	2	„
„ wrijfwasfabrieken	1	„
„ zadelmakerijen	1	„
„ zakkenplakkerijen	1	„
„ zeilmakerijen	1	„
„ zuivelfabrieken	1	„
Totaal	150	maal.

De 306 overtredingen betroffen:

in 30	gevallen	art. 3:	arbeid van kinderen beneden 12 jaar;
„ 41	„	„ 5:	arbeid doen verrichten op verboden uren;
„ 1	„	„ 6:	„ „ „ gedurende den rusttijd;
„ 2	„	„ 7:	„ „ „ op Zondag;
„ 62	„	„ 10:	het ontbreken van arbeidskaarten;
„ 7	„	„ 10 al. 4:	het niet terugbezorgen der arbeidskaart;
„ 154	„	„ 11:	de naam niet vermeld op eene arbeidslijst;
„ 8	„	„ 15:	geen mededeeling doen van een ongeluk;
„ 1	„	„ VI van het Kon. besluit van 15 Juli 1891 *Stbl.* n°. 147)	het doen voortbewegen van eenen voor een jongen te zwaren last.

Uit kolom 22 der 1ste bijlage blijkt, in welke gemeenten zij werden verpleegd.

De extract-vonnissen werden mij toegezonden door de Ambtenaren van het Openbaar Ministerie bij:

I. de Kantongerechten te:

Almelo	in	1	geval.
Appingedam	„	1	„
Arnhem	„	23	gevallen.
Assen	„	1	geval.
Bergum	„	1	„
Deventer	„	2	gevallen.
Doesburg	„	2	„
Emmen	„	2	„
Enschedé	„	15	.
Groenlo	„	4	„
Groningen	„	20	„
Harderwijk	„	3	„
Harlingen	„	3	„
Heerenveen	„	1	geval.
Hoogeveen	„	1	„
Kampen	„	5	gevallen.
Leeuwarden	„	21	„
Meppel	„	1	geval.
Ommen	„	1	„
Onderdendam	„	1	„
Steenwijk	„	1	„
Terborg	„	3	gevallen.
Wageningen	„	5	„
Winschoten	„	7	„
Znidbroek	„	14	„
Zutphen	„	2	„
Zwolle	„	8	„
II. de Arrondissements-Rechtbank te Leeuwarden	„	1	geval.
Totaal		150	gevallen.

Voor zoover mij bekend, werden door den Hoogen Raad gedurende 1893 geene arresten gewezen die betrekking hadden op de 2de Arbeids-inspectie.

Evenals in het vorige jaar, volgde ook gedurende 1893, wegens eene

minder juist opgemaakte dagvaarding op één proces-verbaal vrijspraak.

Ik acht het niet van belang ontbloot, deze vrijspraak eenigszins uitvoerig te behandelen, omdat hieruit blijkt hoe moeielijk het is, wegens het in de artt. 3—9 der Arbeidswet neergelegd stelsel, op grond van art. 17 dier wet, met succes vervolgingen in te stellen.

Aan de fabrikanten B. W. en H. ter Kuile, directeuren der spinnerij „Tubantia" te Enschedé, was eene vergunning geweigerd om op 26 en 27 Juli 1892 door beschermde personen gedurende twaalf uur arbeid te doen verrichten. Niettegenstaande deze weigering werd door de surveilleerende ambtenaren der politie die fabriek des avonds, een half uur later dan op de lijst vermeld stond, in volle werking aangetroffen.

Een proces-verbaal wegens overtreding van art. 5, bedreven ten opzichte van 54 beschermde personen, was hiervan het gevolg.

In dat proces-verbaal waren tevens opgenomen de volgende verklaringen:

1°. van Johannes Sachse, boekhouder dier fabriek:

„dat op dag en tijd als boven omschreven de fabriek tot kwartier voor zeven uur had geloopen en bovengenoemd personeel tot dien tijd daarin had gewerkt;

dat hij wel wist, dat het verzoek aan den burgemeester gericht, om langer te mogen werken, was geweigerd en desniettemin de machinist had gezegd, dan zullen wij maar een paar minuten smokkelen";

2°. van Gerhard Herman Borgert, fabrieksbaas aldaar:

„wij hebben met ons geheele personeel tot kwartier voor zeven uur gewerkt, maar ik wist niet, dat het verzoek om langer te mogen werken was geweigerd, maar wist wel, dat het gevraagd was"

3°. van Johannes Antonius Alink, machinist van deze fabriek:

„door den boekhouder Sachse is mij gelast de machine langer te laten loopen en heb ik gestopt kwartier voor zeven uur; het geheele personeel heeft ook tot dien tijd in de fabriek gewerkt."

Den 26sten Juli 1893 (den 363sten dag *na* het op den 28sten Juli 1892 opgemaakt proces-verbaal) werden beide voornoemde fabrikanten bij vonnis van den kantonrechter te Enschedé, bij verstek gewezen, van het hun ten laste gelegde feit vrijgesproken. Deze vrijspraak berustte op de volgende wetsoverwegingen:

„Overwegende, dat wij uit de bijgebrachte bewijsmiddelen niet de overtuiging hebben geput, dat het bij dagvaarding ten laste gelegde *door de beklaagden* is gepleegd, weshalve zij daarvan behooren te worden vrijgesproken."

„Overwegende, dat door den getuige Johannes Sachse ter terechtzitting onder eede is verklaard (welke verklaring door niets is ontzenuwd), dat hij op den bij dagvaarding bedoelden avond *op eigen verantwoordelijkheid* heeft gelast om tot kwart voor zeven te werken; dat

hij zulks bij enkele uitzonderingen waagt te doen en bovendien dat geen der beide directeuren dien avond, ten tijde dat er tusschen half zeven en zeven uur in de fabriek gewerkt werd, aanwezig was".

Het uittreksel van dit vonnis ontving ik den 12[den] Januari 1894.

Zoo spoedig mogelijk stelde ik, onder overlegging van afschriften der hierop betrekking hebbende stukken, den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid met deze uitspraak in kennis, Zijne Excellentie tevens verzoekende, de wenschelijkheid te willen overwegen, van dit vonnis cassatie te doen aanteekenen in het belang der wet.

Bij schrijven van den 6[den] Maart 1894, 2e afd. A, n°. 117, deelde de Minister van Justitie aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid mede, dat het Zijne Excellentie, op grond der ingewonnen berichten, voorkwam, dat het vonnis van den kantonrechter te Enschedé op goede gronden was gewezen; dat de interpretatie van den kantonrechter van de in de wet voorkomende woorden *„doen verrichten"* was gegrond op het verhandelde in de Tweede Kamer bij de beraadslagingen over de artt. 3 en 17 der arbeidswet en in het bijzonder op het door den Minister van Justitie aldaar gesprokene bij de discussie over art. 17 naar aanleiding van de vraag, of de aansprakelijkheid der werkgevers al dan niet met uitsluiting van anderen, afzonderlijk behoorde te worden geregeld.

Op grond van een en ander en onder vermelding, dat de Regeering aan het woord „doen" dezelfde beteekenis heeft willen hechten als in art. 47 van het Wetboek van Strafrecht, vond de Minister van Justitie geene termen, stappen te doen om van bedoeld vonnis cassatie in het belang der wet uit te lokken.

HOOFDSTUK II.

Inrichting van fabrieken en werkplaatsen.

Ook gedurende 1893 kon ik duidelijk waarnemen, dat in de grootere bedrijven de hoofden of bestuurders bij de inrichting of verandering hunner werkplaatsen de gezondheidsbelangen der werklieden behartigd en de gevaarlijke plaatsen beter beschut hadden.

Voor een niet gering deel kan deze gezindheid worden toegeschreven aan vermeerderde belangstelling in het lot der werklieden; meer en meer toch worden de werkgevers zich van hunne verplichtingen in dit opzicht bewust.

De verhooren der Enquête-commissie, de door de leden dier commissie aan verschillende fabrieken gebrachte bezoeken, alsmede de bepalingen van het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147) zullen hierop vermoedelijk wel eenigen invloed hebben uitgeoefend.

Ten einde niet in herhalingen te vervallen van hetgeen reeds in mijn vroegere jaarverslagen dienaangaande werd medegedeeld, wensch ik thans in het kort slechts te behandelen, hetgeen gedurende 1893 in het bijzonder mijn aandacht trok.

In de letterzetterijen en sigarenmakerijen, waar beschermde personen werkzaam zijn, werd nog niet algemeen de hand gehouden aan het voorschrift, dat de vloeren dier werkplaatsen minstens eenmaal per week geschrobd moeten worden. Het meest nam ik zulks waar in letterzetterijen. Reinheid

Ook werd over het algemeen te weinig gezorgd, dat de letterkasten op vaste tijden gereinigd werden. In den regel gunden zich de letterzetters hiervoor niet den tijd. Slechts in enkele gevallen werd hierin behoorlijk voorzien, wanneer hiermede een bepaald persoon belast was, die door den bestuurder van het bedrijf betaald werd.

In de inrichtingen voor machinale houtbewerking werden de vloeren, vooral in de nabijheid der onbeschermde werktuigen, niet voldoende

vrijgehouden van spaanders, krullen enz. Dit veroorzaakte in verschillende werkplaatsen vrij ernstige ongelukken.

Slechts in enkele werkplaatsen werden de muren geregeld gewit en het drijfwerk behoorlijk gereinigd. Niet algemeen werd de nadeelige invloed erkend, die door het werken in stoffige en vuile werkplaatsen op de gezondheid der werklieden wordt uitgeoefend.

Waschgelegenheid en kleedkamers.

Deze liet in de meeste der door mij bezochte letterzetterijen en lompensorteerderijen nog te wenschen over.

In 21 gevallen kon ik, op grond der voorschriften van het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), op eene verbetering aandringen.

Eene zeer goede gelegenheid om zich vóór het verlaten der fabriek te reinigen trof ik aan in de spinnerij van de firma van Heek en C°., te Enschedé. In het lokaal, bestemd voor het verwisselen en opbergen der kleeding, stonden onder de kranen der wateraanvoerbuizen zeer nette waschtoestellen. Van deze gelegenheid werd druk gebruik gemaakt, zoodat de firma besloot dergelijke kleedvertrekken ook in de overige afdeelingen harer fabriek in te richten. Het ware wenschelijk, dat het nut van dergelijke inrichtingen meer algemeen werd ingezien. Met eenigen goeden wil zou hiervoor in de meeste der grootere fabrieken wel voldoende ruimte beschikbaar zijn, niet alleen voor de vrouwelijke, maar ook voor de mannelijke werklieden Hierdoor wordt toch niet alleen de welvoegelijkheid, maar ook de gezondheid der werklieden bevorderd.

Behoeven de dikwerf doornatte kleedingstukken niet meer in de werklokalen te worden opgehangen, dan zal de lucht dier werkplaatsen aanmerkelijk verbeterd worden en kunnen de werklieden steeds behoorlijk gereinigd en in drooge kleeren de fabriek verlaten.

Privaten.

In die werkplaatsen, waar de toestand dezer inrichtingen mij bij vroegere bezoeken aanleiding tot opmerkingen gaf, werden bijna zonder uitzondering de door mij verstrekte wenken behoorlijk behartigd.

Bijkans zonder onderscheid trof ik afzonderlijke privaten aan voor mannen en vrouwen. Slechts in ééne werkplaats (in de nieuwe boek- en courantdrukkerij van den heer H. van Gortel te Wageningen) trof ik een watercloset aan; met behulp van den in die inrichting aanwezigen gasmotor werd het op de bovenverdieping geplaatste waterreservoir gevuld, zoodat hier met betrekkelijk geringe kosten, eene zeer goede inrichting verkregen werd.

Licht.

In het meerendeel der bezochte fabrieken en werkplaatsen gaf de verlichting mij geene aanleiding tot opmerkingen.

In drie gevallen, in eene pannenfabriek, in eene steendrukkerij en in een gedeelte eener weverij, zag ik mij evenwel verplicht, aan te dringen op het aanbrengen van meer licht.

Slechts eenmaal trof ik jeugdige personen werkzaam aan in besloten ruimten, waarin de temperatuur meer dan 32° Celsius bedraagt, en wel in de hiervoor bedoelde pannenfabriek, waar jongens bij het verwerken van het zand, voor het smoren der ovens, gedurende ongeveer 15 minuten werkzaam waren in eene temperatuur van 55° Celsius. Temperatuur. Ventilatie, hoogte en inhoud der lokalen.

Den eigenaar, burgemeester der gemeente waarin deze fabriek gelegen is, verzocht ik te willen bevorderen, dat voor dergelijke werkzaamheden niet meer jongens werden gebruikt.

Gedurende het afgeloopen jaar werden door Z. Exc. den Minister van Watorstaat, Handel en Nijverheid voor zes letterzetterijen tijdelijke vrijstellingen verleend van de in het Kon. besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147) bepaalde hoogte dier werkplaatsen.

Uit het volgende overzicht blijkt van ieder dezer werkplaatsen de hoogte, het aantal daarin werkzame personen en het beschikbare aantal M³ lucht voor ieder persoon.

Letterzetterijen waarvoor vrijstelling verleend werd.

Volgnummer.	Hoogte van de werkplaats in M.	Aantal arbeid verrichtende personen.	Beschikbare M³ voor ieder persoon.
1	2.10	3	14.7
2	2.15	5	10.7
3	2.68	20	11.8
4	2.89	12	12 9
5	gem. 2.90	10	11.—
6	2.97	4	23.5

Van deze letterzetterijen zijn gelegen in de gemeenten: Deventer 1, Groningen 1; Sneek 2; Steenwijk 1; Zutphen 1.

Op één adres, betrekking hebbend op eene zeer kleine handelsdrukkerij, moest eene afwijzende beschikking worden genomen, omdat die werkplaats na den 1sten November 1891 als zoodanig in gebruik werd genomen.

Verschillende der in mijn vorig verslag op de bladz 208 en 209 vermelde letterzetterijen werden vóór afloop van den verleenden vergunningstermijn 't zij geheel verplaatst, 't zij verbeterd.

Hiervan bezocht ik te Wageningen de geheel nieuwe inrichting van den heer H. van Gortel en te Zwolle de verbeterde der firma la Rivière en Voorhoeve. De eerstbedoelde levert thans, bij eene hoogte van 4,25 M.

voor ieder persoon eene vrije luchtruimte van 37,3 M³.; de tweede werd tot 3,45 M. verhoogd en zoodanig vergroot, dat aldaar voor ieder der werklieden 17,1 M³. luchtruimte beschikbaar is; vroeger was dit 8,4 M³.

De luchtververschiug liet in de meeste gevallen nog veel te wenschen over, zoodat ik herhaaldelijk verplicht was aan te dringen op het aanbrengen van ventilatiekokers, het veranderen der schuiframen in koekoekramen, enz.

Onvoldoende werkplaatsen trof ik aan bij costuumnaasters, bij schoenen bij kleermakers.

In negen gevallen moest het eenigszins langdurig verblijf in dergelijke lokalen bepaald eenen nadeeligen invloed uitoefenen op de gezondheid der werklieden. Dit was mijns inziens o. a. het geval in de op de zolderverdieping aangetroffen confectie-inrichting, waar 16 meisjes en vrouwen werkzaam waren. Bij een hoogte van 1,95 M. was in dit vertrek voor ieder der personen slechts 1,5 M³. lucht beschikbaar.

Het grootste gedeelte der zoldering was van glas. De verlichting was derhalve zeer gunstig, maar in den zomer was die werkplaats onuitstaanbaar warm. Als ventilatiemiddel diende de deur van het vertrek en bij droog weder een beweegbaar gedeelte van het glazen dak, dat evenwel veel tocht veroorzaakte en vermoedelijk meestal dicht bleef.

In de overige acht werkplaatsen varieerde de voor ieder der personen beschikbare luchtruimte van 3,1 M³. tot 5 M³. De hoogte bedroeg in een geval 2 M., in de overige 2,35 en 2,50 M.

In de meeste gevallen werd het voor de gezondheid nadeelige dier werkplaatsen door de hoofden dier bedrijven wel erkend, maar de eigenaars der perceelen waren ongenegen verbeteringen aan te brengen.

In eene metaalslijperij klaagden de werklieden over den nadeeligen invloed, dien de ingeademde stof op hunne gezondheid uitoefende. De eigenaar verklaarde zich bereid de door mij aanbevolen stofzuigers aan te brengen.

In de weverijen en spinnerijen wordt meer en meer door het aanbrengen van ventilators, waterstuifapparaten enz. de gezondheid der werklieden bevorderd.

Onder de nieuw gebouwde inrichtingen trokken, wegens de groote verdiepingshoogte en de goede ventilatie, in het bijzonder mijne aandacht: de nieuwe spinnerij van de firma Gebr. van Heek te Enschedé, de Koninklijke stoombleekerij en een gedeelte der Koninklijke stoomweverij te Nijverdal, directeur de heer G. Salomonson Hzn, alsmede de op de eerste verdieping gebouwde, gedurende 1893 geopende nieuwe weverij van de firma Jannink en Zoon te Enschedé.

In verschillende fabrieken werden de waterstuifapparaten buiten werking gesteld als minder doeltreffend, vermoedelijk doordien het water niet onder voldoend hooge drukking in de apparaten wordt gevoerd.

In de oude weverij van den heer H. ten Cate Hzn. te Almelo trof ik 15 dier toestellen in werking aan; zij bleken te voldoen. Het water werd hier onder een druk van 14 atmosferen toegevoerd.

Voor zoover mij bekend, bleken de BLACKMAN-ventilators het meest doelmatige der luchtafvoer- of toevoertoestellen.

In de door mij bezochte vlasbrakerijen vond ik de stofzuigers overal in werking, zoodat de werklieden geen last meer ondervonden van de voor de ademhalingsorganen zoo nadeelige vlasvezeltjes.

Een groot aandeel der bezochte sigarenmakerijen bleek niet te voldoen aan de voorschriften, gesteld in het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147).

Met inbegrip der einde 1892 niet afgedane adressen, werden gedurende 1893 een 166 tal verzoekschriften om vrijstelling behandeld.

In 55 gevallen kon hierop geene gunstige beschikking genomen worden, omdat de werkplaatsen eerst na den 1sten November 1891 als zoodanig in gebruik waren genomen.

Ook bleek het, dat 38 adressanten de bedoeling van het Koninklijk besluit niet hadden begrepen. Een nader ingesteld onderzoek toonde toch dat in enkele gevallen hunne werkplaats aan de gestelde eischen voldeden, en in de overige, dat aldaar geene beschermde personen aanwezig waren. Aan deze laatstbedoelde, alleen tehuis werkende, sigarenmakers werd derhalve medegedeeld, dat zij de aangevraagde vrijstelling niet behoefden, zoolang zij aldaar niet door jeugdige personen of vrouwen arbeid deden verrichten.

Op de overige 73 adressen, die betrekking hadden op 60 sigarenmakerijen, werd voor korter of langer tijd de gewenschte vrijstelling verleend.

De volgende twee staatjes, wier inrichting overeenkomt met die, welke op bladz. 213 en volgende van mijn vorig jaarverslag voorkomen, geven een overzicht van den toestand dier lokalen, wat hoogte, inhoud en aantal werklieden betreft.

Sigarenmakerijen van fabrikanten.

Volg-N°.	Hoogte van de werkplaats in M.	Aantal arbeid verrichtende personen.	Beschikbare M³. voor ieder persoon.	*Aanmerkingen.*
1	1.80	3	14.4	
2	gem. 2.71	17	9.0	
3	2.75	25	6.6	max.: 25 pers.
4	2.80	25	7.6	
5	2.86	6	10.4	
6	3.52	125	5.5	max.: 125 pers.

Van deze sigarenmakerijen zijn gelegen in de gemeenten: Dalfsen 1; Deventer 2; Kampen 1; Nieuwe Schans 1; Winschoten 1.

Sigarenmakerijen van tehuiswerkers.

Volg N°.	Hoogte van de werkplaats in M.	Aantal arbeid verrichtende personen.	Beschikbare M^3. voor ieder persoon.	*Aanmerkingen.*
1	gem. 1.50	4	13.0	
2	1.80	4	2.4	max. 4 pers.
3	1.92	2	7.1	
4	1.95	2	4.1	max. 2 pers.
5	2.02	3	6.0	max. 3 pers.
6	2.03	5	8.8	
7	2.05	2	3.0	max. 2 pers.
8	2.08	4	3.8	max. 4 pers.
9	2.08	2	7.0	
10	2.10	4	5.2	max. 4 pers.
11	2.10	2	5.6	max. 2 pers.
12	2.10	3	8.1	
13	2.15	4	4.4	max. 4 pers.
14	2.18	2	14.2	woon- en slaapvertrek.
15	2.22	2	6.2	max. 2 pers.
16	2.22	2	12.7	
17	2.25	2	13.5	
18	2 25	2	13.6	
19	2.30	2	12.5	
20	2.36	2	4.6	max. 2 pers. slaapvertrek
21	2.37	2	8.2	woon- en slaapvertrek.
22	2.38	2	5.4	max. 2 pers.
23	2.40	4	5.0	max. 4 pers.
24	2.48	8	6.8	max. 8 pers.
25	2.50	4	10.1	slaapvertrek
26	2.50	2	10.3	
27	2.53	2	12.2	slaapvertrek.

Volg N°.	Hoogte van de werkplaats in M.	Aantal arbeid verrichtende personen.	Beschikbare M³. voor ieder persoon.	*Aanmerkingen.*
28	2.53	2	14.1	woon- en slaapvertrek.
29	2.53	2	24.2	woon- en slaapvertrek.
30	2 55	2	17.9	woon- en slaapvertrek.
31	2 55	2	19.3	woon- en slaapvertrek.
32	2.56	4	11.2	
33	2.57	2	21 8	woon- en slaapvertrek.
34	2.58	2	10.0	keuken.
35	2.58	2	19.2	
36	2.65	2	11.3	
37	2.65	2	12.4	
38	2.67	2	18.8	woon- en slaapvertrek.
39	2.68	2	14.9	
40	2.68	2	24.8	woon- en slaapvertrek.
41	2.70	2	13.5	
42	2.70	1	43.5	woon- en slaapvertrek.
43	2.74	4	9.9	woonvertrek.
44	2.75	2	18.1	slaapvertrek en keuken.
45	2.75	2	22.4	woon- en slaapvertrek.
46	2.77	2	10.1	slaapvertrek.
47	2.78	2	12.4	keuken.
48	2.79	2	27.0	woon- en slaapvertrek.
49	2.87	2	10.9	woon- en slaapvertrek.
50	2.87	2	18.5	woon- en slaapvertrek.
51	2.90	2	16.5	woon- en slaapvertrek.
52	2.91	2	15.5	woon- en slaapvertrek.
53	2.92	2	24.4	woon- en slaapvertrek.
54	2.97	2	19.1	

Van deze sigarenmakerijen zijn gelegen in de gemeenten: Kampen 51; Wageningen 1; IJsselmuiden 1; Zwolle 1.

Van de sedert het vorige jaar reeds verbeterde sigarenfabrieken bezocht ik de inrichting van den heer H. Lieftinck te Groningen, welke geheel nieuw ingericht, thans, ook wat reinheid en ventilatie betreft, onder de beste dezer, in mijne inspectie gelegen, werkplaatsen, gerangschikt kan worden.

Het lokaal der sigarenmakers levert toch, bij eene hoogte van 4 M., voor ieder der aldaar werkzame personen eene vrije luchtruimte van ruim 8 M^3. op.

De vroegere werkplaatsen dezer firma waren 2.70 M. respectievelijk 3 M. hoog, bij eenen kubieken inhoud per persoon van 5.2 M^3. respectievelijk 4.7 M^3.

Op den vloer stonden thans overal spuwbakken, die op geregelde tijden schoongemaakt werden. De ventilatie is goed; onder het platte dak is eene zoldering van geolied hout aangebracht, terwijl langs de muren geoliede lambrizeeringen zijn getimmerd, waarachter eene laag van 0.05 M. zaagsel, als slechte warmtegeleider. De wanden der droogkamers zijn voorzien van eene dikke laag slakkenwol, zoodat men van de daarin aanwezige hitte in het aangrenzende lokaal geen hinder ondervindt.

Schaftlokalen. Slechts in 4 inrichtingen trof ik behoorlijk ingerichte schaftlokalen aan. Het doelmatige van die inrichtingen wordt nog te weinig erkend.

In de meeste der bezochte sigarenmakerijen vernam ik, dat gedurende de schafttijden de jeugdige personen het sigarenmakerslokaal verlieten. Was de woning te ver verwijderd, dan werd de boterham op straat genuttigd; bij slecht weder was dit moeilijk vol te houden. Slechts in een paar gevallen merkte ik, dat alsdan aan deze jongens de gelegenheid geboden was, om in een behoorlijk verwarmd vertrek te schaften. Gold de betreffende maatregel van het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n^0. 147) voor alle werklieden, dan vertrouw ik, dat in de meeste sigarenfabrieken schaftlokalen zouden worden ingericht. Men verkreeg dan tevens de gelegenheid om, behalve gedurende het middaguur, ook 's voormiddags en 's namiddags de werkzalen nog eens behoorlijk te laten doorluchten.

In de letterzetterijen werd het verbod, om aldaar te schaften, nog veelvuldig overtreden. Herhaaldelijk zag ik dat de jongens, op de wijze der schooljongens, die in de klasse de eene of andere versnapering gebruiken, onder het werk door hun boterham opaten. Het verbod was bekend, maar de handhaving daarvan liet te wenschen over. Dit zou zeker beter worden, indien ook aan de oudere gezellen het schaften in de letterzetterij wettelijk verboden ware.

HOOFDSTUK III.

Beveiliging tegen ongevallen in fabrieken en werkplaatsen.

Ongelukken. Ik ontving in het afgeloopen jaar 422 kennisgevingen van ongelukken, waarvan 416 als bedoeld in art 15 der arbeidswet. In het vorig jaar bedroeg dit aantal 324, derhalve eene vermeerdering van 92 kennisgevingen.

Deze ongelukken hadden plaats in 257 verschillende bedrijven.

In de bijgevoegde staten E, F, G en H zijn deze ongelukken gerangschikt op dezelfde wijze, als zulks in vorige jaren het geval was. Eene nadere toelichting mag derhalve overbodig geacht worden.

Staat E.

Staat E.

OVERZICHT *der ongelukken gedurende*

Volgnummer.	Het ongeluk had plaats bij of door:	1 — Aardewerk, diamant, glas, kalk, steen, enz.	2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	3 — Bouwbedrijven.	4 — Chemische nijverheid, meststoffen, enz.	5 — Hout-, kurk-, stroobewerking, enz.	6 — Kleeding en reiniging.	7 — Kunstnijverheid.
1	Krachtwerktuigen.....	1	1	—	—	1	—	—
2	Drijfwerk	1	—	—	—	2	—	—
3	Werktuigen voor het bewerken van metalen.	—	—	—	—	—	—	—
4	Werktuigen voor het bewerken van hout....	—	—	9	—	11	—	—
5	Werktuigen voor het bewerken van andere grondstoffen	2	—	1	—	1	—	—
6	Andere werktuigen zooals: slijpsteenen, ponsen, stempels, persen, calanders, centrifuges.	2	6	—	—	1	3	—
7	Liften, lieren, kranen.	—	—	—	—	1	—	—
8	Wagens en transport van voorwerpen.....	4	—	6	—	3	—	—
9	Het vallen van zolders of bordessen, loopplanken, ladders, trappen, uitglijden, enz..	3	—	33	—	—	2	—
10	Het vallen van voorwerpen	3	—	13	—	2	1	—
11	Het ontploffen van licht brandbare stoffen, en het afvliegen van splinters of schilfers.	—	—	1	—	—	—	—
12	Het ontsnappen van vergiftige gassen, gevaarlijke vloeistoffen, het branden door kokende vloeistoffen, gloeiende of gesmolten metalen.	—	—	—	—	—	—	—
13	Stoomketels en kooktoestellen...........	—	—	—	—	—	—	—
14	Andere oorzaken	2	—	26	—	2	—	—
	Totaal. .	18	7	89	—	24	6	—

1893, *gerangschikt naar de oorzaken.*

8 — Leder, wasdoek, caoutchouc, enz.	9 — Metalen (winnen van) turf, zout, enz.	10 — Metalen (Eerste bewerking van), enz.	11 — Papier, enz.	12 — Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen, enz.	13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	14 — Textiel-nijverheid.	15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	16 — Voedings- en genotsmiddelen.	Totaal.
—	—	—	—	—	1	—	—	4	8
—	1	—	3	—	—	4	1	5	17
—	—	15	1	3	7	—	—	—	26
—	—	1	—	—	2	—	—	—	23
1	—	—	1	—	—	32	—	3	41
—	—	1	5	1	2	5	5	3	34
—	—	1	1	—	5	—	—	2	10
—	—	2	1	1	7	6	—	8	38
—	1	2	6	1	12	12	2	13	87
—	—	3	5	2	8	—	—	2	39
—	—	1	1	1	10	—	—	2	16
—	—	11	—	—	7	—	1	3	22
—	—	—	1	—	1	1	—	—	3
—	—	8	2	2	7	—	1	2	52
1	2	45	27	11	69	60	10	47	416

Staat F. OVERZICHT *der ongelukken gedurende*

Aard van het ongeluk.		1 — Aardewerk, diamant, glas, kalk, steen, enz.	2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	3 — Bouwbedrijven.	4 — Chemische nijverheid, meststoffen, enz.	5 — Hout-kurk-, stroobewerking, enz.	6 — Kleeding en reiniging.	7 — Kunstnijverheid.
Beleedigde deelen.	Hoofd	—	—	11	—	—	1	—
	Oogen	—	—	2	—	—	—	—
	Aangezicht	—	—	3	—	—	—	—
	Armen en handen	3	3	14	—	7	1	—
	Vingers	4	3	4	—	10	2	—
	Bovenlichaam	1	—	15	—	1	—	—
	Onderlichaam	6	—	21	—	3	—	—
	Voeten	2	1	4	—	1	1	—
Brandwonden		—	—	—	—	—	1	—
Inwendige kneuzingen		1	—	8	—	2	—	—
Gedood		1	—	7	—	—	—	—
Totaal		18	7	89	—	24	6	—

1893, *gerangschikt naar hun aard.*

8 — Leder, wasdoek, caoutchouc, enz.	9 — Metalen, (winnen van) turf, zout, enz.	10 — Metalen (Eerste bewerking van) enz.	11 — Papier, enz.	12 — Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen, enz.	13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	14 — Textielnijverheid.	15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	16 — Voedings- en genotsmiddelen.	Totaal.
—	—	—	1	—	2	3	—	2	20
—	—	2	1	—	9	3	—	—	17
—	—	1	—	1	1	—	—	1	7
—	1	9	8	3	8	11	3	9	80
1	—	16	6	5	21	27	4	12	115
—	1	1	2	1	3	5	—	—	30
—	—	2	1	—	7	1	—	9	50
—	—	1	4	—	6	1	1	1	23
—	—	13	2	—	9	2	1	5	33
—	—	—	1	1	3	5	1	5	27
—	—	—	1	—	—	2	—	3	14
1	2	45	27	11	69	60	10	47	416

STAAT G. OVERZICHT *van den leeftijd der personen*

Leeftijd der personen.		1 — Aardewerk, diamant, glas, kalk, steen, enz.	2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	3 — Bouwbedrijven.	4 — Chemische nijverheid, meststoffen, enz.	5 — Houtkurk-, stroobewerking, enz.	6 — Kleeding en reiniging.	7 — Kunstnijverheid.
Mannelijke.	Van 12—13 jaar	—	—	1	—	—	—	—
	„ 13—14 „	1	—	—	—	—	—	—
	„ 14—15 „	—	1	2	—	—	—	—
	„ 15—16 „	2	2	1	—	—	—	—
	„ 16—20 „	2	1	12	—	4	—	—
	„ 20—40 „	7	3	48	—	12	—	—
	„ 40—60 „	4	—	21	—	8	—	—
	daarboven	2	—	3	—	—	—	—
	Totaal. . .	18	7	88	—	24	—	—
Vrouwelijke.	Van 12—13 jaar	—	—	—	—	—	1	—
	„ 13—14 „	—	—	—	—	—	—	—
	„ 14—15 „	—	—	—	—	—	—	—
	„ 15—16 „	—	—	—	—	—	—	—
	„ 16—20 „	—	—	—	—	—	2	—
	„ 20—40 „	—	—	—	—	—	1	—
	„ 40—60 „	—	—	—	—	—	1	—
	daarboven	—	—	1	—	—	1	—
	Totaal. . .	—	—	1	—	—	6	—
Totaal Generaal . . .		18	7	89	—	24	6	—
Gehuwde mannen. . .		11	1	44	—	8	—	—
„ vrouwen. . .		—	—	1	—	—	1	—

aan wie een ongeluk in 1893 *is overkomen.*

8 — Leder, wasdoek, caoutchouc, enz.	9 — Metalen (winnen van) turf-, zout, enz.	10 — Metalen (Eerste bewerking van) enz.	11 — Papier, enz.	12 — Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen, enz.	13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	14 — Textielnijverheid.	15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	16 — Voedings- en genotsmiddelen.	Totaal.
—	1	3	1	—	—	3	—	1	10
—	—	4	—	—	1	1	—	—	7
—	—	2	1	1	1	2	1	1	12
—	—	5	—	1	3	1	—	3	18
—	—	10	7	3	10	9	3	5	66
1	1	11	14	4	37	23	3	24	188
—	—	8	4	2	17	12	2	10	88
—	—	2	—	—	—	1	—	1	9
1	2	45	27	11	69	52	9	45	398
—	—	—	—	—	—	1	—	—	2
—	—	—	—	—	—	4	—	—	4
—	—	—	—	—	—	1	—	1	2
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	1	—	3
—	—	—	—	—	—	2	—	1	4
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	—	—	8	1	2	18
1	2	45	27	11	69	60	10	47	416
—	1	16	11	6	40	23	2	25	188
—	—	—	—	—	—	1	—	—	3

Staat H. OVERZICHT *der dagen waarop de*

Dagen der week.	1 — Aardewerk, diamant, glas, kalk, steen, enz.	2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	3 — Bouwbedrijven.	4 — Chemische nijverheid, meststoffen, enz.	5 — Hout-, kurk-, stroobewerking, enz.	6 — Kleeding en reiniging.	7 — Kunstnijverheid.
Zondag.	—	—	—	—	—	—	—
Maandag	5	—	16	—	2	—	—
Dinsdag	3	4	13	—	3	2	—
Woensdag.	3	—	15	—	4	1	—
Donderdag	2	1	19	—	7	—	—
Vrijdag	1	1	15	—	4	3	—
Zaterdag	4	1	11	—	4	—	—
Totaal. . .	18	7	89	—	24	6	—

ongelukken plaats vonden in 1893.

8 — Leder, wasdoek, caoutchouc, enz.	9 — Metalen (winnen van) turf-, zout, enz.	10 — Metalen (Eerste bewerking van), enz.	11 — Papier, enz.	12 — Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen, enz.	13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	14 — Textielnijverheid.	15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	16 — Voedings- en genotsmiddelen.	Totaal.
—	—	—	1	—	2	—	1	—	4
—	1	8	6	1	13	11	1	8	72
—	—	10	5	2	14	8	2	10	76
—	—	6	4	5	7	9	1	10	65
—	—	7	3	—	11	11	1	7	69
—	1	7	4	2	8	11	2	3	62
1	—	7	4	1	14	10	2	9	68
1	2	45	27	11	69	60	10	47	416

Zooals ik reeds in het eerste hoofdstuk van dit verslag opmerkte, heb ik gegronde reden te veronderstellen, dat ook gedurende 1893 van menig ongeluk nog geene kennisgeving aan den burgemeester werd ingezonden. De hierboven bedoelde vermeerdering betrof voornamelijk de ongelukken voorgekomen in de bedrijven, behoorende tot de groepen 3, 10, 13 en 16 der Nijverheids-statistiek.

Daarentegen hadden blijkens de ontvangen kennisgevingen in boek- en steendrukkerijen, in papierfabrieken en in de tot de Textiel-Nijverheid behoorende bedrijven, minder ongelukken plaats dan in 1892.

Van deze ongelukken hadden plaats:

tusschen 5 uur voormiddags en 12 uur 's middags 174;
„ 12 „ 's middags „ 7 „ namiddags 225;
„ 7 „ „ „ 5 „ voormiddags 17;

in Januari 28; Februari 27; Maart 28; April 23; Mei 31; Juni 51; Juli 34; Augustus 35; September 30; October 50; November 51 en December 28.

Afloop der ongelukken.

Uit de ontvangen mededeelingen aangaande den afloop dezer ongelukken blijkt, dat 14 mannen (waarvan 10 gehuwd) gedood werden, terwijl een meisje, werkzaam in eene spinnerij (door de amputatie van haar rechterarm), een metselaar en een rietdekker, niet meer in staat zullen zijn arbeid te verrichten; laatstgenoemde werd tengevolge der bekomen hersenschudding krankzinnig.

Verder werden gedeeltelijk invalide:

door het verlies van een oog . . . . 4 personen;
„ de amputatie van een arm . . . . 1 persoon;
„ „ „ „ „ hand . . . . 2 personen;
„ een stijve arm . . . . 2 „
„ „ stijf been . . . . 1 persoon;
„ het verlies van een of meer vingers of stijf geworden vingers. . . . . 15 „

(waaronder 5 jongens en 1 meisje).

Omtrent 269 verwonde personen ontving ik bericht, dat zij geheel hersteld waren en geene nadeelige gevolgen van het hun overkomen ongeluk ondervonden; de afloop van 105 ongelukken werd mij niet medegedeeld.

Aantal ziektedagen bij ongelukken.

Het door ongelukken veroorzaakte aantal ziektedagen bedroeg in 254 gevallen (van deze ontving ik vertrouwbare gegevens):

48 maal minder dan eene week;
52 „ van 7 dagen tot 14 dagen;

32	maal	van	15	dagen	tot	21	dagen;
24	„	„	22	„	„	28	„
59	„	„	29	„	„	8	weken;
17	„	„	8	weken	„	12	„
12	„	„	12	„	„	16	„
4	„	„	16	„	„	20	„
2	„	„	20	„	„	26	„
4	„	boven	26	weken.			

Bovenbedoelde 254 werklieden verzuimden in het geheel 8493 dagen, derhalve gemiddeld ieder 33,4 dag.

Voorzorgsmaatregelen tegen ongelukken.

Ook gedurende 1893 deed ik bij herhaling de ervaring op, dat vele hoofden of bestuurders van werkplaatsen uit eigen aandrang niet eerder overgaan om de gevaarlijkste gedeelten hunner fabriek te beveiligen, dan nadat daar ter plaatse een ongeluk plaats vond. In de meeste gevallen bleek het mij, dat de gevolgen van kleinere ongelukken niet geteld werden; in vele gevallen werden deze veeleer beschouwd als iets, dat bevorderlijk was om de werklieden oplettend te maken.

Zoo hoorde ik b v. herhaaldelijk in werkplaatsen, met onbeschermde boormachines of draaibanken, de meening verkondigen, dat, wanneer de vingers der jongens maar eenmaal goed tusschen de raderen „geknepen" waren geweest, eene beveiliging dier raderen geheel overbodig werd.

Al moge dit in vele gevallen waar zijn voor den betrokken persoon, de langdurige ongeschiktheid tot werken die van dergelijke verwondingen het gevolg is (ik noteerde toch herhaaldelijk verlet-tijden van 11½ en 13 weken), moest deze fabrikanten toch eigenlijk doen inzien, dat hunne opvoedingsmethode niet humaan en minder aanbevelenswaardig is te achten, ook omdat deze geen rekening houdt met de ongelukken, die niet aan eigen onvoorzichtigheid te wijten zijn.

De meeste dezer bestuurders verklaarden zich evenwel bereid, de door mij gewenschte beveiligingen aan te brengen, hoewel zij met al die „nieuwerwetsigheden" liever niets te maken hadden. Dit was o a. ook het geval in eene inrichting voor machinale houtbewerking, alwaar, door uit te glijden, een der aldaar werkzame jongens met den hals op een in beweging zijnde cirkelzaag was gevallen. Die jongen was gelukkig na eenige maanden weder hersteld. De bestuurder van dat bedrijf bleek ongenegen boven die zaag eene kap te maken, want, zoo beweerde hij, „met dergelijke kunsten kon hij zich niet ophouden; de door mij aanbevolen kap was te onpractisch; de jongens moesten dan maar voorzichtiger zijn".

Gelijk ik in dergelijke gevallen wel meer doe, schetste ik op een plank het model eener voor dit geval het doelmatigst geachte kap, liet die plank op de zaagbank liggen, en ging met den eigenaar de

overige werkplaatsen bezichtigen. Bij mijne terugkomst verzocht een der werklieden mijn oordeel over de in dien tusschentijd door hem in 't ruwe vervaardigde en in elkaar gewerkte kap. Deze werd provisioneel bevestigd, de zaag werd in werking gesteld en toen het bleek dat hierdoor geen hinder veroorzaakt werd, verklaarde de patroon zich bereid, deze bekapping algemeen in te voeren, en verzocht hij mij, hem thans ook de beveiliging voor de overige werktuigen, in tegenwoordigheid van bovenbedoelden gezel, nog eens te willen herhalen.

Niet altijd evenwel werden mijne wenken en voorstellen zoo spoedig opgevolgd. Zoo had bijv. in de ververij, waar het op bladzijde 235 van mijn vorig jaarverslag medegedeelde ongeluk plaats vond, een half jaar na het vorige op *dezelfde* plaats een dergelijk ongeluk, onder dezelfde omstandigheden en met eenen even treurigen afloop, plaats. Van dit ongeluk ontving ik des morgens per telegram bericht en tijdig genoeg om nog dienzelfden morgen aan het verzoek van den burgemeester, om spoedig over te komen, te kunnen voldoen. Na het onderzoek van het ongeluk van 1892 had ik den fabrikant verschillende gedeelten aangewezen, die dringend eene beveiliging behoefden, terwijl ik tevens aandrong op het gebruik maken van riemopleggers. In die afdeeling werkten geene beschermde persondn, zoodat ik niet verder kon gaan. In de fabriek komende, bleek het mij, dat nog geen der door mij aanbevolen beveiligingen waren aangebracht; alleen was de vooruitstekende spie der kleine riemschijf, waarnaast het ongeluk plaats vond, thans verwijderd.

De fabriek stond stil; volgens de inlichtingen van den burgemeester, omdat het werkvolk dien morgen het werk gestaakt en te kennen gegeven had, het werk, vóór mijne komst, niet te willen hervatten. De vroeger voor die afdeeling aangegeven beveiligingsmiddelen werden op nieuw aangegeven en het verzoek die aan te brengen, zoo mogelijk met nog meer aandrang, door mij herhaald. En ditmaal niet vruchteloos, zooals mij bleek, toen ik deze inrichting drie weken later op nieuw bezocht.

Ik heb gemeend het bovenstaande eenigszins uitvoerig te moeten mededeelen, omdat daaruit blijkt, hoe wenschelijk het is, dat ook in de werkplaatsen, waar geene beschermde personen arbeid verrichten, door den bevoegden inspecteur beveiligingsmiddelen kunnen worden voorgeschreven, maar tevens, omdat daaruit blijkt, hoe tijdroovend in vele gevallen de inspectiën zijn en het verleenen van goede, zoo mogelijk technische hulp aan de inspecteurs van den arbeid, voor de meer algemeene invoering der wettelijke bepalingen, een eerste vereischte is.

Ten einde noodelooze herhalingen van vroegere verslagen te voorkomen, zij het mij vergund hier slechts van enkele der voorgekomen ongelukken van ernstigen aard de aanleidende oorzaken nader mede te deelen.

Steigers, ladders, planken, enz.

In 23 gevallen moest de aanleidende oorzaak der ongelukken geweten worden aan te zwak gebouwde steigers, of aan te zwakke ladders, planken, kettingen, enz.

Voor zoover mij bekend, hadden deze ongelukken in twee gevallen eene doodelijken afloop ten gevolge.

Door het *instorten* van een steiger, tijdens den bouw eener kerk, werden 3 metselaars, door een val van ongeveer 10 M. hoogte, zeer ernstig gewond. In de kennisgeving dezer ongelukken stond vermeld, dat de steiger, vermoedelijk door een waterhoos, verzet was geworden. Uit een door den burgemeester ingesteld onderzoek bleek evenwel, dat volgens verklaring van ooggetuigen, op het oogenblik der instorting noch een felle wind, noch een wind- of waterhoos werd waargenomen; dat de oorzaak veel meer gezocht moet worden in de te zwakke constructie van den steiger. De gebroken korteling was 6 cM. dik en was, evenmin als een der overigen, behoorlijk in het metselwerk bevestigd. De architect dezer kerk erkende, dat de constructie van dezen steiger onvoldoende was; er ontbrak een voldoend driehoeksverband in, terwijl vooral de constructie der hoeken te zwak was.

Ook zou, indien de kortelingen behoorlijk in het metselwerk bevestigd waren geweest, het breken van een dezer vermoedelijk niet zooveel onheil veroorzaakt hebben. Slechts in een geval vernam ik, dat de aannemer deze houten steeds door de muur heen liet schieten en aan het achtereind een stuk bandijzer bevestigde. Bij hem was nog nimmer eene korteling losgeraakt. De meerdere kosten waren zeer gering.

Een dezer metselaars was spoedig hersteld; het herstel der anderen duurde geruimen tijd; de een kon toch eerst na 5, de andere na 7 weken ter volkomen herstelling naar zijne woning vervoerd worden. Deze werklieden waren tegen ongelukken verzekerd. In twee gevallen had het instorten van door stukadoors gebruikte steigers ongelukken met een langdurig ziekteverloop ten gevolge. Het ware zeer wenschelijk, dat op den bouw dezer, in den regel door de stukadoors op hoogst onvoldoende wijze in elkaar gezette steigers, beter toezicht gehouden werd.

Door het uitgleiden of door het kantelen van ladders werden 9 ongelukken veroorzaakt, waaronder 2 met doodelijken afloop. Ladders, voorzien aan het ondereinde met ijzeren punten, of aan het boveneinde met haken, trof ik slechts in zeldzame gevallen aan. In den regel wordt aan de samenstelling enz. dezer voorwerpen te weinig zorg besteed. Ladders met gebroken of ontbrekende sporten werden herhaaldelijk door mij aangetroffen, en gaven ook in 1893 aanleiding tot eenige ongelukken. Slechts in een fabriek de „Davo-bierbrouwerij" te Deventer, werden ladders aangetroffen, die van onderen voorzien waren van caoutchoucplaten, waardoor uitglijden onmogelijk werd.

Krachtwerktuigen en drijfwerk.

Het verrichten van gevaarlijken arbeid aan krachtwerktuigen en drijfwerk, of bij onvoldoend afgekoppeld drijfwerk, veroorzaakte 19 ongelukken, waarvan 3 met doodelijken afloop; de overige hierdoor veroorzaakte verwondingen, die meestal van zeer ernstigen aard bleken, hadden boven verwachting een gunstig verloop.

Als voorbeeld van de lichtzinnige wijze, waarop de hier bedoelde werkzaamheden dikwerf verricht worden, moge het volgende dienen.

De 22jarige zoon van een olieslager begaf zich 's avonds zonder lantaarn naar de bovenste verdieping van den molen, ten einde aldaar met de hand een riem van eene riemschijf af te werpen. Dit werk verricht hebbende, kwam de mouw van zijn jas in aanraking met de stelschroef van een circa 1 M. boven den vloer geplaatst kussenblok, zoodat de kleederen om de as vastraakten en hij, na herhaalde malen te zijn rondgeslingerd, eindelijk met gebroken ribben, gebroken linkerbovenarm en zwaar gekneusde borst bevrijd werd.

Door het aanbrengen van een losse riemschijf met riemomzetter, het onschadelijk maken van bovenbedoelde stelschroef en door het medenemen van een lantaarn, had dit ongeluk, met zeer geringe uitgaven, voorkomen kunnen worden.

Het niet gebruik maken van eene poetsstang voor het schoonmaken van assen, veroorzaakte in eene meelfabriek het volgende ongeluk.

Op de schoon te maken as, in de onmiddellijke nabijheid van het te reinigen gedeelte, hing een tijdelijk buiten werking zijnde drijfriem. Tusschen dezen riem en de as geraakten de kleederen van den werkman, zoodat hij werd medegesleurd en met den linkerarm en het rechterbeen tusschen twee op deze as bevestigde riemschijven vastraakte. Daar het den machinist gelukte de machine zeer spoedig stil te zetten, kwam de onvoorzichtige er ditmaal met een been- en armbreuk af.

Gevaarlijke arbeid aan de in gang zijnde werktuigen.

Hieronder behoort gerekend te worden het onderzoeken en herstellen en het reinigen van in gang zijnde werktuigen.

De eerstbedoelde werkzaamheden veroorzaakten 9 ongelukken, de laatstgenoemde 30 ongelukken, waaronder 7 bij boormachines en 4 in spinnerijen bij Throstle-machines.

Wordt voor het reinigen van de spillenbanken der Throstle-machines gebruik gemaakt van borstels met voldoend langen steel, dan levert deze arbeid, die gewoonlijk vier maal daags geschieden moet, minder gevaar op.

Het schoonmaken, gedurende het werk, der onder de spillebank gelegen en snel ronddraaiende trommels, is evenwel onnoodig en een zeer gevaarlijk werk, omdat hiervoor lappen gebruikt moeten worden. In de meeste fabrieken bestaan voorschriften, dat dit schoonmaken slechts éénmaal per week bij behoorlijk afgekoppelde machine plaats mag hebben. Overtredingen van dit verbod schijnen dikwerf plaats te hebben; gedurende 1893 gaf dit aanleiding tot 4 ongelukken. Drie dezer veroorzaakten geene blijvende gevolgen voor de gekwetsten; het vierde maakte de amputatie van den rechterarm van een 14-jarig meisje noodzakelijk, zoodat dit meisje haar verder leven niet in staat zal zijn, arbeid te verrichten. Toen, tijdens het verwijderen van stofvlokken van een dier trommels, haar lap tusschen een dezer trommels en de zich daarop bevindende snaren gepakt werd, werd haar rechterarm medegetrokken en tusschen

de uiteinden van 2 dezer trommels geklemd. Zij schijnt door den schrik haar spraak verloren, althans niet om hulp geroepen te hebben, zoodat de opzichter eerst door een sterke lucht op het gebeurde opmerkzaam werd gemaakt. Behalve eene hoogst ernstige kneuzing, vertoonde deze arm de kenteekenen van brandwonden van den 3[ien] graad, zoodat de geneesheer tot eene amputatie moest overgaan.

Dergelijke ongelukken zijn moeielijk te voorkomen door beschermingsmiddelen, maar wel door het uitoefenen van een streng toezicht.

De opzichter dezer zaal werd dan ook in mijne tegenwoordigheid door den eigenaar medegedeeld, dat bij het eerstvolgende ongeluk, dat op de bovenomschreven wijze ontstond, hij terstond ontslagen zal worden, terwijl hem tevens gelast werd een ieder, die deze trommels op andere dan op de bestemde dagen en uren, wanneer de stoommachine steeds stil werd gezet, schoonmaakte, terstond voor goed uit de fabriek te verwijderen.

Het gebruik dezer voorwerpen vindt van de zijde der werklieden nog veel tegenkanting, meestal omdat dit te lastig is en hoofdpijn veroorzaakt. Veiligheidsbrillen.

De vele oogverwondingen, veroorzaakt door afvliegende schilvers, stukjes metaal, enz. schijnen nog altijd niet voldoende, om den bovenbedoelden tegenzin te overwinnen. Uit de ontvangen kennisgevingen blijkt, dat dit gedurende 1893 aanleiding gaf tot 11 oogverwondingen, die in 4 gevallen het verlies van een oog tengevolge hadden.

Het gebruik van eenvoudige draadmaskerbrillen zal in de meeste gevallen, zonder hinder te veroorzaken, een middel blijken, om dergelijke verwondingen te voorkomen.

In de machinefabriek der Gebr. Stork en Co. te Hengelo (O) zijn hiervoor sedert eenigen tijd de door de firma Simmelbauer en Co. te Montigny, bij Metz, geleverde brillen van zwaar glas ingevoerd. In die fabriek was het gebruik van veiligheidsbrillen voor werklieden, die reeds een oog verloren, al sedert geruimen tijd verplichtend gesteld, en het schijnt wel, dat de ervaring met deze werklieden opgedaan bevorderlijk was om het gebruik van brillen ook voor andere werklieden, bij enkele werkzaamheden, verplichtend te stellen, indien dezen althans bij eene oogverwonding aanspraak wilden maken op de verhoogde bijdrage van het ziekenfonds.

Naar aanleiding der door de leden van „de Kern" (zie bladz. 242 van mijn eerste jaarverslag) uitgedrukten wensch, werd het gebruik dezer door de firma in bruikleen, of tegen betaling van $^1/_3$ der kosten, c.a. f 0,20, in eigendom te leveren brillen, verplichtend gesteld voor de volgende werkzaamheden en personen:

1°. in *alle* werkplaatsen in en buiten de fabriek: voor het *behakken van gegoten ijzer;*

2°. in de ketelmakerij: voor het *lasschen van pijpen en kanalen*, het *koken* en het *snappen voor de borst;*

3°. in de gieterij: bij het *gieten* (de werklieden die bij den oven dienst doen of bij eene gieterij behulpzaam zijn, hebben dit voorschrift eveneens op te volgen);

4°. in de draaierij: bij de *bewerking van hard staal* en verder in die gevallen, waar de chefs of andere werklieden het noodzakelijk oordeelen;

5°. op de bankwerkerij: bij het *behakken van stukken*, tenzij de fijnheid van het werk het gebruik van een bril verhindert;

6°. in geval de werkman zijnen arbeid verricht in de nabijheid van personen, die bezig zijn te hakken en dus gevaar loopt, door het afgehakte gekwetst te worden.

Ongelukken met doodelijken afloop.

1. Op eene steenfabriek werd de machinist, tusschen het vliegwiel en den locomobielketel bekneld levenloos aangetroffen. Niemand was tijdens het ongeluk in de machinekamer aanwezig. De aan de spiebout van den klinkstang gevonden overblijfselen zijner kleêren en de ligging van het lichaam doen vermoeden, dat hij, tegen alle waarschuwingen in, ook ditmaal zich over den drijfstang gebogen had, om zich te vergewissen, of het eene lager van de hoofdas ook warm liep; dat hij toen door meerbedoelde spiebout gevat werd, met het gevolg, dat hij aan de andere zijde van den ketel geworpen werd, waardoor tevens de afsluiting van het veiligheidsventiel verbroken werd en het geheele gebouw zoodanig met stoom gevuld werd, dat de toeschietende werklieden, eerst na verloop van tien minuten, konden beproeven, hun medearbeider ter hulp te snellen.

Deze werkman was niet verzekerd tegen ongelukken.

De eigenaar verklaarde zich bereid, aan de weduwe gedurende eenigen tijd eene geringe ondersteuning te verleenen.

2. Door een niet nader opgehelderde oorzaak, viel een gehuwd timmerman tijdens het inmaken van een raveling-balk op de 2de verdieping van een in aanbouw zijnde woning, naar beneden, met het gevolg, dat hij na 7 dagen overleed.

Hij was niet verzekerd; tot den dag van zijn overlijden werd het volle loon uitbetaald.

3. Een verver, staande op een 30-sportsladder, was bezig de gootlijst eener woning te verven, en wilde zonder van de ladder te gaan, deze eenigszins verplaatsen, ten einde de twee plaatsen, die door de kanten der ladder bedekt waren geweest, te kunnen verven. Door de gladheid der verf, gleed de ladder naar de eene zijde uit, zoodat hij naar beneden viel en, ten gevolge der bekomen schedelbreuk, onmiddellijk overleed.

Daar de man niet verzekerd was, ontving zijne weduwe van den patroon eene schadevergoeding van f 10.

4. Een ongehuwd verver stond op een 15-sportsladder glazen te wasschen. Door het breken van de 3e sport van boven, viel hij met

zijn achterhoofd op de stoep der woning en overleed na eenige dagen aan de gevolgen van dezen val.

Hij was niet verzekerd.

5. Een gehuwd metselaar werd met gebroken schedel op de steenen, naast een 32-sportsladder, aangetroffen.

Eenige oogenblikken van te voren hadden omstanders hem boven op dien ladder werkzaam gezien met het invoegen eener muur. De aanleidende oorzaak bleef onopgehelderd.

Hij was verzekerd tegen ongelukken.

6. Tijdens den bouw van eene goederenloods van een spoorwegstation, waren eenige arbeiders van den aannemer bezig, vier ledige goederenwagens uit die loodsen te duwen. Een van hen wilde op de loopplank van een dier wagens klimmen, maar door een misstap geraakte zijn rechterdijbeen tusschen de plank en den muur bekneld. Hij werd zwaar gekneusd naar een ziekenhuis vervoerd, waar hij, tengevolge der bekomen dijbeenontwrichting na 2 maanden overleed.

Aan zijne weduwe werd door eene verzekeringsmaatschappij f 1000 uitgekeerd.

7. Bezig zijnde aan eene boerenwoning een lijstgoot te bevestigen, struikelde een timmerman, waardoor hij van eene hoogte van ongeveer 5 M. op den grond viel en inwendig zoodanig gekneusd werd, dat hij na 3 dagen aan de gevolgen overleed.

Hij was ongehuwd en niet verzekerd.

8. Vermoedelijk door een misstap, viel een ongehuwd timmerman van de lijstgoot eener woning op straat. Niemand zag den ongelukkige vallen, die terstond, tengevolge eener bekomen schedelbreuk, overleed.

Hij was niet verzekerd tegen ongelukken.

9. In eene papierfabriek wilde een 19jarige papiermakersknecht een stilstaanden horizontalen ketel iets verdraaien, ten einde aan de opening waardoor de lompen ingeworpen worden, een gunstigen stand te geven. Aan den verkeerden kant staande, plaatste hij zijn voet op een der spaken van de vaste riemschijf; de toon kwam evenwel in aanraking met de in de beweging zijnde losse riemschijf, en, aangezien de riemuitzetter niet behoorlijk bevestigd was, kwam de drijfriem dientengevolge eenigszins op de vaste schijf, waardoor de ketel in beweging geraakte en het been onder de as en een 0.10 M. daarvan verwijderde balk, beklemd geraakte.

Zonder eenig gevaar had de arbeider den ketel aan de andere zijde met de handen kunnen aanvatten. Met een ontwricht kniegewricht werd hij naar een ziekenhuis vervoerd, alwaar hij den volgenden dag overleed. Hij was niet verzekerd. De verplegings- en begrafeniskosten werden

betaald door de Diaconie der kerkelijke gemeente, waartoe de overledene behoorde.

10. Staande op een ladder, wilde een blauwverwer een 6 cM. breeden riem met de hand op een riemschijf brengen, terwijl een zijner medearbeiders het andere gedeelte van dezen riem op de riemschijf der verfkuip vasthield. Door het neerslaan van de ladder werd laatstgenoemde opmerkzaam gemaakt, dat zijn medehelper door de as gepakt was en herhaaldelijk met armen en beenen tegen den muur geslagen werd. Op zijn hulpgeroep werd de machine tot stilstand gebracht, maar de eerstgenoemde verver bleek toen reeds te zijn overleden. Beide beenen waren van het lichaam gescheiden.

Juist een half jaar vroeger had op dezelfde plaats, en onder dezelfde omstandigheden, een dergelijk ongeluk plaats (Zie n°. 12 bladz. 235 van mijn jaarverslag over 1892).

Hoogstwaarschijnlijk werd, door het uitglijden van den ladder, een der kleedingstukken van den overledene gegrepen, 't zij door de as, 't zij door den opgelegden riem; dit kon niet worden uitgemaakt.

Dit ongeluk zou vermoedelijk minder ernstige gevolgen gehad hebben indien in deze op betrekkelijk grooten afstand van de machinekamer gelegen werkplaats, het drijfwerk ontkoppeld had kunnen worden. (1)

Een energieke helper zou waarschijnlijk beproefd hebben, door een ruk aan de beenen, de kleeren van zijn makker te doen scheuren, ten einde hem zoodoende van de as te bevrijden, maar de hier bedoelde gevoelde zich hiertoe niet in staat; hij haaste zich den machinist te waarschuwen, 'tgeen een der overige werklieden even goed had kunnen doen. Oogenblikkelijke hulp was in dit geval toch noodig en de dichtstbijstaande mocht zich daaraan niet onttrekken.

De werkman was niet verzekerd tegen ongelukken. Zijne weduwe, eene weefster in de bij deze fabriek behoorende weverij, bleek niet meer in staat te zijn haar arbeid te hervatten; zij werd zwak en leed aan zenuwtoevallen; haar werd echter de wekelijksche uitkeering van het loon van haar man (f 7 per week) toegezegd, zoolang zij niet in staat zou zijn haar werk op die fabriek te hervatten. Die bijdrage werd gedurende 8 maanden volgehouden. De toestand der weduwe verbeterde echter niet, zoodat de fabrikanten voor haar eene naaimachine aanschaften en de wekelijksche uitkeering voor het vervolg op f 5,– stelden, zoodat zij thans in staat is, te voorzien in haar eigen levensonderhoud en in dat van haar zoontje.

---

(1) Deze uitdrukking kan, door toepassing van het systeem van den machinefabrikant H. Held te Waiblingen-Backnang in Wurtemberg, ook automatisch geschieden, indien op een afstand van 0.50 M. van de as verwijderd een voldoend sterk ijzerdraad gespannen is, dat door verschillende hefboomen, veeren, enz. in verbinding staat met den hefboom van het ontkoppelingstoestel.

Zoodra het lichaam, van een door de as gegrepen werkman tegen dat ijzerdraad aanslaat, wordt het drijfwerk afgekoppeld.

11. In eene andere weverij liet een der ververs, bij het opleggen van de te verven stof, zijn hand te lang op de rol rusten, waardoor deze zoodanig tusschen het goed beklemd geraakte, dat zijne nek- en rugspieren hierdoor gekneusd werden. Hij overleed den volgenden dag aan de gevolgen. Deze verver had, zooals men mij mededeelde, den vorigen nacht tot des morgens te drie uren deel genomen aan de kermisvreugde in eene naburige gemeente. Hij was dientengevolge niet attent genoeg; het opleggen van het goed is onder normale omstandigheden niet als gevaarlijk te beschouwen.

Ook in dit geval zouden zijne medewerklieden hem nog wel tijdig hebben kunnen redden, indien zij, door den schrik bevangen, niet juist het tegenovergestelde verricht hadden van hetgeen in deze ter hulpverleening dienende ware geweest. In plaats toch van den drijfriem door te snijden, of de afstand der beide rollen zoodanig te verminderen, dat de verfkuip tot stilstand werd gebracht, werden de rollen van elkander verwijderd, zoodat de arm geheel van deze rol gewikkeld werd, alvorens de machine tot stilstand gebracht werd.

In deze werkplaats kon het drijfwerk niet worden afgekoppeld; eveneens ontbrak op de as eene losse riemschijf.

De werkman was niet verzekerd. De fabrikant betaalde de verplegingskosten en zou de weduwe ondersteunen; het bedrag van dien onderstand werd mij niet medegedeeld.

12. In de machinekamer eener margarineboterfabriek werd de machinist zwaar gekneusd en met een gebroken been, naast het vliegwiel, aangetroffen.

Hij was niet meer in staat de aanleidende oorzaak van het ongeval mede te deelen en was reeds voor de komst van den geneesheer overleden. Even van te voren had men hem werkzaam gezien met het repareeren van het drijfriempje van den regulateur, waarvan het eene einde los om de hoofdas was gebonden.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de ongelukkige, door dit riempje gegrepen, in het vliegwiel geslingerd werd. Aan de weduwe werd door de verzekeringsmaatschappij f 1000 uitgekeerd.

13. In een aardappelmeelfabriek stond een der werklieden op een ladder eene, vlak bij een drijfas gelegen, goot schoon te maken. Door het uitglijden van den ladder kwamen zijne kleeren in aanraking met een der op die as bevestigde kettingschijven, waardoor hij herhaalde malen om de as en tegen eene daar aanwezige waterafvoerpijp geslagen werd. De hierdoor veroorzaakte kneuzingen waren zoo ernstig, dat hij na een paar uren overleed.

Hij was verzekerd tegen invaliditeit, maar niet tegen ongelukken met doodelijken afloop. De patroon verleende evenwel de noodige hulp, door de weduwe kosteloos te doen wonen, terwijl het weekloon van den zoon terstond met f 3 werd verhoogd.

14. In eene roomboterfabriek, bij het schoonmaken der roomtonnen, werd de duim van een der werklieden vrij ernstig verwond, vermoedelijk door een vooruitstekenden scherpen kant.

Terwijl de directeur tijdelijk afwezig was, verzuimde de werkman deze wond behoorlijk te doen verbinden; er had bloedvergiftiging plaats, aan de gevolgen waarvan hij na 17 dagen overleed. Hij was niet verzekerd. Zijn 14-jarige zoon werd in dienst gesteld tegen eene vergoeding van f 2.50 per week, welk loon zoo spoedig mogelijk verhoogd zou worden.

HOOFDSTUK IV.

Instellingen in het belang der werklieden.

In de grootere fabrieksplaatsen, waar een aanzienlijk aantal jeugdige personen in fabrieken werkzaam is, blijkt meer en meer, dat in vele gevallen het betrekkelijk hooge loon, dat minderjarigen verdienen, aanleiding gaf dat deze zich te vroeg aan het ouderlijk toezicht onttrekken door bij vreemden kostgeld te geven. Het overige gedeelte van het loon wordt veelal niet op een oordeelkundige wijze besteed, waardoor deze personen zich behoeften scheppen, waaraan zij later, getrouwd zijnde, niet kunnen voldoen en bovenal in gebreke blijven, hunne ouders de ondersteuning te verleenen, waarop deze billijkerwijze aanspraak mogen maken.

Uitbetaling van de loonen aan minderjarigen.

In Enschedé, vooral in het afgeloopen jaar, werd op dezen misstand de aandacht der Ned. Herv. Diaconie in bijzondere mate gevestigd, toen het haar bleek, dat reeds 14-jarige kinderen de ouderlijke woning verlieten. Dit gaf aanleiding om, ten einde zulks tegen te gaan, de hulp der Fabrikanten-vereeniging aldaar in te roepen.

In bijlage II is het verzoek, benevens het daarop gegeven antwoord opgenomen.

Voor zoover mij bekend, verklaarde al de Enschedesche fabrikanten zich bereid, bij voorkomende gelegenheid het streven der bovengenoemde Diaconie te bevorderen.

Het valt niet te ontkennen, dat de hier medegedeelde misstanden zich ook in andere gemeenten en in de ambachtsbedrijven, hoewel in mindere mate, voordoen, al vertoont zich dit evenwel dan ook meer dezen vorm, dat de kinderen aan hunne ouders *kostgeld* betalen. Ook dit verdient afkeuring, omdat dit de familiebanden verzwakt en tot eene groote mate mate van ongebondenheid aanleiding geeft. Door de verplichtte invoering van arbeidscontracten zou hieraan een einde gemaakt kunnen worden, indien deze, *tot op zekeren leeftijd*, met de ouders of voogden der jeugdige personen werden aangegaan. Daarbij zou dienen bepaald te

worden, dat, bijaldien de kinderen bleken het verdiende loon niet aan de ouders af te dragen, dit aan een dier ouders of aan den voogd zou worden uitbetaald.

Aan de machinefabriek van de firma Gebr. STORK en C°. te Hengelo (O) is met zeer gunstig gevolg, reeds sedert 1883, eene instelling verbonden, die de vorming van bekwame gezellen en het sparen bevordert, en waarbij tevens vermeden wordt, dat de minderjarigen, die meer dan f 5 per week verdienen en niet in 't onderhoud van nabestaanden hebben te voorzien, zich te groote behoeften scheppen. Aan deze personen wordt van hetgeen boven de f 5 verdiend, 60 °/₀ ingehouden.

Een meer algemeene invoering dezer instelling, wier bepalingen opgenomen werden in bijlage III, zou zeker in meenig opzicht gunstig werken.

Ondersteuning bij ongelukken en bij ziekten

Ten einde te kunnen nagaan, op welke wijze in de gedurende 1893 bezochte 490 bedrijven bij ongelukken of ziekten voorzien werd in de behoeften der 17 942 aldaar aangetroffen werklieden, werden, met behulp der mij door de patroons verstrekte gegevens, de hierbij gevoegde overzichtstaten J en K samengesteld.

STAAT J.

OVERZICHT

van het gedurende 1893 in fabrieken en werkplaatsen aangetroffen aantal werklieden, gerangschikt naar den bij ongelukken te verleenen onderstand.

Volgnummer.	Bij ongelukken zouden ontvangen:		1 Aardewerk, diamant, glas, kalk, steen, enz.	2 Boek- en steendrukkerijen, enz.	3 Bouwbedrijven.	4 Chemische nijverheid, meststoffen, enz.	5 Hout, kurk, stroobewerking, enz.	6 Kleeding en reiniging.
1	van den patroon	a. het volle loon en de V (1)	80	29	—	—	—	54
		b. het volle loon	110	89	—	—	46	—
		c. een gedeelte van het loon en de V (1).	57	8	—	—	—	—
		d. een gedeelte van het loon	24	26	—	—	21	—
		e. geringe ondersteuning	339	25	—	—	68	129
2	van het ziekenfonds der fabriek.	a. het volle loon en de V (1)	—	—	—	—	—	—
		b. het volle loon	—	—	—	—	—	—
		c. een gedeelte van het loon en de V (1).	—	—	—	—	—	—
		d. een gedeelte van het loon	—	17	—	—	122	—
3	van een plaatselijk ziekenfonds, beheerd en ondersteund door patroons	a. de wekelijksche uitkeering, door den patroon gesuppleerd tot het volle loon.	72	16	8	—	18	—
		b. de wekelijksche uitkeering	90	149	—	—	46	—
4	van eene verzekeringsmaatschappij	a. de vastgestelde uitkeering en eene bijdrage van den patroon of der sub 3 bedoelde fondsen	—	—	—	—	—	—
		b. de vastgestelde uitkeering	44	-	342	—	56	—
5	Niets, althans niet op een der sub 1—4 bedoelde wijzen.		835	118	49	18	210	348
		Totaal generaal	1651	477	399	18	587	531

7 Kunstnijverheid.	8 Leder, wasdoek, caoutchouc, enz.	9 Metalen (winnen van) zout, turf, enz.	10 Metalen. (eerste bewerking van)	11 Papier, enz.	12 Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen.	13 Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	14 Textiel-nijverheid.	15 Verlichting, olie, vernis, enz.	16 Voedings- en genotsmiddelen.	Totaal.		*Aanmerkingen.*
—	—	—	31	—	—	481	715	16	311	1717		
—	—	8	6	—	20	—	882	181	201	1543		
—	—	—	4	—	—	—	1200	—	60	1329	6145	Verdeeld over 168 bedrijven.
—	—	—	—	—	—	9	—	7	64	151		
—	—	—	—	47	—	99	470	32	196	1405		
—	—	—	—	—	—	—	607	—	—	607		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	30	30	4554	Verdeeld over 26 bedrijven.
—	—	—	105	—	—	36	1665	—	143	1949		
—	20	—	—	303	—	—	1091	—	415	1968		
—	—	—	6	—	—	27	671	—	—	818	3756	Verdeeld over 48 bedrijven.
—	—	—	16	—	—	21	2557	—	59	2938		
—	—	—	—	—	—	—	50	9	—	59	1121	Verdeeld over 46 bedrijven.
—	6	—	28	30	17	50	—	62	427	1062		
3	2	49	57	117	26	41	158	34	301		2366	Verdeeld over 202 bedrijven.
3	28	57	253	497	63	764	10066	341	2207		17942	

(1) V ≐ verplegingskosten.

STAAT K. OVERZICHT *van het gedurende* 1893 *in fabrieken en werkplaatsen aangetroffen*

Volgnummer.	Bij ziekte zouden ontvangen:		1 Aardewerk, diamant, glas, kalk, steen, enz.	2 Boek- en steendrukkerijen, enz.	3 Bouwbedrijven.	4 Chemische nijverheid, meststoffen, enz.	5 Hout, kurk, stroobewerking, enz.	6 Kleeding en reiniging.
1	van den patroon	*a.* het volle loon en de V (1)	80	—	—	—	—	—
		b. het volle loon	144	58	—	—	57	—
		c. een gedeelte van het loon en de V (1).	—	8	—	—	—	25
		d. een gedeelte van het loon	—	26	—	18	37	—
		e. geringe ondersteuning	415	38	183	—	60	100
2	van het ziekenfonds der fabriek	*a.* het volle loon en de V (1)	—	—	—	—	—	—
		b. het volle loon	—	—	—	—	—	—
		c. een gedeelte van het loon en de V (1).	—	—	—	—	—	—
		d. een gedeelte van het loon	—	53	—	—	137	—
3	van een plaatselijk ziekenfonds, beheerd en ondersteund door patroons	*a.* de wekelijksche uitkeering, door den patroon gesuppleerd tot het volle loon.	72	59	—	—	29	—
		b. de wekelijksche uitkeering	114	154	20	—	66	—
4	Niets, althans niet op een der sub 1—3 bedoelde wijzen.		826	81	196	—	201	406
		Totaal generaal	1651	477	399	18	587	531

aantal werklieken, gerangschikt naar den bij ziekte te verleenen onderstand.

7 Kunstnijverheid.	8 Leder, wasdoek, caoutchouc, enz,	9 Metalen (winnen van) zout, turf, enz.	10 Metalen. (eerste bewerking van)	11 Papier, enz.	12 Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen.	13 Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	14 Textiel nijverheid.	15 Verlichting, olie, vernis, enz.	16 Voedings- en genotsmiddelen.	Totaal.		*Aanmerkingen.* ([1]) V = verplegingskosten.
—	—	—	—	—	—	481	—	—	240	801		
—	—	—	6	—	—	—	68	215	234	782		
—	—	—	4	—	—	—	—	—	60	97	3612	Verdeeld over 175 bedrijven.
—	—	8	—	—	6	9	—	7	127	238		
—	—	—	—	77	14	87	397	46	277	1694		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	—	—	—	125	—	58	183		
—	—	—	105	—	—	36	4406	14	143	4704	7486	Verdeeld over 41 bedrijven.
—	20	—	31	333	—	—	1610	—	415	2599		
—	—	—	24	—	—	27	220	18	106	555	4060	Verdeeld over 69 bedrijven.
—	6	—	26	—	17	21	3008	4	69	3505		
3	2	49	57	87	26	103	232	37	478		2784	Verdeeld over 205 bedrijven.
3	28	57	253	497	63	764	10066	341	2207		17942	

Hierin werd het in de verschillende nijverheidsgroepen aangetroffen aantal werklieden gerangschikt, naar gelang zij bij ongelukken of ziekten in meerdere of mindere mate ondersteund werden door den patroon, door het aan de inrichting verbonden ziekenfonds, of door een plaatselijk ziekenfonds, beheerd en ondersteund door de patroons.

Uit staat J blijkt tevens het aantal der tegen ongelukken verzekerden.

Bij de samenstelling dezer staten werd in de gevallen, waar de patroons mij niet konden mededeelen, of, en op welke wijze hunne werklieden bij ongelukken eenigen onderstand zouden ontvangen (meestal omdat zij nog nimmer in de gelegenheid kwamen, daaromtrent eene beslissing te nemen), het in die bedrijven aangetroffen aantal werklieden geplaatst onder volgnommer 5. Dit had plaats ten opzichte van 682 werklieden, werkzaam in 30 bedrijven, voornamelijk steenfabrieken.

Ook kwam het voor, dat de regeling van den te verleenen onderstand meer van facultieven aard was, zoodat rekening gehouden werd met het gedrag der werklieden en met de uitkeeringen der ziekenbussen.

In die gevallen werd aangenomen, dat deze personen eene geringe ondersteuning van den patroon ontvingen.

In staat J (onderstand bij ongelukken) werd op deze wijze gehandeld met 1259 personen, verdeeld over 60 bedrijven, en in staat K (onderstand bij ziekte) met 1607 personen, die in 76 verschillende inrichtingen werkzaam waren.

In de zeer enkele gevallen, waarin het bedrag van den door het ziekenfonds te verleenen onderstand afhankelijk gemaakt werd van de omstandigheden, waaronder een ongeluk plaats vond, werd in staat J steeds aangenomen, dat aan al de in die werkplaatsen aangetroffen werklieden het hoogste bedrag was verzekerd.

Onder de onder volgnummer 3 bedoelde fondsen werden door mij gerekend fondsen, die werkten op de wijze van het ziekenfonds voor Enschedé en Lonneker; het ziekenfonds voor boekdrukkers, boekbinders en boekhandelaarsbedienden te Groningen; het Deventersche fonds en enkele andere meer.

Onder volgnommer 5 werden eindelijk de overige werklieden gerangschikt. Een niet onaanzienlijk deel, zoo niet de meesten dezer personen zijn lid van een of meerdere onderlinge ziekenbussen. Het op deze wijze wekelijks genotene overtreft niet zelden het weekloon. Die bussen, waarvan ook vele der in de volgnummers 1—4 gerangschikte werklieden lid zijn, zijn in menig opzicht niet bevorderlijk om aan enkele inrichtingen ziekenfondsen op te richten, en ook niet om den grondslag der bestaande ziekenfondsen te verbeteren, of om de door deze uitgekeerde bedragen te kunnen verhoogen. Slechts in de reglementen van enkele der Hengelosche ziekenfondsen, alsmede van de vereeniging „de Samenwerking", voor de werklieden, werkzaam op de verschillende in Nederland gevestigde fabrieken van de firma W. A. Scholten, is de goede bepaling opgenomen, dat het lidmaatschap van eenig ander ziekenfonds of bus verboden is voor de leden van het aan die inrichting verbonden ziekenfonds.

In enkele gevallen wordt de door de ziekenfondsen verstrekte onderstand bij ongevallen grootendeels door de eigenaars vergoed. Dit is o. a. het geval voor de ziekenfondsen, verbonden aan de werkplaatsen der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, alsmede aan dat der machinefabrikanten GEBR. STORK en C°. te Hengelo (O.)

Op laatstbedoelde fabriek wordt, evenals aan de zieke, aan de verwonde werklieden uitgekeerd $^4/_5$ van het loon (indien dit meer dan 8 cent per uur) en $^1/_2$ (indien dit 8 cent of minder bedraagt(. Ter vergoeding van deze kosten betaalt de firma aan dat fonds een half percent van het loon van al zijn leden. Is het ongeluk, waaruit eene tijdelijke onbekwaamheid tot werken voortvloeit, niet het gevolg van eene nalatigheid of onvoorzichtigheid van den werkman bij het uitoefenen van zijn eigen handwerk, dan wordt hem, tot uiterlijk een jaar na het ongeluk, zijn volle dagloon uitbetaald en suppleert de firma alsdan de uitkeering van het ziekenen pensioenfonds tot het volle dagloon.

Wordt iemand tengevolge van een ongeluk levenslang geheel of gedeeltelijk ongeschikt tot werken – hetgeen uiterlijk binnen zes maanden na het ongeluk als rechtstreeksch gevolg daarvan moet worden geconstateerd — dan keert de firma van 50 tot 600 maal het loon van één dag uit.

De uitkeering bedraagt:

a. 600 maal het loon van één dag, wanneer de gekwetste bij of tengevolge van een ongeluk beide oogen, beide handen, beide voeten, een hand en een oog, een hand en een voet, of een voet en een oog verloren heeft, of wanneer het ongeluk eene ongeneeslijke verstandsverbijstering ten gevolge heeft, die de uitoefening van het beroep onmogelijk maakt;

b. 300 maal het loon van één dag, bij geheel verlies van een oog, een hand of een voet;

c. 200 maal het loon van een dag, bij verlies van een of meer vingers der rechterhand, waaronder de wijsvinger of duim;

d. 150 maal het loon van één dag, bij geheel verlies van een of meer vingers der linkerhand, waaronder de wijsvinger of duim;

e. 100 maal het loon van één dag, bij geheel verlies van een of meer vingers der beide handen, terwijl duim en wijsvinger zijn behouden;

f. 50 maal het loon van één dag, bij geheel verlies van een of meer vingers van een hand, terwijl duim en wijsvinger zijn behouden.

De volslagen onbruikbaarheid dezer lichaamsdeelen wordt met verlies gelijk gesteld.

Blijft iemand na het ongeluk tegen zijn gewoon dagloon aan de fabriek verbonden, dan heeft de bovenbedoelde uitkeering, zonder bijberekening van rente, eerst plaats als hij ophoudt lid van het personeel der machinefabriek te zijn.

Meer dan in vroeger jaren, en vooral in de bouwbedrijven, vernam ik, dat de werklieden tegen ongelukken verzekerd waren. In enkele der laatstbedoelde bedrijven werd mij door de patroons, waar de verzekering geschiedde ingevolge de bepalingen van het vigeerend bestek, als bezwaar tegen deze besteksbepalingen medegedeeld, dat de werklieden dientengevolge bij de geringste verwonding niet meer in staat waren den arbeid te hervatten, dat de verzekering derhalve tot misbruiken aanleiding gaf. Mijns inziens is dit door de wekelijksche attesten, die door geneeskundigen over den toestand der verongelukten werden ingeleverd, tegen te gaan.

Uit de staten J en K blijkt, dat over het algemeen in de meeste der door mij gedurende 1893 bezochte inrichtingen bij ongelukken of ziekte op voldoende wijze voorzien wordt in de behoeften der werklieden, al zou een grooter bedrag van dien onderstand in enkele gevallen gewenscht zijn.

Bij de beoordeeling dezer staten verlieze men evenwel niet uit het oog dat zij slechts betrekking hebben op de werklieden van 490 fabrieken en werkplaatsen.

Ik acht het derhalve niet van belang ontbloot, hier nog een derden staat L aan toe te voegen, waaruit blijkt, op welke wijze onderstand verleend werd aan de gedurende 1893 verongelukte personen, waarvan ik de in art. 15 der arbeidswet bedoelde kennisgeving ontving.

De inrichting van dezen staat komt overeen met die der staten J en K en berust in verreweg de meeste gevallen op de mij door de burgemeesters met groote bereidvaardigheid verstrekte gegevens, en overigens op hetgeen tijdens mijne inspectiën dienaangaande werd genoteerd.

Staat L.

OVERZICHT

der ongelukken gedurende 1893, gerangschikt naar den verleenden onderstand.

Volgnummer.	De verongelukte ontving:		1. Aardewerk, diamant, glas, kalk, steen, enz.	2. Boek- en steendrukkerijen, enz.	3. Bouwbedrijven.	4. Chemische nijverheid, meststoffen, enz.	5. Hout, kurk, stroobewerking, enz.	6. Kleeding en reiniging.
1	van den patroon	a. het volle loon en de V (1)	—	1	—	—	2	1
		b. het volle loon	1	3	8	—	3	3
		c. een gedeelte van het loon en de V (1)	1	—	—	—	—	—
		d. een gedeelte van het loon	2	—	1	—	4	—
		e. geringe ondersteuning	—	—	4	—	1	—
2	van het ziekenfonds der fabriek.	a. het volle loon en de V (1)	—	—	—	—	—	—
		b. het volle loon	—	—	—	—	—	—
		c. een gedeelte van het loon en de V (1)	—	—	—	—	—	—
		d. een gedeelte van het loon	—	—	—	—	—	—
3	van een plaatselijk ziekenfonds, beheerd en ondersteund door patroons	a. de wekelijksche uitkeering, door den patroon gesuppleerd tot het volle loon.	1	—	1	—	—	—
		b. de wekelijksche uitkeering	5	3	8	—	—	—
4	van eene verzekerings-maatschappij	a. de vastgestelde uitkeering en eene bijdrage van den patroon of der sub 3 bedoelde fondsen	—	—	3	—	3	—
		b. de vastgestelde uitkeering	2	—	48	—	8	2
5	Niets, althans niet op een der sub 1—4 bedoelde wijzen.		(5) 6	—	(6)15	—	3	—
		Totaal generaal	18	7	(3)88	—	24	6
		Aantal bedrijven waarin voorgekomen:	15	6	60	—	19	5

(2) De V werden betaald door het aan de inrichting verbonden ziekenfonds. (3) Idem, in 3 gevallen. doodelijken afloop. (6) 3 met doodelijken afloop en 2 geheel invalide. (7) Met doodelijken afloop.

7 Kunstnijverheid.	8 Leder, wasdoek, caoutchouc, enz.	9 Metalen (winnen van) zout, turf, enz.	10 Metalen. (eerste bewerking van)	11 Papier, enz.	12 Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen.	13 Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	14 Textiel-nijverheid.	15 Verlichting, olie, vernis, enz.	16 Voedings- en genotsmiddelen.	Totaal.		Aanmerkingen. (1) V = verplegingskosten.
—	—	—	2	1	—	—	(2) 1	1	6	15		
—	—	—	16	1	3	5	14	2	15	74		
—	—	—	1	2	—	—	(3) 4	1	2	11	132	Verdeeld over 105 bedrijven.
—	—	—	2	—	2	3	—	—	3	17		
—	—	—	2	—	—	1	5	2	—	15		
—	—	—	—	—	—	(4)36	2	—	—	38		
—	—	1	—	9	—	2	—	—	—	12		
—	—	—	2	—	—	7	6	—	5	20	92	Verdeeld over 29 bedrijven.
—	—	—	13	5	—	—	4	—	—	22		
—	—	—	—	—	—	—	4	—	1	7	42	Verdeeld over 31 bedrijven.
—	—	—	1	—	1	2	13	—	2	35		
—	—	—	—	—	—	1	1	—	2	10	97	Verdeeld over 61 bedrijven.
—	1	—	2	8	1	7	—	2	6	87		
—	—	1	4	(7) 1	4	5	6	2	5		52	Verdeeld over 43 bedrijven.
—	1	2	45	27	11	69	60	10	47		(8) 415	
—	1	2	26	12	9	20	34	8	40		257	

(1) In 15 gevallen werd een klein gedeelte van het loon bijgedragen door den patroon. (7) 1 met
(8) De aan 1, in Duitschland verpleegde, verleende onderstand kon niet worden medegedeeld.

Dat deze staat betrekking heeft op 415 en niet op 416 personen, werd veroorzaakt, doordien een der werklieden terstond na zijne verwonding naar Duitschland vervoerd werd, zoodat het den burgemeester onmogelijk werd, de gewenschte inlichtingen te verstrekken.

Uit de kolom der aanmerkingen zou men afleiden, dat deze 415 ongelukken in 269 en niet, zooals vroeger vermeld werd, in 257 verschillende bedrijven plaats vonden. Dit schijnbare verschil wordt veroorzaakt doordien uit de mededeelingen van de burgemeesters blijkt, dat in 10 bedrijven, waarvan 4 behoorden tot groep 13 en 6 tot groep 14, niet alle gekwetste werklieden op dezelfde wijze ondersteund werden. Dit had tengevolge, dat de bedrijven van 2 dezer firma's onder 3 en de overige onder 2 volgnommers moesten voorkomen. In 2 bedrijven, omdat niet meer de patroon, maar de verzekeringmaatschappij den onderstand betaalde, in 3 bedrijven, doordien die personen geen onderstand ontvingen (vermoedelijk omdat zij nog niet van de sub 2 en 3 bedoelde fondsen konden trekken), in de overige gevallen, wegens eene verhoogde uitkeering.

In het vorige hoofdstuk deelde ik reeds mede 't geen mij bekend werd omtrent den aan de naaste betrekkingen der gedoode werklieden verleenden onderstand.

De aan 15 gekwetsten door de patroons verleende ondersteuning, als bedoeld in volgnommer 1 sub *e*, was somtijds zeer gering. Zoo werd in 3 gevallen alleen de doktersrekening betaald (1 dezer gekwetsten kon gedurende $3^1/_2$ maand niet werken; van een ander werd de rechterarm geamputeerd); in 2 gevallen werd een vergoeding van f 1 per week uitbetaald (eenmaal gedurende 10 weken aan een 23-jarig timmerman, die, ten gevolge van een beenbreuk, een stijve knie behield).

Een metselaar, die tengevolge van het breken van een steiger gekneusd werd, ontving gedurende drie weken het loon van een halve week. Tot mijn leedwezen is het mij niet mogelijk na te gaan, of in alle gevallen het bedrag, waarop de tegen ongelukken verzekerde werklieden bij eene verwonding aanspraak konden maken, wel voldoende geacht kan worden. Het bedrag dier vergoeding werd mij toch slechts in 32 gevallen, waaronder 2 met doodelijke afloop, medegedeeld. Niet altijd werd dat bedrag uitgedrukt als een breuk van het weekloon.

In verband met het bedrag dezer uitkeering, den leeftijd en het ambacht der gekwetsten, trachtte ik die enkele gevallen zoo goed mogelijk te groepeeren, en dan blijkt dat uitgekeerd werd: het volle loon aan 10 werklieden; $^2/_3$ van het loon aan 7; het halve loon aan 6; het $^1/_3$ van het loon aan 3, terwijl aan 4 volwassen werklieden f 1 per week werd uitbetaald.

In een volgend jaarverslag hoop ik in staat te zullen zijn, hieromtrent nauwkeuriger gegevens te kunnen mededeelen.

Pensioenfondsen. Ondersteuning van weduwen en weezen.

In de Hengelosche bontweverij, directeuren de heeren H. en W. Hulshoff-Pol, is aan het ziekenfonds een pensioenfonds verbonden.

Het lidmaatschap van dit fonds is voor alle werklieden verplichtend, wat het verleenen van geneeskundige hulp en medicijnen betreft, tegen

eene wekelijksche contributie van 6 cent. Ieder lid kan zich verzekeren om bij ziekte, bij het heerschen eener besmettelijke ziekte in zijne woning, of bij ongeschiktheid voor zijn werk door ouderdom, eene wekelijksche uitkeering te ontvangen tot hoogstens $^{3}/_{4}$ van zijn geregeld loon.

De contributie bedraagt 2°/o der wekelijksche uitkeering. Zieken zijn van het betalen der contributie vrijgesteld, de gepensioneerden niet.

Bij overlijden ontvangen de naastbestaanden het vijfvoud der wekelijksche uitkeering.

Voor hen, die zich alleen de geneeskundige behandeling verzekerd hebben, wordt bij overlijden f 12 uitgekeerd.

Volgens het aan de vellenblooterij van de firma Gebr. Lammerts te Groningen verbonden zieken- en weduwenfonds, wordt bij overlijden van een arbeider aan de weduwe gedurende 10 weken drie gulden per week uitgekeerd. In bijzondere omstandigheden kunnen deze f 30 in eens worden ontvangen.

Behalve enkele der reeds in vorige jaarverslagen vermelde fondsen, werden andere pensioen- en dergelijke fondsen door mij gedurende 1893 bij fabrieken niet aangetroffen.

Zwolle, April 1894.

De Inspecteur van den Arbeid in de 2de Inspectie,

A. D P. VAN LÖBEN SELS.

Bijlage I.

OVERZICHT *omtrent de naleving der Wet van*

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Friesland.												
1	Achtkarspelen .	15	14	68	46	2	21	12	5	1	1	1	3
2	Aengwirden. . .	12	9	7	21	—	1	1	3	1	2	6	7
3	Ameland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Baarderadeel . .	27	15	13	15	2	1	6	6	—	—	—	—
5	Barradeel	20	13	52	53	5	12	8	10	3	7	6	2
6	't Bildt.	7	8	14	13	1	5	2	3	—	—	1	1
7	Bolsward	22	25	48	65	4	16	14	22	—	3	1	5
8	Dantumadeel . .	4	13	11	11	—	1	6	2	—	—	—	2
9	Dokkum.	49	47	54	75	9	11	16	16	4	4	7	8
10	Doniawerstal . .	9	10	6	7	—	2	1	4	—	—	—	—
11	Ferwerderadeel.	6	4	3	4	1	1	1	1	—	—	—	—
12	Franeker	58	57	79	101	8	27	28	28	2	—	5	3

5 *Mei* 1889 (Staatsblad n^0. 48) *gedurende* 1893.

Aantal		Verrichte inspectiën Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 3—17 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
4	1	—	2 e	12a + 4e	—	—	—	
2	—	voortd. toez.	—	9 e	—	—	—	
—	—	—	—	2 a	—	—	—	
—	—	door R P. (1)	—	44 e	—	—	—	(1) Volgens opgave van den Burgemeester door Rijkspolitie.
6	1	1a + 8e	2 e	3a + 62e	—	—	1	Hiervan werkten tijdelijk op 3 steen- en 3 pannenfabrieken, 29 jeugdige personen en 6 vrouwen.
9	1	door R.P.	3a + 3e	7a + 8e	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 9 jeugdige personen en 6 vrouwen
13	—	56 e	—	—	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 10 jeugdige personen.
12	—	4 a	—	3a + 24e	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 9 cicoreifabrieken 8 jeugdige personen en 10 vrouwen.
11	—	voortd. toez.	—	—	—	—	—	
2	—	gedurig toez.	—	7a + 21e	—	—	—	
—	—	2 a	1 e	37 e	—	—	—	
4	1	doorloopend.	22 e	—	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 4 steenfabrieken 28 jeugdige personen.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1892.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
13	Franekeradeel.	19	14	60	60	10	10	28	12	—	—	—	—
14	Gaasterland. . .	17	24	14	29	2	3	10	14	—	—	—	—
15	Harlingen. . . .	69	71	123	183	29	38	41	54	—	5	5	11
16	Haskerland . . .	53	55	70	89	5	20	23	19	3	7	7	5
17	Hemelumer, Oldephaert en Noordwolde .	15	18	13	18	1	3	7	7	—	—	—	—
18	Hennaarderadeel	21	21	12	22	—	5	4	13	—	—	—	—
19	Hindeloopen . .	—	3	16	16	4	3	9	—	—	—	—	—
20	Idaarderadeel. .	36	37	20	42	1	7	20	14	—	—	—	—
21	Kollumerland en N. Kruisland.	25	24	12	24	—	2	10	12	—	—	—	—
22	Leeuwarden. . .	242	262	432	418	31	69	83	78	11	39	57	50
23	Leeuwarderadeel	21	38	62	55	6	9	21	17	2	—	—	—
24	Lemsterland . .	26	33	33	39	3	8	10	15	1	1	1	—
25	Menaldumadeel.	37	58	51	53	5	15	16	13	1	—	2	1

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 3—17 . . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters; 20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
40	2	nu en dan	1 e	3a + 64e	—	—	3	Hiervan werkten tijdelijk op 9 steenfabrieken en 1 pannenfabriek 56 jeugdige personen en 40 vrouwen.
—	1	1 a	—	4a + 35e	—	—	—	
11	1	doorloopend	—	—	—	—	—	
—	—	nu en dan	—	97 e	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 pannenfabriek 7 jeugdige personen.
1	—	gedurig toez.	—	3a + 11e	—	1	—	
—	—	4 a	—	4 a	—	—	—	
—	—	1a + 1e	—	3 a	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk in eene vischzouterij 14 jeugdige personen.
1	3	2	—	54 e	—	—	1	
—	—	1 a	4 e	53 e	—	—	—	
222	12	650 e	—	—	3	4	15	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 7 jeugdige personen.
13	2	voortd. toez.	3 e	4a + 5e	—	—	5	Hiervan werkten tijdelijk op 3 steenfabrieken 17 jeugdige personen en 5 vrouwen.
6	—	herhaaldelijk	—	4a + 41e	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk in 5 vischrookerijen 16 jeugdige personen en 5 vrouwen.
22	1	1a + 93e	7 e	2a + 52e	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 4 steenfabrieken en 1 pannenfabriek 34 jeugdige personen en 21 vrouwen.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
26	Oostdongeradeel	10	10	5	8	—	1	4	3	—	—	—	—
27	Ooststellingwerf	14	21	8	15	—	3	6	6	—	—	—	—
28	Opsterland . . .	31	24	12	25	1	4	7	13	—	—	—	—
29	Rauwerderhem .	12	11	7	12	—	2	5	5	—	—	—	—
30	Schiermonnikoog.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	Schoterland . . .	26	35	34	67	2	9	13	10	3	10	12	8
32	Sloten	7	4	6	7	1	2	2	1	—	—	1	—
33	Smallingerland .	43	46	65	105	3	14	16	18	6	11	23	14
34	Sneek	79	67	107	150	22	23	38	48	—	4	10	5
35	Stavoren.	2	3	2	2	—	—	—	2	—	—	—	—
36	Tietjerksteradeel	25	15	23	30	2	7	11	10	—	—	—	—
37	Utingeradeel . .	33	25	9	22	—	3	10	9	—	—	—	—
38	Westdongeradeel	5	12	12	8	1	2	2	3	—	—	—	—
39	Weststellingwerf.	37	53	25	32	2	3	9	17	—	—	—	1
40	Wonseradeel . .	38	28	68	84	15	21	32	16	—	—	—	—
41	Workum.	53	44	44	67	7	19	20	21	—	—	—	—

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée	Verrichte inspectiën Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 3—17 . . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
10	—	4 *a*	—	6*a* + 72*e*	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 2 steenfabrieken 4 jeugdige personen en 6 vrouwen.
—	1	diverse.	4 *a*	4*a* + 2*e*	—	—	—	
1	—	gedurig toez.	44 *e*	12 *a*	—	—	—	
—	—	3	—	5*a* + 14*e*	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	59 *e*	—	—	—	
5	1	24	—	7 *a*	—	—	—	
2	1	12	77 *e*	12 *a*	—	—	—	
10	3	nu en dan.	—	27 *e*	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 6 jeugdige personen.
—	—	2*a* + 2*e*	—	4 *a*	—	—	—	
2	—	voortd. toez.	7 *e*	11*a*+17*e*	—	—	1	Hiervan werkten tijdelijk in eene mattenvlechterij 12 jeugdige personen en 1 vrouw.
—	3	—	—	66 *e*	—	—	—	
—	—	—	—	4 *a*	—	—	—	
9	—	onderscheidene.	34 *e*	46 *e*	—	—	1	
7	—	voortd. toez.	—	1*a* + 35*e*	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 4 pannenfabrieken 22 jeugdige personen.
—	—	3	—	2*a* + 58*e*	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand		Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1892.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
42	Wijmbritsera-deel	49	35	26	40	3	12	10	15	—	—	—	—
43	IJlst	10	6	7	13	4	2	2	5	—	—	—	—
	Totaal . . .	1284	1292	1733	2146	192	417	564	570	38	94	145	126
	Totalen in 1892	—	1284	1864	1935	178	397	517	510	17	85	111	120
	Vermeerdering of vermindering in 1893	—	+ 8	—131	+ 211	+ 14	+ 20	+ 47	+ 60	+ 21	+ 9	+ 34	+ 6
	Groningen.												
1	Adorp	2	3	4	3	—	—	—	—	1	1	1	—
2	Aduard	3	3	5	4	—	3	—	1	—	—	—	—
3	Appingedam . .	40	30	23	40	—	5	10	9	—	1	7	8
4	Baflo	6	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	Bedum	12	27	33	26	1	3	6	13	—	—	2	1
6	Beerta	17	13	9	16	—	—	8	7	—	—	1	—
7	Bellingwolde . .	13	21	29	28	—	1	1	7	—	2	2	15
8	Bierum	5	4	3	3	—	1	2	—	—	—	—	—
9	Delfzijl	45	56	48	90	4	17	13	16	3	4	9	24
10	Eenrum	10	10	12	9	—	—	2	7	—	—	—	—
11	Ezinge	6	7	7	9	1	1	3	4	—	—	—	—
12	Finsterwold . . .	16	7	16	10	1	2	1	—	—	2	3	1

Aantal		Verrichte inspectiën. Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 3—17 . . . . . . HH. Burgemeesters; 20—21 . . . . . HH. Commissarissen der Koningin; 22 . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. (volgens mededeeling van). De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende, geven aan, of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
2	1	4	—	2a +112e	—	—	—	
—	1	verschillende.	—	2a + 15e	—	—	—	
427	37				3	5	27	
434	30				3	3	16	
— 7	+ 7				—	+ 2	+ 11	
1	—	2 a	—	9 a	—	—	—	
1	—	2	—	—	—	—	—	
33	—	gedurig toez	--	12a +2 e	—	—	—	
1	—	—	—	8 a	—	—	—	
—	—	8 a	—	6a +14e	—	—	1	Hiervan werkten tijdelijk op 3 steenfabrieken 5 jeugdige personen.
—	1	1	7 e	—	—	—	—	
10	—	—	23 e	8 a	—	—	—	
—	—	8 a	—	7a + 5e	—	—	—	
11	4	10 a	—	8a + 5e	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 2 jeugdige personen.
—	—	3 a	—	6 e	—	—	—	
—	—	—	—	30 e	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 2 steenfabrieken 4 jeugdige personen.
6	—	6 a	10 e	38 e	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1892.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
13	Groningen . . .	746	746	1520	1076	109	208	255	254	18	45	90	97
14	Grootegast . . .	—	3	2	2	—	1	—	1	—	—	—	—
15	Grijpskerk. . . .	9	12	3	13	2	3	2	4	—	—	—	2
16	Haren	5	4	12	4	—	3	—	1	—	—	—	—
17	Hoogezand . . .	67	68	157	143	16	28	54	43	—	—	—	2
18	Hoogkerk	6	2	15	9	2	3	4	—	—	—	—	—
19	Kantens	1	6	5	5	—	1	4	—	—	—	—	—
20	Kloosterburen .	1	4	4	4	1	1	1	1	—	—	—	—
21	Leek	26	13	14	11	—	4	1	3	—	—	2	1
22	Leens	3	4	12	12	—	3	1	5	1	—	2	—
23	Loppersum . . .	8	10	16	21	—	3	6	4	—	2	5	1
24	Marum.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	Meeden	2	3	3	2	—	—	2	—	—	—	—	—
26	Middelstum . . .	6	10	15	20	3	3	3	7	1	2	—	1
27	Midwolda	17	18	26	24	1	1	5	7	—	1	1	8
28	Muntendam. . .	7	12	16	18	4	7	5	2	—	—	—	—
29	Nieuwe Pekela.	22	22	30	43	1	4	11	7	1	6	5	8
30	Nieuwe Schans.	4	8	19	21	4	3	3	5	1	—	2	3
31	Nieuwolda . . .	6	6	5	6	—	1	—	4	—	—	—	1
32	Noordbroek. . .	8	4	3	3	—	—	1	2	—	—	—	—
33	Noorddijk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
34	Oldehove	5	7	5	7	2	—	4	1	—	—	—	—

De invulling had plaats van de kolommen:
20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters.
3—17 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin.
22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M.

De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren.

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	Aanmerkingen.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
320	23	2497 e	—	—	6	5	20	Hiervan werkte tijdelijk op 1 pannenfabriek 1 jeugdig persoon.
1	—	3a + 2e	—	9 a	—	—	—	
2	—	—	—	27 e	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijd op 1 pannenfabriek 2 jeugdige personen.
21	—	nu en dan.	—	14 e	—	—	—	
30	20	8 a	57 e	118 e	—	—	5	
—	—	4 a	—	2a + 14e	—	—	—	
—	—	12 a	—	8a + 2e	—	—	—	Hiervan werkte tijdelijk op 1 steenfabriek 1 jeugdig persoon.
—	—	8 a	—	7 a	—	—	—	
12	—	2	—	18 e	—	—	—	
4	—	8 a	—	6 a	—	—	—	
1	—	voortd. toez.	—	11 a	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	2	—	—	—	—	—	
4	—	12 a	—	6a + 4e	—	—	—	
1	—	4	1a + 11e	70 e	—	—	—	
—	—	2	2 a	—	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steen- en 1 pannenfabriek 8 jeugdige personen.
10	—	2	1a + 15e	11 a	—	—	1	
2	2	—	4 a	—	—	—	—	
—	—	6 a	1 a	4 a	—	—	1	
3	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	4 a	—	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893.								
		1892.	1893.		Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
35	Oldekerk	2	2	2	2	—	2	—	—	—	—	—	—
36	Onstwedde . . .	26	25	30	48	2	5	10	13	2	3	4	9
37	Oude Pekela . .	37	40	89	73	5	10	22	20	—	2	1	13
38	Sappemeer . . .	26	40	51	68	7	19	16	22	2	—	1	1
39	Scheemda	7	12	10	10	2	1	5	2	—	—	—	—
40	Slochteren. . . .	4	13	10	20	2	4	7	2	3	1	1	—
41	Stedum	4	2	5	5	—	—	—	1	—	1	1	2
42	ten Boer	8	16	21	26	—	2	6	2	2	6	6	2
43	Termunten . . .	1	6	4	7	—	5	—	2	—	—	—	—
44	Uithuizen	5	8	8	7	—	1	2	1	—	2	1	—
45	Uithuizermeeden	1	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
46	Ulrum	13	7	4	5	1	1	2	1	—	—	—	—
47	Usquert	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
48	Veendam	78	79	143	147	12	18	28	24	4	10	26	25
49	Vlagtwedde. . .	5	7	4	4	1	—	2	1	—	—	—	—
50	Warffum.	11	11	18	14	1	4	4	—	2	3	—	—
51	Wedde.	5	7	10	9	1	—	4	1	—	1	2	—
52	Wildervank. . .	48	53	44	91	7	14	26	27	3	7	4	3
53	Winschoten . . .	77	59	80	122	9	23	17	36	—	4	15	18
54	Winsum.	10	12	17	25	—	5	5	6	—	2	2	5

Aantal		Verrichte inspectiën Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 3—17 ..... HH. Burgemeesters. 20—21 ..... HH. Commissarissen der Koningin 22 ..... HH. Ambtenaren van het O. M. (volgens mededeeling van) De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	2	—	—	—	—	—	
5	—	door R.P.	27 *e*	66 *e*	—	—	3	
24	13	geregeld.	2*a* + 10*e*	8 *a*	—	—	1	
12	9	10	1*a* + 6*e*	1 *a*	—	—	4	
—	—	2	5 *e*	3*a* + 17*e*	—	—	—	
1	—	4	—	7*a* + 10*e*	—	—	—	
1	—	verschillende.	—	11 *a*	—	—	—	
5	—	1*a* + 26*e*	—	10 *a*	—	—	1	
—	—	voortd. toez.	2 *a*	5*a* + 10*e*	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 2 steenfabrieken 4 jeugdige personen.
—	—	4 *a*	—	8 *a*	—	—	—	
—	—	3 *a*	—	6 *a*	—	—	—	
—	4	1 *a*	—	18 *e*	—	—	—	
2	1	4 *a*	—	8 *a*	—	—	—	
35	10	76 *e*	41 *e*	—	—	—	3	Hiervan werkte tijdelijk op 1 pannenfabriek 1 jeugdig persoon.
—	—	8 *e*	4 *a*	6*a* + 4*e*	—	—	1	
9	—	76 *e*	—	8 *a*	—	—	—	
—	—	onderscheidene.	2 *a*	1 *a*	—	—	—	
7	1	1 *a*	20 *e*	45 *e*	—	—	1	
50	—	1*a* + 4*e*	93 *e*	—	—	—	1	Hiervan werkte tijdelijk op 1 steenfabriek 1 jeugdig persoon.
8	—	voortd. toez.	—	8*a* + 2*e*	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1892.	1893.	uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
55	't Zandt	1	6	4	2	—	—	1	1	—	—	—	—
56	Zuidbroek	17	22	14	16	2	1	5	8	—	—	—	—
57	Zuidhorn	18	17	22	31	4	7	4	10	—	1	1	4
	Totaal	1529	1590	2662	2415	208	432	575	595	44	109	197	255
	Totalen in 1892	—	1529	2941	2452	267	499	530	592	43	119	184	218
	Vermeerdering of vermindering in 1893	—	+ 61	—279	— 37	— 59	— 67	+ 45	+ 3	+ 1	— 10	+ 13	+ 37
	Drente.												
1	Anloo	5	8	5	8	—	1	3	4	—	—	—	—
2	Assen	85	68	115	115	9	24	37	31	—	—	8	6
3	Beilen	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Borger.	2	2	45	105	21	25	21	14	2	8	9	5
5	Coevorden. . . .	13	17	24	12	3	3	1	5	—	—	—	—
6	Dalen	3	3	2	1	—	—	—	1	—	—	—	—
7	Diever	1	1	10	9	2	2	5	—	—	—	—	—
8	Dwingelo	—	1	2	2	—	—	1	1	—	—	—	—
9	Eelde.	—	2	2	2	—	—	—	2	—	—	—	—
10	Emmen	8	7	21	11	—	—	6	5	—	—	—	—
11	Gasselte	7	6	3	5	1	1	1	2	—	—	—	—
12	Gieten	6	6	1	3	—	1	1	1	—	—	—	—

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet)	Aantal kennisgevingen van ongevallen (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 3—17 . . . . . . } volgens mededeeling van { HH. Burgemeesters 20—21 . . . . . } volgens mededeeling van { HH. Commissarissen der Koningin. 22. . . . . } volgens mededeeling van { HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende, geven aan, of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	herhaaldelijk	—	8a + 1e	—	—	—	
14	—	2 a	1 e	10 e	—	—	—	
4	—	14 e	—	15 e	—	—	—	
651	88				6	5	43	
805	85				4	2	73	
— 154	+ 3				+ 2	+ 3	— 30	
—	—	12	4 a	3 a	—	—	—	
25	9	3	66 e	—	1	—	—	
—	—	—	3 a	—	—	—	—	
65	—	9 a	4 a	4 a	—	—	1	
1	—	5	9 e	14 e	—	—	1	
1	—	2a + 4e	4 a	3 e	—	—	—	
—	—	1	4 a	2 a	—	—	—	
—	—	2 a	4 a	—	—	—	—	
—	—	2 a	—	4 a	—	—	—	
10	2	26	4 a	10 e	—	—	1	
3	—	1a + 13e	5 e	4 a	—	—	—	
—	—	4 a	3 a	4 a	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1892	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar	15 — 16 jaar
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
13	Havelte	3	2	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
14	Hoogeveen . . .	31	30	63	60	1	12	18	18	—	1	4	6
15	Meppel	165	107	160	179	21	33	40	61	—	4	11	9
16	Nijeveen.	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	Norg.	—	3	3	2	—	—	1	1	—	—	—	—
18	Odoorn.	3	6	6	6	1	1	—	1	1	—	2	—
19	Oosterhesselen .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	Peize.	3	3	2	4	—	1	2	1	—	—	—	—
21	Roden	7	8	7	8	—	1	—	5	—	1	1	—
22	Rolde	—	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
23	Ruinen	1	1	6	6	—	1	1	1	2	1	—	—
24	Ruinerwold. . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	Schoonebeek . .	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	Sleen.	1	2	1	2	—	—	—	2	—	—	—	—
27	Smilde	7	5	2	7	—	—	3	4	—	—	—	—
28	Vledder	6	4	33	29	1	4	11	9	—	2	—	2
29	Vries.	1	3	2	2	—	—	2	—	—	—	—	—
30	Westerbork. . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	de Wijk.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
32	Zuidlaren	15	9	17	16	1	5	—	7	1	2	—	—

Aantal		Opgaven der Verrichte inspectiën			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 20—21 . . . . . volgens mededeeling van H.H. Burgemeesters. 3—17 . . . . . volgens mededeeling van H.H. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van H.H. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectien *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	nu en dan.	2*a* + 1*e*	—	—	—	1	
42	—	12	31 *e*	9 *e*	—	—	1	
53	4	2 *a*	60 *e*	19 *e*	—	—	—	
—	—	2	—	—	—	—	—	
—	—	6 *a*	3 *a*	2 *a*	—	—	—	
—	—	—	3 *a*	—	—	—	—	
—	—	—	4 *a*	—	—	—	—	
—	—	4 *a*	—	4 *a*	—	—	—	
4	—	4	—	4 *a*	—	—	—	
—	—	2 *a*	—	—	—	—	—	
2	—	2 *a*	4 *a*	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	1 *a*	4 *a*	—	—	—	—	
—	—	2 *a*	4 *a*	—	—	—	—	
—	—	3 *a*	1 *a*	4 *a*	—	—	—	
1	—	4	4 *a*	12 *e*	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk in 1 teenschillerij 6 jeugdige personen.
—	—	2	3 *a*	3 *a*	—	—	—	
—	—	—	4 *a*	—	—	—	—	
—	—	voortd. [illegible]	—	—	—	—	—	
—	—	—	3*a* + 6*e*	4 *a*	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893	Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
33	Zuidwolde. . . .	2	3	1	2	—	—	—	2	—	—	—	—
34	Zweeloo	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Totaal.	380	311	535	598	61	115	155	179	6	19	35	28
	Totalen in 1892.	—	380	491	542	53	141	156	122	5	14	17	34
	Vermeerdering of vermindering in 1893	—	— 69	+ 44	+ 56	+ 8	— 26	— 1	+ 57	+ 1	+ 5	+ 18	— 6
	Overijsel.												
1	Almelo (Ambt).	5	8	22	71	5	13	9	10	6	5	10	13
2	Almelo (Stad). .	92	90	339	609	67	81	99	88	49	72	93	60
3	Avereest.	21	26	34	30	2	10	9	9	—	—	—	—
4	Bathmen.	6	2	1	2	—	1	—	1	—	—	—	—
5	Blankenham . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	Blokzijl	7	4	11	17	3	3	6	5	—	—	—	—
7	Borne	9	14	33	111	5	17	23	22	3	13	14	14
8	Dalfsen	9	11	12	15	4	3	1	5	—	1	—	1
9	Delden (Ambt).	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	Delden (Stad). .	15	9	35	74	14	8	9	8	9	11	10	5
11	Denekamp. . . .	2	2	1	2	1	—	—	—	—	1	—	—
12	Deventer	274	238	358	475	41	73	132	160	4	12	23	30

Aantal: vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal: kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën Opgaven der: plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën Opgaven der: Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée	Verrichte inspectiën Opgaven der: Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door: den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door: den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	Aanmerkingen. De invulling had plaats van de kolommen: 3–17 ...... volgens mede-deeling van Heeren Burgemeesters. 20–21 ...... volgens mede-deeling van Heeren Commissarissen der Koningin. 22 .... volgens mede-deeling van Heeren Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	2	4 *a*	—	—	—	—	
—	—	—	1 *a*	—	—	—	—	
207	15				1	—	5	
224	6				1	—	18	
— 17	+ 9				—	—	— 13	
107	1	4	1 *a*	—	1	1	—	
809	10	7	47 *e*	—	—	1	1	
—	3	onbepaald	23 *e*	22 *e*	—	—	1	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 3 jeugdige personen.
—	—	1 *a*	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	5*a* + 5*e*	—	13 *e*	—	—	—	
181	4	3 *a*	1*a* + 8*e*	—	3	3	—	
4	2	1*a* + 4*e*	1*a* + 5 *e*	14 *e*	—	—	1	
—	—	voortd. toez.	—	—	—	—	—	
49	2	voortd. toez.	9 *e*	—	—	—	—	
5	—	1 *a*	4 *a*	—	—	—	—	
423	16	herhaaldelijk	24 *e*	—	3	7	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 9 jeugdige personen en 10 vrouwen.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	Voor meisjes van 12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
13	Diepenheim . . .	3	3	3	3	—	—	1	2	—	—	—	—
14	Diepenveen . . .	8	4	23	23	4	7	3	3	—	3	2	1
15	Enschede	97	120	761	961	83	135	144	141	84	115	134	124
16	Genemuiden . .	1	2	2	2	1	—	1	—	—	—	—	—
17	Giethoorn	—	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
18	Goor	9	9	24	77	—	11	25	21	—	1	2	17
19	Grafhorst	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	Gramsbergen . .	5	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
21	Haaksbergen . .	5	6	56	78	8	11	23	12	9	6	7	2
22	den Ham	12	9	8	10	1	1	2	4	—	—	—	2
23	Hardenberg (Ambt)	6	9	5	4	1	—	1	2	—	—	—	—
24	Hardenberg (Stad)	—	1	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—
25	Hasselt	20	27	37	45	1	7	10	10	—	4	6	7
26	Heino	8	13	7	9	—	1	1	4	—	3	—	—
27	Hellendoorn. . .	9	7	68	334	30	45	68	50	19	41	40	41
28	Hengelo (O.) . .	45	47	181	463	29	56	87	96	26	37	67	65
29	Holten	6	4	—	3	—	—	1	2	—	—	—	—
30	IJsselmuiden . .	9	13	46	46	9	4	7	3	11	4	5	3
31	Kampen	261	291	712	645	65	154	162	197	15	19	20	13
32	Kamperveen . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën. Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 3—17 . . . . . . HH. Burgemeesters; 20—21 . . . . . HH. Commissarissen der Koningin; 22 . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. (volgens mededeeling van). De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	4 *a*	4 *a*	—	—	—	—	
8	—	verschillende.	5 *e*	—	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 2 steenfabrieken 21 jeugdige personen en 8 vrouwen.
1415	51	53 *e*	63 *e*	—	3	35	6	
—	—	4 *a*	4*a* + 5*e*	—	—	—	—	
—	—	12 *a*	—	3 *a*	—	—	—	
125	7	1*a* + 10*e*	3*a* + 7*e*	—	—	1	—	
—	—	—	1 *a*	—	—	—	—	
—	—	5 *a*	2*a* + 5*e*	9 *e*	—	—	—	
82	1	2 *a*	3 *a*	—	—	2	3	
—	1	6 *a*	11 *e*	5 *e*	—	—	—	
1	1	2 *a*	4 *a*	4 *e*	—	—	—	
—	—	—	4 *a*	—	—	—	—	
4	—	2 *a*	2*a* + 19*e*	1 *e*	—	—	—	
1	—	2 *a*	9 *e*	8 *e*	—	—	—	
300	—	6	1*a* + 4*e*	—	—	—	—	
624	26	5 *a*	30 *e*	—	—	1	1	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 2 vrouwen.
4	—	2 *a*	2*a* + 6*e*	—	—	—	—	
40	1	1	3*a* + 3*e*	11 *e*	—	—	1	Hiervan werkten tijdelijk op 2 steenfabrieken en 1 inmaakfabriek 42 jeugdige personen en 15 vrouwen.
32	5	248 *e*	—	—	1	—	4	
—	—	—	—	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
33	Kuinre.	10	4	4	5	—	—	1	3	—	1	—	—
34	Lonneker	13	9	5	5	2	—	1	1	—	—	1	—
35	Losser	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
36	Markelo	—	4	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
37	Nieuwleusen . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
38	Oldemarkt. . . .	8	7	3	7	—	1	3	3	—	—	—	—
39	Oldenzaal	6	19	86	219	41	22	34	11	20	35	35	21
40	Olst	9	13	55	49	3	9	11	14	—	6	4	2
41	Ommen (Ambt).	2	2	3	5	—	2	1	2	—	—	—	—
42	Ommen (Stad) .	3	4	3	4	—	1	2	1	—	—	—	—
43	Ootmarsum . . .	7	15	25	28	2	3	5	9	2	2	—	5
44	Raalte	16	10	9	10	2	1	2	5	—	—	—	—
45	Rijssen.	27	22	58	107	—	2	16	25	6	14	28	16
46	Staphorst	1	2	3	2	—	—	1	1	—	—	—	—
47	Steenwijk	54	69	116	108	11	32	23	39	1	1	1	—
48	Steenwijkerwold	6	6	10	10	2	6	2	—	—	—	—	—
49	Tubbergen . . .	4	3	4	4	—	2	2	—	—	—	—	—
50	Vollenhove (Ambt)	3	1	2	2	—	—	—	2	—	—	—	—

De invulling had plaats van de kolommen:

3—17 . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters.
20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin
22 . . . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M.

De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren.

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongelukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	*Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
5	—	4 a	—	54 e	—	—	—	
40	—	2a + 15e	6 e	—	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 3 steenfabrieken 3 jeugdige personen.
—	1	—	—	—	—	—	—	
4	1	4 a	4a + 1e	—	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 3 steenfabrieken 4 vrouwen.
—	—	geregeld toez.	—	2 a	—	—	3	
—	—	verschillende.	—	12 a	—	—	—	
424	4	18 e	1a + 5e	—	1	2	5	
27	5	1	1a + 4e	—	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 4 steenfabrieken 41 jeugdige personen en 27 vrouwen.
—	1	voortd. toez.	4 a	1a + 3e	—	—	—	
—	—	id.	4a + 1e	6 e	—	—	—	
21	—	6	1a + 11e	—	—	—	—	
—	—	3	1a + 19e	—	—	—	2	
406	4	2a + 23e	19 e	—	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 11 steenfabrieken 1 jeugdig persoon en 21 vrouwen.
—	—	—	5 a	7 a	—	—	1	
—	1	121 e	108 e	8a + 23e	—	—	1	
—	—	onderscheidene.	2a + 4e	13 e	—	—	—	
—	—	2 a	1a + 4e	—	—	—	—	
—	2	—	—	3 e	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
51	Vollenhove (Stad)	3	7	9	6	—	4	2	—	—	—	—	—
52	Vriezenveen. . .	5	7	35	67	2	1	9	11	2	6	14	22
53	Wanneperveen .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
54	Weerselo	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
55	Wierden.	12	13	23	57	3	3	9	14	1	11	8	8
56	Wijhe	11	16	20	16	—	2	5	4	—	3	—	2
57	Wilsum	2	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
58	Zalk en Veecaten	4	2	7	6	1	—	—	5	—	—	—	—
59	Zwartsluis. . . .	35	35	43	66	6	9	14	12	2	4	8	11
60	Zwolle	410	336	476	474	42	92	124	142	7	17	26	24
61	Zwollerkerspel .	8	7	27	29	2	3	13	7	—	—	1	3
	Totaal.	1612	1585	3811	5400	493	839	1107	1166	276	448	559	512
	Totalen in 1892.	—	1612	3713	5406	522	883	1080	1102	260	467	512	580
	Vermeerdering of vermindering in 1893	—	— 27	+ 98	— 6	— 29	— 44	+ 27	+ 64	+ 16	— 19	+ 47	— 68

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	Aanmerkingen.
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	—	—	—	—	
131	—	2*a* + 3*e*	1 *a*	—	2	—	—	
—	—	—	—	3 *a*	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
83	—	van tijd tot tijd.	33 *e*	—	—	3	—	
—	—	geregeld toez.	23 *e*	—	—	—	—	
—	—	—	1 *a*	—	—	—	—	
3	—	1	1*a* + 3*e*	2 *e*	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 6 jeugdige personen en 3 vrouwen.
4	3	3 *a*	38 *e*	1 *e*	—	—	—	
206	28	420 *e*	5 *e*	—	3	15	3	Hiervan werkten tijdelijk in 1 teenschillerij 4 jeugdige personen en 4 vrouwen.
5	—	voortd. toez.	2*a* + 7*e*	—	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 4 steenfabrieken 27 jeugdige personen.
5573	181				17	71	33	
5414	137				22	38	48	
+ 159	+ 44				— 5	+ 33	— 15	

De invulling had plaats van de kolommen:
3—17 ...... volgens mededeeling van HH. Burgemeesters.
20—21 ..... volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin.
22 .... volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M.

De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Gelderland. (2de Inspectie.)												
1	Aalten......	20	18	43	70	5	13	22	12	—	9	4	5
2	Angerlo.....	14	11	104	104	7	14	21	41	1	6	5	9
3	Apeldoorn....	91	111	190	300	24	40	46	59	17	44	43	27
4	Arnhem.....	473	478	844	769	31	107	149	179	32	72	112	87
5	Barneveld....	16	19	19	19	5	4	5	5	—	—	—	—
6	Bergh......	10	11	41	75	11	19	21	13	4	3	3	1
7	Borculo.....	11	18	17	26	4	9	12	1	—	—	—	—
8	Brummen....	29	32	56	73	3	7	19	20	2	5	6	11
9	Didam......	18	19	29	29	—	2	13	8	1	3	—	2
10	Dinxperlo....	7	7	16	19	3	4	6	1	—	—	2	3
11	Doesburg....	79	84	71	84	5	10	19	25	2	6	8	9
12	Doetinchem (Ambt)....	6	5	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	Doetinchem (Stad).....	49	45	47	64	2	13	18	18	—	2	6	5
14	Doornspijk...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	Doorwerth...	7	7	24	24	3	2	6	6	3	2	2	—

Aantal		Verrichte inspectiën Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen in 1893 wegens over-treding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen : 20—21 . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 3—17 . . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennis-gevingen van onge-lukken. (Art. 15 der wet.)	plaatse-lijke politie.	Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	den Commis-saris der Koningin.	den Burge-meester.		*Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
71	3	4	16 *e*	9 *e*	—	—	—	
37	—	4 *a*	4 *e*	2*a* + 7*e*	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 8 steenfabrieken 101 jeugdige personen en 37 vrouwen.
265	2	voortd. toez.	5 *e*	117 *e*	—	—	—	
394	20	voortd. toez.	—	—	19	5	16	
—	—	—	—	13 *a*	—	—	—	
4	1	voortd. toez.	1*a* + 3*e*	1*a* + 9*e*	—	—	—	
—	—	3	4 *a*	—	—	—	—	
67	1	4	—	46 *e*	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 2 steenfabrieken 20 jeugdige personen en 6 vrouwen.
4	—	4	8 *e*	—	—	—	—	
1	—	4*a* + 23*e*	3 *a*	—	—	—	—	
42	4	1 *a*	25 *e*	132 *e*	—	—	2	
—	—	door R.P.	4 *e*	4 *a*	—	—	—	
19	—	Voortd. toez.	32 *e*	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
17	—	5 *a*	—	13 *e*	—	—	1	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 17 jeugdige personen en 11 vrouwen.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1892.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
16	Duiven......	14	10	22	24	6	—	6	3	7	—	—	2
17	Ede.........	47	24	11	23	1	5	15	1	—	—	1	—
18	Eibergen	8	21	45	41	2	7	7	11	1	3	8	2
19	Elburg......	14	15	9	16	1	4	7	4	—	—	—	—
20	Epe.........	15	20	20	34	—	8	6	7	—	5	3	5
21	Ermelo......	2	2	2	3	—	—	2	1	—	—	—	—
22	Gendringen...	25	21	56	81	18	21	15	16	2	2	6	1
23	Gorsel	10	7	2	7	—	—	2	5	—	—	—	—
24	Groenlo	17	20	27	41	10	6	11	11	2	—	1	—
25	Harderwijk ...	60	35	68	98	19	30	18	24	4	1	1	1
26	Hattem	10	10	12	14	—	5	5	3	—	1	—	—
27	Heerde......	13	18	24	25	2	1	3	5	—	3	6	5
28	Hengelo (G.) ..	9	13	7	10	—	4	4	2	—	—	—	—
29	Herwen en Aerdt	26	33	90	101	12	18	30	29	3	2	3	4
30	Hoevelaken ...	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	Huissen	—	1	9	9	—	3	2	2	1	1	—	—
32	Hummelo	3	8	4	5	—	—	3	2	—	—	—	—

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 3—17 ...... volgens mededeeling van HH. Burgemeesters; 20—21 ...... volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin; 22 .... volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende, geven aan, of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
1	—	3 *a*	12 *e*	19 *e*	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 8 jeugdige personen.
3	3	4	—	35 *e*	—	—	—	
9	1	voortd. toez.	2*a* + 7*e*	14 *e*	—	—	1	Hiervan werkten tijdelijk op 2 steenfabrieken 8 jeugdige personen.
5	—	2 *a*	—	17 *e*	—	—	—	
34	1	8	—	31 *e*	—	—	—	
—	—	2 *a*	—	—	—	—	—	
—	8	9	61 *e*	25 *e*	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 5 steenfabrieken 20 jeugdige personen.
—	—	—	—	—	—	—	—	
1	—	3	5 *e*	9 *e*	—	1	3	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 5 jeugdige personen.
1	—	4 *a*	—	8 *e*	—	—	3	Hiervan werkten tijdelijk in 4 teenschillerijen 45 jeugdige personen.
20	—	4*a* + 17*e*	—	4 *e*	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 9 jeugdige personen en 6 vrouwen.
38	—	5	—	29 *e*	—	3	—	
—	—	voortd. toez.	4 *a*	—	—	—	—	
37	3	4 *a*	13 *e*	3 *a*	—	—	3	Hiervan werkten tijdelijk op 7 steenfabrieken 72 jeugdige personen en 37 vrouwen.
—	—	voortd. toez.	—	4 *a*	—	—	—	
—	—	3	—	—	—	—	—	Dezen werkten tijdelijk op 1 steenfabriek.
—	—	voortd. toez.	1 *e*	3*a* + 1*e*	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
33	Laren (G.) . . .	5	4	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—
34	Lichtenvoorde .	50	44	23	38	3	12	11	11	1	—	—	—
35	Lochem	44	63	33	49	6	9	19	14	—	—	1	—
36	Neede	11	11	50	86	8	12	24	16	3	6	8	9
37	Nijkerk	39	54	52	62	9	7	21	19	2	1	—	3
38	Oldebroek. . . .	2	1	11	11	2	4	2	3	—	—	—	—
39	Pannerden. . . .	4	7	47	22	—	5	4	6	4	1	1	1
40	Putten	22	12	5	12	1	4	4	3	—	—	—	—
41	Renkum	46	52	55	111	3	13	19	26	5	6	20	19
42	Rheden	104	95	112	151	13	18	45	51	3	5	4	12
43	Rozendaal. . . .	8	4	6	4	2	1	—	1	—	—	—	—
44	Ruurlo.	2	8	6	3	—	—	2	1	—	—	—	—
45	Scherpenzeel . .	3	4	3	4	—	—	3	1	—	—	—	—
46	Steenderen . . .	5	10	23	19	2	3	3	4	2	2	—	3
47	Voorst	28	33	15	38	—	8	13	17	—	—	—	—
48	Vorden	7	8	4	8	1	2	4	1	—	—	—	—
49	Wageningen . .	42	66	166	179	14	41	51	47	—	8	12	6

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-lukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën Opgaven der plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën Opgaven der Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Verrichte inspectiën Opgaven der Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 3—17 ..... volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters. 20—21..... volgens mede-deeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 ...... volgens mede-deeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
2	—	1a + 2e	10 e	—	—	—	—	
1	—	2 a	8 e	—	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 2 jeugdige personen.
19	—	voortd. toez.	76 e	—	—	—	—	
75	2	voortd toez.	16 e	12 e	4	2	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 6 jeugdige personen.
1	—	6	—	2 e	—	—	—	
4	—	6 a	—	2 e	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 11 jeugdige personen en 4 vrouwen.
—	—	3a + 1e	4 e	—	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 2 steenfabrieken 15 jeugdige personen.
—	—	2 a	—	—	—	—	—	
112	3	2 a	—	101 e	—	2	4	Hiervan werkten tijdelijk op 3 steenfabrieken 25 jeugdige personen en 22 vrouwen.
109	8	voortd. toez.	—	126 e	1	—	2	Hiervan werkten tijdelijk op 6 steenfabrieken 60 jeugdige personen en 19 vrouwen.
8	—	2 a	—	—	—	—	—	
—	—	onbekend.	4 a	—	—	—	—	
—	—	7	—	4 a	—	—	—	
7	—	4 a	2 a	3a + 2e	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 1 steenfabriek 3 jeugdige personen en 7 vrouwen.
—	1	4 a	—	35 e	—	—	—	
7	—	6	4 a	—	—	—	—	
2	5	1a + 78e	—	2 a	1	1	—	Hiervan werkten tijdelijk op 3 steenfabrieken 27 jeugdige personen.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1892.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	Voor jongens van 13—14 jaar.	Voor jongens van 14—15 jaar.	Voor jongens van 15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	Voor meisjes van 13—14 jaar.	Voor meisjes van 14—15 jaar.	Voor meisjes van 15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
50	Warnsveld . . .	11	11	6	11	—	2	7	—	—	—	2	—
51	Wehl.	1	5	4	4	—	2	1	1	—	—	—	—
52	Westervoort . .	10	10	26	25	3	1	4	8	1	3	2	3
53	Winterswijk . .	19	24	66	156	17	20	22	19	14	18	22	24
54	Wisch	24	19	48	99	12	18	30	28	—	2	9	—
55	Zelhem.	9	5	5	5	—	—	2	3	—	—	—	—
56	Zevenaar	20	17	20	37	—	4	2	2	4	5	8	12
57	Zutphen	221	148	140	241	9	34	44	55	8	32	35	24
	Totaal.	1840	1839	2839	3564	279	576	831	851	129	259	344	295
	Totalen in 1892 .	—	1840	2998	3245	273	570	710	750	123	239	288	292
	Vermeerdering of vermindering in 1893	—	— 1	—159	+ 319	+ 6	+ 6	+121	+101	+ 6	+ 20	+ 56	+ 3

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée	Verrichte inspectiën Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 3—17 ...... volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20—21 ...... volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 .... volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
32	—	4	17 *e*	—	—	—	—	
—	—	4 *a*	—	—	—	—	—	
11	—	voortd, bez.	7 *e*	2*a* + 3*e*	—	—	—	Hiervan werkten tijdelijk op 3 steenfabrieken 16 jeugdige personen en 11 vrouwen.
123	1	12 *a*	19 *e*	—	—	—	—	
14	12	4	18 *e*	4*a* + 1*e*	—	—	3	
—	—	4 *a*	1 *a*	4 *a*	—	—	—	
17	—	4	7 *e*	1*a* + 22*e*	—	—	2	Hiervan werkten tijdelijk op 1 pannenfabriek 1 jeugdig persoon en 1 vrouw.
96	16	45 *e*	19 *e*	—	—	—	2	Hiervan werkten tijdelijk op 2 steenfabrieken 4 jeugdige personen en 5 vrouwen.
1710	95				25	14	42	
1650	66				17	18	42	
+ 60	+ 29				+ 8	— 4	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte lijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	Voor meisjes van 12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Recapitulatie.												
43	Friesland	1284	1292	1733	2146	192	417	564	570	38	94	145	126
57	Groningen. . . .	1529	1590	2662	2415	208	432	575	595	44	109	197	255
34	Drente.	380	311	535	598	61	115	155	179	6	19	35	28
61	Overijsel.	1612	1585	3811	5400	493	839	1107	1166	276	448	559	512
57	Gelderland . . . (2de Inspectie).	1840	1839	2839	3564	279	576	831	851	129	259	344	295
252	Algemeen totaal	6645	6617	11580	14123	1233	2379	3232	3361	493	929	1280	1216
	Vermeerdering of vermindering in vergelijking met 1892.												
	Friesland	—	+ 8	—131	+ 211	+ 14	+ 20	+ 47	+ 60	+ 21	+ 9	+ 34	+ 6
	Groningen. . . .	—	+ 61	—279	— 37	— 59	— 67	+ 45	+ 3	+ 1	— 10	+ 13	+ 37
	Drente.	—	— 69	+ 44	+ 56	+ 8	— 26	— 1	+ 57	+ 1	+ 5	+ 18	— 6
	Overijsel.	—	— 27	+ 98	— 6	— 29	— 44	+ 27	+ 64	+ 16	— 19	+ 47	— 68
	Gelderland . . . (2de Inspectie).	—	— 1	—159	+ 319	+ 6	+ 6	+121	+101	+ 6	+ 20	+ 56	+ 3
	Totaal	—	— 28	—427	+ 543	— 60	—111	+239	+285	+ 45	+ 5	+168	— 28

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-lukken. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën Opgaven der plaatse-lijke politie.	Verrichte inspectiën Opgaven der Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Verrichte inspectiën Opgaven der Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burge-meester.	Aantal vonnissen in 1893 wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 20—21 ..... volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters. 3—17...... volgens mede-deeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22........ volgens mede-deeling van HH. Ambtenaren van het O. M. De letters *a* en *e* in de kolommen 17—19 als exponent voorkomende geven aan of het aantal inspectiën *algemeene* dan wel *enkele* waren. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
427	37	—	—	—	3	5	27	
651	88	—	—	—	6	5	43	
207	15	—	—	—	1	—	5	
5573	181	—	—	—	17	71	33	
1710	95	—	—	—	25	14	42	
8568	416				52	95	150	
— 7	+ 7	—	—	—	—	+ 2	+ 11	
— 154	+ 3	—	—	—	+ 2	+ 3	— 30	
— 17	+ 9	—	—	—	—	—	— 13	
+ 159	+ 44	—	—	—	— 5	+ 33	— 15	
+ 60	+ 29	—	—	—	+ 8	— 4	—	
+ 41	+ 92				+ 5	+ 34	— 47	

Bijlage II.

Enschede, 25 *September* 1893.

Aan de Fabrikanten-Vereeniging,

Alhier.

De Ned. Herv. Diaconie neemt de vrijheid het navolgende beleefd onder de aandacht uwer Vereeniging te brengen

In de vele gevallen van Armenzorg doet zich, vooral gedurende de laatste jaren, bij de fabrieksbevolking dikwijls het geval voor, dat kinderen van af 14-jarigen leeftijd bij de minste terechtwijzing of ook zonder eenige reden, het ouderlijke huis verlaten en bij vreemden kostgeld geven, hunne ouders aan de liefdadigheid van anderen of aan de zorgen van het armbestuur overlatende. In dergelijke gevallen gaat het armbestuur steeds alle moeite aanwenden, de kinderen weer onder het ouderlijk dak terug te brengen om de ouders van de hulp der kinderen te verzekeren en hen van ondersteuning van het armbestuur af te houden.

Niet altijd echter slaagt men hierin naar wensch, daar de kinderen meestal blijven weigeren hunne verplichting jegens hunne ouders na te komen.

Mocht men meermalen den gewaardeerden steun van eenige heeren werkgevers ontvangen, de ondervinding leerde dat geheele samenwerking in deze noodig is.

Het is daarom dat wij een beroep doen op Uwe vereeniging, door deze zaak eens te bespreken en te onderzoeken of er ook middelen zijn om dit kwaad te bestrijden.

Namens Diakenen,

B. Roessingh, *President.*

E. Elderink, *Secretaris.*

Enschedé, 30 *September* 1893.

Aan de Nederlandsche Hervormde Liaconie
te Enschedé.

Uwe geachte letteren van 25 September zijn in ons bezit.

Met belangstelling namen wij kennis van den inhoud en waardeeren ten zeerste uw streven om kinderen, die zich, door elders kostgeld te betalen, onttrekken aan hunne verplichting tot het ondersteunen van de huishouding hunner ouders, met alle onder uw bereik zijnde middelen zoo mogelijk weder naar het ouderlijk huis terug te brengen.

Het door U meermalen te baat genomen middel om invloed uit te oefenen door de werkgevers van zulke kinderen, vinden wij met U het meest geschikte en zouden daaraan geen verbetering kunnen toevoegen.

Wij houden het er voor, dat er geen beter middel te vinden is, en zouden wel in Uwe welwillende overweging willen aanbevelen, om bij voorkomende gelegenheid met vrijmoedigheid steeds tot dit middel Uwe toevlucht te nemen.

In die enkele gevallen, waarin Uwe pogingen bij de patroons niet tot het gewenschte doel mochten leiden, voorzien wij ook van onze medewerking weinig nut.

Mocht het evenwel voorkomen, dat na vergeefs aangewende pogingen van Uwen kant, ons bestuur door zijne hulp U misschien van nut zoude kunnen zijn, dan verklaren wij ons in zulk een geval gaarne bereid, te doen wat in ons vermogen is, om U in deze nuttige zaak de behulpzame hand te bieden.

In zulk een geval zouden wij gaarne schriftelijke opgave van U ontvangen, hoe de zaak staat en wat U meent, dat wij er aan kunnen doen.

Op de eerstvolgende algemeene vergadering zullen wij mededeelen, dat Uw verzoek en ons antwoord aan de leden onzer vereeniging in druk wordt rondgedeeld, met verzoek aan de leden om hunne medewerking in deze te willen verleenen

Wij vertrouwen, dat op deze wijze, bij eenigen goeden wil van de werkgevers, een stap in de door U gewenschte richting is gedaan, waarvan wij wel eenig nut verwachten.

Intusschen verblijven wij met hoogachting

Namens het bestuur van de Fabrikanten-Vereeniging,

E. Jannink Gz, *President.*
C. ter Kuile Ez., *Secretaris.*

BIJLAGE III.

BEPALINGEN betreffende het uitbetalen van de loonen aan minderjarige werklieden in dienst der Machinefabriek der firma Gebr. Stork en C°.

Art. 1.

't Doel dezer bepalingen is:

1°. te voorkomen, dat de jonge werklieden, ten gevolge der te hooge loonen, zich behoeften scheppen, waaraan zij later, getrouwd zijnde, niet kunnen voldoen, zonder de belangen van het huisgezin te schaden;

2°. aan de werklieden in bepaalde levensomstandigheden (huwelijken, bevallingen, ziekte, enz.) buitengewone toelagen boven hun gewoon loon te verschaffen.

Art. 2.

Zoolang de minderjarige werklieden minder dan f 5 per week verdienen, wordt hun 't volle loon uitbetaald. Van hetgeen zij boven dat bedrag verdienen, wordt 60 pct. ingehouden. Minderjarige werklieden, welke in het onderhoud van nabestaanden hebben te voorzien, kunnen hun volle loon genieten.

Art. 3.

Het ingehouden loon wordt ingeschreven in de Werklieden-Spaarkas die door 't bestuur van 't Zieken- en Pensioenfonds wordt beheerd.

De helft blijft het onvervreembare eigendom van den minderjarigen werkman, wiens vader of moeder echter vrijelijk over de andere helft kan beschikken.

Art. 4.

Het voornoemd bestuur beheert de gelden zoo voordeelig mogelijk en mag ze tegen eene rente van 5 pct. per jaar beleggen bij de firma Gebr. STORK en C., voor wier rekening de boekhouding geschiedt.

Art. 5.

Ingeval van overlijden van de rechthebbenden wordt 't kapitaal met de rente uitbetaald aan hunne erfgenamen.

Art. 6.

Als er zooveel kapitaal gestort is, heeft men recht ingeval van huwelijk f 250 en bij bevalling der huisvrouw f 20 op te nemen. Bovendien kan met goedvinden van 't bestuur in buitengewone omstandigheden geld uit de spaarkas gelicht worden.

Die goedkeuring moet verleend worden, indien 't op te nemen geld moet strekken tot het aankoopen van vaste eigendommen of 't bouwen eener eigen woning.

Art. 7.

Behalve de in 't vorig artikel bepaalde gevallen wordt het kapitaal aan meerderjarige werklieden slechts uitbetaald in de omstandigheden die 't reglement aan het zieken- en pensioenfonds voor het uitbetalen der op hoofd A geboekte gelden voorschrijft, en kunnen de werklieden, die de fabriek vóór hun meerderjarigheid verlaten, hun kapitaal eerst op hun 23ste jaar opnemen.

Art. 8.

Ingeval van ziekte of van ongelukkige familie-omstandigheden, kan de directie der Machinefabriek tijdelijk uitbetaling van het volle loon toestaan.

In werking gesteld 27 Augustus 1883.

DERDE ARBEIDSINSPECTIE

(het gedeelte der provincie Zuid-Holland, dat gelegen is ten noorden van den linker Lek-, Maas-, Scheur- en Nieuwen Waterwegoever, de provinciën Noord-Holland en Utrecht, benevens het niet tot eenige provincie behoorende watergebied des Rijks).

ALGEMEEN OVERZICHT.

Gedurende 1893 bezocht ik, behalve een aantal kleine bedrijven, 510 fabrieken en werkplaatsen, waarvan de verzamelde gegevens in dit jaarverslag zijn verwerkt. Een achttiental der laatste bedrijven, bezocht ik om de een of andere reden voor de tweede maal.

Bij eenige inrichtingen waar, naar mijn oordeel, bijzonder schadelijke omstandigheden voor de gezondheid waren, vroeg ik de voorlichting van den inspecteurs van het geneeskundig Staatstoezicht, in wiens inspectie het bedrijf gevestigd was; alle inspecteurs gaven bereidwillig gevolg aan mijn tot hen gericht verzoek, om mij te vergezellen.

Aangenaam is het mij ook dit jaar te kunnen constateeren, dat ik bij mijne inspectiën op geenerlei bezwaar stuitte. Mijne verhouding tot de werkgevers bleef onveranderd.

Verschillende werklieden gaven duidelijk blijk mijn streven te waardeeren, ofschoon zij zich in den regel onthielden mij ongevraagd in te lichten.

Ook van de zijde der autoriteiten ondervond ik veelal steun.

Gerangschikt volgens de groepen der Nijverheids-statistiek (1), bevat de slaat A het aantal personen in de bovenvermelde 506 bedrijven werkzaam, alsmede het aantal en de soort der krachtwerktuigen, daarbij in gebruik. De petroleummotoren zijn in dezen staat onder de gasmotoren gerangschikt.

(1) Zie volledig jaarverslag 1890, bladz. 349.

Staat A.

Volgnummer.	OMSCHRIJVING der GROEPEN.	Aantal arbeid verrichtende								
		Mannelijke.					Vrouwelijke.			
		12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	boven 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Aardewerk, enz. . .	15	38	45	42	553	1	3	2	4
2	Drukkerijen, enz. . .	30	61	92	82	1 357	1	1	6	5
3	Bouwbedrijven . . .	1	2	7	4	79	—	—	—	—
4	Chemische nijverheid.	1	4	4	3	352	—	—	—	—
5	Hout- en stroobewerking, enz.	41	42	43	36	929	—	1	—	—
6	Kleeding en reiniging.	1	—	9	9	297	13	22	44	35
7	Kunstnijverheid . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	Leder, enz.	—	—	1	—	13	—	—	—	—
9	Metalen (winnen van), enz.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	Metalen (bewerking van)	25	28	42	44	740	10	8	7	3
11	Papier, enz.	11	9	10	7	202	—	—	3	3
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	4	33	56	58	2 823	—	—	—	—
13	Stoom- en andere werktuigen, enz. . . .	5	23	44	46	3 513	—	—	—	—
14	Textiel-nijverheid . .	85	106	99	78	1 456	76	75	91	94
15	Verlichting, vet, enz.	3	3	3	3	1 077	—	—	—	—
16	Voedings- en genotsmiddelen	80	150	181	174	4 743	7	20	33	29
	Totaal . . .	302	499	636	586	18 134	108	130	186	173

(*) In 2 bedrijven werden paarden als drijfkracht gebezigd.

personen.			Aantal bezochte fabrieken en werkplaatsen.	Aantal in deze bedrijven voorkomende krachtwerktuigen.				Aantal bedrijven zonder krachtwerktuigen.
Boven 16 jaar		Totaal.		Stoom.	Water.	Gas of heete lucht.	Wind.	
ongehuwd.	gehuwd.							
12	13	14	15	16	17	18	19	20
26	17	746	22	13	—	3	—	6
31	3	1 669	68	13	—	20	—	38
20	—	113	10	1	—	—	—	9
—	—	364	9	22	—	1	—	1
5	1	1 098	37	27	—	2	—	9
546	101	1 077	68	23	—	—	—	46
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	14	2	1	—	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	—	932	42	20	—	3	—	26
50	17	312	9	4	—	3	1	3
—	—	2 974	10	18	—	1	—	3
13	10	3 654	28	39	—	3	—	6
574	138	2 872	24	30	—	—	—	8
2	—	1 091	14	43	—	1	1	2
525	95	6 037	167	64	—	9	—	101
1 817	382	22 953	510	318	—	46	2	(*) 259

Blijkens de totalen van dien staat werd in de fabrieken en werkplaatsen arbeid verricht door 22953 personen, waarvan waren:

79,01°/₀ mannelijke personen boven 16 jaar;
8,81°/₀ „ „ van 12—16 jaar;
9,58°/₀ vrouwelijke „ boven 16 jaar;
2,60°/₀ „ „ van 12—16 jaar.

In de vorige jaren en ook nog in den loop van dit jaar hoorde ik bij de bespreking betreffende de werking en de naleving der arbeidswet herhaaldelijk autoriteiten en eveneens bedrijfshoofden de meening uiten, dat zeer vele werkgevers geen jeugdige personen meer wilden aannemen, omdat Artikel 5 te belemmerend werkte en de zorg voor arbeidslijst en kaarten te veel last veroorzaakte. Zij meenden dat dit zeer ten nadeele der jongens was, omdat die daardoor zonder plaatsing rondliepen.

Al is nu niet te ontkennen, dat tengevolge der wet in eenige werkplaatsen geen jongens meer worden aangenomen, zoo is het ook een feit, dat verschillende werkgevers reeds op dezen maatregel terugkwamen, omdat zij de hulp van de jeugdige personenen te goed konden gebruiken, terwijl in andere werkplaatsen het aantal jeugdige personen zelfs vermeerderde.

Om den invloed der bepalingen eenigszins na te gaan, stelde ik het navolgende staatje samen.

De eerste opgave betreft, percentsgewijze berekend, gegevens der 1643 fabrieken en werkplaatsen in Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht, door persoonlijk bezoek ten behoeve der Nijverheidsstatistiek verzameld in 1888—1889 (1), voordat de arbeidswet in werking trad. Daaronder zijn vermeld soortgelijke gegevens van 1952 (2) fabrieken en werkplaatsen, die in 1890, 1891, 1892 en 1893 door mij in dezelfde provinciën der 3de Arbeidsinspectie zijn verzameld.

			Werkzaam bevonden mannelijke personen:		
		Aantal bedrijven:	van 12—16 jaar:	boven 16 jaar:	Totaal.
Noord-Holland Zuid-Holland . Utrecht.	gegevens verzameld in 1888 en 1889.	1 643.	7 587 = 12.25°/₀.	54 345 = 87.75°/₀.	61 932 = 100°/₀.
Noord-Holland. Zuid-Holland. . Utrecht	gegevens verzameld in 1890, 1891, 1892 en 1893.	Aantal bedrijven: 1 952.	10 065 = 12.23°/₀.	72 253 = 87.77°/₀.	82 318 = 100°/₀.

(1) Zie blz. 372, 374, 378 jaarverslag 1890.
(2) Zie blz. 256 verslag 1890, blz. 264 verslag 1891, blz. 284 verslag 1892 en dit verslag blz. 276.

Zooals hieruit blijkt, is het aantal jeugdige personen percentsgewijze nagenoeg hetzelfde gebleven en zijn ook de bezochte inrichtingen slechts voor een deel dezelfde; het zijn toch gelijksoortige bedrijven.

Hoewel de conclusie, die hieruit te trekken is, nu niet geheel afdoende genoemd kan worden, blijft met het oog op deze cijfers toch alle twijfel geoorloofd tegenover de meening der autoriteiten en werkgevers, als zoude de bepalingen van artikel 5 der wet belemmerend werken op het in dienst nemen van jeugdige personen.

Dit neemt niet weg, dat men vooral in groote gemeenten vaak de moeielijkheid hoort betoogen, die vele ouders ondervinden om hun kinderen, zoodra deze de school hebben verlaten, in de productieve bedrijven van fabrieks- of handwerksnijverheid geplaatst te krijgen. De reden hiervan is zeker voor een goed deel te zoeken in het feit, dat verschillende kinderen juist met hun 12de jaar de school verlaten, ten einde aan het werk te gaan en zij daardoor het aantal van hen, die werk zoeken, vergrooten.

Konden deze kinderen spoedig, nadat zij de school hebben verlaten, werk vinden en daardoor dadelijk onder toezicht komen, dan ware dit het ergste niet. Waar zij echter, zooals dit vaak het geval is, geen werk kunnen krijgen, of na dit korten tijd gehad te hebben, om een of andere reden hun werkplaats verlaten, wordt de zaak bedenkelijker. De jongens loopen rond; de ouders kunnen vaak niet genoeg toezicht op hen houden; zij leeren allerlei ondeugden, terwijl een lust tot luieren en een onoplettendheid over hen komt, die allerminst in werkplaatsen gedoogd kan worden. Dit maakt het voor hen, naar mate zij langer zonder werk zijn, moeielijker om in een goede werkplaats, waar wat te leeren is, een plaats te krijgen.

Verschillende werkbazen die ik sprak willen dan ook geen jongens in dienst nemen, die eenigen tijd ledig hebben geloopen, want er is meestal niets mede te beginnen, zeggen zij; hun lust trekt naar de straat.

Afdoende verbetering in dezen toestand zal wel niet verkregen kunnen worden, dan wanneer men de kinderen dwingt tot het 13e of 14e jaar de school te bezoeken, en zoodoende het getal der jeugdige werkzoekenden vermindert.

Ik besprak deze zaak eenigszins breedvoeriger, omdat door het in werking treden van al de bepalingen, de gezondheid en veiligheid rakende in werkplaatsen waar beschermde personen werken (van het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891, *Staatsblad* n°. 147, gewijzigd en aangevuld bij dat van 11 Augustus 1892, *Staatsblad* n°. 199) deze kwestie in een eenigszins ander stadium komt en ik in het belang der betrokkenen ten zeerste hoop, dat zij niet lang daarin zal blijven.

Het nut der bepalingen van de arbeidswet, dat de jeugdige personen tot 7 uur 's avonds en niet langer dan 11 uur in een etmaal mogen werken, werd spoedig vrij algemeen erkend en daarmede vervielen de groote bezwaren. Iets anders echter wordt het thans, nu ik meer bepaaldelijk moet letten op de voorschriften betreffende de veiligheid en

gezondheid, voortspruitende uit de bepalingen van het reeds genoemd Koninklijk besluit, aangezien de werkgevers alleen dan verplicht zijn om aan mijn aanwijzingen gevolg te geven, indien beschermde personen in die werkplaatsen arbeid verrichten.

Deze voorschriften of aanwijzingen veroorzaken den werkgever meestal uitgaven, al zijn die vaak betrekkelijk zeer gering. Maken nu de beschermde personen geen integreerend deel uit van het bedrijf, kunnen zij gemist worden, heeft men nog geen nadeelige gevolgen van het gewraakte ondervonden — er is nog geen kalf verdronken — dan bestaat bij verschillende werkgevers, naar mij bleek, de neiging de beschermde personen weg te zenden, of hen in het vervolg niet meer in dienst te nemen.

Dat werkgevers, die geen beschermde personen in dienst hebben, en die dus niet in de termen der laatstbedoelde bepalingen vallen, die in verband met de voorschriften ook niet zullen plaatsen, mag men vrij wel aannemen.

Het gevolg van een en ander zal, naar ik vrees, zijn, dat het aantal jeugdige personen in fabrieken, waarop bovenbedoelde bepalingen betrekking hebben, drijgt te verminderen, en dit gevolg acht ik om verschillende redenen, die ik zeker in verband met het reeds medegedeelde, niet nader uiteen behoef te zetten, betreurenswaardig.

Uit den aard der zaak zal dit wel inzonderheid beperkt blijven tot de kleinere werkplaatsen, aan het hoofd waarvan bestuurders staan, wier minder uitgebreide gezichtskring hun het groote nut der bepalingen ook voor hen zelven en hunne werklieden niet doet inzien.

Dat echter bestuurders van zeer groote werkplaatsen dergelijke meeningen kunnen zijn toegedaan, bleek mij, toen ik een fabriek bezocht, die uit het oogpunt van gezondheid en veiligheid goed was ingericht, en hoorde dat daar geen jeugdige personen meer werkzaam waren. Men deelde mij het sprekende feit mede, dat de directeur op het tijdstip van het in werking treden der laatstbedoelde bepalingen al de bij hem werkzame personen beneden de 16 jaar — een negental — had ontslagen, hun mededeelende dat zij met hun 16de jaar terug konden komen.

Uit den aard der zaak besteedde ik dit jaar den meesten tijd, de bepalingen die de gezondheid en veiligheid betreffen, ingang te doen vinden. Aangezien in mijne inspectie ik alleen aangewezen ben dit te doen en de werkgevers voor het meerendeel mijne aanwijzingen of voorschriften afwachten, voor en aleer zij de wenschelijke wijzigingen aanbrengen, zoo is het duidelijk, dat ik met het oog op het groote aantal der werkplaatsen in mijne inspectie, lang niet kan doen wat gedaan moest worden en blijf ik dus dringend op technische hulp hiervoor aandringen.

Ofschoon ik nog een goed deel van mijn tijd besteedde om de naleving der arbeidswet na te gaan, heb ik dit in het verloopen jaar toch minder als hoofdzaak beschouwd. Deze bepalingen toch kunnen voor het grootste deel aan de goede zorgen der Rijks- en gemeentepolitie, die eveneens bevoegd is die na te gaan, overgelaten worden. Deze ambtenaren, die

van de plaatselijke omstandigheden het best op de hoogte zijn, kunnen dit minstens evengoed doen als ik.

In eenige gemeenten wordt dan ook werkelijk een goed toezicht in deze gehouden; andere gemeenten echter, en deze vormen de meerderheid, laten in dit opzicht te wenschen over, terwijl in sommige gemeenten bepaald achteruitgang is te bespeuren.

De achteruitgang, die ik bij mijn bezoek in verschillende gemeenten waarnam, had inzonderheid betrekking op de kleinere bedrijven der handwerksnijverheid; in de groote fabrieken houdt men zich meest stipt aan de bepalingen der wet.

Evenals in mijn vorige verslagen voeg ik hierbij een staat, bevattende eenige vergelijkende gegevens van 207 fabrieken en werkplaatsen, die ik dit jaar bezocht en waarvan ook in 1888—1889 (dus vóór dat de arbeidswet in werking trad) soortgelijke gegevens waren verzameld.

Staat B.

Volg-nommer.	OMSCHRIJVING DER GROEPEN.	Aantal der bezochte fabrieken en werkplaatsen.
1	2	3
1	Aardewerk, glas, diamant, enz.	12
2	Boek- en steendrukkerijen, enz.	31
3	Bouwbedrijven	1
4	Chemische nijverheid, enz.	9
5	Hout- en stroobewerking	15
6	Kleeding en reiniging	13
7	Kunstnijverheid.	—
8	Leder, wasdoek, enz.	—
9	Metalen (winnen van)	—
10	Metalen (bewerking van)	12
11	Papier, enz.	3
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	5
13	Stoom- en andere werktuigen, enz.	17
14	Textiel-nijverheid	17
15	Verlichting, olie, vernis, vet, enz.	10
16	Voedings- en genotsmiddelen	62
	Totaal. . .	207
	De eindcijfers dezer opgave, vermeld in het verslag over 1892 waren	231

[1]) In het Verslag van 1892 behooren de cijfers van kolom 5 in kolom 6 en die

Toestand					
vóór 1890.			in 1893.		
Aantal jeugdige personen van 12—16 jaar.	Aantal personen boven 16 jaar [1]).		Aantal jeugdige personen van 12—16 jaar.	Aantal personen boven 16 jaar.	
	Vrouwelijke.	Mannelijke.		Vrouwelijke.	Mannelijke.
4	5	6	7	8	9
88	13	304	119	15	424
199	9	891	173	14	1 076
6	—	44	6	—	6
12	—	383	12	—	352
53	6	492	48	6	486
29	151	152	42	177	152
—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—
42	12	455	60	7	496
13	9	114	27	2	125
64	—	1 513	122	—	2 594
176	18	3 935	97	20	3 386
447	535	1 158	608	557	1 406
9	1	617	8	—	1 056
446	500	3 234	449	514	3 769
1 584	1 254	13 292	1 771	1 312	15 328
16 130			18 411		
2 488	1 976	11 650	2 594	2 211	13 424
16 144			18 229		

van de laatste in kolom 5 thuis.

Naleving der wettelijke bepalingen.

In 84 van de bezochte fabrieken en werkplaatsen werkten geen beschermde personen.

Van de overige, waaronder ik nu ook de kleinere bedrijven rangschik, vond ik 262 werkplaatsen, waarin de administratieve bepalingen behoorlijk werden nageleefd; ik had grond te vermoeden, dat ook de voorschriften betreffende den arbeidsduur, einde van den werktijd, enz. behoorlijk werden opgevolgd.

In 92 werkplaatsen vond ik kleine afwijkingen; de arbeidslijsten waren niet goed bijgehouden of hingen niet in de werkplaats, de schafttijden kwamen niet overeen met de op de arbeidslijst vermelde, enz.

In 46 fabrieken ontbraken een of meer arbeidskaarten voor jeugdige personen, die aldaar werkzaam waren.

Een twaalftal werkgevers hadden de arbeidskaarten na ontslag der jeugdige personen niet binnen den bepaalden tijd teruggezonden.

In 28 werkplaatsen bleek mij bij besprekingen met den bestuurder of de aldaar arbeid verrichtende personen, dat een of meer der hoofdbepalingen niet werden opgevolgd. Er werd later dan geoorloofd was gewerkt; de rusttijden werden niet gehouden of er werd langer gewerkt dan 11 uur enz.

In 11 kleine bedrijven die ik bezocht vond ik noch arbeidslijst, noch arbeidskaart, terwijl in eenige daarvan ook de overige wettelijke bepalingen niet werden nageleefd. Deze bedrijven waren meerendeels sedert kort gevestigd. De bestuurders beweerden de bepalingen niet te kennen, voor zoover dit was na te gaan, had de politie die bedrijfshoofden nog niet op de bepalingen gewezen.

Ofschoon de bovenbedoelde cijfers in het algemeen, bij die van het vorige jaar vergeleken, juist niet op achteruitgang wijzen, moet tot het bestaan daarvan toch worden besloten, daar de vooruitgang in deze niet voldoende mag heeten. Ik blijf er dan ook op aandringen, dat de politie over het algemeen strenger dan tot nu toe optreedt.

Art. 3 der wet. Kinderen beneden 12 jaar werden door mij in fabrieken en werkplaatsen niet aangetroffen. Eenige vonnissen te dezer zake bewijzen echter, dat dergelijke overtredingen nog wel voorkomen. Alleen door stipt toezicht en streng optreden der politie zal dit tot een minimum beperkt kunnen worden, zoolang leerplicht hieraan geen einde maakt.

Art. 4 der wet. Hieromtrent deel ik het een en ander mede bij de bespreking der daaruit voortvloeiende algemeene maatregelen van bestuur.

Art. 5 der wet. Om niet te veel in herhaling te vervallen, verwijs ik omtrent de bedrijven waar dit artikel tot eenige moeielijkheid aanleiding geeft naar de breedvoerige besprekingen in mijn vorige verslagen.

De naleving dezer bepaling is in fabrieken regel; het minste is dit evenwel het geval in kleinere werkplaatsen en wel inzonderheid in die der damesconfectie. In dit bedrijf worden, naar ik kon bespeuren, als-

mede naar hetgeen ik vernam, nog vele overtredingen in de seizoentijden gepleegd. Het schijnt mij toe, dat dit inzonderheid het geval is bij de bestuurders van die werkplaatsen, die tevens winkelhouders zijn. Meermalen is mij gebleken, dat dezen in dit opzicht het minst redelijk zijn. Zij beweren, dat voor alles hunne klanten bediend moeten worden; dat ook de winkeljuffrouwen wel later dan 6 uur blijven, dat de werksters gaarne langer willen werken om meer geld te verdienen enz.

Dat dit laatste het geval is, is zeer zeker niet tegen te spreken; het sobere loon van die meisjes, veelal 6 tot 8 cent per uur, gemiddeld dus p. m. f 4.— per week, maakt het begrijpelijk, dat daar, waar het overwerk a zonderlijk beloond wordt, het directe voordeel, om gedurende eenigen tijd per week iets meer geld te kunnen verdienen, hun het indirecte nadeel, dat het uurloon daardoor ook op den lagen stand blijft, geheel over het hoofd doet zien, evenals de schade, die daardoor aan hare gezondheid toegebracht kan worden, niet wordt geteld. Wat het laatste betreft, kan ik o. a. de ondervinding mededeelen eener in dit opzicht zeer ervaren vrouw, bestuurster van eene groote dameshoedenmakerij in eene groote gemeente, waar, inzonderheid in het laatste jaar, een uitstekend toezicht door de politie wordt gehouden. Zij deelde mij mede, dat zij in de eerste jaren nadat de wet bestond, zich er niet veel aan gestoord had, omdat er blijkbaar weinig of geen toezicht werd gehouden en zij derhalve vermeende, dat het er minder op aan kwam; nu evenwel nauwkeurig toegezien werd, had zij zich noode aan de bepalingen onderworpen, die, naar zij aanvankelijk had vermeend, voor haar bedrijf onmogelijk waren vol te houden. Een jaar lang had zij de bepalingen der arbeidswet stipt opgevolgd en met eenig overleg bevond zij zich er nu wel bij. Vroeger had zij, zooals zij mij verder mededeelde, in den drukken tijd vele zieken onder hare werksters, terwijl dit verschijnsel na de invoering der nieuwe arbeidsregeling geheel was verdwenen; een feit dat door de werksters ten volle werd beaamd.

Dat de bepalingen ook in het belang der zedelijkheid goed werken, meende ik herhaaldelijk te mogen waarnemen, al wordt meermalen het tegendeel beweerd. Een burgemeester, in wiens gemeente verschillende vrouwen in fabrieken werkzaam waren, en waar die vroeger ook 's nachts hadden gewerkt, deelde mij als zijn besliste meening mede, dat de zedelijkheidstoestand dáár door de bepalingen der wet zeer was verbeterd.

In de wasscherijen en strijkerijen wordt daar, waar het politietoezicht minder goed is, de waarde der bepalingen het minste ingezien. De bestuurders houden zich, mijns inziens, in het algemeen wel aan de bepalingen, maar de minste bijzonderheid doet hen daarvan afwijken. De ongeregelde levenswijze, hiervan het het gevolg, is zeker nadeelig te achten.

In verschillende dergelijke inrichtingen, die ik bezocht, werden de bepalingen gewaardeerd; het meest pertinent uitte zich de eigenaar eener groote wasch- en strijkinrichting, die gulweg erkende, dat hij voor geen geld der wereld wenschte, dat de wet weer werd afgeschaft.

Ik ben overtuigd, dat daar, waar men op de stipte naleving dezer bepalingen streng het oog houdt, het belang van al de daarbij betrokken personen zeer wordt bevorderd.

Voor bijzondere omstandigheden, b. v. drukke seizoentijden, werkt de mogelijkheid, om gedurende eenige dagen vergunning te krijgen om twee uur langer te werken, niet ongunstig. Er wordt echter hiervan ook wel eens misbruik gemaakt. Zoo deelde een winkelier, die een werkplaats voor damesconfectie had, mij mede, dat hij in den seizoentijd de aanvragen om vergunning steeds zoud blijven doen als protest tegen de beperking in zijn bedrijf. Een ander verzekerde mij, dat hij bij elke gelegenheid vergunning vroeg als dit voor zijn klanten geriefelijk was. Hij meende, het vragen stond vrij, evenals het weigeren. Een derde deed dit geregeld; het koste niets, en had hij geen werk dat reden gaf voor een dergelijk verzoek, dan was het toch altijd gemakkelijk.

Het schijnt mij toe, dat gaandeweg het herhaaldelijk verleenen van vergunning tot overwerk eerst moet geschieden, nadat de bijzondere omstandigheden, die dit wettigen, bepaald zijn aangetoond.

Omtrent den werkduur van hoogstens 11 uur en het einde van den werktijd in den regel te 7 uur des avonds, kan ik alleen bevestigen, hetgeen ik daaromtrent vroeger zeide. Zoowel het eerste als het tweede blijkt mij meer en meer een der belangrijkste en meest nuttige bepalingen der arbeidswet te zijn. Elke wijziging, die deze grenzen verruimt acht ik, inzonderheid in het welbegrepen belang der werklieden, te betreuren.

Ook in dit jaar vond ik deze zienswijze bevestigend; in eenige groote fabrieken en werkplaatsen, die ik bezocht, was de werktijd 10 à 11 uur, en het einde daarvan op 7 uur teruggebracht. Zonder uitzondering verklaarden allen hunne ingenomenheid daarmede, als ook, dat deze wijziging geen of geen noemenswaardige productievermindering ten gevolge had gehad.

Dit onderwerp, zeker een der gewichtigste die den arbeid raken, verloor ik bij mijn bezoek nimmer uit het oog; waar dit pas gaf, besprak ik deze zaak met hen, die daarop invloed konden uitoefenen.

Dat hieromtrent nog eigenaardige toestanden bestaan, die meestal het gevolg zijn van gewoonte of van overdreven zucht om de klanten te gerieven; die bestendigd blijven door sleur en vaak nietige omstandigheden, door een zekere kleinheid van opvatting, mogen de volgende meest sprekende feiten aantoonen.

In een fabriek, waar geregeld van 6—8 uur werd gewerkt, met 3 schafttijden daags, bevond ik, dat bovendien door dezelfde personen geregeld 2 nachten in de week werd doorgewerkt, zoodat die werklieden dus 2 maal 's weeks, behoudens de schafttijden, 36 uur achtereen in de fabriek waren. Naar ik vernam werd hier vroeger geregeld 3 nachten gewerkt. Op mijn vertoogen om toch met deze werkwijze te breken, zeide de eigenaar, dat de werklieden daaraan gewoon waren en dit voor zijn klanten soms zeer geriefelijk was; dat hij wel wist dat

's nachts niet zoo heel veel werd gedaan, maar dat hij het ook niet wilde veranderen, omdat de werklieden het loon, wat zij nu verdienden, noodig hadden. Dit laatste was zeer zeker juist, maar daarbij moet in het oog worden gehouden, dat in deze werkplaats de arbeiders 12 cent per uur verdienen, terwijl het loon voor dat soort van werk in die gemeente ± 16 cent per uur bedraagt.

In een tweede dergelijke fabriek deelde men mij mede, dat daar vroeger ook zoo was gewerkt; men had met deze werkwijze echter gebroken en was zeer tevreden met de nieuwe regeling. Wel werd hier om der concurrentie wille soms nog een nacht doorgewerkt.

In een pannenfabriek werd in het seizoen geregeld te 3½ uur voormiddags begonnen en te 8½ namiddags geeindigd Zaterdags werd hier volgens oude gewoonte niet gewerkt.

In een schoenfabriek werd geregeld 13 uur, tot 's avonds 9 uur, gewerkt. Het einde was op 9 uur gesteld, ten einde de werklieden te beletten 's avonds nog te huis te werken.

In een meelfabriek werd, behalve Zaterdags, geregeld van 6 uur voormiddags tot 9 uur namiddags gewerkt, met driemaal telkens ½ uur rust; een werktijd dus van 13½ uur. Ook hier was het loon 11 à 12 cents per uur, terwijl dit in dezelfde gemeente 15 à 16 cents voor soortgelijk werk bedroeg.

In een andere meelfabriek bevond ik, dat de werktijd was teruggebracht van 13 op 12 uur en dat men met het resultaat tevreden was.

In een stoombleekerij, waar alleen mannen werkten, werd, behoudens den schafttijd, van 4½ voormiddags tot 8 uur namiddags gewerkt; in een smederij werd geregeld te 5 uur 's morgens begonnen en te 8 uur 's avonds geeindigd, reeds sedert eenige maanden moest zelfs tot 10 uur 's avonds worden gewerkt. De patroon gaf voor de laatste uren stukloon. In de beide laatstbedoelde bedrijven waren de bedrijfshoofden bij mijn bezoek afwezig en beklaagden zich de werklieden levendig over dezen langen werktijd.

Het bovenstaande moge voldoende zijn om aan te toonen, dat werkelijk in dit opzicht de toestand nog te wenschen overlaat. Een feit is het echter, dat ook hierin sedert eenige jaren vooruitgang te bespeuren is.

Mede om dit te doen uitkomen voeg ik hieronder een percentsgewijze vergelijkenden staat van de werktijden zooals die bij het bezoek van 1634 fabrieken (1) ten behoeve der nijverheids-statistiek in de provinciën Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht in den jare 1888—1889 — dus vóór het in werking treden der arbeidswet — waren, alsmede van de werktijden der door mij, mede in de provinciën der 3e inspectie, bezochte 1806 fabrieken in 1890, 1891, 1892 en 1893, zooals die vermeld zijn op bladz. 310 verslag 1890, op bladz. 296 verslag 1891, op bladz. 294 verslag 1892 en op bladz. 288 verslag 1893.

---

(1) Zie bladz. 434 en 435 jaarverslag 1892.

Onderzoek	Aantal bezochte bedrijven	9 uur of minder	9½ uur.	10 uur.	10½ uur.	11 uur.	11½ uur.	12 uur	12½ uur.	13 uur.	13½ uur	14 uur of meer.
gedurende 1888—1889 (voor de Nijverheidsstatistiek)	1634 = 100 %	3.4 %	3.4 %	11 %	12.4%	14.3 %	16.3 %	22 %	7.7 %	6 2 %	1.2 %	2.1 %
		44.5 %					55.5 %					
gedurende 1890, 1891, 1892 en 1893	1806 = 100 %	1.1 %	1.6 %	12.1 %	11.1 %	31.7 %	12.8 %	19.9 %	4 3 %	3 1 %	0.7 %	1 6 %
		57.6 %					42 4 %					

Men ziet daaruit, dat over het algemeen een belangrijke vooruitgang op dit gebied is te bespeuren. In hoofdzaak is dit natuurlijk toe te schrijven aan vermindering der werktijden in de bedrijven, waar vrouwen en kinderen werkkrachten zijn, waar dus niet langer dan 11 uur gewerkt mag worden; ook zijn er echter andere bedrijven onder.

Ofschoon de vergelijking over het algemeen niet stipt juist is; vooral ook omdat niet geheel dezelfde fabrieken in de beide tijdperken zijn bezocht, zoo zijn de totaal-uitkomsten toch niet van belang ontbloot.

Dat de cijfers der bovenste groep in de bedrijven, waar 9½ uur of minder gewerkt wordt, zooveel hooger zijn, vindt zijn oorzaak in het feit, dat ik dergelijke werkplaatsen, waar de werkuren zoo gering waren, minder bezocht, aangezien daarvoor de minste reden bestond.

Evenals in vorige verslagen voeg ik hierachter den staat, houdende den werkduur in den zomer, in de door mij gedurende 1893 bezochte fabrieken en werkplaatsen, afzonderlijk voor beschermde en voor de overige personen, gerangschikt naar de bedrijfsgroepen der nijverheidsstatistiek en opklimmende met ½ uur.

Staat E.

OVERZICHT

van den werkduur in den zomer, in de gedurende 1893 bezochte fabrieken en werkplaatsen, gerangschikt naar de bedrijfsgroepen der nijverheidsstatistiek.

Nummer der groep.	OMSCHRIJVING der GROEPEN.	Aantal bedrijven beschermde personen gedurende: 9 uur of minder.	9½ uur.	10 uur.	10½ uur.	11 uur.
1	2	3	4	5	6	7
1	Aardewerk, glas, diamant, enz.	2	2	1	6	11
2	Boek- en steendrukkerijen, enz.	4	7	28	11	11
3	Bouwbedrijven	1	—	2	1	4
4	Chemische nijverheid, enz. . .	—	—	1	—	2
5	Hout- en stroobewerking, enz. .	—	—	2	14	11
6	Kleeding en reiniging	4	2	14	9	37
7	Kunstnijverheid.	—	—	—	1	—
8	Leder, wasdoek, enz.	—	—	—	—	—
9	Metalen (winnen van)	—	—	—	—	—
10	Metalen (bewerking van) . . .	1	—	2	12	16
11	Papier, enz.	1	2	5	1	—
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.. .	—	—	3	1	5
13	Stoom- en andere werktuigen, enz.	1	—	6	6	8
14	Textiel nijverheid	1	2	5	1	12
15	Verlichting, olie, vernis, vet, enz.	2	2	3	1	2
16	Voedings- en genotsmiddelen. .	8	8	38	38	41
	Totaal . . .	25	25	110	102	160
		422 bedrijven. (1)				

(1) In de overige bezochte bedrijven waren de werkuren onbepaald of werkten

waar 's zomers werkzaam waren :

overige personen gedurende :										
9 uur of minder.	9½ uur.	10 uur.	10½ uur.	11 uur.	11½ uur.	12 uur.	12½ uur.	13 uur.	13½ uur.	14 uur. of meer.
8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
—	—	2	1	8	1	5	—	2	—	3
2	—	26	20	14	5	1	—	—	—	—
—	—	1	—	1	2	3	3	—	—	—
—	—	2	1	2	1	2	1	—	—	—
—	—	2	5	9	9	3	7	2	—	—
—	1	2	3	31	4	6	1	1	1	—
—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	—	—	5	9	8	10	5	3	1	—
—	—	—	2	5	—	1	—	1	—	—
—	—	—	2	5	1	1	—	1	—	—
1	—	7	6	7	4	3	—	—	—	—
1	2	3	1	11	1	4	—	—	—	—
1	1	3	1	2	1	4	1	—	—	—
3	3	16	33	42	25	23	7	9	3	1
9	7	64	81	146	63	66	25	19	5	4.

489 bedrijven (1).

geen beschermde personen of geen mannen.

Art. 6 der wet. Omtrent de naleving van deze bepaling valt niet veel nieuws te vermelden. In de diamantslijperijen wordt deze het minst goed gehandhaafd; de reden hiervan ontvouwde ik in mijn vorig verslag en ik kom daarop dus niet nader terug. In de groote steden blijft het ontbreken van schaftkamers in sigarenmakerijen en letterzetterijen nog steeds een ongerief. In een aantal bedrijven moeten de jongens den rusttijd op straat doorbrengen, omdat de afstand naar hun woning te groot is.

In 8 bedrijven die ik bezocht werden, volgens de ter plaatse van de werklieden of werksters ontvangen mededeelingen, de rusttijden niet stipt gehouden. Ik blijf bij die werkgevers, die 's middags een schafttijd geven niet lang genoeg om naar huis te gaan, steeds de wenschelijkheid bepleiten om den werkman, zoowel in zijn belang als in dat van zijn gezin, in de gelegenheid te stellen behoorlijk 's middags te gaan eten.

Het zijn in deze evenwel niet altijd de werkgevers, maar ook wel de werklieden, die, veelal uit sleur, niet met eene door langen duur geijkte gewoonte willen breken

In eenige fabrieken die ik bezocht, had men een middagschafttijd van genoegzamen duur ingevoerd. In een sigarenmakerij waar de begin- en eindtijden dezelfde waren gebleven, was geen productievermindering daardoor ontstaan. De werklieden leden dus daardoor geen geldelijke schade.

In de stoomolieslagerijen is gewoonlijk geen geregelde schafttijd; evenals bij de windoliemolens wordt daar onder het werk door geschaft.

In een stoomoliemolen dien ik bezocht was met deze sleur gebroken. Er werd een schafttijd van $1^1/_2$ uur ingesteld. In het eerst was een deel der werklieden bij lange na niet met deze maatregel ingenomen; dit veranderde echter spoedig en thans erkennen ook die werklieden het groote nut van den, door hun patroon genomen maatregel. De productie heeft daardoor nagenoeg niets geleden.

Art. 7 der wet. Dat de bepalingen voor beschermde personen omtrent de zondagsrust werden overtreden, kwam mij bij mijn bezoek niet ter oore.

Niettemin vernam ik hier en daar dat deze voorschriften ook in steenbakkerijen en kaasmakerijen niet stipt werden opgevolgd. Nauwlettend toezicht ten deze blijft noodig.

Het aantal fabrieken waar geregeld des Zondags wordt gearbeid, is niet groot; wel zijn er verschillende waar eenige uren gewerkt wordt, zooals die, waar vuren moeten worden aangehouden, of waar herstellingen moeten plaats hebben, die, tijdens de fabriek in werking is, niet kunnen worden verricht.

De machinefabrikanten, die deze herstellingen des Zondags verrichten, gaan er meer en meer toe over dien arbeid aanmerkelijk hooger te beloonen; meermalen bevond ik, dat deze verhooging 50 % bedroeg. In het belang der vermindering van Zondagswerk is dit zeer zeker toe te juichen.

In bedrijven, die met ploegen dag en nacht en ook Zondags door-

werken, vindt dit geen toepassing. Het weekloon is bij dergelijk werk gewoonlijk niet veel meer dan het loon, wat door gelijksoortige werklieden in de 6 weekdagen wordt verdiend. Indien in dergelijke fabrieken de verwisseling van dag en nachtploeg Zondags plaats heeft en de werkman dus 24 uren door blijft werken, heeft hij het voorrecht, eenmaal in de 14 dagen, gedeeltelijk Zondags, 24 uren achtereen, te huis te kunnen doorbrengen.

Dat nu in fabrieken, waar een dergelijke werkwijze onvermijdelijk is, deze wordt gevolgd, is te begrijpen; in andere echter, waar daardoor eenvoudig productievermeerdering wordt beoogd, zonder bepaalde noodzaak, die uit het bedrijf voortvloeid, is dit zeer zeker af te keuren, omdat de belangen van den werkman en diens gezin daardoor zeer worden geschaad.

Omtrent dit onderwerp dat reeds jaren een punt uitmaakte 't welk ik met groote belangstelling volg, valt gelukkig ook een kleine verbetering te bespeuren.

In de gasfabrieken die meer onder de eerstbedoelde categorie gerangschikt moeten worden en waar dag en nacht en vaak ook, wegens geringe gasberging, Zondags gestookt moet worden, gingen eenige bestuurders er toe over om, inzonderheid in de zomermaanden, hetzij Zondags het stoken geheel te doen ophouden, hetzij minder te stoken, of de stokers voor een gedeelte door andere werklieden te vervangen. Van de in dit jaar door mij bezochte gasfabrieken te Leiden, 's Gravenhage, Delft, Schiedam, Alkmaar, Hoorn, Helder en Utrecht, bevond ik, dat in de gemeentegasfabriek te Leiden van April tot September des Zondags van 6—6 niet werd gewerkt. In de stedelijke gasfabriek te Utrecht hadden de stokers van Pinksteren tot half October des Zondags vrij van 6 uur voormiddag tot 6 uur namiddag. In de gemeentegasfabriek te Hoorn was dit mede het geval; 's winters werd van ± 8 uur voormiddag af door $^2/_3$ van de ploeg rust gehouden. In de stedelijke gasfabriek te Alkmaar was mede 's zomers Zondagsrust ingevoerd. Ook in de gemeentegasfabriek te 's Gravenhage had, blijkens mij door den directeur der fabriek verstrekte gegevens, in 1893 op 45 Zondagen een deel der stokers tot een minimum van 20 man vrijaf en wel op al de Zondagen dooreen genomen 11.3 % der werklieden.

Een ander soort bedrijf, waar dit Zondagswerk treurigerwijze ook nog meermalen voorkomt en waar dit zeker minder gemotiveerd is dan in eerstgemelde fabrieken, zijn de meel- en broodfabrieken en bakkerijen. Het schijnt, dat de onderlinge concurrentie, de zucht om de klanten te gerieven, waar dit vroeger is ingesteld, wijziging hiervan zeer moeilijk maakt.

In een fabriek, die eerst kortelings was opgericht en waarvan de bestuurder als ondergeschikte, ook in vergaderingen, zeer sterk het nut en de mogelijkheid van Zondagsrust in het bakkersvak had betoogd, werd, toen hij aan het hoofd eener zaak stond, slechts van 12 uur des Zaterdagsnachts tot Zondagsmiddags 12 uur rust gegeven. Hij verzekerde

mij, dat hij gaarne Zondagsrust zou houden, maar, daardoor het meerendeel der concurrenten des Zondags werd gewerkt, het behoud der klandizie hem dwong dit ook te doen; alleen in wettelijke regeling zag hij heil.

In Zaandam, waar in het vorige jaar in dit bedrijf ook veel Zondags werd gewerkt, kwam in dit jaar eene regeling te dezer zaak tot stand, die tot een zeer gunstig resultaat leidde.

Door de broodfabrikanten, de heeren VERKADE en C°. te Zaandam, werden de bakkers aldaar in het begin des jaars opgeroepen tot het houden eener vergadering, ter bespreking om den verkoop en het rondbrengen van brood op Zondag te staken.

Het gevolg daarvan was, dat thans van Zaterdagavond tot Zondagavond in alle bakkerijen in de Zaansche gemeenten, met uitzondering van een of twee, niet meer wordt gewerkt.

De heer C. G VERKADE deelde mij naar aanleiding van mijn desbetreffende vraag mede, dat hun werkvolk en hun depôthouders zeer met dien maatregel zijn ingenomen, dat de firma, aangezien er uit de broodfabrieken in Amsterdam op Zondag nog vrij wat brood wordt ingevoerd, wel eenige schade daarvan heeft, maar dat zij evenwel niet op dien door hen getroffen maatregel terug willen komen.

Art. 10 en 11 der wet.

Zooals ik reeds mededeelde, vond ik omtrent de naleving der bepalingen van lijsten en kaarten verreweg de meeste leemten. Eenig nut hebben deze bepalingen door mij te doen zien in welke gemeenten door de plaatselijke politie al dan niet aan de naleving der wet goed de hand wordt gehouden, voor zoover dit betreft de kleine nijverheidsinrichtingen. In fabrieken van eenige beteekenis is dit uit den aard der zaak meest zoo geregeld, dat weinig leemten in deze bestaan.

Waar door de politie geen zorg wordt gedragen dat de hierbedoelde bepalingen behoorlijk worden nageleefd, strekt zich hare zorg gewoonlijk ook niet uit tot die feiten, die moeilijker te constateeren zijn, en die de voornaamste bepaling der wet uitmaken.

De meeste overtredingen die ik met het oog op deze beschouwing, in eene gemeente vond, was daar, waar bij $^{8}/_{10}$ van de bezochte fabrieken en werkplaatsen onregelmatigheden in dit opzicht bestonden.

Meermalen vond ik ook nog onjuistheden, die te wijten waren aan den met de invulling of waarmerking belasten ambtenaar; ook trof ik het nog aan, dat gewaarmerkte lijsten blanco waren afgegeven.

Overigens verwijs ik omtrent de bezwaren hieromtrent naar hetgeen ik reeds in mijn vorige verslagen mededeelde.

Bij mij vestigt zich meer en meer de overtuiging, dat het wenschelijk is, dat artikel 10 der wet zoodanig worde gewijzigd, dat de grootste bezwaren uit den weg worden geruimd.

Art. 15 der wet.

Het aantal ongelukken bleef, bij het vorige jaar vergeleken, vrij stationair. Tegen 1669 in het vorige jaar ontving ik nu de kennisgeving

van 1689 ongelukken, die in 1893 hebben plaats gehad. Van deze vielen 59 niet in de termen der wet, mede ook, omdat het verzuim ten gevolge van het ongeluk minder dan 2 × 24 uur bedroeg.

Ik ben overtuigd, dat nog vrij wat ongelukken, die voorvallen, niet naar behooren worden aangegeven. Deze zienswijze steunt op het feit, dat ik meermalen eerst de aangifte ontvang nadat ik, — door de locale bladen hierop opmerkzaam gemaakt — nadere inlichtingen vraag aan de betrokken autoriteiten. Ook bij het bezoeken van fabrieken en werkplaatsen, waar ik voor het eerst kwam, werd mij herhaaldelijk gulweg de mededeeling gedaan van ongevallen, die hadden plaats gehad en die niet waren aangegeven, omdat men niet wist dat dit moest, of wel omdat men meende, dat alleen van *ernstige* ongelukken aangifte behoorde gedaan te worden. Ook is het een feit, dat door sommige fabrikanten, en ook door eigenaren van kleine werkplaatsen zeer weinig ongelukken worden opgegeven.

Eenige malen vernam ik, dat in werkplaatsen, die ik bezocht een ongeluk had plaats gehad, dat niet te mijner kennis was gekomen, waarvan echter wel aan den burgemeester was kennis gegeven. Bij nader onderzoek bleek, dat de werkgever zijn werklieden verzekerd had tegen ongelukken en dat hij, om uitkeering te erlangen, een bewijsstuk van den burgemeester noodig hebbende, dit zoodoende had verkregen. De werkgever vermeende, dat een dergelijke kennisgeving voldoende was.

Kon. besluit van 15 Juli 1891 (Staatsblad n°. 147) gewijzigd en aangevuld bij dat van 11 Augustus 1892 (Staatsblad n°. 199).

Zooals ik reeds mededeelde, hebben deze bepalingen in dit jaar verreweg mijn meesten tijd in beslag genomen. Ik acht de gereede invoering dezer voorschriften van zóó groot belang, dat ik alleen kan betreuren niet in staat te zijn, nog meer tijd daaraan te hebben kunnen besteden.

Voor en aleer ik alles gezien heb en door een bezoek ten tweede male de opvolging der voorschriften, eventueel met meer aandrang, kan bevorderen, verloopen nog jaren. Ook nu reeds, waar ik bij mijn eerste bezoek den indruk kreeg, dat dit wenschelijk is, bezocht ik verschillende werkplaatsen voor de tweede maal; dit neemt echter niet weg, dat ook in andere werkplaatsen, die niet onder laatst bedoelde vallen, eerst na herhaald bezoek werkelijk die veranderingen worden aangebracht, die wenschelijk zijn. Dat hierop verschillende gunstige uitzonderingen zijn moet ik dankbaar erkennen.

Ofschoon ik mij wel is waar over het algemeen bij bestaande fabrieken en werkplaatsen tot het meest noodzakelijke beperk, indien ik verbeteringen moet voorschrijven, zijn er toch nog verschillende werkgevers, die noode daartoe overgaan, en die liever de enkele, bij hen werkzame jongens wegzenden. Deze werkgevers erkennen vaak wel in beginsel de waarde der voorschriften; zij hebben echter nog geen ongeluk gehad, dat door de voorgestelde beveiliging had kunnen worden voorkomen. Als de werklieden een ongeluk krijgen is dit hun eigen schuld; indien zij maar oppassen gebeurt geen ongeluk, meenen zij.

Mijne opmerking, dat de gevolgen van een ongeluk toch werkelijk te ernstig kunnen zijn en inzonderheid indien de werkman een gezin heeft, wordt door deze werkgevers niet ontkend. Mijn vraag of zij hunne werklieden, indien deze gekwetst of invalide zijn geworden, onderstand verleenen of het uitgekeerde bedrag van een ziekenfonds suppleeren, wordt door hen nog te vaak met „neen" beantwoord. Daarvoor is het bedrijf te klein, de zaken gaan te slecht, men moet te laag aannemen enz., wordt mij dan geantwoord. Ook op dit gebied doet men nog treurige ervaringen op. Een paar gevallen kwamen mij toevallig ter oore, waarvan een in dit jaar, waarbij de werklieden elk een hand hadden gekwetst, en dus niet in staat waren te werken. Beiden waren toen eenvoudig ontslagen, zonder dat hun eenige uitkeering werd gegeven. Door mijn tusschenkomst kwam een der fabrikanten op zijn voornemen terug en gaf den man gedurende zijn gedwongen rust het halve weekloon. De andere werkgever weigerde iets te doen, aangezien de man, toen hem de mededeeling was gedaan dat hij ontslagen was, brutaal was geworden. Bij dergelijke werkgevers is slechts door wettelijke bepalingen verbetering te verwachten.

In den als bijlage II hierbij gevoegden staat zijn vermeld de sigarenmakerijen en letterzetterijen, wier inhoud en hoogte niet voldoen aan de bepalingen van artikel IV *d* 1 en 2 van het Koninklijk besluit dd. 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147) gewijzigd en aangevuld bij dat van 11 Augustus 1892 (*Staatsblad* n°. 199) en die in 1893 vrijstelling van die bepalingen vroegen en verkregen.

In het geheel zijn voor 232 werkplaatsen vrijstellingen verleend.

Aangezien nu, voor zoover ik dit konde nagaan alle werkgevers, die in de termen vielen, aanvraag om vrijstelling hebben gedaan, blijkt, dat van de 613 zetterijen en sigarenmakerijen die in mijne inspectie met jeugdige personen werken, ongeveer 38 °/$_0$ niet aan de bepalingen voldoen.

Onderscheidene fabrikanten hebben ook in dit jaar hun werkplaatsen met de bestaande bepalingen in overeenstemming gebracht. Verschillende van hen, die ik sprak, waren zeer met de verbetering ingenomen. In het tweede hoofdstuk kom ik hierop nader terug.

De bepalingen betreffende de veiligheid zal ik mede in hoofdstuk III bespreken.

Volgens mijne aanteekeningen wees ik 823 drijfwerken, werktuigen, werktuigdeelen enz. aan, waarvan beveiliging gewenscht was. Bovendien vestigde ik in 222 gevallen nog de aandacht op het ontbreken van voldoende beveiligingen bij liften, luiken, bordessen, trappen enz., terwijl ik in 17 fabrieken 98 kook- of andere toestellen vond, die gevaar bij ontploffing konden opleveren.

Acht fabrikanten deden de aanvraag, ten einde hun toestellen overeenkomstig de bepalingen te doen beproeven; bij de overigen waren in de lokalen, waar de toestellen zich bevonden, geen beschermde personen werkzaam, of men wilde de jeugdige personen of vrouwen in andere lokalen arbeid doen verrichten. Dit laatste was een groot ongerief voor

een fabrikant, die dit niet kon doen en die zich derhalve de moeite had moeten getroosten de toestellen te doen beproeven.

In 15 gevallen moest ik opmerkingen maken omtrent onvoldoende verlichting, hetzij van de geheele werkplaats of van een gedeelte daarvan.

In enkele drogerijen, tot sigarenfabrieken behoorende, vond ik een zeer hooge temperatuur; jeugdige personen vertoefden daarin echter bij uitzondering. Voortaan zouden die alleen door mannen bediend worden.

Bij een nieuw opgerichte bleekerij, in de droogkamer, waar vrouwen werkten, nam ik gedurende mijn bezoek ook een hoogere temperatuur dan geoorloofd is, waar. Op mijn voorstel zoude deze droogkamer in tweeën worden verdeeld, zoodat die helften beurtelings verwarmd werden en de goederen opgehangen en opgenomen konden worden, als de stoomtoevoer was afgesloten.

Als zelfstandig machinist of stoker trof ik twee jeugdige personen aan, terwijl ik alleen in een Rijkswerkplaats jeugdige personen aantrof bij het vervaardigen of verwerken van ontplofbare stoffen.

Van de weinige fabrieken in de 3e inspectie waar vergiftige stoffen worden verwerkt, trof ik alleen jongens aan in een groote verfwarenfabriek. Naar mijne meening was de inrichting van dien aard, dat ik in overleg met den geneeskundigen ambtenaar enkele maatregelen moest voorschrijven, die noodig waren, indien de jeugdige personen aldaar bleven werken.

Over het algemeen ontmoetten mijne voorschriften in fabrieken, waar beschermde personen werkzaam waren, betrekkelijk weinig bezwaar.

Het toezicht ten platten lande wordt voor een goed deel door de Rijkspolitie uitgeoefend, en waar dit behoorlijk wordt gedaan, werkt dit goed. Niet overal is dit echter het geval. Toezicht

Ten aanzien van verschillende gemeenten, die ook daarvoor in aanmerking komen, blijkt uit kolom 19 van staat C niet, dat aldaar toezicht werd gehouden, terwijl in enkele brigaden de inspectiën te vaak herhaald werden.

In sommige grootere gemeenten wordt door de plaatselijke politie een uitstekend toezicht op de naleving der wet gehouden; in andere gemeenten laat dit echter te wenschen over, wat zeer zeker te betreuren valt.

In groote nijverheids-inrichtingen worden, zooals ik reeds zeide, uit den aard der zaak, ook zonder toezicht de bestaande bepalingen goed nageleefd. Voor de kleinere inrichtingen kan het plaatselijk toezicht echter niet gemist worden en moet door de politie aan de naleving der bepalingen streng de hand worden gehouden en zulks in het welbegrepen belang zoowel van den werkgever, als van de jeugdige personen en vrouwen bij hem werkzaam. Inzonderheid is dit echter, hetzij direct of indirect, in het belang der laatsten en van hunne ouders, alsook van de echtgenooten der werksters.

De handhaving van de bepalingen is dus wel in de eerste plaats een belang van een groot deel der gemeentenaren en dus een gemeente-

belang. Hiervan blijken verschillende burgemeesters niet genoeg overtuigd te zijn; het is eene Rijkswet, zeggen zij, en het Rijk moet dus in de eerste plaats voor het toezicht op de goede naleving zorg dragen.

Op een goed plaatselijk toezicht kan ik niet genoeg aandringen en dit is werkelijk ook niet zoo bezwaarlijk. Men kan toch veilig aannemen, dat door iemand, die ter plaatse bekend is, gemakkelijk dagelijks een tiental gewone werkplaatsen kunnen worden nagegaan, dus, indien deze 3 dagen per week daaraan besteedt, kan hij ± 1500 bezoeken per jaar afleggen, voldoende dus voor een gemeente waar 700 à 1000 kleine werkplaatsen zijn. Het spreekt van zelve, dat de inspectiën inzonderheid ook moeten dienen om na te gaan, of de bepalingen, wat arbeidsduur betreft, behoorlijk worden opgevolgd. Indien men in staat C, Bijlage I, nagaat in hoe weinig gemeenten bovengenoemd getal werkplaatsen, die in de termen vallen, wordt gevonden, zal men moeten erkennen, dat het toezicht werkelijk voor geen gemeente zoodanig bezwaar kan opleveren, dat niet door het nut daarvan wordt overtroffen. Van de bevinding der inspectiën dient echter steeds een kleine aanteekening te worden gehouden.

Met erkentelijkheid moet ik gewag maken van de goede medewerking der burgemeesters om mij inlichtingen te verstrekken; op mijn verzoek ontving ik de opgaven, vermeld in staat C (bijlage I) alsmede een opgave der namen van de bedrijfshoofden en van de soort van bedrijven, die met beschermde personen werkten; van het laatste is de hiernevens gevoegde staat D een uittreksel.

Staat D.

STAAT *der bedrijven wier aantal in de 3e inspectie meer dan 15 bedraagt en waar volgens opgaven der burgemeesters in 1893 jeugdige personen of vrouwen werkzaam zijn. Gerangschikt in nijverheidsgroepen.*

Omschrijving der groepen en der bedrijven.	Aantal.			
	Zuid-Holland.	Noord Holland.	Utrecht	Totaal
Groep 1. *Aardewerk, Diamant, glas, enz.*				
Diamantbewerking	3	516	—	519
Panfabrieken	23	—	15	38
Steenfabrieken	36	2	37	75
Steenhouwerijen	25	30	7	62
Verschillende bedrijven	32	14	4	50
	119	562	63	744

Omschrijving der groepen en der bedrijven.	Aantal.			
	Zuid Holland.	Noord-Holland.	Utrecht.	Totaal.
Groep 2.				
Boek- en steendrukkerij, enz.				
Boek- en courantendrukkerijen . .	90	130	23	243
Boekbinderijen	35	60	16	111
Steendrukkerijen	38	26	—	64
Verschillende bedrijven	11	21	3	35
	174	237	42	453
Groep 3.				
Bouwbedrijven.				
Behangers	63	38	38	139
Loodgieters.	71	61	6	138
Metselaars	34	20	15	69
Rietdekkers.	9	4	5	18
Schilders.	212	202	101	515
Stoffeerders.	18	6	—	24
Stukadoors	5	5	5	15
Timmerlieden	464	383	120	967
Verschillende bedrijven	14	8	2	24
	890	727	292	1909
Groep 4.				
Chemische nijverheid.				
Verschillende bedrijven	13	20	3	36

Omschrijving der groepen en der bedrijven.	Aantal. Zuid-Holland.	Noord-Holland.	Utrecht	Totaal.
Groep 5.				
Hout-, kurk- en stroobewerking.				
Borstelmakers	21	9	3	33
Houtdraaiers	32	24	2	58
Houtzagerijen	30	44	3	77
Kistenmakerijen	15	22	1	38
Klompenmakerijen	22	2	11	35
Kuipers	158	29	3	190
Mandenmakers	71	30	8	109
Meubelmakers.	127	95	28	250
Teenschillers	30	—	36	66
Verschillende bedrijven	69	32	22	123
	575	287	117	979
Groep 6.				
Kleeding en reiniging.				
Haarwerkers	5	22	13	40
Bleekerijen en strijkerijen	206	254	110	570
Damesconfectie	107	337	77	521
Hoeden- en pettenfabrieken . . .	13	13	—	26
Kleermakers	144	113	103	360
Manufacturiers	14	31	—	45
Modisten.	212	74	53	339
Schoenmakers	350	322	119	791
Verschillende bedrijven	25	21	6	52
	1076	1187	481	2744

Omschrijving der groepen en der bedrijven.	Aantal. Zuid-Holland	Noord-Holland.	Utrecht	Totaal.
Groep 7.				
Kunstnijverheid.				
Beeldhouwerijen	15	9	6	30
Verschillende bedrijven	3	4	—	7
	18	13	6	37
Groep 8.				
Leder, wasdoek enz.				
Zadelmakerijen	30	39	13	82
Verschillende bedrijven	—	3	1	4
	30	42	14	86
Groep 9.				
Metalen (Winnen van), zout enz.				
Verschillende bedrijven	7	7	—	14
Groep 10.				
Metalen. (Bewerking van)				
Goud- en zilversmeden	52	35	11	98
Koper- en blikslagers	73	93	33	199
Smederijen	396	325	105	826
Verschillende bedrijven	23	8	3	34
	544	461	152	1157
Groep 11.				
Papier, enz.				
Lompensorteerderijen	15	6	1	22
Zakkenplakkerijen	8	32	1	41
Verschillende bedrijven	2	12	4	18
	25	50	6	81

Omschrijving der groepen en der bedrijven.	Aantal.			
	Zuid-Holland.	Noord-Holland.	Utrecht.	Totaal.
Groep 12.				
Scheepsbouw, rijtuigen, enz.				
Rijtuig- en wagenmakerijen. . . .	73	40	29	142
Scheepswerven	56	50	12	118
Verschillende bedrijven	1	—	—	1
	130	90	41	261
Groep 13.				
Stoom- en andere werktuigen, enz.				
Horlogemakers	17	16	11	44
Instrumentmakers	18	12	4	34
Fabrieken van stoom- en andere werktuigen	19	27	8	54
Verschillende bedrijven	24	15	5	44
	78	70	28	176
Groep 14.				
Textiel nijverheid.				
Garenfabrieken	14	1	—	15
Breiinrichtingen	20	13	6	39
Nettenboeterijen	53	—	—	53
Passementwerkers	11	6	2	19
Tapijtfabrieken	1	34	3	38
Touwslagerijen	78	21	12	111
Ververijen	11	2	2	15
Zeilmakerijen	16	19	—	35
Verschillende bedrijven	28	6	1	35
	232	102	26	360

Omschrijving der groepen en der bedrijven.	Aantal.			
	Zuid-Holland.	Noord-Holland.	Utrecht.	Totaal.
Groep 15.				
Verlichting, olie, vernis enz.				
Oliemolens en -fabrieken	6	22	—	28
Verschillende bedrijven	14	11	3	28
	20	33	3	56
Groep 16.				
Genots- en voedingsmiddelen.				
Branderijen.	25	—	—	25
Broodbakkers	169	174	65	408
Chocolade- en cacaofabrieken . . .	6	13	1	20
Gistpakkerijen.	26	1	—	27
Kaasfabrieken.	3	40	21	64
Koek- en banketbakkers.	42	80	4	126
Korenmolens en meelfabrieken . .	23	17	6	46
Kruideniers.	5	29	7	41
Verduurzaamde levensmiddelen-fabrieken.	31	18	1	50
Suikerbakkerijen en fabrieken. . .	11	27	1	39
Slagerijen	88	107	67	262
Sigarenfabrieken en -makerijen . .	116	192	62	370
Tabaksfabrieken	13	14	4	31
Bierbottelaars.	15	10	—	25
Mouterijen	36	—	—	36
Distilleerderijen	21	7	—	28
Vischbewerking	10	18	1	29
Verschillende bedrijven	62	48	20	130
	702	795	260	1757

RECAPITULATIE.

	Aantal.			
	Zuid-Holland.	Noord Holland.	Utrecht.	Totaal.
Groep 1	119	562	63	744
„ 2	174	237	42	453
„ 3	890	727	292	1909
„ 4	13	20	3	36
„ 5	575	287	117	979
„ 6	1076	1187	481	2744
„ 7	18	13	6	37
„ 8	30	42	14	86
„ 9	7	7	—	14
„ 10	544	461	152	1157
„ 11	25	50	6	81
„ 12	130	90	41	261
„ 13	78	70	28	176
„ 14	232	102	26	360
„ 15	20	33	3	56
„ 16	702	795	260	1757
	4633	4683	1534	10850

Uit staat C blijkt o. m., dat in verschillende gemeenten, bij het vorige jaar vergeleken, een aanmerkelijke achteruitgang in het aantal fabrieken en werkplaatsen, waar beschermde personen werken, is waar te nemen. In andere gemeenten is echter vooruitgang te bespeuren.

De mogelijke oorzaken van een en ander stipte ik reeds aan en laat die dus hier in het midden.

Blijkens mijn verslag over het vorige jaar was het aantal fabrieken en werkplaatsen, waar beschermde personen werkzaam waren:

	in Noord-Holland,	in Zuid-Holland,	in Utrecht,
	5 136	4 843	1 304
en was dit in 1893	4 683	4 633	1 534

een achteruitgang dus in het geheel van 433.

Ten opzichte van de gegevens in kolom 4—15 van staat C, moet nog opgemerkt worden, dat daaronder ook zijn begrepen die, welke betrekking hebben op de fabrieken en werkplaatsen, waar alleen zomers of in seizoentijden arbeid wordt verricht.

De heer Commissaris der Koningin in Utrecht had de welwillendheid een aanschrijving te richten tot de burgemeesters in de provincie Utrecht, houdende het verzoek de stipte naleving van de bepalingen der arbeidswet te willen bevorderen.

In kolom 20 van staat C is vermeld het aantal overwerkvergunningen door H.H. Commissarissen der Koningin, in kolom 21 het aantal dergelijke vergunningen voor 2 dagen, door H. H. burgemeesters verleend; van een en ander werd mij welwillend door eerstgenoemden bericht gezonden.

Naar aanleiding der aanschrijving van den heer Minister van Justitie aan de heeren Procureurs-Generaal bij de gerechtshoven, dd. 28 Juli 1891, n°. 112, 2de afd. A, ontving ik de extracten van 181 vonnissen, wegens 266 overtredingen van wettelijke voorschriften. Negen dezer vonnissen hielden vrijspraak in, terwijl op twee daarvan, in hooger beroep behandeld, eene veroordeeling volgde.

Evenals het vorige jaar zijn de 266 overtredingen hieronder gerangschikt naar volgorde van de artikelen der wet.

Art. 3.	Werken van kinderen beneden 12 jaar	9
„ 5.	Niet naleving van den werktijd.	44
„ 6.	niet naleving van den rusttijd	1
„ 7.	Zondagsarbeid	2
„ 10.	Ontbreken arbeidskaart.	85
„ 10, al. 4.	niet terugbrengen arbeidskaart.	1
„ 11.	geen of geen juist ingevulde arbeidslijst.	103
„ 15.	geen aangifte van een ongeval	12

Koninklijk besluit van 9 December 1889 (*Staatsblad* n°. 176), overschrijding daarbij gestelden werktijd 6

Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), art. IV*d*, te geringe luchtruimte 3

Van de veroordeelende vonnissen werden de overtredingen geconstateerd:

in 28 gevallen in wasch- en strijkinrichtingen.
„ 26 „ „ werkplaatsen voor damesconfectie.
„ 14 „ „ smederijen.
„ 11 „ „ bakkerijen.
„ 9 „ „ diamantslijperijen.
„ 8 „ „ timmermanswerkplaatsen.
„ 7 „ „ kleermakerijen.
„ 7 „ „ schoenmakerijen.
„ 7 „ „ sigarenmakerijen.
„ 5 „ „ schilderswerkplaatsen.
„ 5 „ „ slagerswerkplaatsen.
„ 4 „ „ branderijen.
„ 4 „ „ koperslagerijen.
„ 4 „ „ meubelmakerijen.
„ 4 „ „ touwslagerijen.

en voorts minder dan 3 in verschillende andere bedrijven.

De vonnissen werden mij toegezonden door de ambtenaren van het Openbaar Ministerie bij de Kantongerechten te:

's-Gravenhage en Delft	45
Rotterdam 1ste kanton	7
„ 2de „	11
Schiedam	19
Leiden	5
Amsterdam 1ste en 2de kanton	28

Amsterdam 3de en 4de kanton	10
Haarlem.	18
Alkmaar.	5
Hoorn	5
Utrecht	10
Helder	5
Hilversum	3
Medemblik	2
Zaandam	1

In staat C, kolom 22, zijn de woonplaatsen der overtreders vermeld.

Ook dit jaar werden in den regel lage boeten gegeven: bij 74 vonnissen bedroegen de boeten voor elke overtreding f 0.50 tot f 1. Zooals mij meer en meer blijkt, bevordert dit geenszins de goede naleving der wettelijke bepalingen.

Inrichting van fabrieken en werkplaatsen.

De wettelijke bepalingen omtrent vrije luchtruimte en hoogte, zijn oorzaak, dat reeds in verschillende sigarenmakerijen en ook in letterzetterijen gunstiger toestanden in het leven zijn geroepen.

De voorschriften omtrent de reinheid werken zeer gunstig en vinden daar, waar er behoorlijk de hand aan wordt gehouden, instemming.

Het groot aantal verleende vrijstellingen van eerstgenoemde bepalingen heeft eenen gunstigen invloed op de gereede nakoming van het voorschrift.

De meeste vrijstellingen werden verleend tot 1 Mei 1894 of tot 1 Mei 1895. Verscheidene fabrikanten hebben den eindtermijn niet afgewacht en zijn reeds overgegaan tot verbouwing of vergrooting van hunne lokaliteiten.

Voor zoover mij dit bekend is geworden, hebben gedurende 1893 in de 3e inspectie 23 fabrikanten hunne fabriek vergroot of geheel vernieuwd hieronder zijn er, die nu werkelijk in verschillende opzichten als modelinrichtingen zijn aan te merken. Met voldoening vermeen ik hierop te mogen wijzen; honderden werklieden zijn hierdoor ten zeerste gebaat en ik aarzel niet als mijne stellige meening uit te spreken, dat dit eveneens voor de werkgevers het geval is.

Ruime, luchtige vertrekken, die goed schoon gehouden worden, bevorderen de gezondheid en de opgewektheid der werklieden en dit zijn hoofdfactoren waar het geldt goed en goedkoop werk te leveren. De werkgevers, die eenigen tijd in dergelijke goed ingerichte werkplaatsen hebben doen werken, laten zich dan ook gunstig daarover uit.

Van een goed deel der bovenbedoelde nieuw gebouwde of verbouwde fabrieken werden mij de bouwplannen ter adviseering voorgelegd. Met genoegen mag ik constateeren, dat dit meer en meer gebruik wordt. Ik heb zoodoende de gelegenheid, de architecten, die mij met hunne plannen een bezoek brengen, op die punten te wijzen, die inzonderheid de praktijk mij heeft doen kennen als van groot belang te zijn. Het bouwen van werkplaatsen toch vordert een bijzondere studie, waaraan blijkbaar verschillende bouwkundigen weinig hebben gedaan Voor eene

werkplaats is alles goed genoeg denken sommigen; anderen maken er eene keurige verblijfplaats van, waarbij zij soms weinig met de praktische bruikbaarheid rekening houden. Hij, die eene goede werkplaats wil bouwen, moet zorgen, dat de lokalen zoo hoog mogelijk, in geen geval lager dan 3 M. zijn; dat de lichtramen zoo groot mogelijk zijn en tot aan de zoldering reiken, en dat bruikbare middelen tot ventilatie — bijv. koekkoekramen, zooals ik die in mijn vorige verslagen reeds beschreef — worden aangebracht. Ook luchtzuigers, mits goed geplaatst, verdienen aanbeveling. Inzonderheid moet echter ook gezorgd worden voor toevoer van versche lucht en wel op zoodanige wijze, dat daarbij geen tocht worde veroorzaakt. Gewoonlijk ziet men reeds gunstige resultaten indien de luchttoevoer plaats heeft boven de toegangsdeur der werkplaats of, door ronde kokers in de onmiddellijke nabijheid daarvan. De uitmonding dier openingen brengt men op niet minder dan 2.50 M. boven den werkvloer. Bij winterverwarming moet men zorgen, dat de direct stralende warmte niet gevoeld wordt.

Voorts moet steeds zorg worden gedragen dat de privaten c. a. zich buiten de werkplaatsen bevinden. Bordesprivaten blijf ik hiervoor steeds aanbevelen. Verder moet er op de privaten, zoowel als op de gangen, behoorlijk daglicht zijn, en moeten de laatste goede leuningen of traptouwen hebben.

Ook moet men er voor zorgen, dat hijschluiken nimmer in een doorgang of tusschen de kortste verbinding van twee deuren worden geplaatst, terwijl openstaande zolderdeuren steeds, hetzij van vaste, hetzij van automatisch werkende, naar binnen draaiende gordingen voorzien moeten zijn.

Bij grootere werkplaatsen moet een brandtrap of nooduitgang worden gemaakt en moeten alle deuren naar buiten openslaan. Bij sigarenmakerijen en letterzetterijen moet eene afzonderlijke ruimte voor schaftkamer, waar tevens de kleederen kunnen hangen, ingericht worden.

Ik meende op het bovenstaande te eer nogmaals met aandrang te moeten wijzen, aangezien door mij ook weder gedurende dit jaar bij eenige nieuw gebouwde fabrieken in dit opzicht betreurenswaardige leemten werden aangetroffen. In het belang der zaak aarzel ik dan ook niet meer, om dergelijke tekortkomingen — constructiefouten mag men ze noemen — den eigenaar der fabriek onder het oog te brengen.

Ministerieele aanschrijving.

Voor fabrieken, die opgericht worden is het in het belang der betrokkenen zeer gewenscht te achten, indien door de burgemeesters gevolg wordt gegeven aan de aanschrijving van den Heer Minister van Justitie, dd. 30 Augustus 1892, N^{0}. 139, en mij van de oprichting eener fabriek of werkplaats, waarop het Koninklijk besluit van 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147) van toepassing is, kennis wordt gegeven. Ontvang ik dat bericht, dan kan de werkplaats, vóór dat die in

werking gesteld wordt, door mij worden bezocht en wenschelijke of noodige veranderingen kunnen worden aangegeven.

Deze aanschrijving wordt echter nog maar al te vaak niet opgevolgd.

Luchtruimte. In verschillende inrichtingen, inzonderheid in die voor damesconfectie, vond ik zeer beperkte ruimten; in eene daarvan zaten in een kamer, wier inhoud omstreeks 14 M^3. bedroeg, 5 personen. Men werkte in dat vertrek ook wel met 8 personen als het druk was (werd mij gezegd), men zette dan van tijd tot tijd de deur wat open. Die voortdurend open te houden ging niet, met het oog op de tocht.

Overigens is in verschillende werkplaatsen, andere dan sigarenmakerijen letterzetterijen, ook verbetering merkbaar. Men begint ook daar al meer en meer bij het plaatsen van werktuigen rekening te houden met de gemaakte opmerkingen.

Reinheid. Ook aan een anderen hoofdfactor, de reinheid, wordt meer de noodige aandacht gewijd; het witten van werkplaatsen enz. komt steeds meer in gebruik. In dit opzicht kan ik van verschillende belangrijke verbeteringen getuigen. Eene inrichting bezocht ik in dit jaar die, bij mijn vorig bezoek, ook wat reinheid betrof, zeer veel te wenschen overliet. Mijne bij het eerste bezoek gedane aanwijzingen omtrent het bevloeren der werkplaats, het schilderen der muren, het plafoneeren, het reinhouden der ramen, het aanbrengen van doelmatige gelegenheid om zich te wasschen, enz. waren ter harte genomen; de verbetering hierdoor te weeg gebracht stemde de betrokkenen zeer tot tevredenheid.

Dat overigens in dit opzicht vrij wat te doen valt, bewijst het feit dat 42 der in dit jaar bezochte werkplaatsen in mijn aanteekeningen als zeer vuil staan vermeld. Het schrobben der lokalen wordt eveneens meermalen nagelaten, ook daar waar dit hoog noodig is. Herhaaldelijk moet ik in deze op verbetering aandringen.

Daglicht. Vijftien werkplaatsen trof ik aan, waar de verlichting te wenschen over liet; bij eenige kon dit op eenvoudige wijze verholpen worden, bij het meerendeel was dit echter moeielijk. Bij het kiezen of het bouwen van eene werkplaats, dient op dit punt bijzonder te worden gelet.

Ten opzichte van de verlichting bij avond hoorde ik meest klachten over de stralende warmte. Door de aftrekkende gassen door een verticalen koker, die aan de lichtkap is verbonden, direct naar buiten te leiden, kan dit bezwaar meestal afdoende verholpen worden. Beter is natuurlijk het gebruik van electrisch licht; deze uitnemende wijze van verlichting wint veld; in een 18-tal werkplaatsen, waaronder er waren van kleineren omvang, vond ik haar toegepast. Bij eenige werden met succes overdag, tijdens het loopen der machine, accumulatoren gevuld, waarmede 's avonds, als de motor stil stond, een doelmatige lichtbron werd verkregen.

In eenige werkplaatsen was het gasgloeilicht ingevoerd; belangrijke

vermindering der stralende warmte bij meerdere lichtkracht waren mede redenen van ingenomenheid met het gebruik.

Verwijdering van stof en dampen.

Verwijdering van stof en dampen in de werkplaatsen blijft steeds een punt, waarmede ik met de betrokkenen van gedachten wisselde. In een 15-tal der bezochte fabrieken drong ik inzonderheid op verbetering aan. Ik verwijs omtrent dit punt naar mijne vorige verslagen, waarin ik hierover reeds het een en ander mededeelde. Een paar opmerkingen slechts mogen hier nog een plaats vinden.

In een weverij had men bij een ruwmolen, waar zeer veel stof wordt ontwikkeld, op eenvoudige wijze groote verbetering tot stand gebracht. In de nabijheid der ruwmolen stond buiten het lokaal de fabriekssschoorsteen. Nu had men over de geheele lengte der walsen van het werktuig ter plaatse waar de stofontwikkeling plaats had, een platte zuigkoker gemaakt, die in een ronden koker overgaande, met den schoorsteen was verbonden. De trek in den schoorsteen bleek zeer voldoende te zijn voor het beoogde doel, want in het lokaal was geen stof meer. De vrouw die reeds eenige jaren hier had gewerkt, was met deze verandering zeer ingenomen en bespeurde reeds de heilzame gevolgen van deze verbetering.

Geheel anders was het in een eerst kortelings opgerichte fabriek, waar o. a. metaal op amarilschijven geslepen werd; hier waren in een paar der lokalen ook ventilators geplaatst, die de met metaalstof bezwangerde lucht uit de werkplaatsen moesten zuigen. Bij mijn bezoek waren die buiten werking gesteld. Op mijn vraag waarom dit geschied was kreeg ik het bescheid dat de toestellen geen resultaat hadden en bovendien nog tocht veroorzaakten. Had men ze hier zoodanig geplaatst, dat onmiddellijk daar, waar de stof ontstond, opzuiging plaats vond, dan houd ik mij overtuigd dat ze goede diensten zouden hebben bewezen, evengoed als bij voormelden ruwmolen. Of aan mijn voorstel tot verbetering gevolg is gegeven, betwijfel ik; jeugdige personen waren in die inrichting niet werkzaam.

Privaten.

In een 18-tal werkplaatsen liet de inrichting en plaatsing der privaten te wenschen over; bij eenige waren geen afzonderlijke privaten voor de beide seksen. Dit laatste is zeer zeker ten strengste af te keuren. In een viertal werkplaatsen bestonden die in het geheel niet.

In een zestal fabrieken waren waterclosets geplaatst. Deze inrichtingen zijn, mits eenvoudig en sterk geconstrueerd, aanbevelenswaardig. Ook de werkgevers lieten zich zeer gunstig daarover uit. Het waterverbruik blijkt waar leidingwater hiervoor moest worden gebruikt, niet zoo belangrijk te zijn, dat dit een bezwaar behoeft te zijn.

Brandgevaar.

Ofschoon gelukkig door fabrieksbranden weinig ongelukken plaats hebben is dit toch een punt, waarop ik bij mijn bezoek, zoo noodig, de aandacht vestig.

In een elftal werklokalen, die zich op hoog gelegen verdiepingen bevonden, drong ik aan op voorziening in deze, òf door een tweede trap naar beneden, òf door een ijzeren trap buiten het gebouw, die, hetzij tot de belendende gebouwen, hetzij tot op den beganen grond reikt. Deze trappen zijn reeds bij eenige fabrieken geplaatst. Meer echter vindt men staande ladders; ofschoon deze vooral daar, waar een geoefende brandweer is, zeer zeker goede diensten kunnen bewijzen, acht ik ze echter minder geschikt daar, waar vrouwen werken, of andere personen die niet gemakkelijk van deze werktuigen kunnen gebruik maken. Schuinstaande trappen langs de muren der gebouwen, lichte ijzeren wenteltrappen, wier treden een breedte van ± 0.50 M. hebben, beide voorzien van behoorlijke leuningen, acht ik over het algemeen veel beter geschikt.

Drinkwater. Een ander punt, waaraan ik ook met het oog op gevaar voor cholera bijzondere aandacht wijdde, was het drinkwater in de werkplaatsen. Waar geen leiding- of bronwater was, drong ik aan op gekookt drinkwater en wel inzonderheid daar, waar de gewoonte bestond rivier- of vaarwater te gebruiken. In den regel vond ik de werkgevers bereid voor zoo zuiver mogelijk drinkwater te zorgen. De werklieden waren echter veel minder bereid het betere water te drinken, omdat de smaak iets verschilde met het water, dat zij gewoon waren te drinken. Het meest karakteristiek werd mij dit medegedeeld door den werkman van een pannenfabriek, die in de nabijheid van een gemeente in Zuid-Holland was gelegen, aan een riviertje met de stroomrichting van de stad naar de fabriek. De eigenaar der fabriek had een Nortonwel doen slaan, die goed water opleverde, maar de werklieden dronken liever het rivierwater, zooals mij werd medegedeeld. Een werkman, door mij gevraagd, waarom hij het putwater niet dronk, meende, dat dit water wat flauw was; het rivierwater was lekkerder, het was veel „vettiger” zooals hij zich uitdrukte.

Beveiliging tegen ongelukken in fabrieken en werkplaatsen.

Ook hier mag ik weder op vooruitgang wijzen, wat aangaat de beveiliging der werktuigen tegen gevaarlijke aanraking.

Verschillende fabrieken, die ik dit jaar weder bezocht, hadden gevolg gegeven aan mijne opmerkingen bij mijn vorig bezoek geuit. Zoo mag ik op een 39-tal fabrieken wijzen; waar, wat de beveiliging der werktuigen aangaat, reeds zeer veel, soms alles is gedaan, wat in de eerste plaats wenschelijk moet worden geacht.

Voor een deel is deze vooruitgang natuurlijk toe te schrijven aan de beveiligingsbepalingen van den algemeenen maatregel van bestuur dd. 15 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 147), gewijzigd en aangevuld bij Koninklijk besluit van 11 Augustus 1892 (*Staatsblad* n°. 199).

Al bestaat hier dus reden tot tevredenheid, het is toch een feit, dat nog zeer veel ongedaan blijft. Erkent men ook het wenschelijke van eene beveiliging, het feit dat eene inrichting reeds jaren bestaat, en er nog geen ongeluk, dat door een dergelijken maatregel had kunnen worden voorkomen, plaats had, is dikwijls het motief, bijaldien beschermde personen in dat bedrijf gemist kunnen worden, de zaak te laten zooals zij is. Eenige hoofden van fabrieken, waar geen beschermde personen werkten, erkenden wel de waarde der besproken beveiligingen; zij wenschten die echter blijkbaar eerst aan te brengen, zoodra de wet hun de verplichting hiertoe zou opleggen en hunne concurrenten dus onder dezelfde verplichting kwamen.

Niet alleen om deze reden echter blijft veel achterwege, maar ook omdat mij de tijd ontbrak om meer fabrieken te bezoeken, en ik ook op verre na niet in staat was, overal waar ongelukken hebben plaats gehad, die vermoedelijk wel door beveiligingen hadden kunnen worden voorkomen, zulks na te gaan en in verband daarmede meer op beveiligingen aan te dringen.

Al zijn de meeste ongelukken, waarvan ik de kennisgeving ontving, alleen door vakkennis, beleid en bedaardheid van den werkman en niet door beveiligingen te voorkomen, zoo moeten maatregelen ter voorko-

ming van ongelukken toch hoofdfactoren zijn, waarmede de werkgever rekening houdt. Gaat hij hierin steeds voor, de werklieden zullen van zelf volgen. Daar, waar de roekelooze werkman instemming vindt, is preventie hoogst moeielijk.

Ik wees er reeds op in een ander hoofdstuk, dat ik aan het aanwijzen van zaken, die ik gevaarlijk achtte, veel tijd besteedde; met enkele cijfers kan ik die toelichten.

Ik vond 145 vliegwielen, zoowel van motoren als van drukpersen en andere werktuigen, die gevaar opleverden. Beveiliging van deze wielen, zoodanig dat men er met struikelen niet in kan vallen, acht ik zeer noodig. De in de velg opgehoopte kracht kan, indien een lichaamsdeel tusschen de spaken komt, hoogst ernstige verwondingen teweeg brengen, en was dan ook dit jaar de oorzaak van ongelukken. Bij een daarvan werd de kleeding van een hulpmachinist, vermoedelijk door de uitstekende bouten der spaken gepakt en werd de jonge man letterlijk verbrijzeld.

Bij groote vliegwielen van motoren is eene omheining van voldoende hoogte gewenscht; bij lichtere vliegwielen, bijv. bij die van gasmotoren of drukpersen, is bedekking der spaken met door groote ronde of ovale gaten geperforeerd ijzer of zink voldoende. Opvulling tusschen de spaken met stevig vastgeklampte houten schotten voldoet ook goed. In het museum van voorwerpen ter voorkoming van ongelukken enz. (Veiligheidsmuseum) te Amsterdam kan men deze wijze van beschuttingen zien.

Beveiliging der inloopende kanten van tandraderen, in wier nabijheid arbeid wordt verricht, of van andere machinedeelen als inloopende tandreepen, krukken, enz. vond ik in 219 gevallen gewenscht. Het ontbreken hiervan had tal van ongelukken, inzonderheid beschadigingen van ledematen, tengevolge.

In dit jaar kwamen 26, waaronder zeer ernstige, kwetsuren te mijner kennis, veroorzaakt door raderen van boorbanken. De beveiliging tegen ongelukken van deze raderen is zoo weinig kostbaar, dat dit werkelijk voor geen enkele werkgever een bezwaar behoeft te zijn. Sleur en de meening dat het eigen schuld is van den werkman, indien hij met de raderen in aanraking komt, zijn de motieven, waarom men de zaak maar laat zooals die is. Nu is het niet te ontkennen, dat, indien de werkman steeds oplet, de meeste dezer ongelukken zouden zijn voorkomen. Waar echter, zooals bij vele werktuigen, een kleine onoplettendheid voor den werkman onberekenbare gevolgen kan hebben, mist een dergelijk motief geheel zijn kracht en vermeen ik, dat het de zedelijke plicht van elk bedrijfshoofd is, noodlottige gevolgen te voorkomen, en dit te eerder waar, zooals nog steeds voorkomt, voldoende geldelijke steun van den werkgever achterwege blijft, hetzij, doordat deze niet bij machte is, of doordat het geen gebruik is onderstand te verleenen; ook de laatstgenoemde reden speelt een groote rol. Herhaaldelijk hoorde ik de opmerking, dat, zoolang geen algemeene verplichting bestond om, hetzij te verzekeren, hetzij geldelijke uitkeering te geven, men

bezwaar had die uitgaaf te doen; men kwam onder andere bedrijfsvoorwaarden en dit gedoogde de scherpe concurrentie niet.

Bij groote werken, die door gemeente- en andere besturen worden aanbesteed, is gelukkig meestal een clausule in het bestek, waarbij de verplichting tot uitkeering van een zeker bedrag bij invaliditeit of overlijden ten gevolge van een ongeluk, wordt opgelegd. Ook dit schijnt evenwel nog niet afdoende te zijn. Het volgende geval kwam mij dit jaar ter oore.

Een kerkbestuur had de bedoelde verzekeringsplicht in zijn bestek opgenomen. Een der werklieden, die 67 jaar oud was, kreeg een ongeluk dat zijn dood tengevolge had. Toen bleek, dat in de verzekeringspolis was bepaald, dat voor werklieden ouder dan 65 jaar een verhoogde premie moest worden betaald. De werkgever, in de meening dat de werkman nog niet zoo oud was, had dit niet gedaan; de uitkeering van f 1000 werd dientengevolge geweigerd. In overleg met de besteeders werd toen besloten, dat de reeds zeer bedaagde weduwe in plaats van die uitkeering, wekelijks een gulden zou ontvangen.

Het aantal verschillende werktuigen, wier gevaarlijke deelen mij aanleiding tot opmerkingen gaven, bedroeg 193. De meeste der aan te brengen beveiligingen waren zeer eenvoudig, terwijl ik, bij mijn raadgevingen op welke wijze die tot stand waren te brengen, in de eerste plaats in het oog hield, hoe die den werkman zoo weinig mogelijk hinderlijk konden zijn. Meest altijd is dit min of meer het geval; is men er echter aan gewend, dan begint men gewoonlijk het nut der beveiliging wel in te zien.

Op de beveiliging van riemen en lage drijfwerken, die gevaar konden veroorzaken, werd door mij in 168 gevallen aangedrongen. Bij lage drijfwerken is omrastering door middel van eene stevige gaspijpleuning wel het doelmatigst. Riemen die door de werkplaats loopen en inzonderheid die, waarmede de oogen in aanraking kunnen komen, worden het gemakkelijkste door een daaronder aangebrachte plank beveiligd.

In het reeds genoemde veiligheidsmuseum te Amsterdam vindt men een en ander toegepast.

Bij liften en lieren drong ik in 75 gevallen op betere beveiliging of omgording aan. Eenige ernstige ongelukken bewezen ook dit jaar weder het wenschelijke daarvan. Bij de eerstgenoemde is het inzonderheid de beveiliging tegen het nederstorten van den bak waarop ik in het bijzonder aandring; zoomede op eene automatische sluiting der toegangsopening.

Goede beveiligingen aan liften in fabrieken laten nog veel te wenschen over. Ook in dat opzicht is echter vooruitgang merkbaar. Zoo vond ik in eene pasgebouwde fabriek te Rotterdam een lift van verschillende zeer doelmatige beveiligingen voorzien o. a. had die ook een zoogenaamden noodbodem. Deze bodem is onder de kast der lift geplaatst en dient om de liftkast te doen stilstaan, indien deze een voorwerp raakt b. v. indien iemand bij het dalen der lift zich daaronder bevindt. Het groote nut van dezen bodem was den eigenaar der bedoelde fabriek proefondervin-

delijk gebleken. Op een oogenblik dat hij door het liftgat eenigszins voorovergebogen zag, viel de liftkast naar beneden, doordat een spie, waarmede de wurmtrommel op de as zit, los was geraakt. Zoodra de noodbodem den hoed van den fabrikant raakte, stond de kast onmiddellijk stil. Een groot onheil werd daardoor voorkomen.

Bij bordessen en trappen verzocht ik voorziening in 147 gevallen.

Bij een 17-tal vaste kuipen drong ik op omgording aan.

Ik zoude deze opsomming nog met vele andere kunnen vervolgen; ik vermeen echter dat deze voldoende zijn om aan te toonen, dat dit gebied nog een ruim veld is om met vrucht te bewerken.

Ongevallen. Zooals reeds gemeld, ontving ik dit jaar 1689 kennisgevingen van plaats gehad hebbende ongelukken, tegen 1669 in het vorige jaar. Hiervan vielen in de termen der arbeidswet 1630 ongelukken, tegen 1602 in 1892 en 1285 in 1891. Een vermeerdering dus bij het vorige jaar van 28.

Deze vermeerdering is zeer matig te noemen en bevestigt mijne meening, dat, wat het doen van aangifte betreft, geen vooruitgang is te bespeuren en dat nog van verschillende ongelukken de kennisgeving niet werd gedaan. Inzonderheid is dit laatste het geval bij de bouwbedrijven; tegen 214 in 1892 ontving ik nu 216 kennisgevingen van plaats gehad hebbende ongelukken, eene vermeerdering dus van slechts 2.

Een 59 tal kennisgevingen gewerden mij van ongelukken, die niet in de termen der wet vielen, hetzij door dat de gekwetste binnen 2 × 24 uur het werk had hervat; hetzij dat het ongeluk in een bedrijf had plaats gehad, waarvan het hoofd of den bestuurder geen arbeid in fabrieken of werkplaatsen deed verrichten. Twee dier kennisgevingen hadden betrekking op ongelukken, die den dood tengevolge hadden.

De mij, door de burgemeesters gezonden verslagen waren, wat het groote meerendeel aangaat voldoende om de toedracht van het ongeval na te gaan. Van eenige hoofden van gemeenten ontving ik echter zeer korte verslagen, die, òf zeer onvolledig waren — waarin b. v. alleen gezegd wordt, dat bij het onderzoek niets bijzonders aan het licht is gekomen, of waarin verwezen wordt naar de opgaven in de aangifte — òf, waar het instellen van het onderzoek blijkbaar alleen had bestaan in het hooren van den gekwetste; terwijl anderen mij alleen meldden, hoe, volgens mededeeling van den werkgever, het ongeluk zich had toegedragen. Deze wijze van onderzoek komt mij, in verband met de bestaande bepalingen, minder juist voor, ik vermeen dat naar elk ongeluk, hetwelk in de termen valt, een onderzoek ter plaatse moet worden ingesteld en mij de uitslag daarvan moet worden bericht.

Als gevolg van het ongeluk werd mij nog te vaak niet medegedeeld, hoe lang de gekwetste niet in staat was te werken; of hij gedurende dien tijd ondersteuning ontving, en of hij invalide bleef.

In overeenstemming met de staten in de verslagen van het vorige

jaar voeg ik hiernevens de staten F, G, H en I. Evenals vroeger worden met de groepen bedoeld de bedrijven, zooals die gerangschikt zijn op blz. 349 van mijn jaarverslag over 1890.

Van de 1599 gekwetsten waren 977 gehuwd, van de 31 gedooden waren 16 gehuwd.

816 ongelukken hadden plaats tusschen 5 en 12 uur;
742 „ „ „ „ 12 „ 7 „
72 „ „ „ „ 7 „ 5 „

Van de ongelukken hadden plaats in Januari 143, in Februari 121, in Maart 131, in April 140, in Mei 151, in Juni 127, in Juli 166, in Augustus 162, in September 138, in October 143, in November 140 en in December 127. Totaal 1689.

Staat F.

Staat F. OVERZICHT *der ongelukken gedurende*

Volgnummer.	Het ongeluk had plaats bij of door:	Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout-, en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Krachtwerktuigen.....	—	1	—	—	—	—	—
2	Drijfwerk	1	—	—	1	1	1	—
3	Werktuigen voor het bewerken van metalen.	—	—	2	—	—	—	—
4	Werktuigen voor het bewerken van hout....	—	—	13	—	39	3	—
5	Werktuigen voor het bewerken van andere grondstoffen	2	3	—	1	2	2	—
6	Andere werktuigen zooals: slijpsteenen, ponsen, stempels, persen, calanders, centrifuges.	1	20	—	2	—	—	—
7	Liften, lieren, kranen.	—	3	1	—	—	—	—
8	Wagens en transport van voorwerpen. ...	—	—	24	2	4	—	—
9	Het vallen van zolders of bordessen, loopplanken, ladders, trappen, uitglijden, enz..	5	1	129	4	2	6	—
10	Het vallen van voorwerpen........... .	4	3	34	2	11	1	—
11	Het ontploffen van licht brandbare stoffen, en het afvliegen van splinters of schilfers.	—	—	—	3	1	—	—
12	Het ontsnappen van vergiftige gassen, gevaarlijke vloeistoffen, het branden door kokende vloeistoffen, gloeiende of gesmolten metalen.	1	3	3	—	1	—	—
13	Stoomketels en kooktoestellen...........	—	—	—	—	—	—	—
14	Andere oorzaken	3	—	16	1	1	—	—
	Totaal. .	17	34	222	16	62	13	—

1893, *gerangschikt naar de oorzaken.*

Groep 8 — Leder, was-doek, enz.	Groep 9 — Metalen (winnen van) zout, turf, enz.	Groep 10 — Metalen (Bewerking van), enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textielnijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotsmiddelen.	Totaal.
—	—	1	—	2	7	—	2	3	16
—	—	1	—	—	2	3	1	7	18
—	—	26	—	53	55	—	1	3	140
—	—	—	—	18	15	—	—	1	89
—	—	—	2	1	—	18	3	13	47
—	—	3	1	8	4	1	1	2	43
—	—	2	—	6	18	1	2	4	37
—	—	6	—	35	43	—	5	15	134
—	—	3	1	99	46	4	18	46	364
—	—	12	2	129	116	4	10	22	350
—	—	5	—	49	43	—	2	2	105
—	—	8	—	23	22	2	8	20	91
—	—	—	—	1	2	—	—	2	5
—	—	4	—	89	54	1	9	13	191
—	—	71	6	513	427	34	62	153	1 630

STAAT G. OVERZICHT *der ongelukken gedurende*

Volgnummer.	Aard van het ongeluk.	Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout- en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Beleedigde deelen. Hoofd	2	—	26	1	—	1	—
2	Oogen	—	—	3	—	1	1	—
3	Aangezicht	—	1	1	—	—	—	—
4	Armen en handen	3	14	27	3	22	6	—
5	Vingers	3	13	21	2	21	—	—
6	Bovenlichaam	2	1	15	—	1	1	—
7	Onderlichaam	2	1	61	2	11	1	—
8	Voeten	—	2	23	1	—	—	—
9	Brandwonden	1	2	1	1	1	—	—
10	Inwendige kneuzingen	1	—	33	4	3	1	—
11	Gedood	3	—	11	2	2	2	—
	Totaal	17	34	222	16	62	13	—

1893, *gerangschikt naar hun aard.*

Groep 8 — Leder, was-doek, enz.	Groep 9 — Metalen, (winnen van) zout, turf, enz.	Groep 10 — Metalen (Bewerking van) enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen. enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textielnijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotsmiddelen.	Totaal.
—	—	—	1	16	15	1	5	11	79
—	—	6	—	45	41	1	1	1	100
—	—	1	—	12	7	2	2	—	26
—	—	14	1	95	85	7	12	29	318
—	—	23	1	100	92	13	3	23	315
—	—	—	—	21	24	1	11	11	88
—	—	8	3	79	38	3	9	34	252
—	—	7	—	95	86	3	7	9	233
—	—	8	—	17	11	1	7	21	71
—	—	4	—	31	24	1	4	11	117
—	—	—	—	2	4	1	1	3	31
—	—	71	6	513	427	34	62	153	1630

STAAT H. OVERZICHT *van den leeftijd der personen*

Volgnummer.		Leeftijd der personen.	Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout- en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Mannelijke.	Van 12—13 jaar	—	—	—	—	—	—	—
2		„ 13—14 „	—	2	3	—	1	—	—
3		„ 14—15 „	—	5	3	—	3	1	—
4		„ 15—16 „	2	2	3	—	4	1	—
5		„ 16—20 „	3	14	15	—	7	2	—
6		„ 20—40 „	8	7	118	9	26	4	—
7		„ 40—60 „	3	4	75	6	17	1	—
8		boven 60 „	1	—	5	—	4	1	—
		Totaal. . .	17	34	222	15	62	10	—
1	Vrouwelijke.	Van 12—13 jaar	—	—	—	—	—	—	—
2		„ 13—14 „	—	—	—	—	—	—	—
3		„ 14—15 „	—	—	—	—	—	—	—
4		„ 15—16 „	—	—	—	—	—	—	—
5		„ 16—20 „	—	—	—	—	—	1	—
6		„ 20—40 „	—	—	—	1	—	2	—
7		„ 40—60 „	—	—	—	—	—	—	—
8		boven 60 „	—	—	—	—	—	—	—
		Totaal. . .	—	—	—	1	—	3	—
		Algemeen Totaal . . .	17	34	222	16	62	13	—

aan wie in 1893 een ongeluk is overkomen.

Groep 8 — Leder, was-doek, enz.	Groep 9 — Metalen (winnen van) zout, turf-, enz.	Groep 10 — Metalen (Bewerking van) enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textielnijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings- en genotsmiddelen.	Totaal.
—	—	3	—	3	—	3	—	—	9
—	—	4	1	7	2	3	—	—	23
—	—	5	—	8	4	1	—	2	32
—	—	2	—	14	9	1	1	1	40
—	—	12	2	40	64	6	4	22	191
—	—	22	3	216	256	7	28	73	777
—	—	21	—	195	83	3	27	45	480
—	—	2	—	30	9	2	2	9	65
—	—	71	6	513	427	26	62	152	1 617
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
—	—	—	—	—	—	4	—	—	5
—	—	—	—	—	—	1	—	—	4
—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	8	—	1	13
—	—	71	6	513	427	34	62	153	1 630

Staat I.

OVERZICHT *der dagen waarop in*

Volgnummer.	Dagen der week.	Groep 1 — Aardewerk, diamant, glas, enz.	Groep 2 — Boek- en steendrukkerijen, enz.	Groep 3 — Bouwbedrijven.	Groep 4 — Chemische nijverheid, enz.	Groep 5 — Hout-, en stroobewerking, enz.	Groep 6 — Kleeding en reiniging.	Groep 7 — Kunstnijverheid.
1	Zondag	—	—	4	—	—	—	—
2	Maandag	—	6	63	3	12	3	—
3	Dinsdag	6	8	33	4	6	4	—
4	Woensdag.	4	5	33	2	7	—	—
5	Donderdag	3	7	28	5	11	1	—
6	Vrijdag.	4	6	23	—	16	3	—
7	Zaterdag	—	2	38	2	10	2	—
	Totaal. . .	17	34	222	16	62	13	—

1893 *de ongelukken plaats vonden.*

Groep 8 — Leder, was-doek, enz.	Groep 9 — Metalen (winnen van) zout, turf, enz.	Groep 10 — Metalen (Bewerking van), enz.	Groep 11 — Papier, enz.	Groep 12 — Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	Groep 13 — Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	Groep 14 — Textiel-nijverheid.	Groep 15 — Verlichting, olie, vernis, enz.	Groep 16 — Voedings en genotsmiddelen.	Totaal.
—	—	1	—	1	10	1	3	2	22
—	—	9	3	94	79	8	11	29	320
—	—	14	—	84	78	11	9	25	282
—	—	11	—	79	67	2	9	23	242
—	—	11	1	100	62	7	7	24	267
—	—	12	1	79	72	1	13	19	249
—	—	13	1	76	59	4	10	31	248
—	—	71	6	513	427	34	62	153	1630

Vallen van steigers, zolders, enz. in bouwbedrijven.

Van de 216 ongevallen in bouwbedrijven zijn meer dan de helft het gevolg van een val. Volgens de ingekomen verslagen hadden 15 daarvan een doodelijken afloop.

Voorkoming van de meeste dezer ongelukken ligt in de hand van den bezadigden werkman zelven. Al is dit echter het geval, ook de werkgevers of de bestuurders van het werk kunnen door goed voorgaan en zich afkeerig te betoonen van waaghalzerijen, aanmerkelijken invloed daarop uitoefenen, al ligt het voor de hand, dat men in bouwbedrijven niet te angstvallig mag zijn. Het goed beleid van den werkman moet, daar hij veelal zonder toezicht, geheel op zich zelven werkt, in de eerste plaats ongelukken voorkomen; dat dit beleid niet altijd aanwezig is, bewijzen tal van ongelukken. Verschillende ongelukken, waaronder met doodelijken afloop, zijn te wijten aan het breken van ladders, tijdens de werkman die met een last beklom. De gewone ladders zijn voor dat doel slechts ten deele sterk genoeg en eenigszins zware lasten dienen steeds afzonderlijk opgeheschen te worden. Ook door het uitglijden van ladders en nog meer van trapleeren zijn eenige ernstige ongelukken voorgekomen. De laastbedoelde voorkomt men het best door de beide ladders door dunne kettingen te verbinden.

Het uitschieten van kortelingen, het afglijden van schakels, overbelasting van de steigers, het breken van planken, misstappen en uitglijden werden mede als oorzaken van ongelukken, ook met doodelijken afloop, aangegeven. Het afglijden der schakels, die niet door klossen gesteund worden, heeft inzonderheid plaats, indien deze zijn vastgebonden bij nat weder. Immers indien het touw droogt rekt dit en wordt het uitglijden daardoor in de hand gewerkt.

In één geval vielen, door het uitglijden van schakels, die Zaterdagsavonds waren bevestigd en waarbij toen verzuimd was klossen te plaatsen ter bevestiging, 3 man van eene hoogte van ± 7.50 M. naar beneden; één van de drie verloor daarbij het leven.

Vallen van voorwerpen.

33 ongelukken door vallende voorwerpen veroorzaakt, kwamen te mijner kennis, waarvan meerdere met doodelijken afloop.

Een werkman, 67 jaar oud, die, op den beganen grond werkende een mand met puin van den bovensten steiger eener kerk wilde strijken, kreeg een stuk steen, dat vermoedelijk door het stooten van de mand daaruit viel, op het lichaam en werd ter hoogte van de maagstreek gekwetst; dit had zijn dood ten gevolge. De man stond, toen het ongeluk plaats vond, nagenoeg recht onder de te strijken mand; bij mijn komst was de vierklamp reeds terzijde verplaatst en stond men bij het strijken nu onder een afdak. Indien men deze voorzorg vooaf had genomen, zou dit ongeluk niet gebeurd zijn.

Drijfwerk.

Bij drijfwerken kwamen 48 ongevallen voor, meerendeels van ernstigen aard, en drie met doodelijken afloop. Het smeren, riemen opleggen, werken in de nabijheid der drijfassen en daar gepakt worden door

stelringbouten of spiekoppen, zijn de gewone oorzaken. Op het smeren van drijfwerk en het opleggen van riemen bij stilstand, kan niet genoeg worden aangedrongen, zoomede dat de werklieden die door den aard van hun werk in de nabijheid van niet omrasterd drijfwerk komen, doelmatige, nauwsluitende kleeding dragen. Bij het smeren van drijfwerk werd o. a. de spleet der mouw van den werkman door een stelringbout gepakt, de arm draaide mede, brak op twee plaatsen en werd ontwricht. Bij dit ongeval werd de stoommachine, waarvan het vliegwiel van een rem was voorzien, onmiddellijk stop gezet; hierdoor werd nog grooter onheil voorkomen.

Een ander ongeluk, met doodelijken afloop had plaats bij het smeren, doordat de kleeren van een jongen, met een uitstekend deel der as in aanraking kwamen. De ongelukkige werd medegesleurd en geraakte zoodanig bekneld, dat de dood kort daarop volgde.

Zorgen dat bij drijfwerk geene uitstekende deelen voorkomen is hoogst noodig en daarop moet bij het plaatsen steeds in de eerste plaats worden gelet. Nu de techniek zooveel bruikbare constructiën aan de hand geeft, bestaat hiertegen uit een oogpunt der praktijk geenerlei bezwaar en de fabrikant van drijfwerken, die zulks niet weet te vermijden, moet geacht worden niet meer op de hoogte van zijn tijd te zijn.

Ook het opleggen van drijfriemen met de hand was oorzaak dat 11 werklieden, voor het meerendeel zeer ernstig, letsel bekwamen, waarbij in twee gevallen de dood volgde. Ook hier waren weer de spiekoppen en uitstekende deelen, de oorzaak der ongevallen. Dat echter ook zonder uitstekende deelen deze soort ongelukken voorkomen, bewijzen de twee ongevallen met doodelijken afloop. Bij het eene geraakte het buis van den werkman om de as vast en een ander geraakte met zijn sloop aan een op den grond geplaatst drijfwerk vast, beiden slingerden daardoor mede en kregen zulk ernstig letsel, dat de dood spoedig volgde. Bij laatstbedoeld ongeval stond de machine op aanmerkelijken afstand en verliep dus geruime tijd, voor dat de ongelukkige, wiens lichaamsdeelen bij elke wenteling met den vloer in aanraking kwamen, geholpen kon worden.

Nu ook voor het gemakkelijk opleggen van drijfwerk, als de machine in gang is, zulke bruikbare toestellen bestaan, wordt het de plicht van den werkgever, daar, waar riemen moeten worden opgelegd zonder dat de as stil gezet wordt, van die inrichting gebruik te maken, en dit te eerder, nu een ieder zich in het veiligheidsmuseum te Amsterdam, zoowel van de betrekkelijk eenvoudige constructie, als van de goede werking kan overtuigen

Bij de houtbewerking zijn het inzonderheid de zagen en bovenal de cirkelzagen, die de oorzaak van een 35-tal ongevallen waren, waaronder één met doodelijken afloop. Een vijftiental had, voor zoover ik kon nagaan, door eenvoudige beveiligingen voorkomen kunnen worden. Deze besprak ik reeds in mijn vorige verslagen, en bestaan hoofdzakelijk uit Hout-bewerking.

de spouwwig en uit bedekking van den onderkant van het cirkelzaagblad.

De oorzaak van het ongeval met doodelijken afloop bestond in het terugslaan van het stuk hout, waarbij dit met kracht tegen den slaap van een 14-jarigen krullenjongen terecht kwam, die op een afstand van ± 5 M. stond. Bij dit ongeluk werd ook de zager door het teruggeslagen hout aan den arm gekwetst.

Ook bij houtschaafmachines kwamen negen ongelukken voor. Twee dezer schaafmachines waren van beveiligingen voorzien, doch deze waren door de werklieden buiten werking gesteld.

IJzer-bewerking, oog-verwondigen, draaibanken, enz.

Blijkens de tabel kwamen in de ijzerbewerking 16 oogverwondingen voor. Door de verplichting tot het dragen der draadmaskerbrillen op te leggen, die in de praktijk zijn gebleken te voldoen, kan een goed deel dezer ongelukken voorkomen worden. In een fabriek, waar het dragen daarvan tot plicht is gesteld, kwam één oogverwonding 's jaars voor op 74 man; in een andere, soortgelijke fabriek, waar deze verplichting niet bestond, was dit 1 op 50 man.

Ook bij draaibanken, ponsen, ijzerschaafmachines enz. vielen weder verschillende ongelukken voor.

Bock- en courant-drukkerijen, enz

Bij de werktuigen in drukkerijen hadden 19 ongevallen plaats. Raderen, krukken, vliegwielen, en met de handen bekneld raken tusschen de dichtkleppende trapmachines, zijn meest de oorzaken der ongelukken. Ook in deze richting valt nog veel te verbeteren; een goed deel dier ongevallen kon door doelmatige voorzorgsmaatregelen voorkomen worden.

Walsen en mangels

De gevaarlijkheid van walsen en mangels wordt dit jaar door 8 ongevallen, waaronder eenige, die belangrijke kneuzingen tengevolge hadden, aangetoond. Deze ongelukken zijn meest het gevolg van onoplettendheid; een oogenblik dat niet goed gelet wordt op de hand, die de stof inbrengt, is meestal de aanleiding tot het ongeluk. Een borg, bestaande uit een stang of een rol, kan veelal dergelijke ongelukken voorkomen.

Textiel-industrie.

In de textielindustrie, die in de 3e inspectie geen grooten omvang heeft, kwamen bij de werktuigen 18 ongelukken voor; uitglijden, onvoorzichtigheid en inzonderheid het poetsen onder het werk, zijn hier meest de oorzaken.

Kneed-machines, enz.

In een bakkerij werden een werkman drie vingers afgeklemd, doordat zijn hand beklemd raakte tusschen den ronddraaienden kneder en den bak. In dit geval was de riem, die op de losse schijf was gezet, op de vaste schijf geloopen en was daardoor onverhoeds de kneder in werking gebracht. Door beter constructie van den uitzetter had dit kunnen worden voorkomen; bovendien is het echter steeds af te keuren,

indien bij de enkel werkende kneedmachine het bordes, waarop de deegmaker staat, is geplaatst over den inloopenden kant van den kneder.

In een groote broodfabriek, die ik dit jaar voor het eerst bezocht, had men dat ingezien en derhalve een verschuifbaar bordes aan de uitloopende zijde van den kneder gemaakt.

Ook bij centrifuges komen herhaaldelijk ongelukken voor, meerendeels het gevolg van het feit, dat het een of ander daaraan werd verricht, terwijl deze in gang waren. Centrifuges.

Op vele andere werktuigen zoude ik hier nog de aandacht kunnen vestigen, dit zou mij echter te ver voeren; de hierbij gevoegde tabellen geven antwoord op vele vragen. Verschillende ongelukken.

Enkele ongelukken, niet direct het gevolg van werktuigen, zal ik hier nog vermelden.

Het te vroeg afnemen van den helm bij distilleerketels in branderijen, had in dit jaar drie malen hoogst ernstige ongevallen tengevolge, waarvan één met doodelijken afloop. Groote onvoorzichtigheid van de betrokkenen is meestal de oorzaak van het ongeval; ook de gereede gelegenheid om sterke drank te gebruiken, is hieraan niet vreemd en dat het laatste de onvoorzichtigheid bevordert, behoeft geen betoog. Een middel, waardoor de man die den helm afneemt, zijns ondanks gewaarschuwd wordt, is hier zeker niet misplaatst, al worden de helmen duizenden malen afgenomen, zonder dat dit letsel veroorzaakt. Ik blijf de borgkraan, die ik in mijn vorig verslag beschreef, aanbevelen.

Eenige ongevallen waren het gevolg van het vallen in heete vloeistoffen; bij één had dit den onmiddellijken dood tengevolge.

Een hoogte van ± 1 M. tusschen vloer en den rand der kuip, of het aanbrengen van een binnenwaartsche gording boven de kuip van ± 1.40 M. boven den vloer, acht ik zeer gewenscht, waar dit op geen onoverkomelijke bezwaren stuit.

Het ontploffen van buskruit had den dood van twee werklieden ten gevolge. Het gebouw, waarin de ontploffing plaats had en waarin de werklieden werkzaam waren, werd gedeeltelijk vernield; de oorzaak der ontploffing kon niet met juistheid worden nagegaan. In deze fabriek waren alle mogelijke voorzorgsmaatregelen, die de praktijk aan de hand geeft, getroffen en juist dit maakt dergelijke gevallen nog betreurenswaardiger. Dat deze ontploffing geen ernstige gevolgen had, mag zeker worden toegeschreven aan de doelmatige inrichting der fabriek.

De oorzaken der ongelukken met doodelijken afloop waren in het kort de volgende. Ongelukken met doodelijken afloop.

1. Een machinist geraakte bij het opleggen van een drijfriem, tijdens de machine liep, met zijn buis vast aan den spiekop der riemschijf; hij werd medegeslingerd en dit veroorzaakte zijn onmiddellijken dood.

2. Een glasslijper wilde onder het werk een drijfriem op een schijf leggen van gronddrijfwerk; zijn sloof geraakte om de as en hij werd met de as rondgeslingerd, waarbij tevens zijn beide beenen zwaar verminkt werden.

3. Bij het smeren eener as werd een jongen door een stelringbout gegrepen, medegesleurd en zoodanig gewond, dat hij kort daarna overleed.

4. Bij het smeren der machine werd een hulpmachinist, vermoedelijk door de uitstekende bouten van het vliegwiel, gepakt en verbrijzeld.

5. Bij de cirkelzaag werd een stuk hout door de zaag teruggeslingerd. Dit hout vloog met kracht tegen de slapen van een jeugdig persoon die zich op ± 5 M. afstand bevond.

6. Een fabrieksarbeidster, werkzaam aan een bak met heete vloestof viel daarin, toen zij een plank wilde grijpen die aan de andere zijde van den bak lag. Zij overleed aan inwendige verbranding kort daarop.

7 Bij het te vroeg afslaan van den helm van een distilleerketel stroomde het kokende vocht over het lichaam van den arbeider, die, deerlijk gebrand, den volgenden morgen overleed.

8. Een jeugdige klompenmaker was behulpzaam bij het inslaan van een paal; de groote hamer vloog van den steel tegen zijn buik. Een buikvliesontsteking was de vermoedelijke oorzaak van zijn kort daarop gevolgden dood.

9. Een bankwerker wilde een takel afnemen en liet zich, in plaats van een ladder te gebruiken, langs een touw naar beneden glijden; zich los latende viel hij met het hoofd op een rail. Hij overleed nog denzelfden avond.

10. Bij het aflaten van puin bij de herstelling van een kerk viel een stuk steen, ter zwaarte van omstreeks 3 K.G., uit den mand, op den buik van den werkman. Inwendige verwonding was de oorzaak van zijn spoedigen dood.

11. Een jongen, behulpzaam bij het aflaten van goederen, kreeg een vallende mand op zich, waardoor hij viel en eene doodelijke wond aan zijn rechter slaap kreeg.

12. Bij het herstellen van een lift viel een werkman door den koker ± 15 M. naar omlaag, hij stierf weldra.

13. Een werkman, die bezig was een schip te sloopen, viel, doordat de plank waar hij op zat, brak. Den volgenden dag overleed hij.

14. Bij het vervoeren van een zwaren steen brak de kruiwagen en viel de werkman voorover tegen den steen. Een buikvliesontsteking die daarop volgde was de oorzaak van zijn dood.

15—16. Bij de ontploffing van buskruit vonden twee werklieden, in de lokalen werkzaam, hun dood.

17. Bij het bouwen van een huis zakte de schakel van een stelling en vielen 3 werklieden, die zich op de stelling bevonden, van een hoogte van omstreeks 7.50 M. Een der werklieden kreeg zulke ernstige kneuzingen aan het hoofd, dat de dood spoedig volgde.

18. Een sjouwerman viel, met hetzelfde noodlottige gevolg, bij het afgaan van een trap.

19—28 Drie timmerlieden, twee metselaars, vier schilders en glazenwasschers en één loodgieter vielen, voor het meerendeel van zeer aanmerkelijke hoogte. Zij stierven allen aan de gevolgen.

29. Een werkman op een schip werd door de roerpen overboord geslagen en verdronk.

30. Een werkman geraakte tusschen de buffers van twee spoorwagens en werd doodgedrukt.

31. Een ander werkman werd door een trein aangereden en zoodanig aan het hoofd gewond, dat hij kort daarna overleed.

De 1689 ongelukken hadden plaats bij 473 verschillende bedrijfshoofden.

Uitkeering bij ongelukken.

Voor zoover ik dit uit de mij toegezonden verslagen van het onderzoek naar de gevolgen van het ongeval, of uit mijne aanteekeningen, konde nagaan, werd den gekwetsten tijdens hun verzuim door 108 bedrijfshoofden uitkeering van het volle weekloon gegeven; 156 patroons gaven den gekwetsten gedurende hun verzuim een deel van het weekloon, meestal $^1/_2$ tot $^3/_4$ of keerden hun, of eventueel den nagelaten betrekkingen, het bedrag uit waarvoor zij verzekerd waren. Van de overige 209 bedrijfshoofden is het niet bekend of zij al dan niet ondersteuning gaven.

Dagen van verzuim bij ongelukken.

Van 818 ongelukken kreeg ik betrouwbare gegevens van het aantal ziektedagen.

van 283 was dit minder dan een week;
„ 267 „ „ van 7 tot en met 14 dagen;
„ 111 „ „ „ 15 „ „ „ 21 „
„ 45 „ „ „ 22 „ „ „ 28 „

van	76	was	dit	van	29	dagen	tot	en	met	8	weken;
„	23	„	„	boven	8	„	„	„	12	„	
„	6	„	„	„	12	„	„	„	16	„	
„	2	„	„	„	16	„	„	„	20	„	
„	2	„	„	„	20	„	„	„	24	„	
„	3	„	„	„	24 weken.						

Het aantal ziektedagen, dat de werklieden verzuimden, bedroeg bij bovenbedoelde ongevallen 13 017 dagen, gemiddeld voor elk der gekwetsten 15,91 dagen.

Instellingen in het belang der werklieden.

Het in Amsterdam opgerichte „museum van voorwerpen ter voorkoming van ongelukken en ziekten in fabrieken en werkplaatsen", het zoogenaamde Veiligheidsmuseum, gevestigd in een daarvoor door het gemeentebestuur welwillend afgestane lokaliteit, Groenburgwal n°. 44, is in den loop van het jaar, waarover dit verslag loopt, in zooverre gereed gekomen, dat het een bezoek waardig is. Naar ik vermeen mag ik aan deze instelling hier een plaats geven, daar zij, vóór alles, het doel beoogt, in het hoofd omschreven. Veiligheids-museum.

Dit museum, geheel op practischen grondslag opgericht, zoekt inzonderheid het zwaartepunt, in het zooveel mogelijk ten toon stellen van voorwerpen, die den toets der practijk hebben doorstaan. Aangezien de werktuigen aldaar voor een goed deel op natuurlijke grootte en in werking te zien zijn, zoodat de deskundige onmiddellijk in de gelegenheid is, het voor en tegen na te gaan, en een ieder, hetzij werkgever of werkman kan komen en op onzijdig terrein kan nagaan wat voor zijn behoefte het bruikbaarste is, voorziet deze instelling in een leemte en zal zij in het stadium, waarin wij verkeeren, zeker goede vruchten kunnen dragen.

Zooals ik reeds meermalen in mijne verslagen heb medegedeeld, zijn reeds in onderscheidene fabrieken de beveiligingen aangebracht, die wenschelijk geacht moesten worden. Inzonderheid is dit natuurlijk het geval in die fabrieken, waar, hetzij onder de bestuurders, hetzij onder de beambten of werklieden, technisch ontwikkelde personen gevonden worden, die, na eene aanduiding van deskundigen, een of andere beveiliging kunnen maken. Dit is echter lang niet overal het geval. Verreweg de meeste fabrikanten of hun ondergeschikten zijn natuurlijk geen deskundigen op dit gebied. Al zijn zij geneigd het hunne te doen en in die richting te werken, zij zijn vaak bevreesd, dat de voorgestelde beveiliging of inrichting niet goed zal werken, het bedrijf belemmeren, of voor de werklieden hinderlijk zal zijn.

Al heeft een fabrikant in dit opzicht het een of ander tot stand gebracht, over de resultaten waarvan hij tevreden is, zal een andere fabrikant in hetzelfde vak, om licht te bevroeden redenen, er veeltijds niet gaarne toe overgaan om zich van de werking dier inrichting te overtuigen, al ware het, dat eerstbedoelde fabrikant er geen bezwaar in zag die inrichting aan hem te laten zien. Het laatste is intusschen lang niet altijd het geval. Kan de fabrikant dus een en ander op neutraal terrein zien en zich van de goede werking overtuigen, dan zijn de bezwaren het spoedigst opgeheven en zal hij, bijaldien hij zelf geen deskundige is, het onderzoek aan iemand kunnen opdragen. Op deze wijze zal dus de invoering van nuttige inrichtingen, die de veiligheid en gezondheid der in fabrieken en werkplaatsen werkende personen kunnen bevorderen, spoediger dan anders kunnen geschieden en al is dit niet altijd onder cijfers te brengen, het groot belang daarvan is toch niet te ontkennen. Als men nagaat hoeveel ongelukken nog steeds plaats hebben, die door beveiliging voorkomen hadden kunnen worden en hoeveel leed daarvan het gevolg is, dan meen ik te mogen zeggen, dat de geldelijke offers, daarvoor gebracht, zeer zeker goede resultaten zullen opleveren.

Badkamers en schaftkamers.

In verschillende fabrieken, die ik dit jaar bezocht, vond ik badkamers, meest sproeibaden, waarvan de werklieden gebruik konden maken; inzonderheid in gasfabrieken en in andere inrichtingen waar, hetzij het werk zeer vuil maakt, of dit de werklieden zeer verhit.

Verschillende hoofden van bedrijven die geen badinrichtingen hadden, gaven mij te kennen, dat zij voor zich het nut daar wel van inzagen maar — hiervan waren zij stellig stellig overtuigd — de werklieden zouden er toch geen gebruik van maken, indien zij tot den aanlèg van een badgelegenheid overgingen. Deze meening wordt echter door de practijk niet bevestigd. De heer Kros, directeur der gemeente-gasfabriek te 's Gravenhage, waar in het vorige jaar een uitnemend ingerichte badinrichting met een 17 tal kamers tot stand kwam, deelde mij hieromtrent eenige gegevens mede. Bad, zeep en handdoek worden hier kosteloos verstrekt, terwijl de badkamers 's winters verwarmd zijn en de grootste zindelijkheid wordt in acht genomen.

Van 7 Juni ll. tot het einde van het jaar werden 17107 baden genomen en wel in de maand:

Juni	per	dag	gemiddeld	59	baden;
Juli	„	„	„	67	„
Augustus	„	„	„	71	„
September	„	„	„	80	„
October	„	„	„	86	„
November	„	„	„	99	„
December	„	„	„	110	„

Er waren in Juni omstreeks 230 personen aan de fabriek werkzaam, tegen 280 in December.

Ook in andere fabrieken waar deze inrichtingen waren werd mij medegedeeld, dat daarvan een druk gebruik werd gemaakt en kreeg ik den indruk, dat de werklieden, indien de inrichting goed is, zeer daarmede zijn ingenomen.

In bovengenoemde fabriek vond ik ook uitstekend ingerichte schaftkamers voor de stokers, gelegen in de onmiddellijke nabijheid van de stookruimte.

Zeer goed ingerichte bad- en schaftkamers vond ik voorts in de, in het vorige jaar verbouwde, stedelijke gasfabriek te Utrecht, directeur de heer van der Horst; eveneens trof ik die aan in de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek en de Nederlandsche Oliefabriek bij Delft, in de gasfabriek te Alkmaar, en in meer andere fabrieken; overal werd er, naar mij werd medegedeeld, een ruim gebruik door de werklieden van gemaakt.

Pensioenfondsen.

Pensioenfondsen; deze hoogst nuttige instellingen vindt men uit den aard der zaak alleen in grootere inrichtingen. Door de wet van 18 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 199) hebben de werklieden op 's Rijkswerven en in Rijks fabrieken werkzaam, aanspraak op pensioen. Ook den werklieden der groote spoorwegmaatschappijen in de werkplaatsen te Haarlem en te Utrecht is dit verzekerd.

Wijders vond ik bepalingen omtrent het pensioneeren van oude werklieden in de stedelijke gasfabrieken te 's Gravenhage, Utrecht, Schiedam, Delft en Leiden, en trof ik pensioenfondsen aan bij de Rotterdamsche tramwegmaatschappij en bij de Naamlooze Vennootschap Pletterij voorheen L. J. Enthoven en C°., te 's Gravenhage. In laatstgenoemde fabriek dragen de werklieden $1\frac{1}{2}$ % van hun vast weekgeld bij, terwijl de vennootschap 1 % van de uitbetaalde loonen stort, eventueel ook een deel der overwinst, de boeten, en de batige saldo's van het ziekenfonds. Werklieden op 60-jarigen leeftijd hebben recht op pensioen. De uitkeering bedraagt $^4/_{20}$ van het weekloon bij minder dan 10 jaar dienst, tot $^{10}/_{20}$ bij minstens 25-jarigen dienst.

In een werkplaats trof ik aan een overblijfsel uit vroegere tijden en wel de uitkeering, voor de werklieden die in de fabriek werkzaam waren, uit het Noordvaardersgilde. De werklieden der fabriek hadden bij 20-jarigen dienst en een leeftijd van 60 jaar recht op uitkeering van f 3 per week, zonder eenige contributie van hunne zijde.

Ondersteuning bij ziekte en ongevallen.

In al de dit jaar bezochte Rijkswerkplaatsen bleek mij, dat de werklieden bij ziekte of ongevallen ondersteuning ontvingen; bij ziekte het halve loon, bij ongevallen buiten hun schuld, het volle weekgeld Onder de overige 500 bezochte fabrieken en werkplaatsen trof ik er een 50-tal aan, met 8059 arbeiders, waar fabrieks-ziekenfondsen bestonden, waaruit bij ziekte of ongevallen ondersteuning werd genoten van $^1/_2$ tot $^3/_4$ van

het loon, terwijl volgens de mededeelingen van een deel der werkgevers bij ongevallen in dienst ontstaan, die bedragen tot het volle weekloon werden aangevuld. Voorts vond ik in 45 fabrieken, met 2015 personen, de regeling dat bij ziekte of ongevallen, òf het volle òf een deel van het loon werd uitgekeerd.

In 48 bedrijven met ruim 1500 werklieden werd, naar men mij mededeelde gewoonlijk bij ziekten den werklieden een deel van het loon uitgekeerd.

Verschillende werkplaatsen bezocht ik bovendien waar geheel naar omstandigheden werd gehandeld en waar, inzonderheid bij ongevallen, wel ondersteuning werd gegeven, of de uitkeering van een of ander ziekenfonds werd gesuppleerd. In eenige andere fabrieken vulden de werklieden de door den fabrikant uitgekeerde ondersteuning aan, of zij werkten voor den zieke, zoodat deze het volle weekloon behield.

Dat de werklieden voor tegemoetkoming in het geldelijk nadeel, voortspruitende uit lichamelijke ongevallen, verzekerd waren, trof ik aan in 35 bedrijven, die ik dit jaar bezocht.

Leerlingstelsel. In de werkplaatsen van de heeren Joh. Enschedé en Zoon te Haarlem, werkte eenige jeugdige personen, die als leerlingen in dienst waren in de lettergieterij, drukkerij en in de graveerderij. Met een deel dezer leerlingen waren overeenkomsten aangegaan omtrent leertijd en korting op het loon. Het ingehouden loon werd eventueel na afloop van den leertijd gerestitueerd. Overigens trof ik tot mijn leedwezen, omtrent dat belangrijke onderwerp niets aan, dan hetgeen waarvan ik in mijn vorige verslagen reeds melding maakte.

Onderwijs. In sommige fabrieken werd aan eenige jongens teekenonderwijs gegeven, terwijl ook enkele bedrijfshoofden mij mededeelden, dat zij de jongens, bij hen werkzaam, verplichten de avondschool te bezoeken. Omtrent dit onderwerp, waarvan het groote nut zeker niet licht ontkend zal worden, wisselde ik veelal met de bedrijfshoofden van gedachten. In de fabriek van de heeren J. J. Krantz en Zn. te Leiden vond ik een eigenaardige inrichting in dit opzicht. Hier was namelijk voor de jeugdige zoowel als voor de overige mannelijke personen der fabriek, de gelegenheid geopend om in houtsloyd (handwerksonderwijs) onderricht te ontvangen. Het onderwijs werd door twee ervaren leeraren gegeven in een voor dat doel uitnemend ingerichte lokaliteit, en wel 4 malen 's weeks, hetzij van 6—7 uur n. m., dus in den werktijd of van 7—8 uur n. m. voor de werklieden, die gedurende den werktijd niet in de fabriek gemist konden worden. 28 personen, waaronder 8 jongens, namen in 1893 aan dit onderwijs deel. Ofschoon nog niet lang in werking, meent de heer C. H. Krantz dat de resultaten gunstig mogen genoemd worden; er wordt met lust gewerkt en er heerscht een opgewekte stemming gedurende de lesuren. Voor het handwerkonderwijs is het vooral van waarde, dat daaraan, zooals hier, hooge eischen worden gesteld, wat de juist-

heid en nauwkeurigheid van afwerken betreft. De gereedschappen en al het verdere benoodigde wordt door den heer KRANTZ verstrekt, en nu de meesten reeds eenige vaardigheid in het gebruik van het gereedschap verkregen hebben, is er een begin gemaakt om hen in de gelegenheid te stellen, ook voorwerpen voor eigen gebruik te maken.

Een deel der meisjes van bovengenoemde fabriek maakt gebruik van de avondlessen die gegeven worden in de Leidsche Fabrieksschool. 1) Aan het onderwijs in de verschillende handwerken nemen in deze school deel 30 jongens en 60 meisjes van 12—18 jaar. Zij ontvangen 3 maal 's weeks, telkens $1\frac{1}{2}$ uur, onderwijs; de jongens in houtsloijd, teekenen en toegepaste reken-, schrijf- en taaloefeningen. Verreweg het grootste gedeelte werkt met ijver en opgewektheid.

De handenarbeid, zooals die daar wordt onderwezen, heeft op hen een gunstigen invloed; de opvoedende waarde wordt zeer geroemd. Naar mij wordt medegedeeld mogen de resultaten van het onderwijs zeer bevredigend genoemd worden.

De meisjes leeren vrouwelijke handwerken, knippen en inzonderheid ook verstellen. Dit laatste komt het huishouden hunner ouders ten goede. De meisjes mogen alles medebrengen wat hersteld moet worden. De lust der meisjes om te leeren, zoowel als het goede gedrag en trouw schoolbezoek, worden geroemd.

De lokaliteiten, gereedschap, enz. dezer inrichting werd door iemand die hart voor de werklieden heeft, ten geschenke gegeven.

In de sigarenfabriek van den heer LOUIS DOBBELMAN te Rotterdam vond ik lokaliteiten ingericht voor zang- en gymnastiekonderwijs. De lessen worden 2 × 's weeks gegeven; aan het zangonderwijs nemen deel 25 meisjes en 27 jongens, aan het gymnastiekonderwijs 49 jongens. De heer DOBBELMAN deelde mij mede, dat, ofschoon bij een deel der deelnemers eenige onverschilligheid heerscht, de gymnastiek goed werkt en dat het zangonderwijs ook dit voordeel heeft gehad, dat het zingen van minder oorbare liederen, wat vroeger nog al eens voorkwam, door dat van betere liederen te vervangen.

Behalve bovenbedoelde inrichtingen is hier ook nog een sociteit met leeszaal voor de mannelijke personen boven de 16 jaar; deze kunnen hier tot 's avonds 10 uur vertoeven. De uitgaven voor een en ander worden geheel door genoemden werkgever gedragen.

Haarlem, April 1894.

De Inspecteur van den Arbeid in de 3de Inspectie,

H. W. E. STRUVE.

1) Van deze instelling is voorzitter Dr. D. DE LOOS, secretaris J. A. VAN DIJK.

Staat C. Bijlage I.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Provincie Zuid-Holland. ten noorden van den linker-Lek, Nieuwe Maas-, Scheur- en Nieuwenwaterweg-oever.												
1	Aar (Ter). . . .	3	6	4	6	—	4	2	—	—	—	—	—
2	Aarlanderveen .	27	16	27	28	6	6	13	3	—	—	—	—
3	Alkemade. . . .	9	9	9	14	2	4	4	4	—	—	—	—
4	Alphen	72	54	71	61	4	10	23	22	—	1	1	—
5	Ammerstol . . .	6	25	50	29	1	8	9	7	—	3	—	1
6	Barwoutswaarder	6	6	6	15	—	2	4	7	—	2	—	—
7	Benthuizen. . .	3	3	3	3	—	1	2	—	—	—	—	—
8	Bergambacht. .	9	17	47	23	3	10	6	4	—	—	—	—
9	Bergschenhoek.	9	12	3	14	1	3	3	7	—	—	—	—
10	Berkel.	—	3	3	3	—	—	2	1	—	—	—	—
11	Berkenwoude .	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	Bleiswijk	8	8	4	8	1	1	3	3	—	—	—	—
13	Bodegraven. . .	25	25	30	31	3	12	8	8	—	—	—	—

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 . . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters; 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin; 22. . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	15	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	25	—	—	—	
—	—	53 *e*)	—	—	—	—	—	
57	2	voortd. toez.	—	84	—	—	—	
6	—	2 *a*)	—	1	—	—	—	
20	—	voortd. toez.	—	8	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	3	—	4	—	
—	—	4 *a*)	—	27	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	6	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	7	—	—	—	
—	—	3 *a*)	—	33	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
14	Boskoop.	4	8	4	8	—	1	—	7	—	—	—	—
15	Capelle aan den IJsel	31	27	103	107	20	24	27	27	—	2	4	3
16	Delft.	(1) 423	265	631	580	52	130	157	166	8	17	22	28
17	Gouda.	230	214	325	392	39	70	85	87	12	33	37	29
18	Gouderak. . . .	23	22	39	28	10	4	5	3	—	1	4	1
19	's-Gravenhage .	636	787	1769	1199	72	265	281	325	40	63	83	70
20	's-Gravenzande.	9	7	3	9	2	1	3	3	—	—	—	—
21	Haastrecht . . .	16	12	5	18	4	2	4	7	—	—	—	1
22	Hazerswoude. .	12	7	2	9	—	2	3	4	—	—	—	—
23	Hekendorp . . .	4	7	8	8	1	3	2	2	—	—	—	—
24	Hillegersberg .	20	20	15	28	4	2	10	3	4	2	3	—
25	Hillegom	13	15	12	16	2	6	4	4	—	—	—	—
26	Hof van Delft.	23	22	26	58	12	16	15	9	—	—	1	5
27	Katwijk.	46	43	36	94	4	11	14	22	1	5	10	27
28	Kethel.	8	8	4	6	—	1	2	3	—	—	—	—
29	Koudekerk . . .	19	18	14	25	2	5	7	7	—	—	—	4
30	Kralingen. . . .	62	58	196	206	41	33	52	47	4	7	10	12
31	Krimpen aan de Lek	27	13	27	57	15	—	18	24	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet.) Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen wegens over-treding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21. . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin 22 . . . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. *e*) enkele } 17, 18 Voortd. toez.) voortdurend toezicht.) en 19. *Aanmerkingen.*
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	plaatse-lijke politie.	Rijkspolitie.		den Commis-saris der Koningin.	den Burge-meester.		
			Konink-lijke maré-chaussée.	Rijks-veld-wacht.				
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	3 *a*)	—	4	—	—	—	
40	3	1 *a*)	—	94	1	2	3	
160	32	± 100 *e*)	—	—	1	3	—	([1]) Volgens thans ontvangen bericht is dit aantal in 1892 onjuist opgegeven; in plaats van 423 bedroeg dit 318.
480	10	verscheidene.	—	—	4	10	—	
68	—	4 *a*)	—	37	—	—	3	
1072	153	1409 *e*)	—	—	66	36	41	
—	1	—	—	37	—	—	—	
5	—	3 *a*)	—	29	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	6	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	1	—	—	—	
4	—	6 *a*)	—	37	—	—	—	
—	3	4 *a*)	—	—	—	—	—	
43	22	2 *a*)	—	8	—	3	—	
—	—	voortd. toez.	—	24	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	—	—	—	—	
7	—	voortd. toez.	—	9	—	—	—	
78	7	12 *a*)	—	—	—	2	—	
—	1	4 *a*)	—	50	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
32	Krimpen aan den IJsel	24	21	44	78	10	20	14	22	—	2	6	4
33	Lange Ruige Weide	4	7	5	7	—	1	3	3	—	—	—	—
34	Leiden.	365	379	943	1108	85	198	214	174	75	117	121	124
35	Leiderdorp . . .	24	30	23	43	5	8	6	24	—	—	—	—
36	Leimuiden . . .	12	10	4	13	—	3	6	4	—	—	—	—
37	Lekkerkerk. . .	43	26	45	43	3	11	9	20	—	—	—	—
38	Lier (de)	5	7	3	7	2	2	—	3	—	—	—	—
39	Lisse.	9	12	8	13	1	5	1	5	—	—	1	—
40	Loosduinen. . .	18	22	12	14	—	—	2	2	—	5	4	1
41	Maasland	9	11	9	12	—	3	2	7	—	—	—	—
42	Maassluis	91	87	135	166	19	40	43	37	3	5	6	13
43	Moercapelle . .	2	6	4	6	3	—	3	—	—	—	—	—
44	Monster.	12	16	5	7	—	2	5	—	—	—	—	—
45	Moordrecht. . .	47	37	31	44	5	10	7	4	6	5	6	1
46	Naaldwijk . . .	13	13	26	15	3	4	6	2	—	—	—	—
47	Nieuwerkerk aan den IJsel.	7	6	16	16	9	3	2	2	—	—	—	—
48	Nieuwkoop. . .	9	7	3	8	1	—	3	4	—	—	—	—

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 . . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a)* algemeene, *e)* enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
23	3	3 *a)*	—	65	—	—	—	
—	—	4 *a)*	—	2	—	—	—	
1737	43	± 300 *e)*	—	—	6	7	4	
23	4	4 *a)*	—	19	—	—	1	
—	1	voortd. toez.	—	—	—	—	—	
—	1	voortd. toez.	—	50	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	11	—	—	—	
1	—	voortd. toez.	—	—	—	—	—	
133	1	231 *e)*	—	39	3	—	—	
—	—	16 *e)*	—	35	—	1	1	
118	5	voortd. toez.	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	
—	—	4 *a)*	—	4	—	—	—	
13	—	12 *a)*	—	78	—	—	—	
—	—	4 *a)*	—	29	—	1	—	
—	—	voortd. toez.	—	17	—	—	—	
—	—	12 *a)*	—	43	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1892.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
49	Nieuwveen . . .	1	2	1	2	—	—	2	—	—	—	—	—
50	Noordwijk . . .	20	26	28	53	5	7	6	8	13	3	5	6
51	Noordwijkerhout	2	2	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—
52	Nooddorp. . . .	2	2	2	2	—	2	—	—	—	—	—	—
53	Oestgeest	20	13	6	11	2	1	3	3	—	—	—	2
54	Ouderkerk aan den IJsel. . .	22	21	28	62	5	7	15	17	4	3	5	6
55	Oudewater . . .	40	37	47	52	2	8	20	17	—	—	—	5
56	Oudshoorn . . .	39	20	30	31	3	6	9	13	—	—	—	—
57	Overschie	28	27	32	38	8	8	11	10	—	—	1	—
58	Papekop	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
59	Pijnacker	3	6	6	5	—	3	—	2	—	—	—	—
60	Reewijk.	7	11	6	11	1	3	2	5	—	—	—	—
61	Rietveld.	5	6	11	14	2	5	1	2	—	—	1	3
62	Rijnsaterswoude	2	4	4	4	1	1	2	—	—	—	—	—
63	Rijnsburg	18	21	8	26	—	4	8	3	—	4	4	3
64	Rijswijk.	15	15	15	21	3	1	6	9	—	—	2	—
65	Rotterdam . . .	1158	1089	3455	2242	151	411	584	558	51	146	182	159
66	Sassenheim. . .	13	11	5	13	—	4	5	4	—	—	—	—

De invulling had plaats van de kolommen:

— 17 . . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters.
20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin.
22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M.

a) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19.
e) enkele } zie kol. 17, 18 en 19.
Voortd. toez.) voortdurend toezicht. } zie kol. 17, 18 en 19.

Aantal: vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal: kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der: plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën: Rijkspolitie: Koninklijke maréchaussée	Verrichte inspectiën: Rijkspolitie: Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	*Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	voortd. toez.	—	5	—	—	—	
35	—	12 *a*)	—	27	—	—	—	
—	—	3 *e*)	—	6	—	—	—	
—	—	—	—	6	—	—	—	
45	—	voortd. toez.	—	4	—	—	—	
74	—	3 *a*)	—	21	—	—	—	
30	2	verscheidene.	—	36	2	—	2	
—	1	voortd. toez.	—	10	—	—	—	
—	—	—	—	56	—	—	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	7	—	—	—	
—	—	2 *a*)	—	6	—	—	1	
15	—	—	—	9	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	13	—	—	—	
140	—	2 *a*)	—	2	—	—	—	
28	1	voortd toez.	—	14	3	—	1	
1516	73	7155 *e*)	—	—	21	27	10	
—	—	voortd. toez..	—	7	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893.	uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
67	Schiebroek . . .	—	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
68	Schiedam	410	348	405	549	52	136	144	158	4	19	15	21
69	Schipluiden . .	5	9	7	11	5	1	—	3	—	1	1	—
70	Schoonhoven . .	73	64	44	83	8	31	22	22	—	—	—	—
71	Stolwijk.	13	15	9	17	3	6	6	2	—	—	—	—
72	Stompwijk . . .	5	11	7	11	—	3	4	4	—	—	—	—
73	Valkenburg . .	4	3	3	6	2	—	3	1	—	—	—	—
74	Veur.	4	6	4	6	1	1	2	2	—	—	—	—
75	Vlaardingen . .	202	187	274	313	55	74	63	82	3	7	12	17
76	Vlaardinger-Ambacht. . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
77	Vlist.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
78	Voorburg. . . .	38	23	8	16	3	6	6	1	—	—	—	—
79	Voorhout	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
80	Voorschoten . .	11	9	4	16	1	3	5	6	—	—	—	1
81	Vrijenban. . . .	2	10	176	43	5	5	13	19	1	—	—	—
82	Waarder	7	5	5	8	—	2	3	3	—	—	—	—
83	Waddinxveen .	38	39	31	62	8	15	15	22	1	1	—	—
84	Warmond. . . .	14	7	2	7	1	1	5	—	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen : 4–17 . . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. *e*) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht. } zie kol. 17, 18 en 19. *Aanmerkingen.*
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie.		den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
			Koninklijke maréchaussée.	Rijksveldwacht.				
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	—	—	—	—	
± 230 (¹)	26	voortd. toez.	—	—	—	—	13	(¹) Niet juist bekend.
—	—	2 *a*)	—	7	—	—	—	
—	—	verscheidene.	—	—	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	—	—	—	—	
—	—	3 *a*)	—	5	—	—	—	
—	—	verscheidene.	—	—	—	—	—	
—	—	3 *a*)	—	4	—	—	—	
303	6	7 *a*)	—	—	—	1	4	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
25	—	voortd. toez.	—	22	—	—	1	
—	3	—	—	—	—	—	—	
2	—	4 *a*)	—	7	—	—	—	
5	8	voortd. toez	—	11	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	13	—	—	—	
1	1	2 *a*)	—	4	—	—	—	
—	1	2 *a*)	—	1	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
85	Wassenaar . . .	12	10	4	10	—	6	3	1	—	—	—	—
86	Wateringen . .	2	2	—	3	—	1	1	1	—	—	—	—
87	Woerden	44	52	87	97	5	13	16	18	9	12	12	12
88	Woubrugge. . .	11	12	5	14	—	4	7	3	—	—	—	—
89	Zegwaard	8	11	9	11	2	3	4	2	—	—	—	—
90	Zevenhoven. . .	2	2	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—
91	Zevenhuizen . .	6	7	4	7	2	2	1	2	—	—	—	—
92	Zoetermeer . . .	5	7	5	2	—	—	—	2	—	—	—	—
93	Zoeterwoude . .	34	33	12	27	2	4	9	11	—	—	1	—
94	Zwammerdam .	15	13	9	14	2	5	2	5	—	—	—	—
	Totaal. . .	4843	4633	9591	8607	787	1740	2104	2152	239	466	560	559
	Provincie Noord-Holland.												
1	Aalsmeer	10	13	14	15	—	6	7	2	—	—	—	—
2	Abbekerk. . . .	7	3	1	3	1	—	1	1	—	—	—	—
3	Akersloot. . . .	3	3	2	3	—	1	—	1	—	—	1	—
4	Alkmaar	(1) 236	180	324	298	19	49	85	77	4	18	25	21
5	Amsterdam. . .	2608	2170	4710	5771	601	933	1270	1334	212	365	476	580

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 ...... volgens mededeeling van HH. Burgemeesters; 20 en 21 .... volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin.; 22 .... volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene, e) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	voortd. toez.	—	13	—	—	—	
—	—	—	—	9	—	—	—	
111	2	10 *a*)	—	150	—	—	—	
—	—	5 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	3 *a*)	—	9	—	—	1	
—	—	—	—	3	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	5	—	—	—	
—	—	13 *e*)	—	1	—	—	1	
90	—	verscheidene	—	12	7	—	—	
5	—	2 *a*)	—	8	—	—	—	
6704	416				114	97	88	
—	—	3 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	verscheidene	—	7	—	—	—	
2	—	—	—	5	—	—	—	
56	15	10 *a*)	—	—	—	—	5	
3331	736	3080 *e*)	—	—	7	101	35	

(1) Volgens thans ontvangen bericht is dit aantal in 1892 onjuist opgegeven in plaats van 236 bedroeg dit 185.

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893	uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
6	Andijk.	3	4	21	15	3	1	2	—	2	1	2	4
7	Ankeveen. . . .	5	4	—	4	—	1	—	—	2	—	1	—
8	Anna Paulowna	3	1	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—
9	Assendelft . . .	2	5	2	5	1	—	2	2	—	—	—	—
10	Avenhorn. . . .	1	4	6	4	—	—	2	2	—	—	—	—
11	Barsingerhorn .	5	10	4	6	1	—	1	4	—	—	—	—
12	Beemster	12	9	4	8	—	1	5	2	—	—	—	—
13	Beets	—	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
14	Bennebroek . .	6	3	—	4	—	1	1	2	—	—	—	—
15	Bergen	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Berkhout	—	7	5	7	1	2	4	—	—	—	—	—
17	Beverwijk. . . .	33	36	42	57	5	18	18	16	—	—	—	—
18	Blaricum	1	2	1	2	1	—	—	1	—	—	—	—
19	Bloemendaal. .	20	14	11	18	—	5	3	—	—	2	5	3
20	Blokker.	3	3	3	3	—	1	1	1	—	—	—	—
21	Bovenkarspel. .	7	6	4	6	—	2	2	2	—	—	—	—
22	Broek in Waterland.	4	6	6	1	—	—	1	—	—	—	—	—

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 ..... volgens mededeeling van HH. Burgemeesters; 20 en 21 .... volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin.; 22 .... volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht: zie kol. 17, 18 en 19. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
6	—	voortd. toez.	—	10	—	—	—	
3	—	—	—	11	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	12	—	—	—	
—	—	verscheidene.	—	4	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	5	—	—	—	
9	—	voortd. toez.	—	3	—	—	—	
—	—	19 *e*)	—	4	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	2	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	2	—	—	—	
7	2	voortd toez.	—	39	—	—	1	
—	—	voortd. toez.	—	5	—	—	—	
86	—	3 *a*)	—	—	—	10	2	
1	—	4 *a*)	—	4	—	—	—	
—	—	2 *a*)	—	8	—	—	—	
—	—	—	—	4	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1892	1893.	uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	Voor meisjes van 12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
23	Broek op Langendijk	2	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
24	Buiksloot	2	2	1	2	—	—	—	1	1	—	—	—
25	Bussum	29	37	37	72	7	13	15	10	2	7	8	10
26	Callantsoog. . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27	Castricum. . . :	4	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
28	Diemen	4	2	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—
29	Edam	62	52	49	88	7	14	23	27	6	6	2	3
30	Egmond aan zee	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	Egmond binnen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
32	Enkhuizen . . .	98	107	68	163	40	31	40	27	4	9	5	7
33	Graft	8	9	15	21	—	3	2	7	3	2	2	2
34	's Graveland . .	20	22	—	5	—	2	2	—	—	1	—	—
35	Grootebroek . .	10	8	6	9	—	2	1	5	—	—	1	—
36	Haarlem	457	396	934	841	39	131	196	262	7	44	61	101
37	Haarlemmerliede en Spaarnwoude	1	8	9	7	1	2	1	3	—	—	—	—
38	Haarlemmermeer	16	8	4	9	1	2	2	4	—	—	—	—
39	Harenkarspel. .	2	3	2	2	1	—	1	—	—	—	—	—
40	Heemskerk . . .	3	2	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
41	Heemstede . . .	28	26	29	27	2	4	3	2	—	7	8	1
42	Heerhugowaard	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet.) Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4—17 . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21. . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin 22 . . . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. *e*) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht. } zie kol. 17, 18 en 19. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	—	—	—	—	
2	—	—	—	—	—	—	—	
74	—	4 *a*)	—	26	—	1	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	3 *a*)	—	9	—	—	—	
30	—	28 *e*)	—	8	—	—	—	
—	—	1 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	1 *a*)	—	—	—	—	—	
13	5	2 *a*)	—	3	—	1	3	
2	—	3 *a*)	—	9	—	—	—	
44	—	2 *a*)	—	26	—	—	—	
29	—	—	—	2	—	—	—	
(1) —	208	(1) —	—	—	12	14	12	(1) Niet opgegeven.
24	3	31 *e*)	—	33	—	—	—	
—	—	—	—	18	—	—	—	
1	—	—	—	8	—	—	—	
—	—	12 *a*)	—	8	—	—	—	
173	1	verscheidene.	—	18	1	73	—	
2	—	—	—	4	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
43	Heilo	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
44	Helder.	107	110	171	245	5	50	71	81	1	10	14	13
45	Hensbroek . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
46	Hilversum . . .	66	76	95	226	34	54	38	61	5	14	8	12
47	Hoogkarspel . .	3	4	4	2	—	1	—	1	—	—	—	—
48	Hoogwoud . . .	4	7	5	7	—	2	2	3	—	—	—	—
49	Hoorn.	125	157	224	235	27	53	53	50	3	14	23	12
50	Huizen	18	19	23	25	2	8	2	9	—	1	—	3
51	Ilpendam. . . .	2	4	2	1	—	—	1	—	—	—	—	—
52	Jisp	2	1	2	2	—	—	2	—	—	—	—	—
53	Katwoude. . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
54	Koedijk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
55	Koog a/d Zaan.	27	32	58	67	3	11	16	11	3	10	8	5
56	Kortenhoef. . .	13	13	—	2	—	—	1	—	1	—	—	—
57	Krommenie. . .	39	27	95	126	45	13	22	17	8	9	12	—
58	Kwadijk.	3	4	3	4	—	—	2	2	—	—	—	—
59	Landsmeer . . .	2	5	3	5	1	—	2	2	—	—	—	—
60	Laren	9	8	8	20	9	3	8	—	—	—	—	—
61	Limmen.	1	2	31	22	5	1	1	2	3	4	3	3

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën: Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée	Verrichte inspectiën: Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: — 17 ...... volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 .... volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 .... volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	114	voortd. toez.	—	—	—	—	5	
—	—	—	—	—	—	—	—	
58	6	voortd. toez.	—	—	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	7	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	20	—	—	—	
51	2	15 *e*)	—	—	—	1	2	
128	—	voortd. toez.	—	25	—	—	—	
—	—	12 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	verscheidene.	—	2	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
5	1	6 *a*)	—	—	—	—	—	
30	—	4 *a*)	—	34	—	—	—	
26	—	2 *a*)	—	23	—	—	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	2 *a*)	—	—	—	—	—	
2	—	3 *a*)	—	3	—	—	—	
—	—	2 *a*)	—	—	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1892.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
62	Maarten (Sint).	3	4	3	3	—	2	1	—	—	—	—	—
63	Marken	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
64	Medemblik . . .	27	19	22	21	5	3	10	3	—	—	—	—
65	Middelie	1	3	2	3	—	—	2	1	—	—	—	—
66	Midwoud	5	6	6	5	—	2	1	2	—	—	—	—
67	Monnikendam .	29	31	15	32	2	9	9	12	—	—	—	—
68	Muiden	19	19	21	62	1	8	11	32	1	4	2	3
69	Naarden	26	24	8	26	1	8	9	8	—	—	—	—
70	Nederhorst den Berg	34	33	12	21	3	3	5	4	1	3	1	1
71	Nibbikswoud. .	—	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
72	Nieuwendam. .	8	5	2	5	—	2	1	2	—	—	—	—
73	Nieuwe Niedorp	5	7	3	6	1	2	1	2	—	—	—	—
74	Nieuwer Amstel	124	127	328	252	16	69	79	64	2	4	10	8
75	Noord Schar-woude	2	2	5	6	—	—	1	—	1	1	2	1
76	Obdam	3	2	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—
77	Oosthuizen . . .	7	3	2	3	—	—	3	—	—	—	—	—
78	Oostzaan	5	5	2	5	—	3	2	—	—	—	—	—
79	Opmeer	2	2	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—
80	Opperdoes . . .	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen wegens over-treding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4–17 . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene, *e*) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19. *Aanmerkingen.*
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		
15	16	17	18	19	20	21	22	23
1	—	3 *a*)	—	2	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	2	—	—	—	—	—	2	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	6 *a*)	—	10	—	—	—	
—	—	2 *a*)	—	—	—	—	—	
20	5	61 *e*)	—	27	—	—	—	
10	—	12 *a*)	—	29	—	—	—	
37	—	4 *a*)	—	43	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	4	—	—	—	
—	—	6 *a*)	—	—	—	—	—	
3	—	voortd. toez.	—	6	—	—	—	
102	12	4 *a*)	—	3	1	1	—	
7	—	3 *a*)	—	5	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	5	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	6	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	3	—	—	—	
—	—	6 *a*)	—	2	—	—	—	
—	—	—	—	3	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
81	Oterleek	—	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
82	Oudendijk . . .	—	1	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—
83	Oude Niedorp .	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
84	Ouder Amstel .	7	4	8	10	1	4	4	1	—	—	—	—
85	Oudkarspel . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
86	Oudorp	3	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
87	Pancras (Sint) .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
88	Petten.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
89	Purmerend . . .	51	61	27	45	1	9	14	19	—	—	2	—
90	Ransdorp. . . .	2	4	8	4	1	1	2	—	—	—	—	—
91	Rijp	26	22	24	26	6	1	8	11	—	—	—	—
92	Schagen.	25	27	19	25	3	5	12	5	—	—	—	—
93	Schellinkhout .	8	12	10	8	1	1	2	4	—	—	—	—
94	Schermerhorn .	10	16	11	11	1	1	4	4	—	—	—	1
95	Schoorl	2	3	4	4	—	—	1	3	—	—	—	—
96	Schoten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
97	Sloten.	12	14	37	40	1	6	10	8	1	2	3	9
98	Spaarndam . . .	5	3	2	3	—	—	3	—	—	—	—	—
99	Spanbroek . . .	5	13	20	10	2	—	1	1	—	3	3	—

Aantal		Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 . . . . . . HH. Burgemeesters 20 en 21 . . . . HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. (volgens mededeeling van) *a*) algemeene *e*) enkele Voortd. toez.) voortdurend toezicht. (zie kol. 17, 18 en 19.)
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		*Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	5 *a*)	—	2	—	—	—	
1	—	—	—	3	—	—	—	
—	—	verscheidene	—	11	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
2	—	verscheidene	—	3	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
9	—	2 *a*)	—	1	1	2	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	12	—	—	—	
7	—	3 *a*)	—	36	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	10	—	—	—	
1	—	voortd. toez.	—	5	—	—	—	
—	—	2 *a*)	—	—	—	—	—	
—	1	—	—	—	—	—	—	
34	3	verscheidene.	—	2	1	17	—	
—	—	voortd. toez.	—	10	—	—	—	
2	—	6 *a*)	—	24	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
100	Sijbekarspel . .	9	3	—	3	—	—	2	1	—	—	—	—
101	Terschelling . .	3	5	2	3	—	—	1	2	—	—	—	—
102	Texel	12	12	13	16	5	1	9	1	—	—	—	—
103	Twisk	—	5	6	6	—	1	3	2	—	—	—	—
104	Uitgeest.	19	19	10	21	1	3	8	9	—	—	—	—
105	Uithoorn	21	29	8	23	3	8	4	8	—	—	—	—
106	Urk	6	1	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—
107	Ursem.	1	3	2	3	—	—	1	2	—	—	—	—
108	Velzen	31	45	132	88	18	17	19	26	4	2	1	1
109	Venhuizen . . .	2	2	2	2	—	—	1	1	—	—	—	—
110	Vlieland.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
111	Warder	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
112	Warmenhuizen	1	2	3	1	—	1	—	—	—	—	—	—
113	Watergraafs-meer	4	5	17	22	1	6	7	5	—	1	2	—
114	Weesp.	43	44	32	75	4	14	25	27	—	1	1	3
115	Weesperkarspel	23	21	1	3	—	—	2	1	—	—	—	—
116	Wervershoof. .	8	6	4	6	—	2	2	2	—	—	—	—
117	Westwoud . . .	4	2	2	2	—	—	1	1	—	—	—	—
118	Westzaan	15	23	34	50	6	8	11	22	—	—	1	2
119	Wieringen . . .	5	5	2	5	—	—	1	4	—	—	—	—

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4—17 . . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. 17, 18 en 19. *e*) enkele } zie kol. 17, 18 en 19. Voortd. toez.) voortdurend toezicht. } zie kol. 17, 18 en 19. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	2	—	—	—	
—	—	12 *a*)	—	29	—	—	—	
—	—	—	—	33	—	—	—	
—	—	—	—	15	—	—	—	
—	1	3 *a*)	—	22	—	—	—	
1	—	3 *a*)	—	22	—	—	2	
—	—	12 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	verscheidene.	—	2	—	—	—	
18	2	voortd. toez.	—	107	—	3	—	
—	—	2 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
2	—	4 *a*)	—	4	—	—	—	
8	—	4 *a*)	—	20	—	—	1	
330	1	—	—	42	—	—	—	
32	—	6 *a*)	—	24	—	—	2	
—	—	voortd. toez.	—	28	—	—	—	
—	—	—	—	4	—	—	—	
6	—	1 *a*)	—	2	—	—	1	
—	—	6 *a*)	—	20	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893.								
					Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1892.	1893.			12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
120	Wieringerwaard	4	6	8	6	1	4	—	—	—	1	—	—
121	Winkel	7	8	4	7	—	2	1	3	—	—	—	1
122	Wognum	2	2	2	1	—	—	—	1	—	—	—	—
123	Wormer. . . .	19	17	43	52	9	15	10	13	1	1	1	2
124	Wormerveer . .	58	70	80	95	21	31	17	21	1	3	—	1
125	Wijdenes	2	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
126	Wijdewormer .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
127	Wijk aan Zee en Duin	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—
128	Zaandam	183	164	347	348	83	80	89	8	34	30	20	4
129	Zaandijk	29	36	62	66	7	14	16	17	3	5	4	—
130	Zandvoort. . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
131	Zuid- en Noord Schermer. . .	9	9	9	9	2	3	2	2	—	—	—	—
132	Zuidscharwoude	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
133	Zwaag.	—	2	2	3	—	—	1	1	—	1	—	—
134	Zijpe.	16	19	6	9	—	—	3	6	—	—	—	—
	Totaal. . .	5136	4683	8486	10043	1070	1772	2348	2416	316	586	718	817
	Provincie Utrecht.												
1	Abcoude Baambrugge	16	13	6	11	1	5	4	1	—	—	—	—

Aantal: vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal: kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der: plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie: Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën. Opgaven der Rijkspolitie: Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 ...... volgens mededeeling van HH. Burgemeesters; 20 en 21 .... volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin; 22 .... volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene, e) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
1	—	6 *a*)	—	13	—	—	—	
3	—	12 *a*)	—	6	—	—	—	
—	—	4 *e*)	—	3	—	—	—	
4	3	2 *a*)	—	3	—	—	—	
8	6	voortd. toez.	—	2	—	—	1	
—	—	4 *a*)	—	2	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
46	32	31 *e*)	—	12	—	—	1	
5	1	2 *a*)	—	3	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
2	—	4 *a*)	—	3	—	—	—	
—	—	2 *a*)	—	1	—	—	—	
—	—	3 *a*)	—	2	—	—	—	
16	—	—	—	49	—	—	—	
4913	1162				23	224	76	
5	—	—	—	19	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	Voor meisjes van 12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
2	Abcoude Proostdij.	6	7	4	8	1	2	4	1	—	—	—	—
3	Achttienhoven .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Amerongen. . .	11	11	24	30	1	6	8	6	—	1	3	5
5	Amersfoort . . .	177	139	228	244	24	54	39	60	9	17	19	22
6	Baarn	41	34	28	45	3	4	17	12	2	2	4	1
7	Benschop	10	14	8	21	1	3	2	12	—	—	3	—
8	Bilt (De)	15	18	11	20	—	7	7	6	—	—	—	—
9	Breukelen-Nijenrode	17	3	12	12	1	4	—	2	1	2	2	—
10	Breukelen Sint Pieters	4	16	18	26	5	7	9	5	—	—	—	—
11	Bunnik	5	3	1	4	—	—	3	1	—	—	—	—
12	Bunschoten. . .	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	Cothen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Doorn.	10	12	9	9	—	3	3	3	—	—	—	—
15	Driebergen . . .	9	5	4	5	3	—	2	—	—	—	—	—
16	Eemnes	7	3	2	5	—	—	1	1	2	—	1	—
17	Haarzuilens. . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	Harmelen. . . .	16	24	11	19	1	5	5	8	—	—	—	—
19	Hoenkoop. . . .	1	2	11	9	—	—	1	—	—	3	1	4

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.	Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4–17 ...... HH. Burgemeesters. 20 en 21 .... HH. Commissarissen der Koningin. 22 .... HH. Ambtenaren van het O. M (volgens mededeeling van) *a*) algemeene *e*) enkele Voortd. toez.) voortdurend toezicht. (zie kol. 17, 18 en 19.) *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	21	—	—	—	
13	—	voortd. toez.	—	14	—	—	—	
135	6	voortd. toez.	—	—	—	—	—	
5	—	5 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	10 *a*)	—	—	—	—	—	
—	1	—	—	53	—	—	—	
7	—	verscheidene.	—	27	—	—	—	
3	—	verscheidene.	—	8	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	3 *a*)	—	43	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	6 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	—	—	—	—	
—	1	1 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	39	—	—	—	
21	—	10 *a*)	—	3	—	1	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand. 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
20	Hoogland. . . .	2	2	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—
21	Houten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	IJsselstein . . .	12	37	63	70	2	13	16	26	3	2	2	6
23	Jaarsveld	1	10	37	38	14	6	10	6	—	1	1	—
24	Jutphaas	19	17	61	90	20	19	29	9	2	3	7	1
25	Kamerik	6	11	5	12	1	3	4	4	—	—	—	—
26	Kockengen . . .	3	9	8	10	—	5	3	2	—	—	—	—
27	Laag Nieuwkoop	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
28	Langbroek . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29	Leersum.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
30	Leusden.	2	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
31	Linschoten . . .	8	6	14	19	3	3	6	4	1	1	—	1
32	Loenen	8	13	6	13	1	1	7	4	—	—	—	—
33	Loenersloot. . .	3	3	1	4	1	1	—	2	—	—	—	—
34	Loosdrecht . . .	29	27	26	43	9	7	14	10	—	—	2	1
35	Lopik	1	9	16	16	—	5	5	3	1	1	1	—
36	Maarn.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
37	Maarssen	14	6	5	8	—	—	5	3	—	—	—	—
38	Maarsseveen . .	9	5	6	4	1	1	1	1	—	—	—	—
39	Maartensdijk. .	6	6	3	3	1	1	—	1	—	—	—	—

De invulling had plaats van de kolommen:

4—17 . . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters.
20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin.
22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M.

a) algemeene } zie kol.
e) enkele } 17, 18
Voortd. toez.) voortdurend toezicht. } en 19.

Aantal: vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art 11 der wet.)	Aantal: kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der: plaatselijke politie.	Verrichte inspectiën, Rijkspolitie: Koninklijke maréchaussée.	Verrichte inspectiën, Rijkspolitie: Rijksveldwacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commissaris der Koningin.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Burgemeester.	Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	*Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
12	—	verscheidene.	—	36	—	—	—	
1	—	15 *a*)	—	—	—	—	—	
38	2	voortd. toez.	—	32	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	1 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	4	—	—	—	
23	—	voortd. toez.	—	2	—	—	—	
—	—	3 *a*)	—	47	—	—	—	
—	—	3 *a*)	—	7	—	—	—	
47	—	110 *e*)	—	104	—	—	1	
1	—	9 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	3	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	4	—	—	—	
8	—	6 *a*)	—	102	—	—	1	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand 1892.	1893.	Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
40	Mijdrecht. . . .	19	22	14	21	—	4	10	7	—	—	—	—
41	Montfoort . . .	27	27	23	44	7	7	7	2	15	6	—	—
42	Nichteveld . . .	4	5	1	3	1	2	—	—	—	—	—	—
43	Odijk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
44	Oudenrijn. . . .	1	3	21	13	—	1	3	3	1	2	3	—
45	Polsbroek. . . .	1	1	—	3	—	—	—	3	—	—	—	—
46	Renswoude . . .	—	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
47	Rhenen	19	22	98	72	12	12	16	20	3	3	3	3
48	Rijsenburg . . .	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
49	Ruwiel	2	2	—	2	—	1	1	—	—	—	—	—
50	Schalkwijk . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
51	Snelrewaard . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
52	Soest	8	11	3	7	—	1	4	2	—	—	—	—
53	Stoutenburg . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
54	Tienhoven . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
55	Tull en 't Waal.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
56	Utrecht	589	810	1348	1278	76	236	336	309	20	65	114	122
57	Veenendaal. . .	9	13	105	329	31	41	52	60	37	41	35	32

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen:
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke maréchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		4—17 . . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21 . . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin. 22 . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene *e*) enkele Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	verscheidene.	—	29	—	—	—	
16	—	voortd. toez.	—	30	—	—	—	
—	—	verscheidene.	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
5	2	1 *a*)	—	6	—	—	—	
—	—	12 *a*)	—	4	—	—	—	
—	—	voortd. toez.	—	—	—	—	—	
2	—	5 *a*)	—	37	—	—	—	
14	—	—	—	6	—	—	—	
—	—	3 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
1	—	102 *e*)	—	24	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
775	90	155 *e*) en voortd. toez.	—	—	6	3	4	
264	3	4 *a*)	—	26	—	—	—	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.	Voor meisjes van 12—13 jaar.	13—14 jaar.	14—15 jaar.	15—16 jaar.
		1892.	1893.										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
58	Veldhuizen. . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
59	Vinkeveen c. a.	16	11	4	8	2	1	1	4	—	—	—	—
60	Vleuten	3	8	20	19	2	5	5	7	—	—	—	—
61	Vreeland	7	17	13	10	—	3	2	4	—	—	1	—
62	Vreeswijk. . . .	8	10	7	14	3	3	6	2	—	—	—	—
63	Werkhoven. . .	2	2	9	9	1	—	2	4	1	—	1	—
64	Westbroek . . .	4	3	2	3	1	—	1	1	—	—	—	—
65	Wijk bij Duurstede	17	15	17	37	6	5	4	12	—	—	4	6
66	Willeskop . . .	1	2	9	8	1	1	1	4	—	1	—	—
67	Willige Langerak	2	5	10	11	2	4	1	—	1	3	—	—
68	Wilnis.	7	8	2	5	—	1	1	3	—	—	—	—
69	Woudenberg . .	2	2	2	2	1	—	—	1	—	—	—	—
70	Zegveld	1	2	2	3	—	—	2	1	—	—	—	—
71	Zeist.	76	50	37	71	3	15	16	33	—	1	1	2
72	Zuilen	9	11	33	46	6	12	14	8	—	3	—	3
	Totaal. . .	1304	1534	2408	2820	249	520	691	686	99	158	208	209

Aantal		Verrichte inspectiën (artt. 18 en 19 der wet.) Opgaven der			Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door		Aantal vonnissen wegens overtreding van wettelijke bepalingen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 . . . . . volgens mededeeling van HH. Burgemeesters. 20 en 21. . . . volgens mededeeling van HH. Commissarissen der Koningin 22 . . . . . . volgens mededeeling van HH. Ambtenaren van het O. M. *a*) algemeene } zie kol. *e*) enkele } 17, 18 Voortd. toez.) voortdurend toezicht.) en 19.
vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	kennisgevingen van ongevallen. (Art. 15 der wet.)	plaatselijke politie.	Rijkspolitie. Koninklijke marcchaussée.	Rijkspolitie. Rijksveldwacht.	den Commissaris der Koningin.	den Burgemeester.		*Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	—	voortd. tocz.	—	—	—	—	—	
3	—	6 *a*)	—	34	—	—	—	
—	—	1 *a*)	—	26	—	—	—	
9	—	verscheidene.	—	30	—	—	—	
—	—	verscheidene.	—	12	—	—	1	
6	—	9 *e*)	—	10	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	46	—	—	—	
20	1	4 *a*)	—	13	—	—	—	
9	—	12 *a*)	—	4	—	—	—	
2	—	2 *a*)	—	—	—	—	—	
—	—	4 *a*)	—	24	—	—	1	
—	—	—	—	3	—	—	—	
—	—	3 *a*)	—	3	—	—	—	
39	2	6 *a*)	—	—	1	1	—	
18	3	4 *a*)	—	14	—	—	—	
1503	111				7	5	10	

Volgnummer.	NAMEN der GEMEENTEN.	Aantal fabrieken en werkplaatsen met gewaarmerkte arbeidslijsten overeenkomstig art. 11 der wet. Toestand.		Aantal uitgereikte arbeidskaarten in 1893.	Aantal geldige arbeidskaarten op 31 December 1893. Totaal (kolom 7—14.)	Voor jongens van				Voor meisjes van			
		1892.	1893.			12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.	12 — 13 jaar.	13 — 14 jaar.	14 — 15 jaar.	15 — 16 jaar.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Recapitulatie												
	Zuidholland . .	4843	4633	9591	8607	787	1740	2104	2152	239	466	560	559
	Noordholland .	5136	4683	8486	10043	1070	1772	2348	2416	316	586	718	817
	Utrecht	1304	1534	2408	2820	249	520	691	686	99	158	208	209
	Totaal. . .	11283	10850	20485	21470	2106	4032	5143	5254	654	1210	1486	1585
	1892.												
	Zuidholland . .	—	4843	9142	8899	889	1725	2242	2247	208	431	575	582
	Noordholland .	—	5136	8815	10187	1332	2098	2531	2262	316	505	588	555
	Utrecht	—	1304	2430	2176	229	482	532	491	74	119	145	104
	Totaal. . .	—	11283	20387	21262	2450	4305	5305	5000	598	1055	1308	1241
	Vermeerdering of vermindering in 1893.	—	— 433	+ 98	+ 208	—344	—273	—162	+254	+56	+155	+178	+344

Aantal vrouwen boven 16 jaar blijkens de lijsten. (Art. 11 der wet.)	Aantal kennis-gevingen van onge-vallen. (Art. 15 der wet.)	Verrichte inspectiën. (artt. 18 en 19 der wet). Opgaven der plaatse-lijke politie.	Rijkspolitie. Konink-lijke maré-chaussée.	Rijkspolitie. Rijks-veld-wacht.	Aantal malen dat vergunning voor overwerken werd verleend door den Commis-saris der Koningin.	den Burge-meester.	Aantal vonnissen wegens over-treding van wettelijke bepalin-gen.	De invulling had plaats van de kolommen: 4—17 . . . . . . volgens mede-deeling van HH. Burgemeesters; 20 en 21 . . . . HH. Commissarissen der Koningin.; 22. . . . . HH. Ambtenaren van het O. M. a) algemeene, e) enkele, Voortd. toez.) voortdurend toezicht. zie kol. 17, 18 en 19. *Aanmerkingen.*
15	16	17	18	19	20	21	22	23
6704	416	—	—	—	114	97	88	
4913	1162	—	—	—	23	224	76	
1503	111	—	—	—	6	5	10	
13120	1689	—	—	—	144	326	174	
5522	396	—	—	—	118	71	74	
4824	1178	—	—	—	31	221	83	
946	95	—	—	—	18	10	31	
11292	1669	—	—	—	167	302	188	
+1828	+ 20	—	—	—	— 23	+ 24	— 14	

STAAT K. BIJLAGE II.

Hoogte en inhoud der lokalen, waarvoor in 1893 vrijstelling is verleend overeenkomstig de bepalingen van het Koninklijk besluit dd. 15 Juli 1891 (Staatsblad n°. 147), gewijzigd en aangevuld bij dat van 11 Augustus 1892 (Staatsblad n°. 199), artikel 4d 1—2, met vermelding van het aantal personen in die lokalen werkzaam.

Volgnummer.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	Aanmerkingen.
1	2.80 M.	31 M³.	4	sigarenmakerij.
2	2.70 „	177 „	24	idem.
3	2.66 „	44 „	3	letterzetterij.
4	2.86 „	163 „	27	sigarenmakerij.
5	(*) 3.— „	20 „	4	(*) uit de nok gem. sigarenmakerij.
6	2.08 „	38 „	3	letterzetterij.
7	2.76 „	92 „	5	sigarenmakerij.
8	2.66 „	61 „	8	idem.
9	(*) 3 20 „	50 „	8	(*) uit de nok gem. sigarenmakerij.
10	2.77 „	72 „	5	sigarenmakerij.
11	2.75 „	27 „	2	idem.
12	2.60 „	51 „	3	letterzetterij.
13	2.80 „	141 „	20	sigarenmakerij.
14	2.20 „	53 „	7	idem.
15	2.60 „	49 „	6	letterzetterij.
16	2.70 „	79 „	5	idem.
17	2 55 „	80 „	13	sigarenmakerij.

Volgnummer.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	Aanmerkingen.
18	(*) 4 10 M.	166 M³.	38	(*) uit de nok gem. sigarenmakerij.
19	2.66 „	116 „	12	sigarenmakerij.
20	4.70 „	962 „	150	idem.
21	(*) 2.80 „	60 „	6	(*) uit de nok gem. sigarenmakerij.
22	1.95 „	21 „	3	sigarenmakerij
23	1.85 „	31 „	3	idem.
24	2.65 „	34 „	5	idem.
25	2.55 „	43 „	6	idem.
26	2.50 „	78 „	5	idem.
27	2.52 „	40 „	5	idem.
28	2.43 „	100 „	14	idem.
29	2.50 „	121 „	7	idem.
30	2.25 „	21 „	3	idem.
31	2.36 „	149 „	32	idem.
32	2.25 „	127 „	21	idem.
33	2.56 „	44 „	9	idem.
34	2 70 „	190 „	21	idem.
35	2 30 „	142 „	22	idem.
36	2.65 „	34 „	4	idem.
37	1.90 „	34 „	2	idem.
38	2.75 „	48 „	4	idem.
39	2.33 „	132 „	15	idem.
40	2.57 „	159 „	18	idem.
41	2.40 „	152 „	20	idem
42	2.50 „	40 „	4	idem.
43	2 65 „	53 „	7	idem.
44	(*) 4.60 „	400 „	82	(*) uit de nok gem. sigarenmakerij,

Volgnummer.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	Aanmerkingen.
45	2.95 M.	150 M³.	30	sigarenmakerij.
46	2.90 „	30 „	2	idem.
47	2.70 „	27 „	2	idem
48	2.88 „	38 „	5	letterzetterij.
49	2.15 „	175 „	6	idem.
50	2.60 „	220 „	9	idem.
51	2.50 „	49 „	11	idem.
52	(*) 4.50 „	700 „	55	(*) uit de nok gem. letterzetterij.
53	2.30 „	34 „	2	letterzetterij.
54	2.45 „	80 „	10	idem.
55	(*) 3.90 „	246 „	25	(*) uit de nok gem. letterzetterij.
56	2.50 „	130 „	12	letterzetterij.
57	2.35 „	103 „	8	idem.
58	(*) 3.20 „	108 „	7	(*) uit de nok gem. letterzetterij.
59	2.22 „	179 „	13	letterzetterij.
60	2.56 „	51 „	3	idem.
61	2.85 „	63 „	5	idem.
62	2.20 „	125 „	12	idem.
63	2.17 „	124 „	10	idem.
64	2.72 „	197 „	20	idem.
65	2.40 „	90 „	2	idem.
66	2.22 „	65 „	8	idem.
67	2.35 „	38 „	3	idem.
68	2.60 „	72 „	12	sigarenmakerij.
69	(*) 2.65 „	40 „	3	(*) uit de nok gem. sigarenmakerij.
70	2.60 „	29 „	2	sigarenmakerij.
71	3.30 „	144 „	26	idem.

Volgnummer.	Hoogte.	Inhoud.	Aantal personen.	Aanmerkingen.
72	2.90 M.	133 M^3.	16	sigarenmakerij.
73	2.55 „	142 „	20	idem.
74	2.80 „	124 „	12	letterzetterij.
75	2.50 „	95 „	8	idem.
76	2.10 „	32 „	3	sigarenmakerij.
77	2.65 „	25 „	4	idem.
78	2.05 „	40 „	6	idem.
79	2.32 „	17 „	2	idem.
80	2.45 „	61 „	4	idem.
81	2.52 „	27 „	3	letterzetterij.
82	2.44 „	114 „	6	idem.
83	2.92 „	93 „	7	sigarenmakerij.
84	2.10 „	60 „	2	idem.

Bijlage III.

In aansluiting en ten vervolge van de opgaven, vermeld in Bijlage II, bladz. 366, van mijn jaarverslag 1890 en van Bijlage III, bladz. 390, van dat over 1892, zijn, in de staten L en M, hierbij gevoegd de gegevens van den werk- en rusttijd, arbeidsduur enz. van de bedrijven, die, in 1888 en 1889 door den ingenieur A. A. Bekaar en mij, voor de nijverheids-statistiek zijn bezocht, voor zoover die nog niet in de genoemde verslagen zijn vermeld.

In de provincie *Limburg* en in *Tilburg* waren in 1887 gelijksoortige gegevens ten behoeve der enquête, betreffende werking en uitbreiding der wet van 10 September 1874 (*Staatsblad* n°. 130), verzameld. Aangezien het naar mijn bescheiden meening niet van belang ontbloot is de eerstbedoelde opgaven volledig voor het geheele Rijk te kunnen nagaan, verzocht ik om toezending der enquête-gegevens en trok daaruit de opgaven, als bovenbedoeld, voor die fabrieken en werkplaatsen van Limburg en Tilburg, die, wat grootte of inrichting betroffen, daarvoor in de termen vielen en die eventueel ook door ons voor de nijverheidsstatistiek zouden zijn bezocht. In deze staten zijn die bedrijven dus ook vermeld.

De recapitulatiestaten, bladz. 388 en 390 van mijn jaarverslag over 1890, hebben betrekking op de bedrijven in Nederland, met uitzondering van *Limburg* en *Tilburg*. In de hierachter gevoegde staten N en O zijn dezelde opgaven vermeld, met toevoeging van die van Limburg en Tilburg, die eveneens uit vermelde enquête-gegevens zijn getrokken.

Omtrent de laatstgenoemde staten meen ik verder te mogen verwijzen naar de inleiding op bladz. 366 van het jaarverslag over 1890.

Bij het gemis van een beroepstelling komt het mij voor, dat deze gegevens nog steeds waarde hebben.

Haarlem, April 1894.

De Inspecteur van den Arbeid in de 3de Inspectie,

H. W. E. Struve.

Staat L.

GEGEVENS

uit de Nijverheidsstatistiek betreffende werkzaamheden in den zomer of in het werkseizoen.

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt des v. m.						de arbeid eindigt des n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Groep 1.														
Aardewerkfabrieken en pottenbakkerijen	F.	7	—	2	5	—	—	—	—	1	3	3	—	—
Idem	O.	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Idem	N.	2	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—
Idem	L.	3	—	1	—	2	—	—	—	2	—	1	—	—
Glasblazerijen	D.	2	—	—	2	—	—	—	—	2	—	—	—	—
Idem	G.	2	—	—	2	—	—	—	—	—	2	—	—	—
Kalk- en trasmolens	F	5	1	4	—	—	—	—	—	1	1	3	—	—
Dakpan- en tegelfabrieken.	Gr.	4	3	—	1	—	—	—	—	—	1	3	—	—
Idem	F.	13	12	1	—	—	—	—	—	—	7	6	—	—
Idem	G.	6	1	5	—	—	—	—	—	—	2	4	—	—
Idem	L.	9	—	3	3	3	—	—	—	2	4	3	—	—
Steenfabrieken	Gr.	13	13	—	—	—	—	—	—	—	—	8	5	—
Idem	F.	14	12	1	1	—	—	—	—	1	2	3	8	—
Idem	D.	12	—	10	2	—	—	—	—	—	11	1	—	—
Idem	G.	39	6	30	3	—	—	—	2	1	10	22	4	—
Idem	Z.	4	—	4	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—
Idem	N.	8	—	8	—	—	—	—	—	1	4	3	—	—
Idem	L.	22	3	11	7	1	—	—	—	1	4	9	8	—
Steenhouwerijen en -zagerijen.	F.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	O.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	G.	4	—	2	2	—	—	—	—	—	—	4	—	—
Idem	N.	3	—	1	2	—	—	—	—	—	—	1	2	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
—	—	—	2	2	3	—	—	—	2	1	4	—	—	—	(1) 7	—	(1) Enkele personen.
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	(1) 2	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	(1) 2	—	
—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	(2) 2	—	(2) Nachtploeg.
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	2	
—	—	—	2	3	—	—	—	—	—	—	3	2	—	—	—	—	
—	—	1	2	1	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	(1) 4	—	
—	—	1	2	10	—	—	—	—	—	—	8	5	—	—	(1)13	—	
—	—	—	6	—	—	—	—	1	—	2	3	—	—	—	(1) 6	(1) 6	
—	—	—	8	1	—	—	—	—	—	—	8	1	—	—	—	—	
—	—	4	9	—	—	—	—	—	3	9	1	—	—	—	(1)13	(1) 4	
—	—	1	4	1	—	8	1	1	1	2	1	—	—	8	(1)14	(1)14	
—	—	5	7	—	—	—	1	2	4	4	1	—	—	—	(1)12	(1)10	
2	5	25	7	—	—	—	9	23	3	3	1	—	—	—	(1)39	(1)37	
—	—	—	4	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—	—	(1) 3	(1) 1	
—	—	—	8	—	—	—	—	—	1	2	5	—	—	—	(1) 6	—	
—	2	1	9	6	4	—	1	—	4	1	6	6	4	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt des v. m.						de arbeid eindigt des n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur ot vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Diversen (1).	Gr.	7	—	6	1	—	—	—	—	1	3	3	—	—
Idem	F.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	L.	4	—	—	—	3	1	—	—	1	3	—	—	—
Totaal. . . .		188	51	92	35	9	1	—	2	15	63	81	27	—
Groep 2.														
Boek- en courantdrukkerijen, steendrukkerijen	Gr.	19	—	—	1	17	1	—	—	—	11	7	1	—
Idem	F.	11	—	—	4	6	1	—	—	—	4	7	—	—
Idem	D.	4	—	—	1	3	—	—	—	—	1	3	—	—
Idem	O.	13	—	—	7	6	—	—	—	4	7	2	—	—
Idem	G.	23	—	—	17	6	—	—	—	2	17	4	—	—
Idem	Z.	6	—	—	4	2	—	—	—	—	4	2	—	—
Idem	N.	17	—	—	7	10	—	—	—	1	3	13	—	—
Idem	L.	13	—	—	2	5	6	—	1	3	2	6	1	—
Diversen	G.	2	—	—	—	2	—	—	—	—	1	1	—	—
Idem	L.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Totaal. . . .		109	—	—	43	58	8	—	1	10	51	45	2	—
Groep 3.														
Loodgieterijen, metselaarswerkplaatsen en molenmakerijen .	G.	3	—	—	3	—	—	—	—	1	1	1	—	—
Idem	L.	6	—	—	3	3	—	—	1	1	2	2	—	—
Idem	O.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
—	—	2	4	—	1	—	—	—	—	1	5	—	1	—	—	—	(1) Onder diversen zijn vermeld de kleinere bedrijven in de groep behoorende, wier aantal in de provincie minder is dan drie.
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	
2	7	40	90	32	9	8	12	28	19	32	65	18	6	8	125	74	
—	—	—	11	4	4	—	1	—	—	8	6	2	2	—	(2) 1	—	(2) In zetterij.
—	—	—	3	4	4	—	—	—	—	3	3	4	1	—	—	—	
—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	
—	—	—	2	7	4	—	—	—	1	2	2	7	1	—	—	—	
—	—	—	8	15	—	—	—	—	—	10	8	4	1	—	—	—	
—	—	—	5	1	—	—	—	—	1	3	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	12	5	—	—	—	—	1	10	6	—	—	—	—	—	
—	—	—	2	9	2	—	—	—	1	—	5	5	2	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	47	48	14	—	1	—	4	38	37	22	7	—	1	—	
—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	
—	—	—	2	3	1	—	—	—	—	1	1	4	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland.. F. Groningen. Gr. Drente... D. Overijsel.. O. Gelderland. G. Zeeland... Z. Noord-Br.. N. Limburg.. L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt des v. m.						de arbeid eindigt des n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Timmermanswerkplaatsen	Gr.	5	—	5	—	—	—	—	—	—	2	3	—	—
Idem	F.	4	1	3	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—
Idem	O.	5	—	—	5	—	—	—	—	—	2	3	—	—
Idem	G.	13	—	7	6	—	—	—	—	—	8	5	—	—
Idem	Z.	2	—	1	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—
Diversen	Gr.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	O.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	N.	3	—	—	3	—	—	—	—	1	—	1	1	—
Idem	L.	5	—	—	1	2	2	—	1	—	2	2	—	—
Totaal. . . .		49	1	17	24	5	2	—	2	3	21	22	1	—
Groep 4.														
Chemische fabrieken	G.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Luciferfabrieken . . .	G.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	N.	3	—	—	3	—	—	—	—	1	1	1	—	—
Meekrapfabrieken . .	Z.	11	7	4	—	—	—	—	3	—	2	2	4	—
Diversen.	O.	2	—	—	1	1	—	—	—	—	2	—	—	—
Idem	G.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	L.	3	—	—	—	3	—	—	—	—	3	—	—	—
Totaal. . . .		22	7	4	5	6	—	—	3	1	11	3	4	—
Groep 5.														
Hoepelmakerijen. . .	N.	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Houtzagerijen	Gr.	13	—	5	8	—	—	—	—	1	8	4	—	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan 3¾ uur.	3½ of 3¼ uur.	3 of 2¾ uur.	2½ of 2¼ uur.	2 of 1¾ uur.	1½ of 1¼ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts	des Zondags.	
—	—	—	3	1	1	—	—	—	—	—	3	2	—	—	—	—	
—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	2	—	—	—	—	—	—	3	2	—	—	—	—	
—	—	—	5	6	2	—	—	—	—	1	4	7	1	—	—	—	
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	4	1	—	—	—	—	—	1	3	1	—	—	—	
—	—	—	20	23	6	—	—	—	—	4	20	23	2	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	1	—	
—	—	—	6	4	1	—	1	1	—	2	2	3	2	—	—	—	
—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	
—	—	—	13	6	3	—	1	1	—	5	5	6	4	—	1	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	2	1	9	1	—	—	—	—	1	3	8	1	—	—	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid eindigt des n. m.						de arbeid aanvangt des v. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Houtzagerijen	F.	4	—	3	1	—	—	—	—	1	—	3	—	—
Idem	O.	7	—	4	3	—	—	—	—	—	2	5	—	—
Idem	G.	8	—	4	4	—	—	—	—	1	4	3	—	—
Idem	Z.	3	—	—	3	—	—	—	—	—	1	2	—	—
Idem	N.	4	—	1	3	—	—	—	—	—	2	2	—	—
Idem	L.	5	—	—	2	3	—	—	1	—	1	3	—	—
Timmerfabrieken. . .	Gr.	2	—	1	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—
Idem	O.	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Idem	N.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Kuiperijen	Z.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	N.	6	—	1	5	—	—	—	—	1	—	5	—	—
Meubelfabrieken. . .	Gr.	3	—	—	1	2	—	—	—	—	3	—	—	—
Idem	F.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	O.	4	—	1	3	—	—	—	—	—	—	4	—	—
Idem	G.	15	—	3	12	—	—	—	—	—	5	10	—	—
Idem	Z.	2	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Idem	N.	3	—	2	1	—	—	—	—	—	2	1	—	—
Idem	L.	3	—	—	—	2	1	—	2	—	—	1	—	—
Borstelhoutenfabriek en borstelmakerijen	Gr.	2	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—
Idem	O.	3	—	3	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—
Idem	Z.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Houtdraaierijen . . .	G.	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Kistenmakerijen . . .	G.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	N.	4	—	2	2	—	—	—	—	—	1	3	—	—
Lijstenmakerijen . . .	G.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	
—	—	—	4	2	1	—	—	—	—	2	3	1	1	—	—	—	
—	—	—	6	1	1	—	—	—	—	—	6	1	1	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	2	1	1	—	—	1	—	
—	—	—	—	4	1	—	—	—	—	—	4	—	1	—	—	—	
—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	4	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	
—	—	—	13	1	1	—	—	—	—	3	11	1	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	
—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord Br. . N. Limburg. . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt des v. m.						de arbeid eindigt des n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Stroohulzenfabriek. .	Gr.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	G.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	N.	3	—	—	3	—	—	—	—	—	1	2	—	—
Mandenmakerijen . .	D.	2	—	—	2	—	—	—	—	2	—	—	—	—
Idem	G.	3	—	1	2	—	—	—	—	1	—	2	—	—
Mattenfabrieken . . .	O.	4	—	2	1	—	1	—	—	1	—	3	—	—
Idem	G.	2	—	—	1	1	—	—	—	1	1	—	—	—
Rietenmeubelenfabrieken	G.	2	—	-	2	—	—	—	—	1	1	—	—	—
Haarkam- en pijpfabrieken	G.	2	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Parapluiefabrieken .	G.	2	—	—	—	2	—	—	—	—	1	1	—	—
Diversen	Gr.	3	—	2	1	—	—	—	—	—	2	1	—	—
Idem	D.	3	-	2	1	—	—	—	—	—	1	2	—	—
Idem	O.	1	—	—	1	—	—	—	—	-	1	—	—	—
Idem	G.	5	—	1	4	—	—	—	—	—	2	3	—	—
Idem	N.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	L.	2	—	—	2	—	—	—	-	—	—	1	1	—
Totaal. . . .		136	1	42	79	12	2	-	3	13	50	69	1	—
Groep 6.														
Werkplaatsen ter vervaardiging van kleeding en schoeisel.	Gr.	4	—	—	1	—	3	—	—	—	—	2	1	1
Idem	F.	2	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Idem	O.	3	—	—	—	1	2	—	—	--	1	2	—	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	
—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	3	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	
—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	5	—	—	—	—	2	—	1	1	1	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	
—	—	3	88	33	12	—	—	2	—	37	64	25	8	—	1	—	
—	—	—	1	1	2	—	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	
—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel. . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. . N. Limburg. . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt des v. m.						de arbeid eindigt des n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Werkplaatsen ter vervaardiging van kleeding en schoeisel	G.	12	—	3	6	2	1	—	—	—	2	8	2	—
Idem	Z.	2	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	1	—
Idem	N.	9	—	—	9	—	—	—	—	—	2	6	1	—
Idem	L.	7	—	—	—	—	7	—	—	1	1	5	—	—
Hoeden- en pettenfabrieken	N.	3	—	—	2	1	—	—	—	—	—	3	—	—
Bedden- en matrassenfabrieken	O.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Bleekerijen en ververijen van kleederen	O.	2	—	—	2	—	—	—	—	—	2	—	—	—
Idem	G.	3	—	—	3	—	—	—	—	—	2	1	—	—
Bleekerijen en strijkerijen enz.	Gr.	3	—	—	—	3	—	—	—	—	1	2	—	—
Idem	O.	8	—	2	6	—	—	—	—	—	—	6	2	—
Idem	G.	26	—	2	20	4	—	—	—	5	8	10	3	—
Idem	Z.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	N.	11	—	1	9	—	1	—	—	—	1	8	2	—
Diversen	F.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Totaal. . . .		98	—	10	61	13	14	—	—	6	23	50	12	1
Groep 7.														
Beeldhouwerswerkplaatsen	N.	3	—	—	3	—	—	—	-	—	3	—	—	—
Idem	L.	4	—	—	1	1	2	—	—	—	4	—	—	—
Totaal. . . .		7	—	—	4	1	2	—	—	—	7	—	—	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
—	—	—	4	3	5	—	—	—	—	3	3	2	4	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	9	—	—	—	—	—	—	6	3	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	6	—	—	—	—	—	1	2	4	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	
—	3	1	4	—	—	—	—	1	1	5	1	—	—	—	—	—	
—	—	1	18	5	2	—	—	—	—	5	13	6	2	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	9	1	1	—	—	-	—	1	8	2	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	3	2	60	19	14	—	—	1	1	29	41	19	7	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	
—	—	—	3	4	—	—	—	—	—	—	3	4	—	—	—	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt des v. m.						de arbeid eindigt des n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Groep 8.														
Lederbewerking . . .	Gr.	2	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—
Idem	F.	5	—	3	2	—	—	—	—	—	4	1	—	—
Idem	O.	2	—	1	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—
Idem	G.	8	—	1	4	3	—	—	—	—	4	4	—	—
Idem	N.	9	—	3	6	—	—	—	—	—	1	8	—	—
Idem	L.	3	1	—	1	1	—	—	—	—	1	1	1	—
Diversen	O.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	N.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Totaal. . . .		31	1	10	16	4	—	—	—	1	13	16	1	—
Groep 9.														
Lood- en zinkpletterijen.	N.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Steenkolenmijnen . .	L.	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—
Turffabrieken.	O.	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Turfstrooiselfabrieken	Gr.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	D.	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Idem	N.	3	—	—	2	—	1	—	—	—	1	2	—	—
Zoutziederijen	G.	2	—	—	1	—	—	1	—	—	—	1	—	1
Diversen.	F.	2	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2
Idem	O.	2	—	2	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—
Idem	Z.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	N.	3	—	—	2	—	—	1	—	1	—	1	—	1
Totaal. . . .		18	—	4	8	—	2	4	1	4	3	6	—	4

waarin overdag																	
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt								Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan 3³/₄ uur.	3¹/₂ of 3¹/₄ uur.	3 of 2³/₄ uur.	2¹/₂ of 2¹/₄ uur.	2 of 1³/₄ uur.	1¹/₂ of 1¹/₄ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts	des Zondags.	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	
—	—	—	4	1	—	—	—	—	—	2	3	—	—	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	6	2	—	—	—	—	—	—	6	2	—	—	—	—	
—	—	—	9	—	—	—	—	—	—	6	3	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	26	5	—	—	—	—	—	10	16	5	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	(1) 1	—	(1) Nachtploeg.
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	1	—	
—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	2	(2) 1	(2) In zoutziederijen.
—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1	(2) 2	(2) 2	
—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	(2) 2	(2) 2	
—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	(2) 1	(2) 1	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	(2) 3	(3) 2	(3) In briquetfabriek.
—	—	2	8	4	2	2	—	1	—	4	9	2	1	1	12	8	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel. . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. . N. Limburg. . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt des v. m.						de arbeid eindigt des n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Groep 10.														
Goud- en zilverwerkfabrieken	F.	3	—	1	2	—	—	—	—	—	1	2	—	—
Idem	N.	2	—	—	1	—	1	—	—	—	1	1	—	—
Metaalwarenfabrieken en koperslagerijen.	F.	4	—	1	3	—	—	—	—	—	—	3	1	—
Idem	O.	5	—	—	4	1	—	—	—	1	—	4	—	—
Idem	G.	7	—	2	5	—	—	—	—	—	5	2	—	—
Idem	Z.	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Idem	N.	4	—	1	3	—	—	—	—	—	1	3	—	—
IJzer-, koper- en metaalgieterijen. .	Gr.	2	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Idem	F.	2	—	1	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—
Idem	D.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	O.	6	—	—	5	1	—	—	—	2	3	1	—	—
Idem	G.	6	—	1	4	1	—	—	—	3	3	—	—	—
Idem	Z.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	N.	5	—	1	4	—	—	—	—	—	2	3	—	—
Idem	L.	7	—	1	3	2	1	—	—	1	3	2	1	—
Brandkastenfabrieken	F.	2	—	1	—	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Idem	O.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	G.	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Idem	Z	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Smederijen	F.	3	—	2	1	—	—	—	—	—	1	2	—	—
Idem	O.	7	—	2	5	—	—	—	—	—	7	—	—	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	1	—	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	
—	—	—	4	—	1	—	—	—	—	2	1	2	—	—	—	—	
—	—	—	6	—	1	—	—	—	—	—	6	1	—	—	(1) 3	—	(1) Nachtploeg.
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	5	—	1	—	—	—	—	—	4	2	—	—	—	—	
—	—	—	5	—	—	1	—	—	—	2	3	—	—	1	(1) 1	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	1	4	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	4	—	—	—	—	—	—	5	2	—	—	—	—	
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	6	—	—	—	—	—	—	5	2	—	—	—	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven: de arbeid aanvangt des v. m. vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	de arbeid eindigt des n. m. vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Smederijen	G.	4	—	—	4	—	—	—	—	—	—	4	—	—
Idem	N.	3	—	1	2	—	—	—	—	—	—	3	—	—
Idem	L.	3	—	—	—	3	—	—	—	—	2	1	—	—
Draadnagel- bouten- spijkerfabrieken enz	N.	4	—	—	3	1	—	—	—	—	—	4	—	—
Idem	L.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Diversen	Gr.	2	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Idem	G.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	L.	1	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—
Totaal. . .		91	—	19	57	12	3	—	—	8	41	40	2	—
Groep 11.														
Karton of bordpapierfabrieken	Gr.	6	—	—	6	—	—	—	—	4	2	—	—	—
Idem	F.	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Idem	G.	3	—	2	1	—	—	—	—	1	2	—	—	—
Papierfabrieken . . .	F.	3	1	—	2	—	—	—	—	—	—	3	—	—
Idem	O.	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Idem	G.	22	—	12	10	—	—	—	—	16	4	2	—	—
Idem	L.	7	—	—	1	6	—	—	—	2	4	1	—	—
Zakkenplakkerijen . .	G.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Diversen	Z.	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Totaal . . .		45	1	15	22	7	—	—	—	26	13	6	—	—
Groep 12.														
Scheepmakerijen . . .	Gr.	3	—	3	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	
—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	
—	—	—	62	22	6	1	—	—	2	12	56	19	1	1	4	—	
—	—	—	4	1	—	1	—	—	—	—	1	4	—	1	([1]) 6	—	Nachtploeg
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	([1]) 1	—	
—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	([1]) 1	—	
—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	([1]) 1	—	
—	—	—	6	12	2	2	—	—	—	5	9	4	2	2	([1]) 6	—	
—	—	—	1	5	1	—	—	—	1	—	4	1	1	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	16	23	3	3	—	—	1	5	20	13	3	3	15	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven: de arbeid eindigt des n. m.: vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	de arbeid aanvangt des v. m.: vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Scheepmakerijen . . .	F.	2	—	2	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Idem	O.	6	—	6	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—
Idem	G.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	Z.	3	—	1	2	—	—	—	—	—	2	1	—	—
Rijtuigfabrieken . . .	G.	3	—	—	3	—	—	—	—	—	—	3	—	—
Idem	N.	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Diversen	Gr.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	N.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Totaal . . .		22	—	15	7	—	—	—	—	—	7	15	—	—
Groep 13.														
Fabrieken van stoom- en andere werktuigen	Gr.	8	—	5	3	—	—	—	—	3	4	1	—	—
Idem	F.	2	—	—	2	—	—	—	—	2	—	—	—	—
Idem	O.	12	—	—	9	3	—	—	—	5	6	1	—	—
Idem	G.	9	—	—	8	—	1	—	—	1	5	3	—	—
Idem	Z.	4	—	—	4	—	—	—	—	1	3	—	—	—
Idem	N.	12	—	1	10	—	1	—	—	1	5	6	—	—
Fabrieken van instrumenten en toestellen	F.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	O.	2	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—
Idem	Z.	1	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—
Idem	N.	13	—	—	13	—	—	—	—	—	—	7	6	—
Idem	L.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Diversen	Gr.	2	—	1	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	15	7	—	—	—	—	—	5	9	8	—	—	—	—	
—	—	1	5	—	2	—	—	—	—	—	4	3	1	—	—	—	
—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	
—	—	—	3	5	4	—	—	—	—	3	3	4	2	—	—	—	
—	—	—	6	2	1	—	—	—	1	—	5	3	—	—	—	—	
—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	2	1	1	—	—	—	—	
—	—	—	10	2	—	—	—	—	—	4	8	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	
—	—	—	13	—	—	—	—	—	—	1	9	3	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland . . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt des v. m.						de arbeid eindigt des n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Diversen	G.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	Z.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	L.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Totaal . . .		70	—	9	53	6	2	—	1	13	27	23	6	—
Groep 14.														
Vlasbrakerijen enz. .	Gr.	9	—	1	8	—	—	—	2	7	—	—	—	—
Idem	Z.	6	—	—	4	2	—	—	4	—	—	—	—	2
Idem	N.	6	2	4	—	—	—	—	—	2	—	—	—	4
Garen- en sajetfabrieken.	Gr.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	F.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Spinnerijen en weverijen.	Gr.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	F.	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Idem	D.	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Idem	O.	62	—	—	46	16	—	—	—	30	26	6	—	—
Idem	G.	9	—	2	6	1	—	—	—	2	5	2	—	—
Idem	N.	104	—	6	88	10	—	—	—	—	14	68	22	—
Idem	L.	10	—	—	2	8	—	—	—	1	2	7	—	—
Wattenfabrieken. . .	O.	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Tapijtfabrieken. . . .	O.	2	—	—	2	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Idem	G.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	N.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Breiinrichtingen . . .	Gr.	4	—	—	1	3	—	—	—	—	2	2	—	—
Idem	O.	2	—	—	1	1	—	—	—	—	2	—	—	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan 3¾ uur.	3½ of 3¼ uur.	3 of 2¾ uur.	2½ of 2¼ uur.	2 of 1¾ uur.	1½ of 1¼ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts	des Zondags.	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	1	44	16	9	—	—	—	1	11	36	17	5	—	—	—	
—	—	5	4	—	—	—	—	—	1	—	7	1	—	—	—	—	
—	—	—	2	4	—	—	—	—	—	—	4	2	—	—	—	—	
—	—	—	2	4	—	—	—	—	—	1	2	3	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	6	3	53	—	—	—	—	2	6	31	23	—	—	—	
—	—	—	7	—	2	—	—	—	—	4	2	3	—	—	(1) 1	—	(1) Enkele personen.
—	—	—	96	6	2	—	—	2	—	14	29	59	—	—	—	—	
—	—	—	4	6	—	—	—	—	—	—	5	5	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	1	2	—	—	—	—	1	1	2	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt des v. m.						de arbeid eindigt des n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Breiinrichtingen . . .	G.	2	—	—	1	1	—	—	—	—	2	—	—	—
Passementfabrieken .	N.	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Bandfabrieken	G.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	N.	4	—	1	3	—	—	—	—	—	1	3	—	—
Bleekerijen en sterkerijen	O.	6	—	—	2	4	—	—	—	—	5	1	—	—
Idem	G.	2	—	—	2	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Ververijen en drukkerijen	O.	6	—	—	3	3	—	—	—	—	6	—	—	—
Idem	N.	20	—	—	19	1	—	—	—	—	2	18	—	—
Touwslagerijen	F.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	D.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	O.	5	—	3	2	—	—	—	—	1	3	1	—	—
Diversen	Gr.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	G.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	Z.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Totaal . .		275	2	22	201	50	—	—	6	46	76	119	22	6
Groep 15.														
Gasfabrieken	Gr.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	F.	3	—	—	3	—	—	—	—	1	1	1	—	—
Idem	O.	6	—	—	4	2	—	—	—	—	1	5	—	—
Idem	G.	3	—	—	2	1	—	—	—	—	1	2	—	—
Idem	N.	5	—	—	5	—	—	—	—	2	1	2	—	—
Olieslagerijen en oliefabrieken	G.	7	—	1	5	—	1	—	—	3	1	3	—	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	(1) 1	—	(1) Enkele personen.
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	3	—	—	—	—	—	3	3	—	—	—	—	
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	3	—	—	—	—	1	2	3	—	—	—	—	
—	—	—	19	1	—	—	—	—	—	1	12	7	—	—	(1) 2	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	4	1	—	—	—	—	1	—	4	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	5	170	31	69	—	—	2	3	34	88	123	23	—	4	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	(2) 1	1	(2) Nachtploeg.
—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	2	—	1	—	(2) 3	3	
—	—	—	5	1	—	—	—	—	—	2	3	1	—	—	(2) 6	6	
—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	2	—	1	—	(2) 3	3	
—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	4	1	—	—	(2) 5	4	
—	—	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	7	—	(2) 5	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt des v. m.						de arbeid eindigt des n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Olieslagerijen en oliefabrieken	F.	16	—	9	6	—	—	1	—	4	1	10	—	—
Idem	D.	3	—	2	1	—	—	—	—	—	2	1	—	—
Idem	O.	4	—	—	1	2	1	—	—	—	2	2	—	—
Idem	G.	4	—	1	3	—	—	—	—	—	2	2	—	—
Vernisstokerijen . . .	N.	3	—	—	3	—	—	—	—	—	—	3	—	—
Zeepziederijen	G.	2	—	—	2	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Diversen	F.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	D.	3	—	—	2	—	1	—	—	—	1	2	—	—
Idem	O.	2	—	—	2	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Idem	G.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—
Idem	Z.	3	—	—	2	1	—	—	—	2	—	1	—	—
Idem	N.	3	—	—	3	—	—	—	—	—	3	—	—	—
Idem	L.	2	—	—	1	1	—	—	—	1	—	1	—	—
Totaal . . .		72	—	13	47	8	3	1	—	13	19	38	1	1
Groep 16.														
Meel- en broodfabrieken, bakkerijen.	Gr.	9	—	3	4	1	1	—	—	1	2	4	2	—
Idem	F.	7	2	2	2	—	—	1	–	2	1	3	—	1
Idem	O.	7	2	1	3	1	—	—	1	—	3	2	1	—
Idem	G.	7	2	2	2	1	—	—	2	2	1	2	—	—
Idem	Z.	4	—	—	2	1	—	1	—	—	2	1	—	1
Idem	N.	8	—	1	7	—	—	—	—	—	2	6	—	—
Idem	L.	17	—	—	8	9	—	—	1	1	9	5	1	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
—	—	—	—	—	13	3	—	—	—	—	—	—	13	3	(1)14	—	(1) Nachtploeg.
—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	2	—	(1) 1	—	
—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	1	—	3	(1) 4	—	
—	—	—	1	—	2	1	—	—	—	—	1	—	2	1	(1) 2	—	
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	2	1	—	—	(1) 3	2	
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	1	(1) 2	2	
—	—	—	3	—	—	1	—	—	—	—	3	—	1	—	(2) 1	—	(2) Enkele personen.
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	
—	—	—	28	6	30	8	—	—	—	4	28	5	27	8	50	21	
—	—	—	1	-	6	2	—	—	—	1	—	—	6	2	(1) 5	—	
—	—	—	1	—	5	1	—	—	—	—	2	1	3	1	(1) 6	1	
—	—	—	2	1	3	1	—	1	—	1	1	3	—	1	(1) 3	1	
—	—	—	2	—	2	3	—	—	—	2	1	1	—	3	(1) 5	3	
—	—	—	3	—	—	1	—	—	—	—	2	1	—	1	(1) 3	—	
—	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—	7	1	—	—	(1) 2	—	
—	—	—	6	9	2	—	—	—	—	—	6	9	2	—	—	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland.. F. Groningen. Gr. Drente... D. Overijsel.. O. Gelderland. G. Zeeland... Z. Noord-Br.. N. Limburg.. L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid aanvangt des v. m.						de arbeid eindigt des n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Pelmolens voor rijst, gort, enz.	Gr.	3	—	2	1	—	—	—	—	1	—	2	—	—
Idem	O.	6	—	—	6	—	—	—	—	—	2	3	1	—
Idem	Z.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Vermicellifabrieken .	L.	3	—	—	1	1	1	—	—	—	2	1	—	—
Suikerfabrieken en fabrieken van suikerwerken	Gr.	2	1	—	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Idem	F.	4	—	—	4	—	—	—	—	—	—	4	—	—
Idem	O.	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—
Idem	G.	3	—	—	2	—	1	—	—	2	1	—	—	—
Idem	Z.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	N.	25	—	—	8	10	6	1	—	6	12	6	—	1
Aardappelmeelfabrieken	Gr.	16	—	—	16	—	—	—	—	16	—	—	—	—
Idem	F.	2	—	—	1	1	—	—	—	1	1	—	—	—
Stijfselfabrieken . . .	N.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Cacao- en chocoladefabrieken	F.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	N.	2	—	—	—	2	—	—	—	1	1	—	—	—
Chicoreifabrieken . .	Gr.	3	—	—	3	—	—	—	—	—	2	1	—	—
Idem	F.	11	—	1	10	—	—	—	—	8	3	—	—	—
Idem	O.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	N.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Kunstboterfabrieken en fabrieken van verduurzaamde levensmiddelen	O.	2	—	—	—	2	—	—	—	—	1	1	—	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan 3¾ uur.	3½ of 3¼ uur.	3 of 2¾ uur.	2½ of 2¼ uur.	2 of 1¾ uur.	1½ of 1¼ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	
—	—	—	1	2	3	—	—	—	—	1	1	4	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	
—	—	—	3	—	1	—	—	—	—	1	2	—	1	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	2	—	1	—	[1]) 2	2	([1]) Nachtploeg.
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	23	1	—	1	—	—	—	3	19	2	—	1	[1])23	21	
—	—	7	9	—	—	—	—	—	—	1	9	4	2	—	([1])16	—	
—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	([1]) 2	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	([1]) 1	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	5	4	2	—	—	—	—	4	2	3	2	—	([2]) 6	—	([2]) Enkele personen.
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven											
			de arbeid eindigt des n. m.						de arbeid aanvangt des v. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren
Kunstboterfabrieken en fabrieken van verduurzaamde levensmiddelen	G.	4	—	—	4	—	—	—	—	—	1	2	1	—
Idem	Z.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Idem	N.	14	—	3	10	1	—	—	—	1	4	9	—	—
Varkensslachterijen en vleeschwarenfabrieken	D.	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Idem	O.	2	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	2	—
Idem	G.	5	—	—	1	2	2	—	—	—	1	1	3	—
Idem	N.	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
Vischrookerijen . . .	Z.	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Zuivelfabrieken. . . .	F.	9	3	5	1	—	—	—	1	—	—	2	6	—
Idem	G.	2	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Branderijen, distilleerderijen en spiritusfabrieken . . .	Gr.	5	—	1	4	—	—	—	—	3	2	—	—	—
Idem	G.	2	—	—	2	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Bierbrouwerijen en azijnmakerijen . . .	O.	6	—	1	4	1	—	—	—	—	3	3	—	—
Idem	G.	4	—	2	2	—	—	—	—	2	1	1	—	—
Idem	N.	10	—	3	7	—	—	—	—	—	6	4	—	—
Idem	L.	13	—	1	7	5	—	—	—	1	6	6	—	—
Tabak- en sigarenfabrieken	Gr.	23	—	—	16	7	—	—	—	1	19	3	—	—
Idem	F.	19	—	2	13	4	—	—	—	1	5	13	—	—
Idem	D.	4	—	—	3	1	—	—	—	—	4	—	—	—
Idem	O.	18	—	—	15	3	—	—	—	—	12	6	—	—

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
—	—	—	4	—	—	—	—	1	—	2	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	14	—	—	—	—	—	5	4	5	—	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	
—	—	—	2	2	1	—	—	—	—	—	2	3	—	—	—	—	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	(1) 1	—	
—	—	1	1	1	—	6	4	2	1	1	1	—	—	—	—	(2) 9	(1) Enkele personen.
—	—	—	—	1	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	(2) 2	(2) Eenige uren.
—	—	1	3	1	—	—	—	—	—	—	4	1	—	—	(1) 2	—	
—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	3	2	1	—	—	—	—	2	3	1	—	—	—	—	
—	—	—	2	2	—	—	—	1	—	2	1	—	—	—	(1) 2	(1) 1	
—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	2	6	2	—	—	(1) 1	(1) 1	
—	—	—	3	10	—	—	—	—	—	—	10	3	—	—	—	—	
—	1	4	2	2	14	—	—	—	2	3	5	11	2	—	—	—	
—	—	—	9	3	7	—	—	1	—	5	6	3	4	—	—	—	
—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	
—	—	—	13	2	3	—	—	—	—	12	2	3	1	—	—	—	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven de arbeid aanvangt des v. m.						de arbeid eindigt des n. m.					
			vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Tabak- en sigarenfabrieken	G.	51	—	1	34	16	—	—	—	—	30	21	—	—
Idem	Z.	4	—	—	3	1	—	—	—	—	1	3	—	—
Idem	N.	68	—	5	60	3	—	—	—	2	31	34	1	—
Idem	L.	17	—	—	3	11	3	—	—	—	6	11	—	—
Diversen	Gr.	5	—	—	4	1	—	—	—	—	3	1	1	—
Idem	F.	4	—	—	4	—	—	—	—	—	2	2	—	—
Idem	O.	3	—	—	1	2	—	—	—	—	3	—	—	—
Idem	G.	2	—	—	—	1	—	1	—	—	1	—	—	1
Idem	Z.	2	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—
Idem	N.	8	3	1	2	2	—	—	—	1	1	5	1	—
Idem	L.	7	—	—	4	3	—	—	—	—	4	2	1	—
Totaal . . .		463	13	40	291	98	16	5	5	55	201	176	21	5

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan $3^3/_4$ uur.	$3^1/_2$ of $3^1/_4$ uur.	3 of $2^3/_4$ uur.	$2^1/_2$ of $2^1/_4$ uur.	2 of $1^3/_4$ uur.	$1^1/_2$ of $1^1/_4$ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
—	—	—	21	9	21	—	—	—	1	14	12	22	2	—	—	—	(1) Enkele personen.
—	—	—	2	1	1	—	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	
—	—	—	65	1	2	—	—	3	3	38	22	2	—	—	—	—	
—	—	—	6	8	3	—	—	—	1	2	9	3	2	—	—	—	
—	—	—	2	—	3	—	—	—	—	2	—	2	1	—	—	—	
—	—	—	3	—	—	1	—	—	1	—	2	—	—	1	—	—	
—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	1	1	—	—	1	—	—	
—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	(1) 1	—	Bokkingrookerij.
—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	(1) 2	(1) 2	Bierbrouwerijen.
—	—	—	6	—	—	2	—	—	—	4	2	—	—	2	—	(1) 1	Zuivelbereiding.
—	—	—	1	5	1	—	—	—	—	1	2	3	1	—	—	—	
—	1	15	256	77	93	21	6	10	15	116	166	100	36	14	83	44	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bezochte bedrijven.	Aantal bedrijven: de arbeid aanvangt des v. m.: vóór 5 uur.	5 uur of vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of later.	op verschillende uren.	de arbeid eindigt des n. m.: vóór 6 uur.	6 uur of vóór 7 uur.	7 uur of vóór 8 uur.	8 uur of vóór 9 uur.	9 uur of later.	op verschillende uren.
Recapitulatie.														
Groep 1.		188	51	92	35	9	1	—	2	15	63	81	27	—
„ 2.		109	—	—	43	58	8	—	1	10	51	45	2	—
„ 3.		49	1	17	24	5	2	—	2	3	21	22	1	—
„ 4.		22	7	4	5	6	—	—	3	1	11	3	4	—
„ 5.		136	1	42	79	12	2	—	3	13	50	69	1	—
„ 6.		98	—	10	61	13	14	—	—	6	23	56	12	1
„ 7.		7	—	—	4	1	2	—	—	—	—	7	—	—
„ 8.		31	1	10	16	4	—	—	—	1	13	16	1	—
„ 9.		18	—	4	8	—	2	4	1	4	3	6	—	4
„ 10.		91	—	19	57	12	3	—	—	8	41	40	2	—
„ 11.		45	1	15	22	7	—	—	—	26	13	6	—	—
„ 12.		22	—	15	7	—	—	—	—	—	7	15	—	—
„ 13.		70	—	9	53	6	2	—	1	13	27	23	6	—
„ 14.		275	2	22	201	50	—	—	6	46	76	119	22	6
„ 15.		72	—	13	47	8	3	1	—	13	19	38	1	1
„ 16.		463	13	40	291	98	16	5	5	55	201	176	21	5
Algemeen totaal.		1696	77	312	953	289	55	10	24	214	619	722	100	17
Voor de provinciën Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht is, (zie blz. 412, jaarverslag 1892) het algemeen totaal		1643	52	351	867	277	61	35	59	296	502	672	79	35
Voor het geheele Rijk is dus het algemeen totaal . .		3339	129	663	1820	566	116	45	83	510	1121	1394	179	52

waarin overdag															Aantal bedrijven waarin ook geregeld wordt gewerkt.		Aanmerkingen.
het aantal rusttijden bedraagt							de gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt										
6 of meer.	5.	4.	3.	2.	1.	geene of niet bepaald.	meer dan 3¾ uur.	3½ of 3¼ uur.	3 of 2¾ uur.	2½ of 2¼ uur.	2 of 1¾ uur.	1½ of 1¼ uur.	1 uur of minder.	geene of niet bepaald.	des nachts.	des Zondags.	
2	7	40	90	32	9	8	12	28	19	32	65	18	6	8	125	74	
—	—	—	47	48	14	—	1	—	4	38	37	22	7	—	1	—	
—	—	—	20	23	6	—	—	—	—	4	20	23	2	—	—	—	
—	—	—	13	6	3	—	1	1	—	5	5	6	4	—	1	—	
—	—	3	88	33	12	—	—	2	—	37	64	25	8	—	1	—	
—	3	2	60	19	14	—	—	1	1	29	41	19	7	—	—	—	
—	—	—	3	4	—	—	—	—	—	—	3	4	—	—	—	—	
—	—	—	26	5	—	—	—	—	—	10	16	5	—	—	—	—	
—	—	2	8	4	2	2	—	1	—	4	9	2	1	1	12	8	
—	—	—	62	22	6	1	—	—	2	12	56	19	1	1	4	—	
—	—	—	16	23	3	3	—	—	1	5	20	13	3	3	15	—	
—	—	—	15	7	—	—	—	—	—	5	9	8	—	—	—	—	
—	—	1	44	16	9	—	—	—	1	11	36	17	5	—	—	—	
—	—	5	170	31	69	—	—	2	3	34	88	123	25	—	4	—	
—	—	—	28	6	30	8	—	—	—	4	28	5	27	8	50	21	
—	1	15	256	77	93	21	6	10	15	116	166	100	36	14	83	44	
2	11	68	946	356	270	43	20	45	46	346	663	409	132	35	296	147	
5	28	53	887	322	185	163	36	38	126	501	500	175	109	158	230	153	
7	39	121	1833	678	455	206	56	83	172	847	1163	584	241	193	526	300	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Friesland. . F. Groningen . Gr. Drente. . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur.		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Groep 1.														
Aardewerkfabrieken en pottenbakkerijen	F.	7	—	—	—	—	—	—	2	59	—	—	2	29
Idem	O.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	L.	1	—	2	—	—	1	764	1	3209	—	—	—	—
Glasblazerijen	D.	—	—	2	—	—	—	—	1	138	—	—	1	265
Idem	G.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	196
Kalk- en trasmolens	F.	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	Gr.	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dakpan- en tegelfabrieken.	F.	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	G.	5	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	L.	7	—	2	—	—	—	—	2	30	—	—	3	44
Steenfabrieken	Gr.	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	F.	1	—	13	6	223	—	—	4	100	—	—	—	—
Idem	O.	2	—	10	—	—	—	—	—	—	1	69	5	201
Idem	G.	3	—	36	—	—	2	90	1	68	2	62	5	181
Idem	Z.	4	—	—	1	13	—	—	—	—	—	—	1	19
Idem	N.	5	—	3	—	—	—	—	—	—	2	60	—	—
Idem	L.	15	—	7	—	—	1	65	1	15	—	—	2	36
Steenhouwerijen en -zagerijen.	F.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	24
Idem	G.	4	—	—	—	—	—	—	1	6	—	—	—	—
Idem	N.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
—	—	2	16	1	20	—	—	—	—	—	—	—	—	7	124	
—	—	2	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	40	
1	13	1	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	44	
—	—	—	—	—	—	1	8	—	—	—	—	—	—	3	3981	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	403	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	196	
—	—	1	7	1	7	2	18	1	24	—	—	—	—	5	56	
—	—	1	16	—	—	—	—	1	8	2	30	—	—	4	54	
—	—	1	32	—	—	1	39	4	105	7	132	—	—	13	308	
1	20	2	24	—	—	2	44	—	—	1	19	—	—	6	107	
1	20	2	19	1	54	—	—	—	—	—	—	—	—	9	167	
—	—	—	—	—	—	—	—	4	55	9	143	—	—	13	198	
1	25	1	35	1	29	1	22	—	—	—	—	—	—	14	434	
3	149	3	156	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	575	
23	1285	4	292	1	92	—	—	1	85	—	—	—	—	39	2255	
1	22	1	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	65	
1	21	2	32	—	—	1	117	2	16	—	—	—	—	8	246	
—	—	6	76	1	9	—	—	1	9	10	118	—	—	22	328	
—	—	1	32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	32	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	24	
—	—	1	27	1	52	1	4	—	—	—	—	—	—	4	89	
—	—	—	—	—	—	3	32	—	—	—	—	—	—	3	32	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Friesland . . F Groningen Gr. Drente . . . D. Overijsel. O Gelderland G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. . N Limburg . . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche werktijd van									
					9 uur of minder.		9½ uur		10 uur.		10½ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Diversen (1).	Gr.	6	—	1	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—
Idem	F.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	L.	2	—	2	—	—	1	10	2	175	—	—	1	18
Totaal. . . .		107	—	81	7	236	5	929	16	3802	5	119	23	1013
Groep 2.														
Boek- en courant-drukkerijen, steen-drukkerijen	Gr.	19	—	—	—	—	1	10	5	67	6	101	6	99
Idem	F.	11	—	—	—	—	—	—	1	10	2	50	3	32
Idem	D.	4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	26	2	30
Idem	O.	13	—	—	—	—	—	—	6	98	2	53	—	—
Idem	G.	23	—	—	—	—	1	22	4	69	6	156	6	183
Idem	Z.	6	—	—	—	—	1	14	1	11	2	34	1	12
Idem	N.	16	—	1	1	63	—	—	2	26	3	45	5	85
Idem	L.	11	—	2	2	39	3	74	2	19	3	24	2	29
Diversen	G.	2	—	—	—	—	1	10	—	—	1	11	—	—
Idem	L.	—	—	1	—	—	—	—	1	24	—	—	—	—
Totaal. . . .		105	—	4	3	102	7	130	22	324	26	500	25	470
Groep 3.														
Loodgieterijen, metselaarswerkplaatsen en molenmakerijen .	G.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	1	23	—	—
Idem	L.	6	—	—	1	35	—	—	1	10	2	26	—	—
Idem	N.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

werktijd van het daarnevens vermeide aantal personen bedraagt.																
11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
—	—	3	34	—	—	2	13	—	—	1	3	—	—	7	52	(1) Zie blz. 111.
—	—	—	—	—	—	—	—	1	6	—	—	—	—	1	6	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	203	
32	1655	34	880	7	263	14	297	15	308	30	445	—	—	188	10019	
1	32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	309	
4	47	—	—	1	29	—	—	—	—	—	—	—	—	11	168	
—	—	1	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	74	
5	122	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	273	
5	188	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23	628	
1	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	91	
4	137	1	9	1	11	—	—	—	—	—	—	—	—	17	376	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	—	—	13	189	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	21	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	24	
20	546	3	37	2	40	—	—	—	—	1	4	—	—	109	2153	
—	—	2	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	53	
—	—	—	—	2	26	—	—	—	—	—	—	—	—	6	97	
—	—	1	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	31	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijssel. . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. . N. Limburg. . L	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		9½ uur.		10 uur.		10½ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Timmermanswerkplaatsen	Gr.	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	F.	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	G.	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20
Idem	Z.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	32
Diversen	Gr.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	3	—	—	—	—	—	—	1	12	—	—	—	—
Idem	L.	5	—	—	1	10	—	—	1	10	1	40	1	9
Totaal. . . .		49	—	—	2	45	—	—	3	32	4	89	3	61
Groep 4.														
Chemische fabrieken (lijm en kunstmest)	G.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	29
Lucifersfabrieken . .	G.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	—	—	3	—	—	—	—	1	83	1	92	—	—
Meekrapfabrieken . .	Z.	—	—	11	2	16	—	—	—	—	1	11	—	—
Diversen.	O.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7
Idem	G.	1	—	—	—	—	—	—	1	7	—	—	—	—
Idem	L.	3	—	—	—	—	—	—	1	5	2	45	—	—
Totaal. . . .		7	—	15	2	16	—	—	3	95	4	148	2	36
Groep 5.														
Hoepelmakerijen. . .	N.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Houtzagerijen	Gr.	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	16

het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
—	—	1	18	1	11	3	46	—	—	—	—	—	—	5	75	
—	—	—	—	—	—	3	51	—	—	1	10	—	—	4	61	
1	10	3	42	1	33	—	—	—	—	—	—	—	—	5	85	
—	—	6	103	4	83	1	12	1	13	—	—	—	—	13	231	
—	—	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	40	
—	—	—	—	—	—	1	13	—	—	—	—	—	—	1	13	
—	—	1	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	11	
—	—	—	—	—	—	2	19	—	—	—	—	—	—	3	31	
1	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	103	
2	44	15	243	8	153	10	141	1	13	1	10	—	—	49	831	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	29	
1	293	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	293	
1	452	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	627	
—	—	2	16	—	-	1	10	2	19	3	28	—	—	11	100	
1	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	20	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	50	
3	758	2	16	—	—	1	10	2	19	3	28	—	—	22	1126	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	28	—	—	1	28	
2	16	2	24	6	42	1	6	—	—	—	—	—	—	13	104	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Friesland. . F Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur.		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Hedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Houtzagerijen	F.	4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—
Idem	O.	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	52
Idem	G.	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	Z.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	67
Idem	N.	4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	80	—	—
Idem	L.	5	—	—	1	12	—	—	—	—	2	12	1	7
Timmerfabrieken. . .	Gr.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	46	—	—
Idem	N.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	17
Kuiperijen	Z.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	26
Idem	N.	6	—	—	—	—	—	—	1	50	—	—	—	—
Meubelfabrieken . . .	Gr.	3	—	—	—	—	—	—	2	29	—	—	—	—
Idem	F.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	G.	11	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	2	36
Idem	Z.	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	16	—	—
Idem	N.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	L.	3	—	—	2	13	—	—	—	—	—	—	1	9
Borstelhoutenfabrieken en borstelmakerijen	Gr.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20	—	—
Idem	O.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	Z.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	16
Houtdraaierijen . . .	G.	1	—	—	—	—	1	32	—	—	—	—	—	—
Kistenmakerijen . . .	G.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	67
Lijstenmakerijen . . .	G.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	26	—	—

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

$11^1/_2$ uur.		12 uur.		$12^1/_2$ uur.		13 uur.		$13^1/_2$ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
—	—	—	—	1	8	2	18	—	—	—	—	—	—	4	31	
—	—	2	59	1	65	1	23	1	7	1	17	—	—	7	223	
1	64	6	214	—	—	1	6	—	-	—	—	—	—	8	284	
—	—	2	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	90	
1	84	1	25	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	4	199	
—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	5	36	
—	—	1	49	1	25	—	—	—	—	—	—	—	—	2	74	
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	46	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	17	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	26	
3	41	1	84	—	—	1	10	—	—	—	—	—	—	6	185	
1	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	51	
1	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20	
1	19	2	39	1	18	—	—	—	—	—	—	—	—	4	76	
2	32	10	145	—	—	1	11	—	—	—	—	—	—	15	224	
1	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	29	
1	13	2	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	44	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	22	
—	—	1	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	40	
—	—	2	31	—	—	1	18	—	—	—	—	—	—	3	49	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	16	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	32	
—	—	—	—	1	48	—	—	—	—	—	—	—	—	1	48	
1	11	—	—	1	7	1	22	—	—	—	—	—	—	4	107	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	26	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Friesland. . F. Groningen Gr. Drente. . . D. Overijsel. . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. . N. Limburg. . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur.		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Stroohulzenfabrieken	Gr.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	G.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	28	—	—
Idem	N.	1	—	2	—	—	—	—	—	—	1	69	1	79
Mandenmakerijen . .	D.	2	—	—	—	—	2	49	—	—	—	—	—	—
Idem	G.	3	—	—	—	—	—	—	1	39	—	—	—	—
Mattenfabrieken . . .	O.	2	—	2	—	—	1	72	—	—	1	40	—	—
Idem	G.	—	—	2	—	—	—	—	1	14	—	—	1	29
Fabrieken van rietenmeubelen.	G.	2	—	—	—	—	—	—	1	14	—	—	1	20
Haarkam- en pijpfabrieken	G.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Parapluiefabrieken .	G.	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	18	—	—
Diversen	Gr.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	13
Idem	D.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	12
Idem	G.	5	—	—	—	—	—	—	1	12	1	10	—	—
Idem	N.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	L.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal. . . .		116	—	20	3	25	4	153	7	158	13	370	17	466
Groep 6.														
Werkplaatsen ter vervaardiging van kleeding en schoeisel.	G.	—	4	—	2	30	—	—	—	—	1	16	—	—
Idem	F.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	—	1	2	—	—	2	30	1	20	—	—	—	—

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.																
11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
—	—	1	98	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	98	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	28	
1	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	163	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	49	
—	—	1	11	—	—	—	—	1	11	—	—	—	—	3	61	
—	—	—	—	2	31	—	—	—	—	—	—	—	—	4	143	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	43	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	34	
1	68	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	68	
1	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	49	
—	—	1	8	—	—	1	13	—	—	—	—	—	—	3	34	
—	—	1	8	—	—	1	7	1	6	—	—	—	—	3	21	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	12	
1	14	1	12	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	5	58	
—	—	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	6	
—	—	1	15	—	—	—	—	1	8	—	—	—	—	2	23	
19	463	39	902	16	264	12	139	4	32	2	45	—	—	136	3017	
—	—	—	—	—	—	—	—	1	20	—	—	—	—	4	66	
—	—	—	—	—	—	2	34	—	—	—	—	—	—	2	34	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	50	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Friesland . . F Groningen Gr. Drente . . . D. Overijsel . O Gelderland G. Zeeland . . . Z. Noord-Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche werktijd van									
					9 uur of minder.		9½ uur		10 uur.		10½ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Werkplaatsen ter vervaardiging van kleeding en schoeisel	G.	9	1	2	—	—	—	—	1	18	1	11	1	12
Idem	Z.	—	—	2	—	—	—	—	1	12	—	—	—	—
Idem	N.	4	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	1	71
Idem	L.	1	4	2	1	9	2	33	1	7	3	23	—	—
Hoeden- en pettenfabrieken	N.	1	—	2	—	—	—	—	—	—	1	12	—	—
Bedden- en matrassenfabrieken	O.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bleekerijen en ververijen van kleederen	O.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	292	—	—
Idem	G.	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bleekerijen, strijkerijen enz.	Gr.	—	—	3	—	—	—	—	1	13	—	—	1	16
Idem	O.	—	—	8	—	—	—	—	—	—	1	7	—	—
Idem	G.	—	—	26	—	—	1	12	2	27	3	39	4	63
Idem	Z.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	24
Idem	N.	—	—	11	—	—	—	—	1	13	—	—	2	35
Diversen	F.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal. . . .		19	10	69	3	39	5	75	8	110	11	400	10	221
Groep 7.														
Beeldhouwerswerkplaatsen	N.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	L.	4	—	—	—	—	—	—	—	—	2	34	—	—
Totaal. . . .		7	—	—	—	—	—	—	—	—	2	34	—	—

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
1	16	1	19	2	24	3	47	—	—	2	23	—	—	12	170	
—	—	—	—	—	—	1	25	—	—	—	—	—	—	2	37	
4	86	3	53	—	—	1	34	—	—	—	—	—	—	9	244	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	72	
1	36	1	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	78	
1	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	18	
1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	298	
3	36	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	36	
—	—	—	—	—	—	1	11	—	—	—	—	—	—	3	40	
2	29	3	47	—	—	—	—	2	39	—	—	—	—	8	122	
3	49	5	92	6	94	1	13	1	19	—	—	—	—	26	408	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	24	
—	—	4	57	2	26	2	36	—	—	—	—	—	—	11	167	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	14	
16	276	17	298	10	144	12	214	4	78	2	23	—	—	98	1878	
—	—	3	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	50	
1	55	—	—	1	16	—	—	—	—	—	—	—	—	4	105	
1	55	3	50	1	16	—	—	—	—	—	—	—	—	7	155	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Friesland. . F Groningen Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. N. Limburg . . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur.		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Hedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Groep 8.														
Lederbewerking . . .	Gr.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20
Idem	F.	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	17
Idem	O.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10	1	23
Idem	G.	8	—	—	—	—	—	—	—	—	2	54	1	18
Idem	N.	8	—	1	—	—	—	—	—	—	1	13	—	—
IJem	L.	3	—	—	—	—	—	—	1	8	—	—	—	—
Diversen	O.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal. . . .		30	—	1	—	—	—	—	1	8	4	77	5	78
Groep 9.														
Lood- en zinkpletterijen.	N.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steenkolenmijnen . .	L.	1	—	—	1	307	—	—	—	—	—	—	—	—
Turf- en briquetfabrieken	O.	1	—	—	—	—	—	—	1	15	—	—	—	—
Turfstrooiselfabrieken	Gr.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	D.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	50	—	—
Idem	N.	3	—	—	—	—	—	—	1	36	—	—	1	15
Zoutziederijen	G.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Diversen.	F.	2	—	—	—	—	—	—	1	8	1	11	—	—
Idem	O.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	9
Idem	Z.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	14
Idem	N.	3	—	—	—	—	—	—	1	12	—	—	—	—
Totaal. . . .		16	—	2	1	307	—	—	4	71	2	61	3	38

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.																
11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	23	
—	—	2	31	1	11	—	—	—	—	—	—	—	—	5	59	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	33	
1	12	3	51	1	11	—	—	—	—	—	—	—	—	8	146	
2	18	5	65	1	15	—	—	—	—	—	—	—	—	9	111	
—	—	1	7	—	—	—	—	—	—	1	6	—	—	3	21	
—	—	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	8	
—	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10	
4	33	13	172	3	37	—	—	—	—	1	6	—	—	31	411	
—	—	—	—	1	20	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	307	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	15	
—	—	1	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	50	
—	—	1	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	66	
1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	1	16	—	—	2	22	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	19	
—	—	—	—	—	—	1	8	—	—	—	—	—	—	2	17	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	14	
1	10	—	—	—	—	—	—	1	7	—	—	—	—	3	29	
2	16	2	35	1	20	1	8	1	7	1	16	—	—	18	579	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D Overijsel . . O. Gelderland G Zeeland. . . Z. Noord-Br . N. Limburg. . L	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		9½ uur.		10 uur.		10½ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Groep 10.														
Fabrieken van gouden- en zilverwerken. .	F.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	—	—	2	1	24	—	—	—	—	—	—	1	20
Koperslagerijen, metaalwarenfabrieken enz.	F.	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	2	—	3	—	—	—	—	1	127	—	—	—	—
Idem	G.	5	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	101
Idem	Z.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
IJzer-, koper- en metaalgieterijen. .	Gr.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	F.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	D.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	-	1	71
Idem	O.	6	—	—	—	—	—	—	—	—	2	100	3	356
Idem	G.	6	—	—	—	—	—	—	1	47	—	—	4	240
Idem	Z.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	16
Idem	N.	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	16
Idem	L.	7	—	—	—	—	2	42	—	—	—	—	1	26
Brandkastenfabrieken	F.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	22
Idem	G.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	Z	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Smederijen	F	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	61

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

$11^1/_2$ uur.		12 uur.		$12^1/_2$ uur.		13 uur.		$13^1/_2$ uur.		14 uur of meer.		onbepaal-den tijd.		Totaal aantal.		Aanmer-kingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
1	16	1	20	—	—	1	12	—	—	—	—	—	—	3	48	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	44	
—	—	2	108	1	16	1	15	—	—	—	—	—	—	4	139	
2	48	2	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	198	
1	28	4	94	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	223	
1	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	15	
2	76	2	38	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	114	
—	—	2	55	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	55	
1	25	—	—	1	19	—	—	—	—	—	—	—	—	2	44	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	71	
1	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	468	
1	145	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	432	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	16	
1	7	2	153	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	5	184	
—	—	3	76	1	12	—	—	—	—	—	—	—	—	7	156	
1	38	1	11	—	—	—	—		—	—	—	—	—	2	49	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	22	
—	—	2	45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	45	
1	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	15	
—	—	3	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	30	
—	—	—	—	2	21	—	—	—	—	—	—	—	—	7	82	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Friesland . . F Groningen Gr. Drente . . . D. Overijsel . O Gelderland G. Zeeland . . . Z. Noord-Br. N Limburg . . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Smederijen	G.	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	L.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	2	41	—	—
Draadnagel- bouten-spijkerfabrieken enz	N.	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	L.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	95	—	—
Diversen	Gr.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	G.	—	—	1	—	—	1	12	—	—	—	—	—	—
Idem	L.	1	—	—	1	7	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal . . .		78	—	13	2	31	3	54	2	174	5	236	20	929
Groep 11.														
Karton of bordpapierfabrieken	Gr.	1	—	5	—	—	—	—	2	214	1	36	1	130
Idem	F.	1	—	—	—	—	—	—	1	144	—	—	—	—
Idem	G.	1	—	2	—	—	—	—	1	46	—	—	—	—
Papierfabrieken . . .	F.	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	25	—	—
Idem	G.	1	—	21	—	—	3	173	1	22	1	28	7	188
Idem	L.	3	—	4	—	—	2	537	3	165	—	—	1	29
Zakkenplakkerijen . .	G.	—	—	1	—	—	—	—	1	22	—	—	—	—
Diversen	Z.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal . . .		8	—	37	—	—	5	710	9	613	3	89	9	347
Groep 12.														
Scheepsmakerijen . .	Gr.	3	—	—	—	—	—	—	1	48	1	17	—	—

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
—	—	4	61	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	61	
1	8	1	10	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	3	23	
1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	49	
1	45	3	119	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	164	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	95	
1	14	1	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	27	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	12	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7	
17	500	33	856	6	76	3	32	—	—	—	—	—	—	91	2888	
1	68	1	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	479	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	144	
—	—	1	12	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	3	66	
—	—	1	18	1	16	—	—	—	—	1	14	—	—	3	48	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	25	
5	94	4	97	—	—	—	—	—	—	1	13	—	—	22	615	
1	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	747	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	22	
—	—	1	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	14	
7	178	8	172	2	24	—	—	—	—	2	27	—	—	45	2160	
—	—	1	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	83	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Friesland . . F. Groningen Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland . . . Z. Noord-Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur.		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Scheepsmakerijen . .	F.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	G.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	Z.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	41
Rijtuigfabrieken . . .	G.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Diversen	Gr.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal . . .		22	—	—	—	—	—	—	1	48	1	17	1	41
Groep 13.														
Fabrieken van stoom- en andere werktuigen enz.	Gr.	8	—	—	—	—	—	—	1	22	—	—	1	62
Idem	F.	2	—	—	—	—	—	—	1	13	—	—	1	15
Idem	O.	12	—	—	—	—	—	—	4	930	2	63	4	188
Idem	G.	9	—	—	—	—	—	—	1	26	1	11	3	29
Idem	Z.	4	—	—	—	—	—	—	1	21	—	—	2	35
Idem	N.	11	—	1	1	594	—	—	1	34	1	55	2	260
Fabrieken van instrumenten en toestellen	F.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	32
Idem	Z.	1	—	—	1	40	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	L.	1	—	—	—	—	—	—	1	45	—	—	—	—
Diversen	Gr.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
1	10	—	—	1	15	—	—	—	—	—	—	—	—	2	25	
—	—	—	—	1	13	—	—	5	76	—	—	—	—	6	89	
—	—	—	—	—	—	1	80	—	—	—	—	—	—	1	80	
1	12	—	—	1	810	—	—	—	—	—	—	—	—	3	863	
—	—	2	24	1	49	—	—	—	—	—	—	—	—	3	73	
—	—	2	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	40	
—	—	—	—	—	—	—	—	1	13	—	—	—	—	1	13	
1	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	11	
3	33	5	82	4	887	1	80	6	89	—	—	—	—	22	1277	
2	56	3	103	1	43	—	—	—	—	—	—	—	—	8	286	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	28	
2	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	1200	
3	36	1	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	127	
1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	62	
1	18	4	209	2	53	—	—	—	—	—	—	—	—	12	1223	
—	—	—	—	—	—	1	16	—	—	—	—	—	—	1	16	
—	—	—	—	1	20	—	—	—	—	—	—	—	—	2	52	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	40	
1	6	3	25	3	16	—	—	6	29	—	—	—	—	13	76	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	45	
1	4	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	2	8	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Friesland . . F. Groningen . Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland. G. Zeeland . . . Z. Noord-Br. . N. Limburg . . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur.		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Diversen	G.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	Z.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	L.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal . . .		68	—	2	2	634	—	—	10	1091	4	129	14	621
Groep 14.														
Vlasbrakerijen, zwingelarijen en hekelarijen	Gr.	1	—	8	1	25	1	38	2	40	4	112	1	39
Idem	Z.	6	—	—	4	63	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	4	—	2	—	—	—	—	2	36	1	35	2	52
Garen- en sajetfabrieken	Gr.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	F.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	43
Spinnerijen en weverijen	F.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	59	—	—
Idem	D.	—	—	1	—	—	1	37	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	7	—	55	—	—	—	—	3	459	10	3119	32	6692
Idem	Gr.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	G.	1	—	8	—	—	—	—	1	287	5	371	—	—
Idem	N.	5	—	99	—	—	—	—	1	40	9	611	9	517
Idem	L.	4	—	6	—	—	1	60	1	9	—	—	3	50
Wattenfabrieken . . .	O.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tapijtfabrieken	O.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	G.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	21
Breiinrichtingen . . .	Gr.	—	4	—	—	—	—	—	1	21	1	17	—	—
Idem	O.	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	16	—	—

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
—	—	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	6	
—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	
—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	
11	145	14	376	8	136	1	16	6	29	—	—	—	—	70	3177	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	254	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	24	6	87	
1	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	146	
—	—	—	—	—	—	—	—	1	27	—	—	—	—	1	27	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	43	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	59	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	37	
10	1254	6	484	1	21	—	—	—	—	—	—	—	—	62	12029	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	141	—	—	1	141	
—	—	1	110	2	73	—	—	—	—	—	—	—	—	9	841	
9	466	20	934	33	1284	2	117	21	902	—	—	—	—	104	4871	
3	109	1	58	1	29	—	—	—	—	—	—	—	—	10	315	
1	41	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	41	
2	329	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	329	
1	38	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	38	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	21	
1	18	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	66	
1	42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	58	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D Overijsel . . O. Gelderland G Zeeland. . . Z. Noord-Br . N. Limburg . . L	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur.		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Breiinrichtingen . . .	G.	—	—	2	—	—	—	—	1	12	—	—	—	—
Passementfabrieken .	N.	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bandfabrieken	G.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	170	—	—
Idem	N.	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	22
Bleekerijen en sterkerijen	O.	3	—	3	—	—	—	—	1	12	1	122	3	161
Idem	G.	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ververijen en drukkerijen	O.	4	—	2	—	—	—	—	1	39	2	34	3	90
Idem	N.	13	—	7	—	—	—	—	—	—	1	294	1	40
Touwslagerijen	F.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	D.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	5	—	—	—	—	—	—	2	31	—	—	—	—
Diversen	Gr.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	G.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	Z.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	13	—	—
Totaal . . .		65	4	206	5	88	3	135	16	986	38	4973	57	7727
Groep 15.														
Gasfabrieken	Gr.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	F.	3	—	—	—	—	—	—	1	38	—	—	1	8
Idem	O.	6	—	—	—	—	—	—	—	—	1	19	1	11
Idem	G.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	65
Idem	N.	5	—	—	—	—	—	—	2	25	—	—	1	27
Olieslagerijen en oliefabrieken	Gr.	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	51

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
1	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	37	
1	18	1	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	48	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	170	
1	20	1	43	1	13	—	—	—	—	—	—	—	—	4	98	
—	—	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	303	
2	79	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	79	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	163	
1	35	6	158	11	213	—	—	—	—	—	—	—	—	20	740	
—	—	—	—	1	30	—	—	—	—	—	—	—	—	1	30	
—	—	—	—	—	—	1	19	—	—	—	—	—	—	1	19	
—	—	—	—	2	56	1	48	—	—	—	—	—	—	5	135	
—	—	—	—	—	—	—	—	1	13	—	—	—	—	1	13	
1	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	12	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	13	
36	2509	38	1835	52	1719	4	184	23	942	1	141	2	24	275	2263	
—	—	1	63	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	63	
—	—	1	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	58	
2	25	2	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	89	
—	—	2	63	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	128	
1	20	—	—	1	24	—	—	—	—	—	—	—	—	5	96	
—	—	1	7	—	—	1	9	—	—	1	4	—	—	7	71	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Friesland. . F Groningen. Gr. Drente. . . D. Overijsel. . O Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. N. Limburg. . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksch									
					9 uur of minder.		9½ uur.		10 uur.		10½ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Olieslagerijen en oliefabrieken	F.	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	38
Idem	D.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	G.	4	—	—	—	—	—	—	1	8	—	—	1	34
Vernisstokerijen . . .	N.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zeepziederijen	G.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	14
Diversen	F.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	6
Idem	D.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	1	8	1	6
Idem	O.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7
Idem	G.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	Z.	3	—	—	1	12	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	24
Idem	L.	2	—	—	—	—	—	—	1	17	—	—	1	5
Totaal . .		71	—	1	1	12	—	—	5	88	2	27	20	296
Groep 16.														
Meel- en broodfabrieken (bakkerijen)	Gr.	9	—	—	—	—	—	—	1	11	—	—	2	33
Idem	F.	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	7	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	1	28
Idem	G.	7	—	—	—	—	—	—	1	14	1	19	—	—
Idem	Z.	4	—	—	—	—	—	—	1	38	—	—	1	42
Idem	N.	7	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	6
Idem	L.	17	—	—	1	2	—	—	2	7	6	66	2	33

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
—	—	—	—	—	—	3	55	—	—	9	93	1	7	16	193	
—	—	1	15	—	—	1	10	1	8	—	—	—	—	3	33	
—	—	4	85	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	85	
—	—	—	—	—	—	1	7	—	—	1	6	—	—	4	55	
—	—	3	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	23	
—	—	1	35	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	49	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	6	
—	—	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	22	
—	—	1	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	14	
—	—	—	—	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	1	6	
—	—	1	14	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	3	34	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	24	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	22	
3	45	19	366	3	38	6	81	1	8	11	103	1	7	72	1071	
1	17	—	—	—	—	4	29	—	—	1	3	—	—	9	93	
—	—	—	—	—	—	2	16	—	—	5	56	—	—	7	72	
—	—	1	12	1	5	1	6	—	—	2	18	—	—	7	73	
1	5	2	22	1	11	—	—	—	—	1	4	—	—	7	75	
—	—	1	8	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	4	92	
—	—	5	43	1	2	1	17	—	—	—	—	—	—	8	68	
1	13	2	33	2	15	—	—	—	—	1	2	—	—	17	171	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Friesland. . F Groningen Gr. Drente . . . D. Overijsel. O Gelderland G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. N Limburg . . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksch									
					9 uur of minder.		$9^1/_2$ uur		10 uur.		$10^1/_2$ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Pelmolens voor rijst, gort, enz.	Gr.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	6
Idem	Z.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	71	—	—
Vermicellifabrieken .	L.	—	—	3	—	—	—	—	1	8	1	21	—	—
Suikerfabrieken en fabrieken van suikerwerken	Gr.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	F.	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	186	—	—
Idem	G.	2	—	1	1	179	—	—	1	100	—	—	1	27
Idem	Z.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	164	—	—
Idem	N.	1	—	24	1	119	2	211	15	2402	3	460	2	76
Aardappelmeelfabrieken	Gr.	6	—	10	—	—	—	—	9	428	5	207	2	35
Idem	F.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	25
Stijfselfabrieken . . .	N.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	203
Cacao- en chocoladefabrieken	F.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	—	—	2	—	—	—	—	2	58	—	—	—	—
Chicoreifabrieken . .	Gr.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5
Idem	F.	5	—	6	—	—	—	—	5	57	4	59	1	15
Idem	O.	—	—	1	—	—	—	—	1	25	—	—	—	—
Idem	N.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kunstboterfabrieken en fabrieken van verduurzaamde levensmiddelen	O.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	9	1	25

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt																
11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
1	2	—	—	—	—	1	2	—	—	1	3	—	—	3	7	
—	—	2	13	2	11	—	—	1	9	—	—	—	—	6	42	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	71	
1	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	41	
—	—	—	—	2	88	—	—	—	—	—	—	—	—	2	88	
—	—	3	59	—	—	1	13	—	—	—	—	—	—	4	72	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	186	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	306	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	164	
1	30	1	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	3312	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	670	
1	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	48	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	203	
—	—	1	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	15	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	58	
2	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	20	
—	—	1	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	145	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	25	
—	—	1	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	16	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	34	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Friesland. . F Groningen Gr. Drente . . . D. Overijsel. O Gelderland G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. . N Limburg. . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksch									
					9 uur of minder.		9½ uur		10 uur.		10½ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Kunstboterfabrieken en fabrieken van verduurzaamde levensmiddelen	G.	2	—	2	—	—	—	—	1	15	—	—	—	—
Idem	Z.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	25
Idem	N.	7	—	7	—	—	1	37	2	170	—	—	2	219
Varkensslachterijen en vleeschwarenfabrieken	D.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	O.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	G.	4	—	1	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—
Idem	N.	1	—	—	1	33	—	—	—	—	—	—	—	—
Vischrookerijen . . .	Z.	—	—	1	1	40	—	—	—	—	—	—	—	—
Fabrieken voor zuivelbereiding	F.	5	—	4	1	10	—	—	—	—	—	—	1	7
Idem	G.	—	—	2	1	7	—	—	—	—	1	19	—	—
Branderijen, distilleerderijen en spiritusfabrieken . . .	Gr.	5	—	—	—	—	—	—	2	67	1	35	1	8
Idem	G.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	14
Bierbrouwerijen en azijnmakerijen . . .	O.	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	23
Idem	G.	3	—	1	—	—	1	9	—	—	—	—	2	15
Idem	N.	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	40
Idem	L.	13	—	—	—	—	—	—	2	13	1	4	5	24
Sigaren- en tabaksfabrieken	Gr.	18	—	5	—	—	—	—	4	65	4	87	4	139
Idem	F.	19	—	—	—	—	1	8	—	—	2	28	2	9
Idem	D.	4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	81	3	74

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
—	—	1	8	2	105	—	—	—	—	—	—	—	—	4	128	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	25	
3	135	6	239	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	800	
—	—	1	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	40	
—	—	2	27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	27	
—	—	1	42	1	13	—	—	2	16	—	—	—	—	5	76	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	33	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	40	
1	18	1	11	2	37	2	11	—	—	1	11	—	—	9	105	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	26	
—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	114	
—	—	1	43	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	57	
2	28	1	8	1	24	—	—	—	—	—	—	—	—	6	83	
1	27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	51	
—	—	3	27	2	5	—	—	—	—	—	—	—	—	10	72	
—	—	4	62	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	13	113	
9	176	2	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23	501	
4	77	7	118	2	54	1	15	—	—	—	—	—	—	19	309	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	155	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provincie. Friesland. . F. Groningen Gr. Drente. . . D. Overijsel. . O. Gelderland. G. Zeeland. . . Z. Noord-Br. . N. Limburg. . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksch									
					9 uur of minder.		9½ uur.		10 uur.		10½ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Sigaren- en tabaksfabrieken	O.	14	—	4	—	—	—	—	4	256	3	133	5	425
Idem	G.	44	—	7	—	—	1	15	3	60	9	278	13	287
Idem	Z.	4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	27	—	—
Idem	N.	50	—	18	1	9	1	124	—	—	21	836	12	549
Idem	L.	13	—	4	1	6	1	21	2	34	4	175	6	183
Diversen	Gr.	4	—	1	—	—	—	—	1	6	—	—	1	9
Idem	F.	4	—	—	—	—	—	—	1	10	—	—	—	—
Idem	O.	3	—	—	—	—	1	10	—	—	1	7	—	—
Idem	G.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	9	—	—
Idem	Z.	2	—	—	—	—	1	10	—	—	1	8	—	—
Idem	N.	8	—	—	—	—	—	—	—	—	1	6	—	—
Idem	L.	6	—	1	—	—	—	—	—	—	2	22	2	36
Totaal . . .		348	—	115	9	405	11	450	61	3814	79	3021	86	2645

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
5	217	—	—	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	18	1037	
11	230	6	119	8	469	—	—	—	—	—	—	—	—	51	1458	
—	—	3	94	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	121	
17	849	12	590	3	68	1	18	—	—	—	—	—	—	68	3043	
1	7	2	28	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17	454	
1	2	—	—	1	8	—	—	—	—	1	10	—	—	5	35	
—	—	2	20	—	—	1	6	—	—	—	—	—	—	4	36	
—	—	1	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	24	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	2	13	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	18	
1	6	3	8	—	—	—	—	—	—	3	12	—	—	8	32	
1	2	1	6	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	7	71	
66	1891	81	1784	34	938	15	133	3	25	17	124	1	4	463	15264	

Groepen en voornaamste bedrijven der groepen.	Provinciën. Friesland. . F. Groningen. Gr. Drente . . . D. Overijsel . . O. Gelderland G. Zeeland. . . Z. Noord-Br . N. Limburg . . L.	Aantal bedrijven waarin gewerkt wordt door			Aantal bedrijven waarin de dagelijksche									
					9 uur of minder.		9½ uur.		10 uur.		10½ uur.		11 uur.	
		Mannen.	Vrouwen.	Mannen en vrouwen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.
Recapitulatie.														
Groep 1.		107	—	81	7	236	5	929	16	3802	5	191	23	1013
" 2.		105	—	4	3	102	7	130	22	324	26	500	25	470
" 3.		49	—	—	2	45	—	—	3	32	4	89	3	61
" 4.		7	—	15	2	16	—	—	3	95	4	148	2	36
" 5.		116	—	20	3	25	4	153	7	158	13	370	17	466
" 6.		19	10	69	3	39	5	75	8	110	11	400	10	221
" 7.		7	—	—	—	—	—	—	—	—	2	34	—	—
" 8.		30	—	1	—	—	—	—	1	8	4	77	5	78
" 9.		16	—	2	1	307	—	—	4	71	2	61	3	38
" 10.		78	—	13	2	31	3	54	2	174	5	236	20	929
" 11.		8	—	37	—	—	5	710	9	613	3	89	9	347
" 12.		22	—	—	—	—	—	—	1	48	1	17	1	41
" 13.		68	—	2	2	634	—	—	10	1091	4	129	14	621
" 14.		65	4	206	5	88	3	135	16	986	38	4973	57	7727
" 15.		71	—	1	1	12	—	—	5	88	2	27	20	296
" 16.		348	—	115	9	405	11	450	61	3844	79	3021	86	2645
Algemeen totaal.		1116	14	566	40	1940	43	2636	168	11444	203	10362	295	14989
Voor de provinciën Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht is, (zie blz. 454, jaarverslag 1892) het algemeen totaal		1235	10	398	56	1322	55	3150	180	9515	203	7019	234	10095
Voor het geheele Rijk is dus het algemeen totaal . .		2351	24	964	96	3262	98	5786	348	20959	406	17381	529	25085

werktijd van het daarnevens vermelde aantal personen bedraagt.

11½ uur.		12 uur.		12½ uur.		13 uur.		13½ uur.		14 uur of meer.		onbepaalden tijd.		Totaal aantal.		Aanmerkingen.
Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	Bedrijven.	Personen.	
32	1655	34	880	7	263	14	297	15	308	30	445	—	—	188	10019	
20	546	3	37	2	40	—	—	—	—	1	4	—	—	109	2153	
2	44	15	243	8	153	10	141	1	13	1	10	—	—	49	831	
3	758	2	16	—	—	1	10	2	19	3	28	—	—	22	1126	
19	463	39	902	16	264	12	139	4	32	2	45	—	—	136	3017	
16	276	17	298	10	144	12	214	4	78	2	23	—	—	98	1878	
1	55	3	50	1	16	—	—	—	—	—	—	—	—	7	155	
4	33	13	172	3	37	—	—	—	—	1	6	—	—	31	411	
2	16	2	35	1	20	1	8	1	7	1	16	—	—	18	579	
17	500	33	856	6	76	3	32	—	—	—	—	—	—	91	2888	
7	178	8	172	2	24	—	—	—	—	2	27	—	—	45	2160	
3	33	5	82	4	887	1	80	6	89	—	—	—	—	22	1277	
11	145	14	376	8	136	1	16	6	29	—	—	—	—	70	3177	
36	2509	38	1835	52	1719	4	184	23	942	1	141	2	24	275	21263	
3	45	19	366	3	38	6	81	1	8	11	103	1	7	72	1071	
66	1891	81	1784	34	938	15	133	3	25	17	124	1	4	463	15264	
242	9147	326	8104	157	4755	80	1335	66	1550	72	972	4	35	1696	67269	
266	11816	360	19342	125	3258	102	2228	19	249	34	567	9	293	1643	68854	
508	20963	686	27446	282	8013	182	3563	85	1799	106	1539	13	328	3339	136123	

N E D E R

Recapitulatie volgens

Aantal bedrijven.	PROVINCIËN.	Mannen.
434	Noord-Brabant	12298
181	Limburg	4692
354	Gelderland	7140
869	Zuid-Holland	23684
646	Noord-Holland	22294
71	Zeeland	1640
128	Utrecht	4255
174	Friesland	2231
259	Overijsel	10782
197	Groningen	2967
26	Drente	525
3339	Totaal	92508

(*) Zie jaarverslag 1890 blz. 366 tot 391.

L A N D (*).

de provinciën.

Jongens van		Vrouwen.		Meisjes van		Totaal.
16-18 jaar.	12-16 jaar.	Gehuwd.	Ongehuwd.	16-18 jaar.	12-16 jaar.	
1176	1796	249	1603	692	649	18463
621	880	332	674	321	497	8017
819	1489	315	599	229	422	11013
1912	3402	700	1672	740	1010	33120
1833	3579	203	1217	284	351	29761
143	236	40	77	50	41	2227
367	606	168	277	96	204	5973
249	492	72	43	16	25	3128
1158	2052	855	2234	739	1262	19082
276	576	68	196	110	172	4365
123	207	17	25	33	44	974
8677	15315	3019	8617	3310	4677	136123

NEDE

Recapitulatie naar d

Nummer der groepen.	KORTE OMSCHRIJVING DER GROEPEN.	Mannen.
1	Aardewerk, diamant, glas, enz.	12593
2	Boek- en steendrukkerijen, enz.	4591
3	Bouwbedrijven	1685
4	Chemische nijverheid, enz.	1617
5	Hout-, kurk- en stroobewerking.	5912
6	Kleeding en reiniging	1852
7	Kunstnijverheid	226
8	Leder, wasdoek, enz.	555
9	Metalen (winnen en eerste bewerking van) enz.	731
10	Metalen (bewerking van)	5441
11	Papier, enz.	1591
12	Scheepsbouw, rijtuigen, enz.	6613
13	Stoom- en andere werktuigen, toestellen, enz.	8292
14	Textiele nijverheid	15116
15	Verlichting, olie, vernis, enz.	4091
16	Voedings- en genotsmiddelen	21602
	Totaal.	92508

(1) Zie jaarverslag 1890, bladz. 366 tot 391.

(2) Aangezien de steen- en pannenfabrieken niet het geheele jaar werken, zijn daarvan slechts een deel bezocht.

L A N D (1).

volgorde der groepen.

Jongens van		Vrouwen.		Meisjes van		Totaal.	Aantal bedrijven.
16-18 jaar.	12-16 jaar.	Gehuwd.	Ongehuwd.	16-18 jaar.	12-16 jaar.		
1775	3552	727	782	364	706	(2) 20499	384
700	1436	7	39	5	18	6796	243
88	121	2	42	1	—	(3) 1939	97
128	173	22	161	127	118	2346	65
524	863	17	84	69	116	7585	330
102	105	419	1399	422	378	4677	231
14	26	—	—	—	—	266	11
27	35	—	—	1	—	618	41
81	35	5	10	2	—	864	32
452	642	11	87	50	58	6741	200
175	257	165	272	144	177	2781	69
318	632	4	11	—	5	7583	82
522	712	13	29	11	13	9592	134
1689	2995	1112	3939	1400	2252	28503	419
130	98	45	318	142	209	5033	147
1952	3633	470	1444	572	627	30300	854
8677	15315	3019	8617	3310	4677	136123	3339

(3) Bij timmerlieden, metselaars enz. werken in de werkplaats veelal geen 10 personen, en zijn daarvan dus slechts weinig werkplaatsen bezocht.

